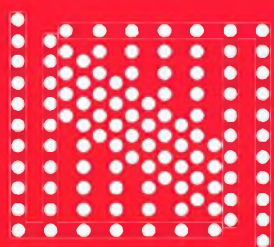

Ethnicity 4

Janko Pleterski

**AVSTRIJA IN NJENI SLOVENCİ
1945 - 1976**

Inštitut za narodnostna vprašanja
Ljubljana, 2000

Ethnicity 4

Janko Pleterski

AVSTRIJA IN NJENI SLOVENCİ
1945 - 1976

Inštitut za narodnostna vprašanja
Ljubljana, 2000

AVSTRIJA IN NJENI SLOVENCİ

Janko Pleterski

Založil in izdal

Inštitut za narodnostna vprašanja - Institute for Ethnic Studies

SI, 1000 Ljubljana, Erjavčeva 26, tel: +386 (0)1 20 01 870 fax 25 10 964

Uredil Boris Jesih

Ethnicity - št./no.4

Knjižna serija o etničnosti in nacionalizmu na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani

Book series on ethnicity and nationalism of the Institute of Ethnic Studies, Ljubljana

Oblikovanje in prelom
Jana Kuharič

Tisk

Eurota d.o.o., Ljubljana 2000

Izid knjige so finančno omogočili Ministrstvo za znanost in tehnologijo R Slovenije, Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Inštitut za narodnostna vprašanja

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

323.15(436=163.6)

PLETERSKEI, Janko

Avstrija in njeni Slovenci : 1945-1976 / Janko Pleterski. -
Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. - (Ethnicity ; 4)

ISBN 961-6159-20-8

108419840

PREDGOVOR

Težko bi izbrali bolj primeren čas za izdajo knjige zgodovinarja akademika Janka Pleterskega, v kateri so zbrane nekatere njegove pomembne tematske študije o Slovencih v Avstriji, o odnosu avstrijske države in slovenske politike do njih, o mednarodnopravnih vidikih zaščite slovenske manjšine v Avstriji ter o vplivu celotne navedene problematike na odnose med sosednjima državama – Republiko Avstrijo ter federativno Jugoslavijo oziroma kasneje Republiko Slovenijo – po drugi svetovni vojni. Letos namreč mineva že osemdeset let od koroškega plebiscita, petinpetdeset let od zloma nacifašizma in konca druge svetovne vojne ter petinštirideset let od obnovitve avstrijske republike s podpisom Avstrijske državne pogodbe (ADP). Ta še vedno pomeni ključno mednarodnopravno in ustavnopravno podlago za urejanje položaja in (posebnih) pravic slovenske manjšine na avstrijskem Koroškem in Štajerskem. Še posebej pa smo veseli, da ta knjiga izhaja v letu, ko proslavljamo petinsedemdesetletnico Inštituta za narodnostna vprašanja. Ta knjiga je pomembno obeležje ob tem jubileju, saj je bil avtor, katerega delo je pomembno sooblikovalo znanstveni in strokovni razvoj Inštituta v času po drugi svetovni vojni, več kot desetletje in pol zaposlen na tem inštitutu in je še vedno njegov pomemben sodelavec.

Čeprav je bila razen predavanja iz leta 1985 »Odnos Slovenije (Jugoslavije) do avstrijskega vprašanja, državne pogodbe in člena 7 v posameznih momentih zgodovinskega dogajanja« večina študij, ki so objavljene v tej knjigi, že predstavljenih javnosti in tudi objavljenih (nekateri med njimi le v tujem jeziku), pomeni ta knjiga pomemben in tudi aktualen prispevek k spoznavanju in tudi proučevanju obravnavnih vprašanj. V knjigi bralec na enem mestu najde študije, ki predstavljajo položaj in probleme slovenske narodne manjšine v Avstriji v dvajsetem stoletju in zlasti v času po drugi svetovni vojni. Prispevki v knjigi plastično prikažejo, kako se je položaj manjšine pogosto slabšal – kljub zatrjevanju avstrijskih oblasti, da si prizadevajo za celovito zaščito manjšine in da so v celoti izpolnili svoje ustavnopravne in mednarodnopravne obveznosti. To med drugim lepo kažeta prikazani primer manjšinskega šolstva ter še zlasti problem (ne)priznavanja obstoja slovenske manjšine na avstrijskem Štajerskem kljub izrecnim določilom člena 7 ADP.

Izbrane prispevke, ki so večinoma nastali v času, ko je bil avtor zaposlen na Inštitutu za narodnostna vprašanja, lepo dopolnjujeta avtorjevo uvodno pojasnilo in spremna beseda dr. Avgušтина Malleja. Uvodno pojasnilo in spremna beseda aktualizirata in postavljata v današnji čas te študije, ki predstavljajo »abecednik« proučevanja slovenske manjšine v Avstriji, mino katerega ne more in ne sme nihče, ki hoče spoznati ali proučevati to problematiko.

Direktor Inštituta za narodnostna vprašanja
prof. dr. Mitja Žagar

KAZALO

Uvodno pojasnilo	7
1 Odnos Slovenije (Jugoslavije) do avstrijskega vprašanja, državne pogodbe in člen 7 v posameznih momentih zgodovinskega dogajanja	15
2 Renner izprosi Avstriji mogočno Stalinovo varstvo	27
3 Pričevanja avstrijskega zunanjega ministra	31
4 Ameriška dognanja o koroškem vprašanju	39
5 Manjšinska zakonodaja za Koroško in človekove pravice	53
6 Materinščina otrok in pouk na koroških osnovnih šolah	65
7 Pravica staršev v manjšinskem šolstvu in Deklaracija otrokovih pravic	75
8 Manjšinska zakonodaja na Koroškem po drugi svetovni vojni	85
9 Ljudsko štetje 31. marca 1961 na Koroškem	179
10 O teritorialni zasnovanosti manjšinske zaščite in o protipogodbenih stališčih in praksi Avstrije	205
11 Ob dveh avstrijskih zakonskih predlogih	217
12 Slovenci na avstrijskem Štajerskem in člen 7 pogodbe o Avstriji	227
13 Avstrijska sosedra Slovenija	237
14 Spisi o Koroški in Slovencih v starejši dobi (bibliografija)	243
Aktualna razmišljanja za današnji čas in za bodočnost (Avguštin Malle)	245
Austria and her Slovenes between 1945 and 1976	249
Imensko kazalo	259

UVODNO POJASNILO

Tukaj zbrani spisi, nekateri prvič objavljeni v slovenskem jeziku, so vsi razen treh nastali v letih 1956 - 1976. Vsi ti obravnavajo vznemirljivo obnašanje Avstrije do Slovencev na Koroškem, ki se je v tistih letih namreč vse bolj očitno usmerjalo k obračunu izrinjenju s slovenskim življem v deželi, predvsem in nemudoma pa k temu, da se mu odreče položaj njenega zgodovinskega, konstitutivnega elementa, zaradi katerega je v krogu habsburških dežel Koroška nekdanj celo nosila razpoznavno oznako "slovenja vojvodina", "windisches Herzogtum". Tisočletje in več je bila to dežela dveh jezikov, ki danes nosita ime nemški in slovenski, pri čemer naj bi bili, kakor je to poudaril zgodovinar Bogo Grafenauer, alpski Slovani "prvo ljudstvo, katerega jezik se je tukaj ohranil od naselitve v 6. stoletju do današnjega dne". Dediči tega ljudstva in njegovega jezika, Slovenci, so zato pomembni za preteklost in sedanjost Koroške, za identiteto, ki se z njo ponaša. Zato, in še posebno po nazoru postmoderne in združujoče se Evrope, ki hoče biti tudi domovina narodov in ne le skupnost držav, bi se spodobilo, da bi imeli Slovenci v tej deželi svoje človeka dostojno, enakopravno in zagotovljeno mesto.

Po drugi svetovni vojni se je Avstriji, izvzeti zadnji hip iz okvira Hitlerjeve Nemčije in njenih odgovornosti ter državno obnovljeni pod pogoji, ki so jih narekovale štiri velike in zmagovite zavezniške države, posrečilo v evropski mirovni ureditvi uveljaviti stališče, da etnične razlike na Koroškem ne morejo biti razlog za novo določitev državnih meja. To se ji je posrečilo tudi z obljubljanjem, da bodo posledice raznarodovalnih postopkov popravljene, nadaljnji obstoj slovenskega življa pa zagotovljen. Pravno urejanje etničnih odnosov v koroški deželi se je zelo glasno sklicevalo na obča načela državnega in mednarodnega prava, pred Hitlerjem rešenega v vojni Združenih narodov. Toda zgodilo se je, da je Avstrija izkoristila prav tiste obveznosti, ki jih je z državno pogodbo leta 1955 sprejela za zaščito slovenske manjšine na Koroškem in Štajerskem, da pod formo njihovega izpolnjevanja prekliče tiste ugodnosti, ki jih je manjšini dotlej že bila priznala - in to brezpogojno - kot drugemu elementu svoje identitete. Slovenski živelj na Koroškem (o Štajerski niti govorila ni) je z odkritim prelomom lastnega, že od 1945 leta obstoječega zakona, potisnila v položaj manjšine, ki je ali pa je ni.

V temelju je to zgodba besedil 2 do 11. Pisal sem jih v ozračju tesnobnega pričakovanja, kdaj in kako bodo na Koroškem izničene ugodnosti, ki jih je po vojni Avstrija slovenskemu življu zagotovila ali obljubila. Osamosvojena Avstrija je izničenje kmalu zares dopustila. Sproščeno se je mogla udejanjati nova pokoritev slovenskega življa, kolikor ga je v deželi še preživelo. Po vsej sili so mu v ta namen hoteli vrniti - kakor se je izrazil "slovenji doktor" Franc Petek - pečat "padlih angelov", pečat nepreklicne domovinske zavrženosti. Le kdor se javno odreče pravicam svojega jezika in kulture v deželi, se utegne odrešiti.

Sam sem mogel sredi oktobra 1956 na njegovem domu slišati rodovnega velmoža Joška Tischlerja, tedaj predsednika Narodnega sveta koroških Slovencev, kako si pred odhodom slovenske delegacije na odločilni pogovor s kanclerjem Leopoldom Figlom in šolskim ministrom Heinrichom Drimmmlom zabičuje, v neznosni negotovosti: "Noč prej je treba preležati! Spati tako ni moč." - Jeseni 1958 je Avstrija njegovo bojazen upravičila: na neustaven, nepostaven in odurno nekulturen način je podrla njegovo najdražje, dvojezično šolo, vsem učencem na južnem Koroškem brezpogojno zajamčeno, ki jo je bil po vojni uveljavil s podporo deželne vlade in z velikimi upi za rešitev Slovencev (in dežele). Zdaj sem moral slišati še črno misel staroste koroških slovenskih učiteljev Franca Aichholzerja, zaupano rojaku v Ljubljani Juliju Felaherju: "To je konec!" - A pravi konec je bil še za ovinkom. Šolski zakon, sprejet naslednje leto, ni le preprosto uzakonil preloma besede, ki so jo odgovorni predstavniki Koroške dali v letu 1945. S svojim določilom, da slovenski pouk ne more biti obvezen, je novi zakon hkrati nepričakovano podrl še tisto prastaro pravilo, ki je obstalo skozi stoletne šolske viharje na Koroškem: naj je bil šolski pouk v režimih, ki so se tukaj zvrstili, še tako malo slovenski in še toliko nemški, verouk je praviloma in nesporno ostajal v materinem jeziku šolarjev. To prvine koroške deželne kulture se je drznil naskočiti šele nacizem, leta 1941. Brez zakona, seveda. Zdaj pa je Avstrija to povzela z zakonom in nanj se je, *incredible auditu*, zadovoljno oprla tudi cerkvena oblast. Katoliško usmerjena Zveza slovenskih izobražencev se je v tem trenutku čutila primorano javno spregovoriti o "sunku z bodalom v srce slovenski manjšini".

Tukaj zbrani spisi predstavljajo le majhen del tistega, kar je bilo ta čas v Sloveniji rečenega in objavljenega v strokovni in kulturni javnosti. Tu moram vsaj omeniti "Koroški zbornik" še iz leta 1946 in nato v naslednjih treh desetletjih prispevke njegovih in drugih avtorjev, ki so spremljali dogajanje v Avstriji. Poleg Lojzeta Udetja (tu je zlasti njegova knjiga *Koroško vprašanje*, Ljubljana 1976), Julija Felaherja, Toneta Zorna, Draga Druškoviča, ki so takrat pisali v okviru Inštituta za narodnostna vprašanja in sem se z njimi ves čas posvetoval, so o tekočem dogajanju strokovno pisali zunaj njega zlasti Bogo Grafenauer, Fran Zwitter, Vladimir Klemenčič. Povedati moram, da sem bil ob pisanju študije o manjšinski zakonodaji (besedilo 8) še posebej deležen strokovne pomoči in nasvetov kroga izvedencev zunaj inštituta (Ivan Tomšič, Stanko Peterin, Ivo Murko, Jože Goričar), poleg tistih v inštitutu in drugih že omenjenih. Spis o teritorialni zasnovanosti manjšinske zaščite po avstrijski državni pogodbi (besedilo 10) pa je sploh le ena izmed skupine posameznih študij, izdelanih po enotni zamisli za tematsko številko *Razprav in gradiva* (1976, št. 7-8), v katero so prispevali še Borut Bohte, Vladimir Benko, Drago Druškovič, Vladimir Klemenčič, Tone Zorn, Dušan Nečak, Janez Stergar in dva hrvaška avtorja, Budislav Vukas in Mirjana Domini. Zadnji spis iz te vrste (besedilo 11), je bil moj prispevek na posvetovanju o aktualnih vprašanjih slovenske in hrvaške manjši-

ne v Avstriji, ki sta ga priredila 28. maja 1976 v Ljubljani naš Inštitut za narodnostna vprašanja in Zavod za migracije i narodnosti iz Zagreba; na posvetovanju je nastopila vrsta avtorjev (tu že omenjeni Borut Bohte, Tone Zorn, Vladimir Klemenčič, Mirjana Domini, Budislav Vukas, novo v tem krogu pa je bilo ime Mirka Valentića).

V pozdravnem nagovoru v imenu Slovenske akademije znanosti in umetnosti je tistega dne njen predsednik Josip Vidmar poudaril dva momenta, ki ju je potrebno vključiti tudi v tole uvodno pojasnilo. Najprej je omenil potrebo, katere izpolnitev je javnost pričakovala, da se juridično in sploh znanstveno pridobljene ugotovitve o zaskrbljujočem položaju slovenske manjšine na Koroškem pripravijo tako, "da bomo z njimi lahko nastopili pred svetovno javnostjo", če ne gre drugače. To je bilo rečeno v smislu vprašanja, ali naj jugoslovanska zunanja politika to sporno ravnanje z manjšino prenese iz območja bilateralnega obravnavanja z Avstrijo na območje mednarodnih forumov in organov (predvsem OZN), da ga torej formalnopravno internacionalizira. Drugi moment je bila njegova omemba dveh novih znanstvenih del avstrijskih avtorjev, zgodovinarja Karla Stuhlpfarrerja in jezikoslovca Otta Kronsteinerja. Ob tem je Vidmar ugotovil, da v Avstriji "obstoja močna ekipa zavednih, razvitih in konec koncev, lahko rečemo, naravno človeških ljudi, ki se upirajo nasilju nad slovensko manjšino in nad mahinacijami, ki jih avstrijske stranke s svojimi poskusi novih zakonov in interpretacijami mirovne pogodbe skušajo uveljaviti". In še: "Mislim, da se moramo zavedati, da taka ekipa ali celo zelo številna ekipa zavednih ljudi v Avstriji eksistira in moramo apelirati nanje vsak trenutek, istočasno pa se moramo zavedati, da se ne borimo le za našo manjšino, za njeno individualno usodo, temveč da se borimo prav tako za te demokratične elemente v Avstriji, da se borimo za demokratično idejo v svetu in za človečanske odnose med narodi, kakršni morajo obveljati, če naj človeška družba v tako pisani skupini, kakršno predstavlja Evropa, eksistira in če naj more eksistirati."

Glede prvega momenta, pričakovane internacionalizacije, naj v zvezi s tukaj objavljenimi spisi (in drugimi tovrstnimi izpod peresa drugih, zlasti omenjenih avtorjev) ugotovim, da ti spisi niso dobili priložnosti, da bi se njihovi argumenti preskusili v podvigu internacionalizacije. Prvi garanti za lojalno izvajanje državne pogodbe, štiri velike sile, se za usodo 7. člena niso zmenili. Predvsem od v zadevi neposredno udeleženega in najbolj poučenega, od Velike Britanije, bi se dalo kaj pričakovati.

Angleški zgodovinar Robert Knight je po preteku polstoletnega zapornega roka v britanskih arhivih ugotovil, da dvojezičnega šolstva Avstriji resnično niso vsilile britanske zasedbene oblasti, da je zamisel takega tipa šole za Koroško izvirala iz dežele same, da je bila uzakonjena v deželi docela avtonomno. Toda za Angleže je bila Koroška pomembna zgolj kot strukturno in gospodarsko stabilna dežela, manjšinsko vprašanje so opazovali le skozi varnostna očala in so zato v Slovencih videli v

bistvu peto kolono jugoslovanskih interesov. Pozneje je Anglija v vprašanju dvojezičnega šolstva docela zavila na avstrijsko linijo in je ostala pasivna tudi potem, ko je šlo za izvajanje oz. kršenje državne pogodbe v razmerju do slovenske manjšine. (Slovenski vestnik, 12. april 1996.)

Diplomatska akcija Jugoslavije, ki se je z velikimi poudarki razvila v diplomatski polemiki z Avstrijo, je v smeri internacionalizacije pred Organizacijo združenih narodov po daljšem omahovanju obtičala. Pojasnilo zadnje resignacije najdemo v presoji, sprejeti na skupni seji predsedstva CK ZKJ in Predsedstva SFRJ dne 19. septembra 1979. Tu je bilo ugotovljeno, da je zaostrovanje ob vprašanju manjšin najmanj uspešna točka v jugoslovanski zunanji politiki in da se je - konkretno glede koroškega spora z Avstrijo - treba obnašati bolj "fleksibilno". Ogibati se je n.pr. treba celo omenjanju slovenske manjšine italijanskim obiskovalcem. "Ne moremo zaradi manjšine stopiti v vojno," je v razpravi to zunanjepolitično presojo zaokrožil Edvard Kardelj. (Iz arhiva CK ZKS navedel Janez Stergar v Koroškem vestniku, Ljubljana 1998, 48.)

Spričo izostanka meddržavne arbitraže glede njihovih argumentov, je današnji pomen teh spisov le še bolj zgodovinskega značaja. A kot takšni so tudi oni sami ostali - ker arbitraže ni bilo - neovržen dokaz. Slejkoprej govorijo o nekem dejstvu, ki je trajnega pomena, a v današnjih razpravah praktično pozabljeno. Govore o dejstvu, da se je celotna avstrijska politika v razmerju do slovenske manjšine izvirno utemeljila na prelomu besede, dane v času, ko je mejno vprašanje bilo še odprto. Celokupna zakonska izpeljava, ki jo je avstrijski zakonodajalec vsa ta leta sprejemal in jo še sprejema s trditvijo, da gre za uresničevanje obveznosti iz državne pogodbe, je dejansko pomenila hudo in trajno poslabšanje že poprej, pred 1955, pridobljenih in zakonsko, celo ustavno priznanih pravic in ugodnosti slovenskega življa na Koroškem. Pomeni, da je bilo kršeno načelo, ki je danes vzidano v temelje pravnega gledanja Evropske zveze na zaščito narodnih manjšin, namreč načelo, da nove rešitve ne morejo imeti za posledico, da bi se neki manjšini zmanjšale ugodnosti in pravice, ki jih je pred tem že uživala.

Tudi novejši in najnovejši avstrijski zakonski ukrepi v zvezi s temi pravicami se ne morejo ogniti temu generalnemu očitku. Četudi je res, da jih v zadnjih letih spremlja nekoliko drugačen, manjšini bolj naklonjen, bolj evropski duh.

Z omembo tega prijaznejšega duha se vračamo k drugemu momentu, ki ga je Vidmar omenil. Nikakor ni mogoče dovolj opozoriti na dejstvo, da se v avstrijski javni zavesti, zlasti v kulturi in družboslovju, že desetletja pojavlja nov duh kritičnega odnosa do tradicionalne ponemčevalne politike na Koroškem. Ta politika sama pa se spričo drugačnega duha današnjega časa prikriva z navidezno liberalnim geslom o prvenstvu pravice posameznika do proste izbire svoje narodnosti. Govori se v tej zvezi celo o fundamentalnih človekovih pravicah. Slovenec ima pravico postati Nemec in te pravice ni mogoče omejiti z nobeno drugo, ne oziraje se na zaščito

narodne manjšine, celo če bi šlo za izpolnjevanje meddržavno sprejetih obveznosti. Tu so koroški zagovorniki germanizacije našli nov argument celo v Avstriji sami. Opozarjajo na dejstvo, da se je v zadnjih desetletjih velikansko število avstrijskih državljanov ločilo od nemštva in se odločilo za narodno avstrijstvo. Kako naj bi bilo potem sporno to, da pač veliko Slovencev na Koroškem tudi odstopa od svoje narodnosti? Seštevajo hruške in jabolka!

Novi duh v odnosu do narodnih manjšin v Avstriji, o katerega nastopu govorimo, se izkazuje pri odločanju o nekem drugem vprašanju v okviru zagovora svobode človeka.

To je že staro vprašanje, ali je zaščita narodne manjšine omejena zgolj na enakost njenih pripadnikov s pripadniki večine pred zakonom, ali je to zgolj zaščita osebe pred diskriminacijo zaradi njene narodnosti? Slednje je bilo prevladujoče pravno izhodišče manjšinske zaščite v dobi Društva narodov (Lige nacij) po prvi svetovni vojni. Po tem pojmovanju naj bi bila zaščita manjšin samo prehodna ustanova, zasnovana sicer v humanitarnem duhu, da bi bila pričakovana asimilacija manjšin z narodom države blažja, manj boleča. In očitno se je na Koroškem tudi še po drugi svetovni vojni perpetuiralo ravno to pojmovanje. Svojo boljšo stran od starih ravnanj, udomačenih v deželi, vidi to pojmovanje predvsem v manjši neposredni in faktični nasilnosti asimilacijskih pritiskov na manjšino. Toda asimilacija sama po sebi je še vedno zadnji cilj vsega ravnanja, pri čemer je zagovornikom takega cilja čisto vseeno, ali naj Slovenci postanejo po narodnosti Nemci ali Avstrijci: izgubiti morajo svoj jezik in z njim tudi lastno kulturno in narodno identiteto.

Že v času med obema vojnama se je v okviru ideje o zaščiti narodnih manjšin uveljavljalo tudi drugačno pojmovanje. Zaščita naj velja narodnosti kot takšni, njeni ohranitvi, vključno podpiranju kulturnega in splošnega blagra narodne manjšine v njenem domačem okolju. Izkušnja s fašizmom je utrdila to pojmovanje, izkušnja z ranljivostjo demokracije, pridobljena v hladni vojni, pa je pritrdilni odgovor še dodatno utemeljila na potrebi novega demokratičnega združevanja narodnih držav v Evropski zvezi, ki brez aktivnega spoštovanja etnične raznolikosti, tudi ne glede na državne meje, ni uresničljivo. Temu v prid gre tudi napredek znanstvenih spoznanj o človekovih vrednotah, spoznanje - z Vidmarjevo besedo - "naravno človeških ljudi". Tudi v Avstriji se je medtem pojavila in v javnosti uveljavila pomembna vrsta znanstvenih in kulturnih delavcev in sploh umnih glav, ki svoje javno delovanje utemeljujejo na takšnem odnosu do ljudi drugih narodnosti in prav posebej do narodnih manjšin v lastni deželi. Njihov glas in vpliv je tisto, kar danes ustvarja, kljub vsemu utesnjevalnemu pojmovanju manjšinskozaščitne zakonodaje, novo kvaliteto v življenju Avstrije. Dejstvo, da se je v to knjigo lahko uvrstilo tudi besedilo o Slovincih na avstrijskem Štajerskem (besedilo 12), nastalo v okviru sodelovanja avstrijske in slovenske znanosti, se mi zdi nazoren primer, kako takšen glas "naravno človeških ljudi" lahko že učinkuje.

S tem smo pri spisih, ki časovno niso iz let 1956-1976. Na uvodno mesto je uvrščeno predavanje iz l. 1985, zdaj prvič objavljeno, ki skuša pojasniti splošni odnos Slovenije do problema Avstrije v času vojne in do razmejitve po vojni, pa nato do manjšinske zaščite. Ni več od takšnega poskusa, saj je zgodovina nastanka avstrijske državne pogodbe z vidika Slovenije še danes nerešena naloga zgodovinopisja.

V predavanju manjka n.pr. pomemben podatek, da je Sovjetska zveza, tik preden so stekla pogajanja o avstrijski državni pogodbi, sporočila Jugoslaviji, "naj ne postavi zahteve po reviziji jugoslovansko-avstrijske meje, ker zahodne sile temu odločno nasprotujejo, pa tudi na samem Koroškem ni obstajalo [dovolj] močno gibanje za pridružitve Jugoslaviji". Po poročilu z dne 4. februarja 1947 iz Moskve je sovjetski zunanji minister Molotov pri tem menil, da bo mogoče izbojevati samoupravo za slovensko manjšino v Avstriji, zaradi česar tudi ni treba povezovati vprašanja Koroške z odpovedjo podpisa pod mirovno pogodbo z Italijo (Branko Petranović, *Politička i ekonomska osnova narodne vlasti Jugoslavije*, Beograd 1969, 210). Dejstvo je pač, da Jugoslavija tega nasveta ni upoštevala. Ali je prevladala presoja, da je treba še enkrat poskusiti, da bi se uresničila temeljna točka programa Osvobodilne fronte iz 1941. leta o združitvi vseh Slovencev? Ali je bilo v ozadju te odločitve še vedno nekaj tistega tekmovanja v radikalnosti postavljanja narodnih zahtev, ki je med vojno potekalo med OF in njenimi domačimi nasprotniki, ko je Slovenska zaveza slovensko mejo načrtovala še severneje, kakor pa OF, in svojo zahtevo radikalizirala s programom "narodnega očiščenja" pridobljenega ozemlja?

Z vidika Slovenije še nenapisana zgodovina avstrijske državne pogodbe bo morala razrešiti tudi to vprašanje. In pri tem oceniti, koliko drži očitek pisatelja Marjana Rožanca, da "smo se Slovenci (v okvirih metafizičnih premis, ki največkrat pomenijo, da realnosti sploh ni, še zlasti pa ne nevšečne realnosti) v osvobodilnem boju v drugi svetovni vojni vedli, kot da koroškega plebiscita leta 1920 sploh ni bilo in kot da koroško ozemeljsko vprašanje sploh še ni rešeno, in dali za rešitev že rešenega vprašanja stotine življenj" (*Nova revija*, št. 57, 1987, 210). Pa oceniti tudi značaj in veljavo aktualnega zagovora germanizacije na Koroškem, ki ga zgodovinar Wilhelm Neumann opira na dejstvo, da je navzočnost Slovencev v tej deželi bila dvakrat v 20. stoletju povod za zahteve po njeni državni delitvi in da so Slovenci, ki tega niso želeli in se tega še boje, reagirali in še reagirajo z odpovedjo svoji narodnosti. "Brez tistih dežel razbujajočih posegov po južni Koroški," opravičuje germanizacijo Neumann, "bi slovenstvo tudi po svojem številu tukaj obstalo čisto drugače" (*Das nationale Problem aus deutschkärntner Sicht*. V: H. Rumpler, ur., *Kärnten*, Wien - Köln - Weimar 1998, 485). Ali bi se pa on sam tako ohranjenega številnega slovenstva v deželi veselil, tega ne pove. Ve pač, zakaj s svojim obtožujočim opravičevanjem germanizacije ne seže malo tudi nazaj, v ustavno dobo habsburške Avstrije, ko je bila možnost demokratičnega sožitja s Slovenci v deželi že zapravljen. Na svoje spise o tej zgodnejši dobi le opozarjam v sklepnem razdelku knjige (14).

Morda bo znanstveno raziskovanje teh in takšnih vprašanj lažje poslej, ko se z Evropo (ki nam sicer tudi prej ni bila neznan ideal, a je v teh naših vprašanjih najraje ostajala molčeča sfiga) morda le približujemo bolj človeškim in ne več zgolj državopolitičnim, vladarskim merilom v odnosih med narodnodržavnimi večina in sobivajočimi narodnimi manjšinami. Morda pa se bo z vednostjo o minulih izkušnjah z Avstrijo glede odnosa do slovenske manjšine tudi odgovornim v Republiki Sloveniji sami lažje odločiti v vprašanju, kaj za položaj naše države v Evropi pomeni, da v mednarodnih odnosih dožene svoj pravni položaj glede državne pogodbe o Avstriji iz leta 1955. Ali je vprašanje nasledstva v položaju podpisnice res odveč, ker nekateri menijo, da je z vstopom v Evropsko zvezo ta pogodba zanj ne kaj zastarelega, pravno obsoletnega? Ali za prihodnost Slovenije nič ne pomeni dejstvo, da jo Avstrija takorekoč od prvega dne obravnava kot v načelu nov mednarodnopravni subjekt, do kakršnega sama nima pogodbenih obveznosti? Kajti le s takšnega stališča bi Avstrija mogla zagovarjati svojo zahtevo, naj Slovenija pristane na revizijo obstoječe mirovne ureditve v premoženjskih vprašanjih, pa tudi v manjšinskih. Z odpiranjem novih vprašanj, ki niso vključena v mirovno ureditev po državni pogodbi, zdaj pa jih celo povezuje z zahtevo po recipročnosti, postavlja Avstrija Sloveniji nove pogoje in tudi nova merila za izpolnitev svojih že zdavnaj obstoječih pogodbenih obveznosti, tudi tistih do slovenske manjšine v Avstriji. Ali jih ni po vojni bila sprejela v zameno za priznanje državne meje? Slovenija mora vedeti, da je avstrijsko priznanje njene meddržavne subjektivnosti popolnoma nesporno, kar pomeni tudi, da Avstrija izključuje vsako enostransko spreminjanje mirovne ureditve po drugi svetovni vojni s svoje strani, brez dvoma tudi zato, ker si enako gotovost hoče zajamčiti tudi s slovenske.

Zadnji spis (besedilo 13) je le miselna poanta. Njegove sklepne besede o pomembnosti stika med sosednjima državama na ravni civilnih družb se ujemajo - nenamerno in nepredvideno, a ne po naključju - z aktualnim poudarkom o pomembnosti civilnodružbenega ozaveščanja za demokratično Evropo, ki ga je izrazila predsednica evropskega parlamenta v Strasbourgu Nicole Fontaine po veliki protestni manifestaciji na Dunaju dne 19. februarja 2000 - udeležili so se je tudi predstavniki koroških Slovencev - proti vstopu skrajne desnice v vlado, ki je tudi vlada ene izmed držav Evropske unije.

Ravno v letu 1976, ko se končuje strnjena vrsta tukaj zbranih spisov, se je intervencija civilne družbe v Avstriji že enkrat zbudila ob vprašanju odnosa do slovenske manjšine na Koroškem. Proti formalnopravno in parlamentarno uzakonjenemu obravnavanju te manjšine, ki se je (s pogojem ugotavljanja manjšine) zasnovo na - in usmerilo k - zaničevanju vrednosti njenega obstoja kot sestavine konsenzualno spoznanih minimalnih skupnih vrednot demokratične avstrijske družbe, se je vzdignil glas protestnikov v širni državi: "Pravice manjšine iz 7. člena so tudi naše pravice!". Jezikovno ljudsko štetje posebne vrste, s katerim je vlada potem horela

ublažiti preveč očitno protimanjšinsko podobo zakona in k čemur je pritegnila tudi opozicijski stranki, je dalo določeno realno podporo samozavesti manjšine. Številni ljudje po vsej državi so slovenski jezik manifestativno navedli kot svojo materinščino, medtem ko so na Koroškem Slovenci preštevanje bojkotirali.

Izjalovili pa so se bolj daljnosežni dobri nameni kanclerja Bruna Kreiskega s tem manevrom, o katerih govori on sam v dokumentu, ki je v tej knjigi prvič objavljen (dodan v opombi k besedilu 11). Še več: doseženi konsenz vseh treh glavnih strank za enotno državno politiko do slovenske manjšine le-tej ni koristil, temveč je uklenil še tiste socialdemokrate, ki so bili blage volje, v podrejanje in prilaganje nacionalističnim večinam v obeh drugih strankah - in v njihovi lastni. O tem priča tudi nadaljevanje uradno zapovedanih postopkov glede ugotavljanja občevalnega jezika na Koroškem pri splošnih ljudskih štetjih. Vse do zadnjega (1991) so oblasti še vztrajale pri zapisovanju 'windisch'. Razlika se je pokazala le v rezultatu, le v tem, da je število zapisanih govorcev 'windisch' naglo upadalo. A ni upadalo v korist izenačenja s slovenskim, kar bi bilo znamenje demokratičnega, znanstveno ustrežnejšega kriterija, temveč je služilo direktni pomnožitvi nemškega jezika, t.j. še večji utisnitvi položaja slovenskega. Štetje 1991 je izkazalo takšne številke o občevalnem jeziku na območju nekdanj dvojezičnih šol: 13.962 oseb slovenskega jezika in 888 'windisch'. Delež nemškega občevalnega jezika je narastel absolutno, relativno pa je malodane že 90 odstoten.

S tem je država Avstrija nad vse razločno odgovorila na naše vprašanje, zastavljen leta 1966 (v besedilu 9), kaj bodo prinesla naslednja ljudska štetja. Zdaj prihaja na vrsto že štetje 2001! Ali bo v odnosu do manjšine že imelo značaj normalne statistične operacije? Ali pa bo operacija še vedno bolj podobna klinični?

21. februar 2000

Janko Pleterški

Posebej se želim zahvaliti Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani za pripravljenost, da to knjigo sprejme v svoj založbeni program. In lepo se zahvaljujem sodelavcema inštituta, profesorju Janezu Stergarju in magistru Borisu Jesihu, za prijazno podporo mojemu naklepu in še zlasti za nasvete pri izboru besedil ter utemeljitvi objave.

J. P.

1

ODNOS SLOVENIJE (JUGOSLAVIJE) DO AVSTRIJSKEGA
VPRAŠANJA, DRŽAVNE POGODBE IN ČLEN 7 V POSAMEZNIH
MOMENTIHZGODOVINSKEGA DOGAJANJA

Obči odnos Jugoslavije do Avstrije v času "Anšlusa" je dvojen, odvisno, katere politične strukture in družbeno-politične moči opazujemo:

Državni vrh sprejme priključitev Avstrije kot zgodovinsko rešitev problema, ki je nastal po razpadu Avstroogrske v prostoru Italija-Avstrija-Madžarska in ki je ves čas grozil z "obkolitvijo" Jugoslavije, eventualno tudi z restavracijo Habsburžanov. Državni vrh se zadovolji z zagotovilom Nemčije, da bo spoštovala mejo na Karavankah.

Ljudskofrontna opozicija, še posebno prepovedana komunistična stranka, vidi v likvidaciji Avstrije agresivno dejanje nemškega nacizma, ki neposredno ogroža tudi Jugoslavijo, najneposredneje Slovenijo; ta opozicija očita vladi, da je s svojo politiko pomagala Hitlerju Avstrijo pregaziti.

Ob koncu vojne in po njej je politiko nove Jugoslavije do Avstrije določala zmogovita smer nekdanje ljudskofrontne opozicije.

Poglejmo to vprašanje posebej z vidika Slovencev, ki so neposreden sosed avstrijskega naroda.

Slovenci so po številu veliko manjši od Avstrijcev, vendar so v svojem boju za obstanek in samoodločbe zgodovinsko prehiteli Avstrijce kot narod. Avstrijci so šele po negativnih izkušnjah z vključitvijo v Nemčijo odločneje stopili v zgodovinsko fazo samostojnega narodnega konstituiranja.

Napad nacistične Nemčije, katere sestavni del so takrat bili tudi Avstrijci, je 6. aprila 1941 podrl državno mejo na Muri in na Karavankah. Meddržavno pravno je od tistega trenutka vprašanje te državne meje bilo odprto, seveda z vidika držav, ki so bile z Nemčijo v vojni.

Že 26. aprila 1941 so se slovenske domoljubne moči združile v skupno politično odporniško organizacijo, kmalu imenovano Osvobodilna fronta slovenskega naroda. Že ustanovni sestanek je ugotovil, da je na vidiku množično gibanje za osvoboditev in združitve zaslužjenega in razkosanega slovenskega naroda. Ta usmeritev je dobila podporo v vsejugoslovanskem konceptu odpora. Posvetovanje vodstva sredi maja 1941 v Zagrebu je ugotovilo pravico in dolžnost Slovencev, da se bojujejo proti fašističnim okupatorjem in njihovim državam na celotnem slovenskem narodnostnem ozemlju enotno, ne oziraje na predvojne rapalske in senžermenske državne meje in mimo vseh novih razdelitev Slovenije med nemške, italijanske in madžarske okupatorje. Dejansko in zdržema se je razvnel narodnoosvobodilni,

protifašistični boj Slovencev. Politično se je oprl na narodni program iz časa marčne revolucije 1848. leta, ki je terjal Zedinjeno Slovenijo. (Mimogrede: pravičnost takega programa je 1848. leta priznavala tudi nemška liberalna levica; znani Löhnerjev program je v tem smislu predvidel narodnostno delitev Štajerske in Koroške. Na Koroškem so na istem stališču bili radikalni demokrati z glasilom "Kärntens Volksfreund", ki pa je bilo prepovedano še pred koncem 1848.)

Že jeseni 1941 se je moglo oblikovati vrhovno slovensko politično predstavništvo, SNOO, in 1. novembra so bile sprejete programske točke OF, ki pravijo:

"Proti okupatorjem je treba vršiti neizprosno oboroženo akcijo. Ta akcija predstavlja izhodišče za osvoboditev in združitv vseh Slovencev." Potem ko je bilo spomladi 1942. leta izbojevano že prvo osvobojeno ozemlje na Dolenjskem in Notranjskem je 1. maja slovenska komunistična stranka objavila svoje stališče o mejah: "V osvobojeno in združeno Slovenijo sodi poleg ozemlja, na katerem živi slovensko prebivalstvo, tudi teritorij, ki je bil v poslednji imperialistični dobi nasilno potujen." Gotovo je to načelo bilo aktualno za bodočo razmejitev tudi na Koroškem. To stališče je že dotlej bilo stališče celotne OF. V istem letu 1942 je s fizičnim odstranjevanjem slovenskega naroda na Koroškem, ki so ga započele nemške državne oblasti in politične smeri, ki so jo tukaj podpirale, nastala potreba, da se slovenski upor razširi tudi na to ozemlje. Organizirana akcija v tem smislu se je razvila še pred koncem 1942. leta in ni več prenehala.

Poglejmo ob teh dejstvih zdaj k avstrijskem narodu. Avstrijska narodna zavest in volja po konstituiranju avstrijskega naroda, piše eden prvih propagatorjev te zavesti, pokojni zgodovinar Ernst Josef Görlich, se je odločilneje oblikovala v odporu proti nacistični Nemčiji in pravi: "Novo pojmovanje naroda so najprej zagovarjali najbolj dejavni bojovníki za svobodo Avstrije in v začetku je zbuvalo pomisleke pri Avstrijcih, pogostoma tudi pri osebno dobro hotečih." ("Der neue Nationalbegriff wurde zuerst von den aktivsten Kämpfern für Österreich's Freiheit vertreten und erweckte anfangs bei - oft subjektiv gutwilligen - Österreichern Bedenken.")

Manifestacije tega avstrijskega odpora in takšne avstrijske zavesti so ostajale zunanjemu svetu prikrite tja do zavezniške osvoboditve Avstrije in do izjave avstrijskih strank dne 27. aprila 1945 (to je že bila natanko četrta obletnica ustanovitve slovenske OF). Tega dne so avstrijske stranke izjavile, da je bil Anšlus vsiljen in da se republika Avstrija obnavlja. Seveda so posamezni Avstrijci in posamezne emigrantske skupine Avstrijcev o tem govorili tudi že prej. A to je bila prva skupna izjava.

Tudi posamezni zavezniški državniki so že zgodaj omenjali, da v ureditvi poveljne Evrope Hitlerjev Anšlus ne bi smel obveljati. A do prve skupne izjave Velike Britanije, ZDA in ZSSR za obnovo Avstrije je prišlo šele 30. oktobra 1943 v Moskvi. Avstrijski zgodovinarji (prof. Gerald Stourzh, prof. Norbert Schausberger) opozarjajo, da je izjava nastala v okviru pobud Velike Britanije za poveljno ureditev nemškega vprašanja. Začetek te pobude je v britanskem elaboratu iz aprila 1943. Ta pa

je tudi opozoril na posebno težavo za obnovo Avstrije. Ugotovil je: "Avstrijska begunska vlada ne obstaja, pa tudi ni najmanjšega upanja na ustanovitev kakšnega reprezentativnega sveta ali komiteja Avstrijcev..." ("Es gebe keine österreichische Exilregierung, auch gebe es nicht die geringste Hoffnung, einen repräsentativen Rat oder ein Komitee der Österreicher zu bilden..." (Stourzh)

Če se je slovenski narodnoosvobodilni boj proti nacistični Nemčiji začel že 1941 in se od konca 1942 razvnel tudi na Koroškem, potem tega gibanja ne v celoti, ne v njegovem koroškem delu, ne moremo dolžili protiavtrijsstva. To bi bilo anahronizem, saj se takrat avstrijski politični program in avstrijsko vprašanje še nista oblikovala, niti v obliki izrazitega notranjega gibanja, niti v mednarodni politiki zaveznikov v tej najhujši vojni vseh časov.

Za ilustracijo veljavnih internih slovenskih stališč v smeri Avstrije, potem ko je avstrijsko vprašanje mednarodno že postavljeno, naj nam rabita dve stališči Edvarda Kardelja iz februarja 1944.

Petega februarja 1944 je Edvard Kardelj zahteval od pokrajinskega komiteja KP Slovenije za Koroško, naj se med ljudi ne vnaša razprava o priključitvi Koroške k Sloveniji. Potrebno je dogovoriti se z vodstvom avstrijskega protifašističnega gibanja o skupnem boju proti Hitlerju, nikakor pa ne razpravljati o raznejitvi. V istem pismu je Kardelj predvidel, da se črta mejnih zahtev lahko v prihodnosti postavi v različnem obsegu. Zahtevo do imperialistične Avstrije bodo večje, če pa bo Avstrija ljudska in demokratična pa manjše! Zato je napačno poudarjati samo moment nacionalne osvoboditve Slovencev, saj delavci na Koroškem so precej nemško usmerjeni.

27. februarja 1944 pa je Kardelj na seji CK KPS izrazil takšno-le mnenje: Neodvisna Avstrija je za nas plus, pa naj bo kakršna koli, tudi če bo kapitalistična. S to Avstrijo moramo priti v takšne odnose, da je ne bo mogoče izrabiti za odskočno desko proti nam. Zato pomagamo osvobodilnemu boju v Avstriji.

V zadnjih letih lahko zgodovinarji preučujejo novo gradivo o politiki Velike Britanije do koroškega vprašanja v letih 1944-1945, posebej o jugoslovanskem in slovenskem odnosu do Avstrije in to v praktičnih vidikih osvobodilne vojne proti Nemčiji na terenu slovensko-avstrijske sosesčine. Zelo poučno je, kar so o tem pisali britanski zgodovinar Sir William Deakin in pa slovenska zgodovinarja Fran Zwitter in Dušan Biber, posebno v Zgodovinskem časopisu letnik 33, 1979, št. 1. Njihova izvajanja se med seboj potrjujejo.

Če se omejimo na Deakina: Prikaže nam poskus Britancev, da bi s pomočjo slovenskega političnega vodstva in partizanskih enot na Koroškem njihove skupine prodrle v notranjost Avstrije in tam poiskale stik z odporniškimi elementi v Avstriji (operacija "Clowder" od decembra 1943 do septembra 1944). To je bilo povezano tudi s prizadevanjem oz. priznanjem potrebe, da se navzočnost partizanskih enot pod poveljstvom Glavnega štaba Slovenije na Koroškem okrepi. Vsi zapovrst-

ni britanski poskusi v smeri Avstrije po tej poti so bili končno opuščeni, ker, kot pravi Deakin, "v tej deželi ni bilo zaznati nobenega odpora". S tem so Britanci tudi izgubili specifični politični interes za slovensko narodnoosvobodilno vojskovanje.

Dokumenti iz časa vojne kažejo, da je Velika Britanija ves čas bila na stališču, da naj ostane meja na Karavankah nespremenjena. Tudi, ko se še niso spraševali, kakšen bo režim v osvobojeni Jugoslaviji. Na štajerskem sektorju pa so se prav do aprila 1945 v FO vzdrževala mnjenja ekspertov, da bi morda kazalo mejo korigirati v prid Avstrije.

Titova izjava 12. septembra 1944, da nova Jugoslavija terja tudi osvoboditev koroških Slovencev, je zato pri britanskih oblasteh naletela na negativen odmev. Iz istega razloga so odklanjali tudi ponudbo maršala Tita 21. februarja 1945 field-maršalu Alexandru, da bi nova Jugoslavija dala zaveznikom na voljo 200.000 mož za boj proti Hitlerjevi Alpski trdnjavi v Avstriji. S tem bi si Jugoslavija pridobila dovoljenje sodelovati pri zasedbi Avstrije. Seveda so za britansko odklonitev bili pomembni tudi politični razlogi, ne samo stališče glede meje. Položaj je bil ob koncu vojne zelo napet in iz britanskih dokumentov je vidno, da so oni računali tudi na možnost oboroženega spopada z jugoslovansko vojsko.

Razpoloženja ob koncu vojne bliskovito osvetluje razmišljanje Sira Orme Sargenta, stalnega državnega podsekretarja v Foreign Officeu z dne 23. aprila 1945. Orme Sargent svoje razmišljanje sam označuje kot "zelo cinično". Kaj pravi? "Sploh ne bi bilo nič narobe, če bi se dogodki razvijali tako, da bi Tita začasno zadržal odpor ustašev in bele garde, recimo, okrog Ljubljane in Zagreba, medtem pa bi bilo zavezniškim silam omogočeno, da iz Italije sorazmerno mirno (!) zasedejo Julijsko krajino in Koroško." (Biber, ZČ 1979, 141). Ali je komentar potreben?

Za potrebe okupacije Avstrije so se zavezniki sporazumeli, da jo zasedejo v mesih iz leta 1937. Sicer pa je vprašanje končne določitve meja Avstrije bilo odprto do mirovne ureditve. To sta ob zahtevi po umiku jugoslovanskih enot s Koroškega izrecno in specifično potrdili tudi britanska in ameriška vlada. Tudi Avstrija sama je delila takšno mnenje o svojih mejah. Z njene strani je bilo odprto vprašanje meja z Italijo na Brennerju in popravkov meje z Nemčijo.

Celo za avstrijsko-jugoslovansko mejo lahko domnevamo, da so nekateri avstrijski krogi odstopali od stališča, da mejno vprašanje ni odprto. Seveda ne na koroškem, pač pa na štajerskem sektorju. Deakin objavlja študijo raziskovalnega oddelka Foreign Officea z dne 17. februarja 1944 o avstrijsko-jugoslovanski meji in omenja, da se je ta oddelek spraševal, ali naj Britanija ustreže "avstrijski zahtevi po ozemlju južno od nje." Ob tem je oddelek nakazal že omenjeno možnost, da bi vzhodno od Koroške bila meja premaknjena južno od Drave in južno od Maribora, da bi se nato obrnila proti severovzhodu in bi se južno od Radgone pridružila sedanji meji. Dejstvo je, da so v letu 1946 na Dunaju v Avstrijski državni tiskarni natisnili spomenico z naslovom "Popravki meje nasproti Jugoslaviji" ("Grenzberichti-

gungen gegenüber Jugoslawien"). Spomenico je sestavil zvezni tiskovni urad (Bundespressdienst). Očitno gre za poluraden dokument avstrijske vlade, ki sicer ni bil oficialno uporabljen, ki pa je nakazoval možnost mejne zahteve nasproti Jugoslaviji. V spomenici se izhaja od zahteve po priključitvi Avstriji celotne južne Štajerske, tj. do stare deželne meje na Savi in zahteva tudi priključitev Mežiške doline in Dravograda Avstriji. Spomenica dopušča možnost nekega popuščanja Jugoslaviji tako, da bi ji ostali zasavski premogovniki in železnica Ljubljana-Zagreb. Kot minimalno zahtevo pa postavlja takoiimenovano "vitanjsko črto" (Weitensteiner Grenze) tj. priključitev nekdanjih političnih okrajev Maribor-mesto, Maribor-okolica, Ptuj (Petrau) in Ljutomer (Luttenberg). Seveda obenem tudi Mežiške doline in Dravograda.

Izšla je še druga druga izdaja te spomenice, v kateri je spremenjen naslov (zdaj: "Ozemeljska in gospodarska vprašanja Spodnje Štajerske" ["Gebiets- und Wirtschaftsfragen der Untersteiermark"]) in izpuščena omemba "Bundespressdienst", sicer pa je po besedilu identična s prvo. Argumentacija, ki jo najdemo v brošuri; posebna tista o narodnopolitičnemu značaju slovenskega prebivalstva, je tipično ponavljanje trditev, da je slovenska zavest stvar samo tenke plasti izobražencev, ljudstvo samo pa da je avstrijsko. Novo je to, da spomenica skuša stvar razložiti tudi Angležem in sicer s primerjavo z Valižani, češ, tudi "Valižani še doma govore svoje narečje, pa jih kljub temu imajo po narodnosti za Angleže". ("Waliser sprechen daheim noch ihre Mundart und werden trotzdem ihrer Nationalität nach als Engländer angesehen.")

Odprtost mejnega vprašanja moramo upoštevati ne samo pri presoji upravičenosti ali neupravičenosti jugoslovanskih mejnih zahtevkov do Avstrije. Ti zahtevki sami po sebi ne pomenijo negativnega odnosa Jugoslavije do Avstrije. To je eno. Drugo pa je, da nastanek manjšinskozaščitnih določil v državni pogodbi o Avstriji in njihov značaj lahko razumemo le ob upoštevanju dejstva, da so mejni zahtevki Jugoslavije na tem sektorju obstajali.

Znanstveni inštitut na osvobojenem ozemlju Slovenije je že od začetka 1944 preučeval mejno vprašanje. Lojze Ude, eden njegovih članov, je v neki debati o mejah v Semiču dne 20. marca 1944 predstavil referat, ki nas bo zanimal. Iz njega razberemo, da se za meje Jugoslavije oz. Slovenije postavlja kot temeljno načelo etnografsko načelo. Po tem načelu se Celovec in Radgona vključujeta v slovensko etnografsko ozemlje samo v širšem pomenu, ne direktno. Možni so odstopi, redukcije takšnega širšega tolmačenja, odvisno od tega, kakšne bodo politične situacije v bodočnosti. Tako pravi Lojze Ude. Pri tem pa ugotavlja tisto, kar nas zdajle posebej zanima. Etnografski princip bo lažje uveljavljati nasproti Italijanom, meni Ude, kot pa nasproti Nemcem, četudi so slednji prizadejali Slovencem največ hudega. Zakaj je tako? "Tu bomo namreč imeli opraviti z avstrijskim vprašanjem!" Ude je mnenja, da prav zato na tej strani ni mogoče računati na podporo Velike Britanije in ZDA. Če bi Avstrija postala komunistična, se utegne še najti kaka sporazumna rešitev,

meni Ude, a pripomni: "Čeprav ne dam nič na komunistične stranke, ki bodo začele svoj boj šele po tej vojni." Nato nadaljuje: "Če bo Avstrija vzpostavljena, je treba računati s težnjo tako Avstrijcev kakor tudi zaveznikov, vključno Sovjetsko zvezo!, da bo vzpostavljena tako, da bo življenja zmožna. In zato je treba pričakovati, da se bo v avstrijstvo reševal nemški šovinizem in da bo tu našel svojo novo obliko izživljanja proti slovenskem narodu." Ude sodi, da je težko govoriti o avstrijskem narodu, saj bo poraz Hitlerjeve Nemčije odpravil največjo psihološko oviro za narodno zedinjenje z Nemčijo. – Udetovo mnenje o možnostih konstituiranja naroda Avstrijcev in o pomenu obnove Avstrije sicer ni bilo oficialno, doživelo je celo ostro kritiko, ker je Ude interesno politiko Sovjetske zveze enačil z interesno politiko drugih velikih držav, toda njegovo razmišljanje o avstrijskem vprašanju in rešitvi Slovencev pred zgodovinskim nemškim pritiskom je bilo blizu občemu počutju takratne slovenske inteligence. Danes lahko rečemo, da se je zmotil le toliko, da poraz Hitlerja v resnici ni znova okrepil velikonemškega razpoloženja med Avstrijci, kvečjemu nasprotno. V tem je pravzaprav današnja nova zgodovinska šansa za Slovence, če smem to izreči.

Pozitivno stališče Slovenije in z njo nove Jugoslavije do boja za obnovo Avstrije se je med drugim izrazilo z ustanovitvijo Avstrijskega bataljona pod poveljstvom Glavnega štaba Slovenije dne 4. novembra 1944. Na slovensko območje je takrat prišel eden vodilnih avstrijskih komunistov Franz Honner. Ob tem omenjam zanimivost, ki jo objavlja Deakin (po Elisabeth Barker). Za ta prihod Honnerja v Slovenijo je izvedel Bruno Kreisky, tedaj emigrant v Stockholmu. Svojčas sta Kreisky in Honner prebila skupaj 18 mesecev v zaporu in Kreisky je Angležem povedal, da Honnerja zelo ceni in da želi zdaj doseči zvezo s Honnerjem v Sloveniji. Deakin k temu pripominja: "Kreisky je bržkone imel v mislih osnovanječasne avstrijske uprave na jugoslovanskih tleh, ki bi si mogla zagotoviti vsaj začasno priznanje tako zahodnih zaveznikov kakor tudi Rusov." Vsekakor zanimiva epizoda, ki med drugim pokaže, kako realno so takrat nekateri vidni in razgledani Avstrijci ocenjevali partizansko Slovenijo - Jugoslavijo in možnosti sodelovanja z njo v odporu proti nacizmu, za svobodo Avstrije.

Ni naš namen pripovedovati zgodovino nastanka državne pogodbe o obnovi neodvisne in demokratične Avstrije. Zanimajo nas le pogledi in predlogi Jugoslavije na manjšinskozaščitna določila, ki so v tej pogodbi zapisana. Pa vendar naj omenimo, da je Avstrija pri mirovnem urejanju prišla na vrsto šele v začetku leta 1947. In tudi takrat stvar ni bila čisto preprosta. Na to nas opozarja dejstvo, da je britanska vlada še do 16. septembra 1947 smatrala, da obstaja med Veliko Britanijo in Avstrijo vojno stanje. In vsi štirje veliki zvezniki so v osnutku pogodbe soglasno predvideli možnost za sklep, da je Avstrija odgovorna za udeležbo v vojni. To stališče je bilo pozneje sicer tudi soglasno opuščeno, toda šele leta 1955, v novih mednarodnih okoliščinah, katere so prinesle tudi možnost, da nevtralna Avstrija končno dobi nazaj svojo popolno suverenost.

Vprašanje, kako so nastala določila znanega člena 7 državne pogodbe o Avstriji, ni samo zgodovinskega, znanstvenega pomena, marveč poudarjeno praktičnega. Tri desetletja po podpisu državne pogodbe še traja boj za tolmačenje določil tega člena in traja praksa, ki se na člen 7 sklicuje, ki jo pa prizadete manjšine odklanjajo kot škodljivo za njihove interese in označujejo kot nasprotno črki in duhu državne pogodbe. Vsak pravnik priznava, da je za to tolmačenje neke norme treba upoštevati zakonodajalčevo voljo, izraženo v okoliščinah nastanka te norme. Na Inštitutu za narodnostna vprašanja smo že 1960. leta raziskali nastanek čl. 7. Rekonstruirali smo debato, ki se je razvijala med namestniki zunanjih ministrov štirih velikih držav v dneh od 17. do 24. avgusta 1949 v Londonu o besedilu današnjega 7. člena. To vprašanje je avstrijska pravna znanost pustila ob strani, pač pa so se ga končno lotili avstrijski historiki. Na podlagi dodatnih virov je nastanek 7. člena raziskal prof. Gerald Stourzh in postopoma vedno bolj dognano objavil v izdajah knjige "Geschichte des Staatsvertrages 1945-1955" leta 1975 in 1980. Če ne bo še novih virov, eventualno sovjetskih, bo stvar težko še natančneje rekonstruirati. V drugi izdaji upošteva Stourzh delno nemško objavo naših rezultatov iz leta 1960, medtem ko naše temeljne razprave, objavljene samo v slovenskem jeziku niti ne navaja. Toda veseli me, da k našemu prikazu nima kritičnih pripomb, razen te, da je naš prikaz "vsekakor advokatski" ("cine allerdings advokatorische Darstellung"). To se mi ne zdi slabo, kajti dobro stvar braniti se spodobi tudi znanosti in se ji tega ni treba sramovati.

Rekonstrukcija debat namestnikov zunanjih ministrov štirih velikih držav pa nam nič ne pove o tem, kar nas danes tukaj zanima, namreč o tem, kakšna so bila jugoslovanska stališča in jugoslovanski predlogi o manjšinski zaščiti. Iz te debate so bili jugoslovanski predstavniki popolnoma izključeni, o njenem poteku niso bili obveščeni niti uradno niti neuradno. To je bil tisti za Jugoslavijo tako težki mednarodni položaj, ko se je uprla pritisku Stalina in držav oziroma strank Informbiroja. Svet na kaj takega duhovno sploh ni bil pripravljen in od Jugoslavije so se distancirali vsi, ne samo na vzhodu, tudi na zahodu. Praktično je to pomenilo, da jugoslovanskih predstavnikov nihče ni niti najmanj informiral o pogovorih o manjšinskozaščitnih določilih. Nasprotno temu pa so Avstrijo tekoče obveščali in konzultirali. To vemo že iz spominov zunanjega ministra Karla Gruberja, to beremo zdaj še bolj natančno v Stourzhovi knjigi. Če je čl. 7 premalo jasen in premalo izrecen, potem je to odvisno od drugih faktorjev, vključno Avstrije, ne pa od takratnih jugoslovanskih diplomatov. To še ni bilo leto 1968, ko je vsa Evropa koprnela ob praški pomladi.

Dejstvo pa je, da je Jugoslavija svoje poglede na manjšinsko zaščito v Avstriji namestnikom zunanjih ministrov na celovit način sporočila v posebni spomenici, ki je bila namestnikom zunanjih ministrov v Londonu uradno izročena 28. julija 1949, torej skoraj tri tedne pred začetkom debate o sedmem členu. Namestniki zunanjih ministrov, vsi brez razlike vzhoda ali zahoda, so to spomenico preprosto ignorirali in je v svoji debati direktno niso upoštevali, niti omenili. Zato je tudi prof. Stourzh

ne pozna in je v knjigi ne omenja. Predno pa se seznanimo z vsebino te spomenice, pogledjmo prav bežno njeno predzgodovino.

Če beremo knjigo prof. Stourzha, lahko vidimo, da ugotavlja ali potrjuje nekaj pomembnih dejstev:

1. Avstrija se je pri zavračanju jugoslovanskih mejnih zahtevkov sklicevala:
 - a) na plebiscit 1920 (NB: Jugoslavija ga niti ni osporavala);
 - b) na ljudsko štetje iz leta 1934, četudi se je zavedala, da je bilo za manjšino močno problematično;
 - c) na obstoj splošno obvezne dvojezične osnovne šole na Koroškem po zakonski uredbi iz 1945. leta;
 - d) na rezultate državnozborskih volitev novembra 1945, katerih se slovenska stranka ni mogla udeležiti, ker ni izpolnila pogoja, ki so ga postavile za sedbene oblasti, da ne bo govorila o mejnem popravku.
2. Poleg neposredne zavrnitve popravka meje je bil ves namen avstrijske argumentacije izključno v tem, da se izogne vsakršni mednarodni obveznosti do manjšine, ali pa jo kolikor le mogoče minimizira. Tu se ni kazal kak namen rešiti narodnostno vprašanje, niti kaka zaskrbljenost za bodoče odnose z Jugoslavijo.

Avstrija ni sama dala nobenega predloga za manjšinsko zaščito. Če ne bi bilo Jugoslavije in njenega stališča do meja, ne bi bilo v državni pogodbi nobenih določil za zaščito Slovencev in Hrvatov. To ni bil dober omen za prihodnost.

Jugoslovanska zahteva po popravku državne meje na Koroškem in na nekaj točkah štajerskega sektorja, izražena v spomenici jugoslovanske vlade januarja 1947 konferenci namestnikov zunanjih ministrov štirih velikih držav v Londonu, je bila sama po sebi najradikalnejša oblika in način zaščite nacionalnega obstoja Slovencev na zadevnem ozemlju. Temu primerna je bila tudi vsebina jugoslovanske argumentacije. Njeno težišče je bilo dokazovanje, da tukaj slovensko prebivalstvo še obstaja, da obstajata tudi slovenska politična in kulturna navzočnost in to kljub germanizacijski politiki nemških nacionalistov in njihovih družbenih in političnih struktur v času prve avstrijske republike in nacistične Nemčije. Da tudi obnovljena Avstrija ni v svoji praksi s temi težnjami in strukturami prelomila. Zato lahko to vprašanje zagotovo reši le sprememba državne meje. V takšnem jugoslovanskem stališču seveda ni moglo biti prostora za predlaganje manjšinsko zaščitnih določil za Slovence na Koroškem in Štajerskem, saj bi jih v Avstriji po spremembi meje več ne bilo. Zato govori jugoslovanska spomenica o tem vprašanju samo za področje, kjer ni šlo za spremembo državne meje, tj. v zvezi z gradiščanskimi Hrvati. A le načelno, brez nadrobnosti.

Interno, v zaupni korespondenci med jugoslovansko in sovjetsko delegacijo na konferenci zunanjih ministrov v Moskvi, je zunanji minister Edvard Kardelj že 20.

aprila 1947 Rusom opredelil skrajni minimum glede mejnega zahtevka, ki bi ga bilo treba imeti v taktični rezervi. V tem Kardeljevem pismu pa je bilo rečeno, da je treba slovenski narod, ki bi ostal v Avstriji, zaščititi pred germanizacijo, ki bo gotovo intenzivno nastopila. Kardelj je predvidel, da bo Avstrija hitro odpravila obstoječo dvojezično šolo. Zato je treba vse tiste ukrepe, ki za koroške Slovence zakonsko že obstajajo, mednarodno pravno zavarovati. Z drugimi besedami, obstoječi zakon o dvojezični šoli bi moral dobiti mednarodno sankcijo.

Uradno pa je Jugoslavija prvič dala konkreten predlog za določila manjšinske zaščite v spomenici namestnikom zunanjih ministrov aprila 1948, ko je bil mejni zahtevek na Koroškem reducirán. V bistvu na nekdanji plebiscitni coni A in B. Opuščena je torej bila zahteva na spodnjo Ziljsko dolino na zahodu in na Št. Pavel na vzhodu. Takrat je bilo predloženih sedem točk za manjšinsko zaščitni člen, mišljene pa so bile za gradiščanske Hrvate in le obrobno še za ziljske Slovence, ne pa za glavnino slovenskega koroškega prebivalstva, ki je še vedno bila obsežena v ozemelskem zahtevku. Šlo je torej za predlog, ki ni bil namenjen zaščiti Slovencev na Koroškem v celoti. V aprilu 1948 o njem na konferenci namestnikov zunanjih ministrov sploh niso razpravljali. Uporabila pa ga je pozneje, brez kake konzultacije z jugoslovansko stranjo, delegacija Sovjetske zveze v čisto drugi situaciji, ki je nastopila zatem, ko so se 19. junija 1949 štiri velike države sporazumele, da ostane avstrijsko-jugoslovanska državna meja nespremenjena. O tem več pozneje.

Znano je, da so zahodne tri velike države ves čas poganjanj o Avstriji vztrajale na tem, da se meja ne spremeni. Stourzh pa pove, da je maja 1948 francoski predstavnik na Dunaju sondiral možnost, da bi vprašanje rešili z novim plebiscitom na Koroškem. "Gruber, Figl und Schärff lehnten dies kategorisch ab", piše Stourzh. To je torej bilo edino znamenje pri zahodnih državah, da bi vsaj v načelu mogle sprejeti spremembo meje na Koroškem. Jugoslovansko zahtevo je podpirala Sovjetska zveza. Stourzh dobro pokaže, kako so se takrična stališča velikih držav do avstrijskega vprašanja spremenila po spremembi režima na Češkoslovaškem februarja 1948, medtem ko je prelom Sovjetske zveze z Jugoslavijo junija 1948 zahodne države presencil in niso vedele, ali je to za njih sploh kakšna priložnost ali ne. Predstava o Titu kot satelitu Moskve je bila preveč trdno zapičena v glave. O možnostih različnih modelov socializma pa seveda sploh ni bilo volje premišljevat. Stourzh pokaže, da so vse štiri velike države pravzaprav bile enotne v tem, da iz Avstrije zdaj ne odidejo in da jim pogodba o Avstriji ni nujna.

Jugoslavija je februarja 1949 nastopila z novim predlogom, ki ga povzema tudi Stourzh. Sprejme se naj načelo, da se meja popravi v prid Jugoslavije, a konkreten potek naj bi se kompromisno določil pozneje. Temu lahko dodam, da je bila mišljena meja na Dravi. Za tisti del Slovenske Koroške, ki bi po tem kompromisu ostal v Avstriji, naj velja politična, gospodarska in kulturna avtonomija. Za Hrvate in Slovence zunaj avtonomnega ozemlja pa naj se določijo manjšinske pravice.

Bistveno je, da vidimo, da si je jugoslovanska stran zaščito slovenskega prebivalstva na Koroškem zamišljala na teritorialnem načelu, celo z ustanovitvijo avtonomnega ozemlja. Končni obseg avtonomnega ozemlja pa ni bil izrecno opredeljen, glede na to, da je vprašanje obsega mejnega popravka ostajalo še odprto. V poštev pa je prihajalo celotno območje tako imenovane "Slovenske Koroške", kar je bil v jugoslovanski spomenici terminus technicus za vse tisto ozemlje Koroške, ki ga je Jugoslavija zahtevala januarja 1947 v svojem memorandumu.

Tudi o teh zaščitnih predlogih konferenca namestnikov zunanjih ministrov ni razpravljala, glede na to, da se niso sporazumeli – lahko bi rekli, da se sporazumno niso sporazumeli – o prvi točki jugoslovanskega predloga, o načelu, da je treba mejo popraviti.

In zdaj pride 19. junija 1949 na konferenci v Parizu soglasni sklep zunanjih ministrov vseh štirih velikih držav, da se meja ne spremeni, da pa je treba v avstrijsko pogodbo vnesti jamstvo pravic slovenske in hrvaške manjšine v Avstriji. Jugoslavija je tedaj na enak način protestirala pri vladah vseh štirih velikih držav, ker je sklep bil sprejet mimo nje. To je pripeljalo potem do skrajno ostre diplomatske polemike sovjetske vlade z jugoslovansko. In to je bilo ozračje, v katerem je Jugoslavija 28. julija 1949 izročila namestnikom zunanjih ministrov že omenjeno spomenico o manjšinski zaščiti.

Bistvena vsebina:

Predlaga se poseben člen z načelnimi zaščitnimi določili, v posebnem aneksu k državni pogodbi pa naj bi bila zapisana vsebina zakonov ustavnega značaja, ki bi zagotavljali izpeljavo teh načelnih določil.

Ti zakoni, ki bi jih Avstrija morala sprejeti najpozneje v šestih mesecih po uveljavitvi državne pogodbe, bi zajemali naslednjo materijo:

Prilagoditev upravnih meja političnih okrajev etničnemu značaju ozemlja Južne Koroške, Gradiščanske in Štajerske.

Uporaba slovenskega in hrvaškega jezika.

Slovenske in hrvaške šole.

Slovenske in hrvaške politične, kulturne, gospodarske in športne organizacije.

Slovenski in hrvaški uradniki.

Sprejemanje zakonov bi potekalo pod nadzorstvom predstavnikov štirih velikih držav na Dunaju in predviden je bil postopek arbitraže generalnega sekretarja OZN.

Posebej je bila predvidena zaščita slovenskih in hrvaških avstrijskih državljanov pred nadlegovanjem zaradi njihovega obnašanja v času od 15. marca 1939 do uveljavitve državne pogodbe o Avstriji v prid zaveznikov in pridruženih sil oz. zaradi njihovega zavzemanja za priključitev Jugoslaviji. Predvidena je bila prepoved dejavnosti in organizacij, ki hočejo raznarodovati slovenske in hrvaške otroke in sploh tak-

šne državljane, pri čemer so kot primeri omenjeni "Südmark", "Deutscher Schulverein", "Bund der Heimattreuen Südkärntner". Kärntner Heimatdienst - KHD takrat še ni bil prišel na dan. Na Južnem Koroškem ne bi bila dovoljena ponovna naselitev oseb, ki do 15. marca 1938 niso bili avstrijski državljani. Mišljeni so bili nemški kolonisti iz Rajha, Italije in drugih držav.

V aneksu je najprej definirano ozemlje Južne Koroške kot področja veljavnosti specialne manjšinske zaščite.

Tu se predvideva poleg celega političnega okraja Velikovec še ustanovitev dveh jezikovno zaokroženih političnih okrajev. Prvi bi bil Borovlje, ustvarjen iz južnega dela dosedanjega političnega okraja Celovec - okolica in s sedežem v Borovljah, drugi pa bi bil sestavljen iz delov političnih okrajev Beljak - okolica in Šmohor s sedežem v Rožeku. Tu je bilo mišljeno ozemlje dvojezičnih šol po zakonski uredbi iz leta 1945.

V aneksu je nadalje določenih pet temeljnih načel za ustavni zakon o slovenskem in hrvaškem jeziku. Na Koroškem bi bil slovenski jezik na omenjenem ozemlju uradni jezik, enak nemškemu, in to za vse oblasti in javne ustanove, v pisnem in ustnem stiku s strankami, v vseh javnih dokumentih in razglasih. Svoboda rabe jezika v kulturnem in društvenem življenju, tisku, radiu in podobno.

Tu so določila o dvojezičnosti matrik, o pisanju osebnih imen in priimkov. Poseben poudarek velja kriteriju ljudskih štetij, ki ugotavljajo narodnost po objektivnem kriteriju materinega jezika in tudi po svobodni izjavi, "windisch" je slovenski jezik, in predvideva se demokratična kontrola svobodnosti izjav.

Ustavni zakon o šolah predvideva načelno pravico do pouka v slovenskem oz. hrvaškem jeziku in obveznost takega pouka glede na ugotovljeno materinščino učencev. Na Koroškem naj velja obstoječe ozemlje dvojezičnih šol po uredbi iz 1945 kot ozemlje slovenskih šol, v katerih se po potrebi ustanavljajo tudi nemški razredi, če krajevni položaj zahteva, pa tudi nemške šole. Tu so določila o učiteljih, učni snovi, o srednjih šolah, o pravici obiskovanja šol v Jugoslaviji, priznanje diplom in podobno.

Ustavni zakon o političnih, kulturnih, gospodarskih in športnih organizacijah predvideva vrsto varstvenih določil, za njihovo svobodno ustanavljanje in delovanje, posebno je poudarjena pravica do svobodnega stika z organizacijami v Jugoslaviji in obratno.

V celoti gledano sta najvažnejši izhodišči misel o ustavni zasidranosti sistema zaščitnih zakonov, in pa teritorialni princip zaščite, pri čemer je ozemlje zaščite na Koroškem definirano.

Na konkretno diskusijo o čl. 7 v mesecu avgustu 1949 je vse to vplivalo samo indirektno. Posredni izraz vidimo v tem, da so namestniki zunanjih ministrov sledili neuradnim sugestijam avstrijskih opazovalcev in tako v diskusiji izključili možnost, da bi čl. 7 dajal podlago za politično teritorialno avtonomijo.

Danes obstoječi čl. 7 državne pogodbe je po strukturi naslonjen na poprej omenjeni jugoslovanski predlog za zaščito gradiščanskih Hrvatov in zilijskih Slovencev iz aprila 1948, vendar je v nekaterih točkah oslabljen. Primerjava pokaže, da je oslabljeno načelo zagotavljanja pouka v materinščini, izpuščeno je načelo, da je jezik manjšine uraden v zunanji in notranji rabi ustanov, izpuščena je pravica do stika z Jugoslavijo, do šolanja v Jugoslaviji, izpuščeno je določilo o ugotavljanju materinščine pri ljudskih štetjih.

Člen 7 državne pogodbe o Avstriji ima tak, kakršen je v omenjenih okoliščinah nastal, predvsem značaj izraza koncepcij velikih štirih držav o pomenu in načinu zaščite manjšine nasploh, slovenske in hrvaške posebej. Če drugega ne, lahko rečemo, da se je avstrijska vlada v polni meri zavedala, kaj je sprejela in podpisala. Jugoslovanska stran pa v njem ne more videti drugega kot minimum obveznosti Avstrije do svojih slovenskih in hrvaških državljanov v narodnostnem pogledu.

(Predavanje na Koroških kulturnih dneh v Celovcu, december 1985.)

2

RENNER IZPROSI AVSTRIJI MOGOČNO STALINOVNO
VARSTVO

Minilo je pet let od smrti dr. Karla Rennerja, voditelja avstrijskih socialdemokratov (1950), čigar ime je povezano z nastankom tako prve kot druge avstrijske republike. Napredujoči oddelki Rdeče armade pod poveljstvom maršala Tolbuhina so 1. aprila 1945 zasedli tudi Gloggnitz, kraj, v katerem je med nacistično dobo vedril predsednik zadnjega svobodno izvoljenega avstrijskega parlamenta (1930) in član predsedstva socialnodemokratske stranke. Po nekaj dneh je Renner našel stik s sovjetskim poveljstvom, ki je takoj izkoristilo ugodno priložnost. Pod varstvom Rdeče armade je Renner začel pripravljati obnovo avstrijske države, predvsem pa ustanovitevčasne osrednje vlade. Sovjetske oblasti so odklonile njegovo zamisel, da bi sklical preživele in nekompromitirane člane zadnjega izvoljenega avstrijskega parlamenta iz leta 1930, pomnožene s predstavniki Komunistične partije, v začasni parlament, ki bi razglasil novo avstrijsko republiko in postavil vladu. Pač pa so Sovjeti podprli zbiranječasne vlade, sestavljene iz predstavnikov socialdemokratov, krščansosocialne oziroma ljudske stranke in komunistične partije, pod Rennerjevim predsedstvom. Maršal Tolbuhin je Rennerjevo vladu *de facto* priznal 27. aprila 1945. Vlada je takoj nato izdala proklamacijo o ponovni ustanovitvi Avstrije, kot demokratične republike v duhu ustave iz leta 1920 in o ničnosti priključitve k Nemčiji leta 1938.

Z Rennerjevo vladu si je Sovjetska zveza upala dobiti vpliv na celotno področje Avstrije, ne le na del pod sovjetsko zasedbo. Zahodne sile so se zato dolgo obotavljale priznati to vladu, čeprav je njihov namen, obnoviti svobodno in neodvisno Avstrijo, bil znan že od moskovske deklaracije 30. oktobra 1943. Šele ko je bila Rennerjeva vladu izpopolnjena s predstavniki iz zahodnih pokrajin in ko so bile sklenjene volitve za vse državno področje, je sledilo dne 20. oktobra 1945 tudi priznanje zahodnih sil. Avstrija se je ognila razcepljenosti, kakor je doletela Nemčijo. Sovjetsko upanje na razvoj Avstrije v satelitsko državo se sicer ni uresničilo, politika podpore Rennerjevi vladu pa vendar ni ostala brez rezultata: to je današnja nevtralna Avstrija, za katero je državna enotnost bila pač prvi pogoj.

Podpora Sovjetske zveze Rennerjevi vladu je imela posledice tudi za avstrijsko jugoslovanske in sovjetsko jugoslovanske odnose. To se je pokazalo ob pripravljanju avstrijske državne pogodbe, ko so jugoslovanske zahteve po popravku avstrijsko jugoslovanske meje, tj. zlasti zahteva po zedinjenju Slovenske Koroške s Slovenijo, naletele ne samo na odklonilno stališče zahodnih sil, temveč tudi na zelo medlo podporo s sovjetske strani. Posebno so se posledice pokazale v znani diplomatski po-

lemiki (o krivdi za usodo koroških Slovencev), ki se je dramatično razvnela med sovjetsko in jugoslovansko vlado po odločitvi vseh štirih velesil 20. junija 1949, da ostane meja Avstrije nespremenjena.

V avstrijskem tisku so se že zgodaj pojavile trditve, da je Stalin predsedniku Rennerju zagotovil avstrijske meje iz leta 1938. Ko je jugoslovanska vlada spričo tega povprašala v Moskvi, so jo šele seznanili s Stalinovim pismom Rennerju, pisanim maja 1945. Pismo, ki govori o Stalinovi skrbi za neodvisnost in integriteto Avstrije ter o pripravljenosti, nuditi v tem oziru Avstriji vso možno pomoč, je tudi jugoslovanska vlada razumela kot sovjetsko garancijo avstrijskih meja, zlasti zato, ker ni bilo nobene sovjetske izjave, ki bi tako tolmačenje zavrnila. Leta 1949 pa je sovjetska vlada v svojih polemičnih notah trdila, da izraz "integriteta" (oziroma rusko "celostnost") na splošno, in še posebej v Stalinovem pismu, ne pomeni nespremenljivosti meja, pač pa le zagotovilo obstoja države kot take. Kajti obstoj Avstrije je bil, po zatirjevanju sovjetske note, ogrožen z dveh strani: določeni angleški krogi so imeli v načrtu združitve Avstrije, Madžarske in dela južne Nemčije v donavsko monarhijo; vrh tega pa so nacionalistični krogi slovanskih držav, med njimi tudi v Jugoslaviji, izdelali načrt za razdelitev Avstrije med njene sosedje. Sovjetska zveza je bila proti tem načrtom in za obnovo samostojne in neodvisne Avstrije; garantiranje integritete v Stalinovem pismu pomeni torej podporo Avstriji kot samostojni državi, ne pa morda garancije nespremenljivosti meja. V dokaz temu je sovjetska vlada v noti z dne 29. avgusta 1949, po jugoslovanski noti z dne 20. avgusta istega leta, tudi objavila Stalinovo pismo:

"Njegovi Ekselenci državnemu kanclerju Avstrije g. Rennerju.

Zahvaljujem se Vam, zelo spoštovani tovariš, za Vašo poslanico z dne 15. aprila. Ne dvomite, da je Vaša skrb za neodvisnost, integriteto in napredek Avstrije tudi moja skrb.

Pripravljen sem Vam po svojih silah in možnostih nuditi vso pomoč, ki bi utegnila biti potrebna Avstriji.

Oprostite poznemu odgovoru.

J. Stalin"

Če pustimo ob strani vse ostalo, kar bi govorilo za drugačno tolmačenje Stalinovega pisma, je vsakdo že takoj opazil, da je to pismo odgovor na neko Rennerjevo pismo z dne 15. aprila 1945. To Rennerjevo pismo, ki je za razumevanje Stalinovega odgovora vsekakor bistveno važno, pa vse doslej ni bilo objavljeno in ga tudi sovjetsko jugoslovanska diplomatska korespondenca leta 1949 ni obelodanila in upoštevala.

Ob peti obletnici Rennerjeve smrti je revija avstrijske Komunistične partije "Weg und Ziel" (december 1955) storila javnosti uslugo s tem, da je v Stalinovem odgo-

voru omenjeno Rennerjevo pismo prvič v celoti objavila. Uredništvo ni pojasnilo, od kod ima besedilo pisma, ali od nekdanje sovjetske okupacijske oblasti, ali od drugod, vendar o avtentičnosti objavljenega pisma ni dvomiti.

Rennerjevo pismo, naslovljeno na Stalina in datirano 15. aprila 1945, je daljše od Stalinovega odgovora. Nas zanima le zadnji del, s pomočjo katerega lahko popolnoma jasno razumemo, kaj je Stalin imel v mislih, ko je v svojem odgovoru pisal o integriteti Avstrije.

V obsežnejšem prvem delu pisma se Renner sklicuje na svoje zveze z ruskimi revolucionarji in pripoveduje, kako ga je srečala Rdeča armada, kako mu je kot najbolj poklicanemu Avstrijcu omogočila delo za obnovo samostojne Avstrije. Ko izrazi svojo neminljivo hvaležnost Stalinu in Rdeči armadi, Renner takole opozarja sovjetskega voditelja na trenutni položaj Avstrije:

"Hitlerjevski režim nas je tukaj zapustil popolnoma brez moči, brez moči pa bomo stali tudi pred sodiščem svetovnih sil, ko bo prišlo do novega urejevanja Evrope. Že danes Vas prosim, da bi se v svetu velikih dobrohotno spomnili Avstrije in nas, kolikor to dovoljujejo tragične okoliščine, vzeli v svoje mogočno varstvo.

Trenutno nam grozi lakota in kužne bolezni, grozi nam izguba ozemlja pri obračunavanju s sosedi. V naših kamnitih Alpah imamo že sedaj premalo orne zemlje, da bi si vsaj za silo pridobili vsakdanji kruh - če izgubimo še več ozemlja, ne bomo mogli več živeti! Ne more biti namen zmagovalcev, da bi nas slabotne pustili propasti. Zahod pa premalo pozna naše razmere, kot se je pokazalo leta 1919, in se ne zanima dovolj za nas, da bi nam zagotovil osnovne pogoje za samostojnost.

Toda ne bi Vas rad, spoštovani tovariš, prezgodaj nadlegoval s kasnejšimi vprašanji, prosim Vas le, da bi že zdaj vzeli na znanje:

Po zaslugi presenetljivega razkritja sil Rusije je vse naše ljudstvo popolnoma spoznalo vso zlaganost dvajsetletne nacionalsocialistične propagande in je polno občudovanja za silovito storitev Sovjetov!

Zaupanje avstrijskega delavskega razreda posebno v Sovjetsko republiko je postalo brezmejno.

Avstrijski socialni demokrati se bodo bratsko poravnali s KP in pri ponovni ustanovitvi republike enakovrno sodelovali. Da pripada prihodnost dežele socializmu, je nedvomno in tega ni potrebno poudarjati.

Wiener Neustadt, 15. aprila 1945.

Vaš vdani
dr. Karl Renner"

Povsem očitno je, da Rennerja prav nič ne skrbi morebitna združitve z južno Nemčijo in Madžarsko (ki je pod sovjetsko okupacijo) v novo donavsko monarhijo, niti ga ne skrbi nevarnost popolne razdelitve Avstrije med njene sosede. Ponovna ustanovitev samostojne Avstrije je zanj popolnoma nedvomna in sama po sebi razumljiva stvar. Skrbi ga, razen gospodarskega položaja, predvsem in edino "izguba ozemlja pri obračunavanju s sosedi". Da je tu mišljeno zlasti slovensko ozemlje Koroške, pač ne more biti dvoma. Vsekakor že tukaj Renner poudarja trditev, ki so jo kasneje Avstrijci nešteto krat ponavljali, da bi izguba ozemlja (ne razkosanje Avstrije) ogrozila življenjsko sposobnost Avstrije. S tem postane popolnoma jasen pomen Stalinovih izrazov o skrbi in vsej možni pomoči za integriteto Avstrije. S temi besedami Stalin Rennerju ni obljubljal obstoja Avstrije, o katerem so se velike sile že sporazumele in ki je tudi za Rennerja bil nedvomen, pač pa mu je obljubil integriteto Avstrije v ozemeljskem smislu. Kasnejši razvoj je Stalinovo obljubo potrdil.

(Naši razgledi, 14. januar 1956)

3

PRIČEVANJA AVSTRIJSKEGA ZUNANJEGA MINISTRA

Knjiga osebnih spominov in razmišljanj Karla Gruberja, avstrijskega zunanjega ministra od 20. decembra 1945 do 13. novembra 1953, je izšla že pred dvema letoma. V slovenski javnosti še ni bila zabeležena, če ne računamo omemb v časopisnih poročilih v zvezi z Gruberjevim odstopom s položaja v dunajskem Ballhausu. Ne bo odveč, če vendarle seznanimo našo javnost s to knjigo, saj se pogostokrat dotika problemov in dogodkov, ki neposredno zadevajo Jugoslavijo oziroma Slovenijo in se v njej na svoj način kaže del slovenske zgodovine po tej vojni.

Kljub Churchilllovemu primeru je precej nenavadno, da je Gruber izdal svoje spomine še kot aktivni minister za zunanje zadeve v avstrijski vladi. Kako tvegano je bilo to dejanje, se je pokazalo, ko je moral kmalu zatem na pritisk drugih vodilnih politikov avstrijske Ljudske stranke odstopiti z ministrskega položaja. V svoji knjigi, ki zajema zgodovino Avstrije od 3. maja 1945 do februarja 1953, je Gruber namreč objavil nekaj podrobnosti o sicer že znanih skrivnih razgovorih vodilnih ljudi Ljudske stranke (tedanjega kanclerja Figla, današnjega kanclerja Raaba in drugih) spomladi 1947 s predstavniki avstrijske Komunistične partije. V razgovorih so brez vednosti Socialistične stranke, svojega partnerja v koalicijski vladi, razpravljali o sestavi vlade Ljudske stranke in Komunistične partije brez socialistov, in kar daje Gruberjevim razkritjem posebno noto, brez Gruberja! Taka vlada naj bi bila bolj simpatična Sovjetski zvezi in naj bi olajšala sporazum o avstrijski državni pogodbi. Toda pogajanja so se razbila, o njih so govorili v parlamentu in prah se je odtedaj polegel. Gruberjeva razkritja, po šestih letih pa so politiki Ljudske stranke ocenili kot poskus omajati njihov ugled in položaj v stranki in - Gruber je moral iti!

Še pred svojim odstopom je Gruber na vprašanje, zakaj se je prav v tistem trenutku odločil izdati tako knjigo, navedel dva razloga. Predvsem je sodil, da je potrebno nastopiti proti raznim napačnim prikazom povojnega razvoja Avstrije, mimo tega pa je menil, da je treba nekaj storiti, kar bi poživilo zanimanje svetovne javnosti za avstrijski problem. Po svojem odstopu je zlasti poudarjal potrebo, povedati Avstrijcem, kako so bile sprejete obveznosti v načrtu državne pogodbe, kajti Avstrija se bo morala odločiti, ali je za svojo svobodo še vedno pripravljena privoliti v bremena, katera ji ta pogodba nalaga. Precej soglasna sodba vseh avstrijskih ocenjevalcev Gruberjeve knjige pa je, da jo je mladi zunanji minister napisal predvsem zato, da bi povzdignil svojo osebnost in okrepil svoj položaj v stranki.

Nas ugibanja o piščevih nagibih pravzaprav ne zanimajo, razen kolikor so ti nagibi vplivali, da je prikaz, kako so se reševala odprta vprašanja med Avstrijo in Jugoslavijo na posameznih stopnjah, prav takšen, kot ga najdemo v knjigi.

Največ prostora je Gruber posvetil problemom in historiatu pripravljanja avstrijske državne pogodbe. V zvezi s tem seveda na več mestih govori o jugoslovanskih zahtevah (Slovenska Koroška, slovenske občine na Štajerskem, reparacije itd.). Posebno analizo bi zahteval način, kako Gruber ta vprašanja obravnava, argumenti, ki jih uporablja. Razume se, da se v bistvu giblje v okviru že znane avstrijske argumentacije, pa vendar sta zanj značilni superiornost in površnost v obravnavi. Če upoštevamo, da govori o tedaj diplomatsko in pravno že odločenih problemih, je treba naglasiti, da v njegovih izvajanjih ni niti najmanjšega sledu o kakem poskusu stvarne ocene in razumevanja samih problemov, ki s svojim dejanskim obstojem zahtevajo tudi dejansko reševanje, ne oziraje se na to, ali jih je načela Jugoslavija ali pa kdo drugi. Vse bistvo problema je zanj edinole v tem: "Jugoslavija svojih zahtev (za popravek meje, o. p.) etnično ni mogla utemeljiti. Zato se je taktično posluževala pretveze o avstrijski soodgovornosti za preteklo vojno, da bi od Avstrije, v nekem smislu za kazen, dosegla izplačilo reparacij in predvsem da bi ji odščipnila južno Koroško" (121). Tak za vso knjigo značilen pristop k problemu avstrijsko-jugoslovanskega sosedstva nas že spočetka prepriča, da Gruberjevo delo ne pomeni nič novega in da bi v njem zaman iskali kak napredek pri kritični presoji avstrijske preteklosti in sedanjosti. Za nas so v knjigi zanimive predvsem nekatere podrobnosti iz diplomatske zgodovine povojnega reševanja avstrijsko-jugoslovanskih vprašanj. Čeprav v knjigi ne najdemo bistveno novih odkritij, nam Gruberjevo pripovedovanje daje nekaj zanimivih osvetlitev, med drugim tudi stališč in taktike Sovjetske zveze. Na prikaz takih podrobnosti se bomo v glavnem tudi omejili.

Prvi ameriški načrt avstrijske državne pogodbe je bil, kot piše Gruber, prava kopija madžarske mirovne pogodbe, le da je zavračal reparacije in potrjeval stare meje (s. 114). Vendar, trdi, Avstrija glede meja ni bila takoj deležna brezpogojne podpore s strani zahodnih sil. Tedaj so še živele "zavezniške iluzije" in Avstriji so baje svetovali, naj se sporazume neposredno z Vzhodom. Namestniki štirih zunanjih ministrov so Avstriji pisno predlagali direktna avstrijsko-češka pogajanja o popravku meje. Gruber poroča o večmesečnih razgovorih med Čehi in Avstrijci na Dunaju, ki pa so ostali brez rezultata, ker se je gledanje Zahoda na upravičenost čeških zahtev kmalu spremenilo (124). Gruber meje z Jugoslavijo v tej zvezi nič ne omenja, tako da je relativna dobrohotnost zahodnih sil do zahtev avstrijskih vzhodnih sosedov bila omejena očitno le na Češkoslovaško. Toda z omembo zahodnega nasveta skuša Gruber vzbuditi vtis, kot da je odklonilno stališče zahodnih sil do jugoslovanskih zahtev šele rezultat prizadevanj avstrijske diplomacije oziroma Gruberja samega.

Le bežno se dotakne prve konference namestnikov zunanjih ministrov v Londonu januarja-februarja 1947, ko je Jugoslavija svoje zahteve obširno utemeljila. Že tedaj je po Gruberjevem zatrjevanju mejno vprašanje stopalo vse bolj v ozadje, kajti pokazalo se je, da bo vprašanje nemškega imetja na katerem so bili zainteresirani Sovjeti, glavni problem (124).

O konferenci sveta štirih zunanjih ministrov v Moskvi marca-aprila 1947 sodi, da je bil tedaj, tik pred poslabšanjem odnošajev med velesilami, še čas doseči avstrijsko pogodbo. Po njegovem zatrjevanju pa ZDA tedaj niso bile pripravljena na koncesije, ker so upale z oostrostjo in nepopustljivostjo do Sovjetske zveze doseči večji uspeh, čeprav je bila tudi po njihovi sodbi avstrijska pogodba tedaj zrela za podpis (133). Nič ne pove, ali je Avstrija sama bila pripravljena s spravljivostjo zagotoviti si že tedaj svobodo in suverenost, namesto da jo je dočakala šele osem let kasneje. Njegovo pričevanje, da so Avstrijci v Moskvi bili deležni očitkov zahodnih predstavnikov zaradi kategoričnega vztrajanja pri nespremenljivosti meje (136), kaže, da Gruber pač ne more očitati nepopustljivosti Amerikancem. Glede stališča Sovjetske zveze pravi, da Molotov na presenečenje Avstrijcev pri konferenčni mizi ni pokazal posebnega zanimanja za vprašanje meje ter je postavil samo dve vprašanji: prvo o slovenskem pouku na koroških šolah, drugo pa o starejših "jugoslovanskih" (tako Gruber, pač avstrijskih) popisih prebivalstva (136-137). O svojem razgovoru z Molotovim pa Gruber piše: "Molotov se je pri razgovoru pokazal zelo prijaznega. Priporočil nam je, naj mejna vprašanja uredimo dvostransko z Jugoslavijo. Nato je nadaljeval: 'Rusija noče ničesar drugega kot pogodbeno zavarovanje sovjetskih pravic, ki izvirajo iz Potsdamske pogodbe'. Imeli smo vtis, da so Sovjeti želeli moskovski konferenci pripomoči k uspehu" (138). Na tajni seji štirih ministrov, ki naj bi konferenci pomagala z mrtve točke, je Molotov svoje zahodne kolege vprašal, ali bi priznanje avstrijskih meja izključilo kasnejše dvostranske sporazume med Avstrijo in Jugoslavijo (Gruber citira odlomek iz sejnega zapisnika). Zahodni predstavniki so odvrnili, da ne bi bilo v pogodbi ničesar proti takemu sporazumu in da bi to lahko še posebej dali na zapisnik. Molotov je dejal, da smatra te izjave za zelo pomembne in je prosil časa za premislek. Gruber pripominja: "Mi nismo bili brez skrbi glede globljega pomena tega vprašanja, zahodne sile pa so ga vzele kot dokaz, da bo mogoče dobiti rusko privolitev glede vprašanja meja" (141-142). Ko pa naslednja tajna seja ministrov Sovjetski zvezi ni prinesla pričakovanih koncesij glede nemškega imetja, se je konferenca razšla (143). V zaključnih razmišljanjih o moskovski konferenci meni Gruber še enkrat: "Mnogo znakov je, da je sovjetska delegacija vse do leta 1948 imela navodila pospeševati delo pri avstrijski pogodbi" (156).

Konferenco namestnikov zunanjih ministrov v Londonu marca-aprila 1948, na kateri so tudi zmanjšane jugoslovanske ozemeljske zahteve (brez Ziljske doline in Št. Pavla) naletele na popolno odklonitev zahodnih sil, skuša prikazati kot uspeh avstrijske diplomacije. Posebno pa si prizadeva dramatisirati svoj lastni govorniški dvoboj z jugoslovanskim delegatom Beblerjem. Pravi, da so bila Beblerjeva izvajanja tako ostra, da ga je neki sovjetski diplomat začel očitno fiksirati in se pri tem trkati s prstom po čelu. Iz tega izmišljenega incidenta izvaja Gruber daljnosežne zaključke: "Ta kratka gesta nam je dala prvič čutiti, da med Rusijo in Jugoslavijo ne gre vse tako gladko, kot smo to do tedaj mislili" (191)! Z odlomkom iz zapisnika

podaja znano sejo namestnikov 8. maja 1948, na kateri je sovjetski predstavnik Koktomov jasno izrazil zahtevo, da mora kompromisni predlog v zvezi z jugoslovanskimi zahtevami vsebovati spremembo avstrijsko-jugoslovanske meje, zaradi česar se je konferenca razšla za nedoločen čas. Novo pa je pričevanje Gruberja: "Sicer se pa zdi, da odgovor Koktomova ni popolnoma ustrezal sovjetskim navodilom ali pa da je bil pri prevajanju nepravilno podan. Na vsak način je dunajski poslanik Koptelov kategorično demantiral: 'Sovjetska Zveza ni nikoli delala iz mejnega vprašanja *conditio sine qua non*. Bila je pripravljena diskutirati o vseh predlogih nasprotne strani'" (198).

Na generalni skupščini Združenih narodov v Parizu 1948 je Gruber spet obiskoval zunanje ministre in skušal spraviti v tek pogajanja o Avstriji. Govoril je tudi z Višinskim: "Sovjetski zunanji minister Višinski se je strinjal s tem, da bi se pogajanja kmalu obnovila. Zato sem skušal doseči tudi napredek v mejnem vprašanju. Odgovor Višinskega ni bil prav precizen: 'Stališče Sovjetske zveze v vprašanju avstrijskih meja je dobro znano in se ni spremenilo. Toda,' je Višinski pomembno dodal, 'glavni interes Sovjetske zveze je ureditev vprašanja nemškega imetja'. V previdnem ruskem diplomatskem jeziku je to lahko pomenilo, da meja ne bi zadela ob sovjetski veto, če bi bilo mogoče doseči v vprašanju nemškega imetja zadovoljivo rešitev" (200-201).

Pri opisovanju konference namestnikov zunanjih ministrov februarja-marca 1949 v Londonu postaja Gruberjevo pero spet dramatično. Jugoslavija tedaj ni mogla več računati na podporo Sovjetske zveze. "Nasprotno pa se je začelo dotedanje 'kot skala trdno' stališče zahodnih sil, če že ne majati pa vsaj spreminjati. Kar so Rusi več let zaman poskušali, namreč spraviti nas z Jugoslovani skupaj za konferenčno mizo, to je bil sedaj smisel prizadevanj zahodnih sil. Nismo bili v zavidanja vrednem položaju. Niti najmanj nismo mislili na to, da bi opustili zahtevo po nedotakljivosti naših meja, hkrati pa smo bili istega mnenja z zahodnimi silami, da je zaželeno pripraviti tla za kasnejše politično sodelovanje z Jugoslavijo" (203). Gruber trdi, da so jugoslovanske zahteve tudi na tej konferenci ostale nespremenjene, čeprav je znano, da je jugoslovanska delegacija tedaj nastopila s skrajno kompromisnim predlogom v štirih točkah, od katerih prva zahteva le še sprejetje načela o nujnosti korekture avstrijske meje, obseg tega popravka pa pušča kot odprto vprašanje, ostale točke pa zahtevajo statutarno zaščito jugoslovanskih manjšin in znatne reparacije. Po Gruberjevem pričevanju so bili Avstrijci tedaj pripravljeni govoriti samo o določenih trgovsko-političnih koncesijah Jugoslaviji, če bi se ta odrekla svojih zahtev. Za Avstrijo to ne bi bila nobena žrtev, saj so ZDA poluradno izjavile pripravljenost, nadomestiti Avstriji izgubo, ki bi jo imela s takimi koncesijami (205). Srečanje Gruberja z jugoslovanskim delegatom Beblerjem, katero je pripravila angleška diplomacija, ni privedlo spričo takega avstrijskega stališča do sporazuma. Bebler je vztrajal na že omenjenih načelih, ki naj bi jih kompromis vseboval (205).

Iz Gruberjevega pripovedovanja pa bi nepoučen bralec dobil vtis, kot da je Bebler ta načela kompromisa formuliral šele na sestanku z Gruberjem, kot da je to tako rekoč osebni uspeh avstrijskega ministra. Toda Gruberju to še ne zadostuje. Zanosno razpreda svoje pripovedovanje dalje: Bilo se je bati, da zahodne sile ne bi spremenile svojega stališča glede meje. V tem odločilnem trenutku je Gruber poslal trem zahodnim vladam noto, datirano 10. februarja 1949, s katero ostro zavrača vsako misel na to, da bi Avstrija bila količkaj pripravljena popustiti v vprašanju meja in reparacij. Po tej noti, zatrjuje Gruber, se je položaj začel obračati. Beblerju so dali zahodni diplomati razumeti, da ni mogoče računati z avstrijskimi ozemeljskimi koncesijami. Vse to je prišlo do izraza na seji zunanjih ministrov, na kateri sta nastopila jugoslovanski in avstrijski delegat in ki se je končala brez kompromisa (207). Kaj je pravzaprav bilo na stvari? Ali je spor Jugoslavije s Sovjetsko zvezo res avtomatično pomenil spremembo stališča zahodnih sil do jugoslovanskih zahtev po združitvi koroških Slovencev z Jugoslavijo? Ali je res šele odločna intervencija avstrijske diplomacije (beri: Gruberja) utrdila omahujoče zahodne diplomate v njihovem odklonilnem stališču? Pozorni bralec bo dobil odgovor na ta vprašanja iz same Gruberjeve knjige. Opazil bo, da ga pisec skuša zavesti s preprosto zvijačo, da mu o dogodkih pripoveduje v napačnem kronološkem redu. Najprej govori o umiku sovjetske podpore Jugoslaviji, ki da je postal očiten med konferenco, potem o težnjah zahodnih sil, da zavzamejo Jugoslaviji prijaznejše, Avstriji pa neugodnejše stališče, kar vse se je izrazilo v sestanku Gruberja z Beblerjem, na vse to pa pride kot odločilni moment ostra Gruberjeva nota zahodnim silam, ki "obrne list". Pri vsem tem pa Gruber "pozabi" bralcu povedati, da je to noto poslal zahodnim silam na sam dan začetka konference (10. februarja 1949), ko je jugoslovanski delegat Bebler bil šele prvi dan v Londonu in ko težnje, katere naj bi njegova nota preprečila, še niso mogle biti vidne, saj bi se pokazale šele v teku konference, zlasti pa šele po jugoslovanskem nastopu s kompromisnim predlogom na prvem zaslišanju celih 14 dni (24. februarja) potem, ko je Gruber poslal svojo "odločilno" noto!

Položaj pred konferenco zunanjih ministrov štirih velikih sil junija 1949 v Parizu, ki je brez posvetovanja z Jugoslavijo odločila, da Slovenska Koroška ostane v Avstriji, označuje Gruber takole: Londonska konferenca namestnikov je Avstrijcem pokazala, da je treba vprašanje meje urediti, če se hočejo izogniti težavam z zahodnimi silami. Zaradi svojega strateškega položaja bi Jugoslavija prej ali slej postala važen člen v obrambi zahoda [!] in zato je bilo treba mejno vprašanje nujno zaključiti. - Ali so Avstrijci morda mislili na demokratičen sporazum z Jugoslavijo? Nikakor ne! Gruber sam pravi: "Poskusi, da bi Jugoslavijo s pomočjo zahodnega pritiska pripravili k temu, da bi se z izjavo odrekla svojih zahtev, po vsem videzu niso obetali uspeha; zaradi tega se je bilo treba potegovati za izjavo štirih sil, da bi meja dobila juridično zaščito in da bi tako stopili v naslednjo fazo povojne zgodovine v ugodnejšem položaju. Ugodno odločitev štirih sil o meji je bilo mogoče doseči z gospo-

darskimi koncesijami Sovjetski zvezi. Takih koncesij pa ni bilo mogoče skleniti brez pristanka Združenih držav, katerih podpora pri izvajanju pogodbe je bila neogibno potrebna" (209). Ameriški predstavniki so tudi bili za kupčijo. Ameriški delegat Reber je Gruberju obljubil, da bo v Washingtonu izdelal ponudbo Sovjetski zvezi, ameriški državni sekretar Dean Acheson pa mu je 12. junija, ob začetku pariške konference, zagotovil: "To pot se bomo resno potrudili, da boste dobili pogodbo" (211). Ko je šel Gruber mehčat še sovjetskega zunanjega ministra, mu je Višinski odvrnil: "Vse koncesije so prišle doslej s sovjetske strani, nikoli pa z zahodne. Kje so te sile še kdaj kar koli žrtvovale od svojih lastnih interesov?... Sovjetska zveza je pripravljena na koncesije, toda mora priti tudi do koraka z druge strani." - 'Mejno vprašanje' sem odgovoril, 'pa je predpogoj za državno pogodbo. Bolje je, da se ta konferenca ponesreči, kot pa da bi morali v kup vzeti negotovost glede mejnega vprašanja Kakšno je torej stališče Sovjetske zveze glede južne meje?' Na to, je menil sovjetski zunanji minister, lahko odgovori samo pri konferenčni mizi, potem ko bo pojasnjeno stališče pogodbenih partnerjev. Za Sovjetsko zvezo je vprašanje nemškega imetja prvovrstno, ostala vprašanja pa so drugovrstna" (211). Pozno zvečer drugega dne konference so Avstrijem sporočili, da se je Sovjetska zveza izjavila pripravljeno, sprejeti ameriško ponudbo glede nemškega imetja in priznati avstrijske meje (212).

Julija-avgusta 1949 se je sestala konferenca namestnikov v Londonu, da bi izvedla sporazum štirih ministrov. Podrobno je izdelala nekatere še odprte člene avstrijske pogodbe, med njimi tudi čl. 7 b o pravicah slovenske manjšine na Koroškem in Štajerskem in pa hrvaške na Gradiščanskem, kakor je to bilo sklenjeno v Parizu. Tudi zdaj jugoslovanskih predstavnikov niso zaslišali, pač pa so bili namestniki ministrov ves čas v tesnem stiku z avstrijskimi predstavniki. Glede določb o zaščiti jugoslovanskih manjšin je bila glavna skrb avstrijske delegacije preprečiti, da ne bi dobile značaj teritorialne avtonomije (215). "Naša londonska delegacija," piše Gruber, "je dnevno zahtevala odločitve, ali naj pristane na ta ali oni tekst. Pri tem je šlo pogostoma za zelo komplicirane zadeve kot manjšinska zaščita na Koroškem, važne določbe o uporabi avstrijskih zakonov za sovjetsko imetje, ki bo ostalo v Avstriji itd. Večina teh vprašanj ni bilo mogoče rešiti z dobro vestjo brez ponovnega študija aktov in brez posvetovanja z Dunajem" (217). Avstrijska delegacija je dajala svoje mnenje in pristanek k vsakemu določilu pogodbe posebej in tako tudi k členu, ki govori o pravicah slovenske in hrvaške manjšine. Avstrija je tako nastopala kot pogodbeni partner in je sama po lastni odločitvi prevzemala vsako posamezno obveznost v pogodbi.

V ostalih poglavjih se Gruber še enkrat neposredno dotakne avstrijsko-jugoslovanskih odnosov, ko piše o svojem obisku v Jugoslaviji junija 1952. Tukaj pa se ustavlja le ob vprašanjih, ki Avstrijo najbolj zanimajo: dvolastniška posest ob avstrijsko-jugoslovanski meji in avstrijsko imetje v Jugoslaviji. O položaju Slovencev in Hr-

vatov v Avstriji ne spregovori niti besede, čeprav je tedaj uradni zaključni komunikacije o razgovorih poudarjal potrebo, da se zadovoljivo rešijo vprašanja, ki se tičejo položaja jugoslovanskih manjšin v Avstriji. Na tem terenu Gruberja pač zapušča tista evropska širina, ki ga navdihuje, kadar govori o Južni Tirolski! Vzemimo odstavek, kjer piše, da je namen zaščitnega statuta Južne Tirolske ohraniti etnični značaj te pokrajine do tistega časa, dokler ne bo Zedinjena Evropa odpravila tudi meje, ki jo loči od Avstrije (79). Ali pa spoznanje, da je naivno misliti, da bi lahko še tako popolne določbe resnično zagotovile zaščito manjšine, če ni skupnega interesa za izpolnjevanje pogodbe (93).

Preveč prostora bi zahtevalo, če bi hoteli Gruberjevo knjigo razčleniti tudi z drugih stališč. Opozoriti pa je treba, da vsebuje knjiga dosti netočnosti, od katerih smo nekatere že omenili. Naj jih povemo še nekaj: nepravilni so datumi za londonsko konferenco namestnikov 1948 (13. februarja do 31. marca, namesto 20. februarja do 8. maja); Gruber trdi, da je sedanji deželni glavar Wedenig bil še v Dachauu v času predaje oblasti Rainer-Piesch, medtem ko je Wedenig v resnici temu dogodku prisostvoval kot član nove provizorične deželne vlade (ta netočnost mu je potrebna, da lahko sijajneje opiše vtis avstrijskih "dokazov" na konferenci namestnikov 1948); protijugoslovansko resolucijo Informbiroja datira "pozno jeseni" 1948 (to mu je spet potrebno, da lahko poudari svoj prodorni diplomatski instinkt, ki mu je kot udeležencu na Donavski konferenci v Beogradu julija 1948 povedal, da se med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo kažejo razpoke, v resnici pa je tedaj resolucija IB bila že zdavnaj objavljena!). In tako dalje.

Zanimivo je, da se avstrijski ocenjevalci Gruberjeve knjige, čeprav izhajajo z zelo različnih izhodišč, večinoma strinjajo v tem, da v delu ni najti poglobljenega osebnega in načelnega stališča do splošnega problema Avstrije, do razmerja med Avstrijo in Nemčijo, med Avstrijo in Evropo. Resnično avstrijska zunanja politika pa bi seveda morala temeljiti na jasnosti v prav teh vprašanjih. Po vsem videzu v Avstriji nihče posebno ne žaluje za Gruberjem kot zunanjim ministrom, čeprav so znali ceniti njegove odlične zveze z Amerikanci. Te pa za Avstrijo niso izgubljene, saj je Gruber danes avstrijski veleposlanik v ZDA.

(Sodobnost 1956, 87-93)

AMERIŠKA DOGNANJA O KOROŠKEM VPRAŠANJU

Politična geografija celovškega plebiscitnega ozemlja je tema, ki si jo je ameriški znanstvenik Richard R. Randall izbral za doktorsko disertacijo in jo predložil Clark univerzi, Worcester, Massachusetts.¹ Tema zadeva tisti del slovenskega etničnega ozemlja, ki je bil že dvakrat predmet mednarodnega obravnavanja in ki je zaradi stališča velikih sil obakrat ostal z državno mejo ločen od matičnega slovenskega ozemlja. Prav gotovo je za slovensko in jugoslovansko javnost zanimivo, kako danes na koroško vprašanje gleda mlad ameriški znanstvenik, ki nedvomno predstavlja izvedenski naraščaj ZDA, velike sile, ki je obakrat odločilno sodelovala pri diplomatskem obravnavanju usode Slovenske Koroške. Zato bomo skušali v naslednjem podati najzanimivejša dognanja in misli, ki jih najdemo v Randallovem delu. Strokovna ocena Randallove disertacije je seveda stvar njegovih tovarišev po stroki.

Randall si je izbral koroško plebiscitno ozemlje za predmet svojega študija, ne ker bi bil ozemeljski spor tukaj bolj poučen primer medsebojna prepletanja zemljepisnih in političnih faktorjev kot drugod, niti zato, ker bi trenutno (maj 1955) nasprotja tukaj bila najbolj važna. Poseben interes predstavlja zanj dejstvo, da "celovško plebiscitno ozemlje daje možnost, opazovati vse faze spora, t. j. avstrijsko stališče, slovensko stališče in stališče samega ljudstva - priložnost, ki danes ni možno nikjer vzdolž cele meje med Vzhodom in Zahodom. Glede na to možnost je malo vzroka, da ne bi bilo mogoče najti rešitve, ki bi zadovoljila vse... Ne bi bilo v čast niti Avstriji niti Jugoslaviji in Zahodu na splošno, če konflikta ne bi bilo mogoče rešiti". (8) Naj so vojni smotri zaveznikov (v prvi svetovni vojni) zveneli še tako sebično, sklepi velike četverice glede ureditve spornega celovškega področja so bili, kot v večini drugih spornih ozemelj Evrope, v mnogih primerih vodeni po odkrito nacionalističnih nagibih... Avstrijci se lahko zahvalijo Amerikancem, da je sploh prišlo do plebiscita" (84-85). "Gotovo je, če ne bi bili vmešani tudi gospodarski faktorji in če ne bi bilo podpore, ki so jo končno dale avstrijski stvari Združene države, Velika Britanija in posebno Italija, bi (celovška) kotlina kot celota pripadla Jugoslaviji na osnovi narodnostne sestave nižinskega predela" (311).

Kot Amerikanec in kot človek Zahoda si Randall v osnovi prizadeva tak način reševanja koroškega vprašanja upravičiti in sedanje stanje ohraniti ter ga vzeti kot

¹ Richard R. Randall, The Political Geography of the Klagenfurt Plebiscite Area, A dissertation submitted to the Faculty of Clark University, Worcester, Massachusetts, in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in the Department of Geography. Rokopis, str. 334. (Dostopen v Inštitutu za geografijo SAZU in v Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani.)

izhodišče za nadaljnje obravnavanje vprašanja. Njegovi zaključki so, "da naj celovško plebiscitno ozemlje in celovška kotlina, katere del je to ozemlje, ostaneta nedotaknjeni, ne glede na to, katera država ju poseduje; da v sedanjih okoliščinah ni videti nobenega veljavnega razloga, da bi se ta področja prenesla na Jugoslavijo; da pa je Jugoslavija vendar zakonito zainteresirana na politični in kulturni blaginji slovenskega prebivalstva; da bi Avstrija morala zagotoviti temu življu kulturne pravice in politično enakost; in da bi bilo mogoče doseči zadovoljivo rešitev za problem, če bi te pravice bile zagotovljene."

Že v teh kratkih odlomkih, ki smo jih citirali, da bi pokazali, kako se avtor loteva problema, se kaže nekakšna dvojnost. Na eni strani se avtor trudi z objektivnim navajanjem vseh stališč in argumentov in izogibajoč se vsakršnemu iskanju moralnih strani, pokazati nekakšno brezupno zapletenost problema, pokazati, da ne bi ničesar pridobili, če bi spremenili sedanjo rešitev, ki je neogiben (in zato upravičen) rezultat mednarodnih odnosov, saj "položaj v Jugoslaviji tudi ni več isti v mnogih ozirih (kot za časa plebiscita) in ni po okusu velike večine Slovencev na Koroškem" (228), saj "Avstrija uživa višjo gospodarsko življenjsko raven kot Jugoslavija" (311), saj "kombinacija komunistične vlade v Jugoslaviji in precej tolerantna uprava na Koroškem avtomatično izključuje pri večini Slovencev željo, da bi imeli kakršne koli tesne zveze s slovensko državo" (311), saj je "dvomljivo, da bi do sedanje visoke ravni prosperitete kotline prišlo pod jugoslovansko upravo" (195). To je človek ki stoji čustveno in miselno na Zahodu in ki išče njemu ustreznih rešitev. Na drugi strani pa je Randall, ki se obdarjen z dobrim čutom za opazovanje, za enoletnega bivanja na Koroškem seznanja z razmerami, v katerih živijo koroški Slovenci. Prihaja do spoznanj in zaključkov, ki izhajajo iz dejanskega položaja in ki pomenijo iz njegovih ust kaj več kot samo rezultat privatne ankete. To je Randall, ki brez dvomov in ozirov vidi nerešen problem tam, kjer ga avstrijska znanost, publicistika in politika prepogosto skušajo zanikati. To dvojnost srečujemo v celem Randallovem delu. Za nas je seveda zanimiva predvsem druga stran Randallovega dela, ki je vsekakor izvirnejša od prve, da ne govorimo o praktičnem pomenu dognanj o položaju koroških Slovencev za neposredno prihodnost na Koroškem. Saj vprašanje meja je danes neaktualno.

Delo je razdeljeno v šest poglavij, ki obravnavajo fizikalne pogoje, zgodovinski izvor, prebivalstvo, gospodarstvo, politične razmere in posebej Celovec. Avtor se je seznanil z vso njemu dostopno literaturo. Žal ne zna slovenski in mu zato slovenska dela, razen kolikor niso prevedena v druge jezike, niso znana. Zato tudi njegov zgodovinski prikaz sloni predvsem na avstrijskih avtorjih ter ponavlja njihove trditve, ki so že bile predmet kritike z naše strani. Od slovenskih del upošteva le tista maloštevilna, ki so bila izdana v tujih jezikih. (To naj bo opozorilo, kako izredno važno je izdajanje najpomembnejših naših razprav o naših problemih mednarodnega pomena v svetovnih jezikih v celoti in ne le v povzetkih!) V poglavju o zgo-

dovini srečamo vse znane teze nemško-avstrijskega zgodovinopisja o naselitvi Koroške in političnem razvoju za časa fevdalizma. Kljub temu, da avtor tukaj kot nestrokovnjak ne more drugega kot reproducirati stališča in razlage, ki jih je našel v prebranih delih, ga vendar lastna razsodnost privede do zaključka, da naglo formiranje velike karantanske države ne bi bilo mogoče, če ne bi bilo enotnega slovenskega prebivalstva (48). Novejšo zgodovino podaja močno pod vplivom M. Wutteja. Čeprav po Grafenauerju opozarja na nenavadni upad števila Slovencev po uradnih štetjih, vendar brez pomisleka sprejme trditev, da je obdobje 1849 do 1919 bilo splošno ugodno za Slovence (60). Prav tako nekritično sprejema tudi Wuttejevo trditev, da je koroško ljudstvo samo zahtevalo plebiscit (64). Diplomatski boj za Koroško po prvi svetovni vojni in sam plebiscit podaja le po antantnih in avstrijskih avtorjih. Glede položaja Slovencev v prvi avstrijski republiki meni, da je to "stvar prepričanja", na slovensko trditev o zatiranju in pospešeni germanizaciji pa pripominja, da so Slovenci uživali dokaj političnih pravic, le da politično niso bili dobro zastopani. Prav površno govori o pogajanjih za kulturno avtonomijo in brez pomisleka citira znanega pangermanskega publicista in aktivista V. Miltschinskega, da bi Slovenci že sprejeli avtonomijo, če bi res bili zatirani (87). Opredeľjuje se šele pri nacistični dobi, šele tu priznava nedvomno zatiranje Slovencev (89).

Randall se najbrž zaradi pomanjkanja časa ni poglobil v zgodovinsko preučevanje koroškega vprašanja. Kajti sicer bi gotovo prišel do podobnih zaključkov kot angleški poznavalec avstrijske zgodovine A. J. P. Taylor, ki glede Koroške piše, da "so jo ponemčevali z vso silo, tako da je to najhujši madež v zgodovini ustavne Avstrije. Avstrijska republika je presegla ta rekord in se hvalila, da je spravila število Slovencev na 23.000". (Habsburška monarhija, DZS, Ljubljana 1956, str. 305-306.)

Tudi za najnovejšo zgodovino se Randall ne zanima posebno. Le mimogrede omenja udeležbo koroških Slovencev v narodnoosvobodilni borbi, o kateri na drugem mestu (219) ne smatra za potrebno povedati drugega kot to, da je to "gibanje bilo v večji ali manjši meri organizirano in poveljevano od drugod in ne iz Slovenske Koroške". Spregleda tudi bistvo prostovoljne predaje oblasti iz rok nacističnega gaulajterja Rainerja v roke Piescheve začasne deželne vlade. Čeprav je imel v rokah angleško razpravo prof. Frana Zwittra o tem vprašanju, napačno reducira vso jugoslovansko kritiko na pritožbo, da so "ljudje v začasni vladi po večini bili bivši nacisti" (91).

Randall obravnava kljub obširnemu zgodovinskemu poglavju koroško vprašanje izolirano tako od nemško-avstrijskega kot od slovenskega nacionalnega razvoja. Navzlic temu sluti nekakšno povezanost med velenemškim nacionalizmom, nacizmom in narodnostno politiko na Koroškem, ničesar pa ne ve o boju slovenskega naroda v habsburški monarhiji in pozneje za zedinjenje in samostojen razvoj. Nemški in slovenski faktor na Koroškem glada s čisto formalnega paritetnega stališča, ne vidi procesa osvobajanja zatirane narodnosti, dejanja napada in obrambe

imajo za njega enako vrednost, zanima ga samo rezultat. "Tudi če bi bilo izven dvoma dokazano, da je narodnostna meja danes na Koroškem bila od leta 1850 nasilno premaknjena proti jugu z namerno 'germanizacijo', ne bi bilo mogoče sankcionirati ponovnega določanja meje na stari liniji samo na osnovi tega dejstva samega" (278). Zaradi tega tudi moralno enako vrednoti prizadevanja Jugoslavije za zedinjenje Slovenske Koroške z matičnim ozemljem kot avstrijske napore za nespremenljivost meje. Ni čudno, če ga tedaj preseneča dejstvo, da se je stališče Jugoslavije nasproti Avstriji od leta 1945 naprej "popolnoma spremenilo, od odkrite sovražnosti do prijateljstva" in da si skuša to razlagati edinole s podporo Sovjetske zveze jugoslovanskim teritorialnim zahtevam oziroma z odsotnostjo take podpore po letu 1948. V teh nerazumevanjih gre celo tako daleč, da se vpraša: "Ali so jugoslovanske zahteve bile odvisne edinole od ruske podpore in ali bi sploh bile postavljene, če bi Jugoslavija bila sama" (279-280). Nekritično akceptira trditev, da se je radikalno spremenila politika Beograda do Avstrije, ne pa tudi Ljubljane, ki sicer beograjski politiki ne sme ugovarjati, zato si pa pridržuje pravico negodovati privatno (97). Zelo na kratko in z znatnimi pomanjkljivostmi opiše nastanek in sklenitev avstrijske državne pogodbe. Na koncu poglavja omeni pod črto še sedmi člen državne pogodbe o pravicah slovenske in hrvatske manjšine v Avstriji z zanimivo, pripombo: "Čeprav se koroško vprašanje zdi rešeno s to pogodbo, avtor vendarle dvomi, da ho prišlo do zadovoljivega izvajanja manjšinskih določb" (97).

S tem smo pa že trčili ob originalno stran avtorjevega dela, kjer le-ta črpa iz lastne izkušnje in raziskave. Ta njegova dognanja iz življenja samega dejansko demantirajo resničnost mnogih dotlej citiranih formalno zgajenih in položčenih tez avstrijskih piscev o Koroški!

Jedro razprave se začneja s četrnim poglavjem, posvečenim prebivalstvu. Zelo točno ugotavlja, da politični spor o Koroški ni posledica gospodarskih ali zemljepisnih faktorjev, temveč da je njegov "raison d'être" prebivalstvo, t. j. njegova etnična sestava (98). Osnovna ugotovitev je, da ni nobene razlike v naravnem prirastku namškega in slovenskega prebivalstva (99). Slovenci torej ne izumirajo in je treba upad njihovega števila, kot ga kažejo avstrijske statistike, razlagati z drugimi vzroki. Avtor predvsem na kratko razižče notranje migracije, ugotovi velik porast mestnih naselij, zlasti tistih z nad 5000 prebivalci v letih 1934 da 1951, in dožene, da ta porast ne izvira iz notranjega ali okoliškega prirastka, temveč predvsem iz izvenkoroškega dotoka. Skoraj ena tretjina prebivalstva Celovca leta 1951 je bila rojena izven Koroške, ali celo izven Avstrije. Hoče si priti na jasno tudi, kakšna so merila, po katerih je treba razlikovati Slovence od Nemcev, saj je prav obstoj teh dveh etničnih skupin osnova vsega vprašanja. Tukaj pa naleti na zmedo, ki jo pozna literatura o koroškem vprašanju, zmedo, ki je ustvarjena z ločevanjem jezika od nacionalne pripadnosti, z zanemarjanjem materinščine in iskanjem tako imenovanega občevalnega jezika, z uvajanjem v koroško problematiko nekakšnega tretjega etničnega in jezikovnega elementa - "vindišarskega".

Takoj v začetku se Randall zavaruje, da vprašanja jezika in njegovega razmerja do narodnosti kot takšne ne more izčrpno obravnavati v svojem delu, čeprav tvori važen del splošnega disputa. Vendar obljubi, da bo o tem govoril še v zaključku. Najprej na kratko pojasni slovensko stališče da je materinski jezik objektivni znak narodnostne pripadnosti. Nato prikaže v kratkem pregledu kriterije avstrijskih štetij, ki nikoli niso ugotavljala materinščine na Koroškem, temveč do 1910 le občevalni jezik, 1923 jezik, v katerem se človek najbolj gladko izraža, 1934 pa po skrajno subjektivističnem kriteriju jezik kulturnega kroga, h kateremu se posameznik šteje. Randall ugotavlja, da je pri kriteriju občevalnega jezika zelo verjetno, da so tisti številni prebivalci, ki so znali nemški in slovenski (in praviloma so na Koroškem dvojezični le Slovenci, o. p.) označevali svoj občevalni jezik kot nemški, "saj je tako mnogo trgovinskega in poslovnega prometa bilo nemškega" (120). Ob zadnjem štetju leta 1951, ki omogoča navedbo več občevalnih jezikov in ki uvaja kot tretji jezik na Koroškem tako imenovani "windisch", se nekoliko pomudi ob "vindišarski teoriji".

Ko razloži trditve o "vindišarjih" kot posebni narodnostni skupini (bodisi zaradi keltskega izvora bodisi zaradi jezika, ki da je s sprejemom velike množice nemških besed bližji nemščini kot slovenščini, bodisi zaradi njihovega zavestnega ločevanja od Slovencev) pove bralcu: "Te trditve zavračajo v celoti ne samo Slovenci, temveč tudi mnogi ugledni Avstrijci" (121), ki v "windisch" vidijo samo narečje slovenskega jezika. Randall sam tudi ne dvomi: "Prav nobenega dvoma ni, da je 'windisch', kot ga sami imenujejo mnogi prebivalci Koroške, narečje slovenščine. Čeprav je štetje leta 1951 imenovalo 'windisch' kot jezik, in čeprav ga celo mnogi Avstrijci smatrajo kot takega, bo moral najbolj goreč avstrijski patriot po diskusiji o tem vprašanju priznati, da je 'windisch' v bistvu slovenščina in da se na noben način ne more šteti kot poseben jezik" (122). Ta ugotovitev pomeni udarec germanizatorskim teorijam o posebnem "vindišarskem" jeziku in narodu na Koroškem. Na tem ne spremeni ničesar Randallova koncesija, da "vindišarska teorija vsebuje zrno resnice" (123), kajti z jezikovnega stališča še enkrat poudari; da je jasno, da je "windisch" samo narečje slovenščine (123). V istem odstavku sam naznači, v čem vidi to zrno resnice: "Ni pa mogoče reči, da je vsak, ki govori 'windisch' *ipso facto* proavstrijski in antislovenski. Toda, če nekateri teh ljudi sami zagotavljajo, da nočejo biti smatrani za Slovence, potem se ves problem zdi še sporen" (123).

Randall torej prav bistro opazi, da ljudje brez razlike govorijo slovensko narečje (knjižnega jezika tako nikjer nihče ne govori, ne v Sloveniji ne na Koroškem, čeprav se ga uči v šoli). Eni teh ljudi se štejejo za Slovence, drugi, s prav istim narečjem, pa se ne marajo priznati za Slovence in raje povedo (v nemščini, seveda), da so "Windische", če že kar ne trde, da so Nemci. S tem je Randall neposredno trčil ob tisto "zrno resnice", ki v resnici obstaja, da namreč "vindišarstvo", čeprav je o njem nesmiselno govoriti kot o etničnem problemu, obstaja kot politični problem. Kaj-

ti nihče pri nas ne zanika dejstva, da danes na Koroškem večina ljudi slovenskega materinskega jezika ni mogla v šoli spoznati knjižne oblike tega jezika, seznaniti se s kulturo, ustvarjeno v tem jeziku, in slišati o zgodovini in bodočnosti naroda, ki je kot individualnost s tem jezikom neločljivo zezan. Nihče tudi ne zanika dejstva, da del teh ljudi zaradi sistematične socialne degradacije slovenskega jezika v sicer moderni družbi, zaradi porazov, ki jih je slovensko narodno gibanje doživljalo na Koroškem (deloma tudi po krivdi svoje kanservativne orientacije), zaradi uspehov sistematičnega germanizacijskega pritiska v šoli, v vsem javnem in gospodarskem življenju, zaradi oportunitet življenjskega obstoja, zaradi učinka nacistične narodnostno uničevalne politike zlasti pri danes doraščajoči generaciji itd., da torej del teh ljudi zaradi vsega tega meni, da k osnovnim lastnostim dobrega (in v miru živečega) avstrijskega državljana spada nujnost, da se kar najbolj distancira od svojega "protidržavnega" slovenskega porekla. Nihče, končno, ne zanika dejstva, da slovensko narodno gibanje od svojega začetka zaradi splošne gospodarske in socialne šibkosti slovenskega elementa na Koroškem ni moglo zajeti vseh slovensko govorečih ljudi in da je znaten del teh ljudi doživel svoj kulturni socialni napredek v okviru nemških političnih organizacij, zlasti socialno-demokratskih, pri čemer se zavest pripadnosti k slovenski skupnosti ni razvila, oziroma je zamrla.

Toda vsa ta znana in priznana dejstva ne opravičujejo trditve o obstoju nekakšnega tretjega etničnega elementa na Koroškem. In Randall to, kot smo videli, zelo dobro opazi. Politično bistvo tega problema definira v zaključkih: "Čeprav je narodnost v največji meri objektivna stvar, je samoodločba popolnoma subjektivna in mogoče je, da se Slovenec šteje narodnostno (ali etnično) za Slovenca, hkrati pa želi biti državljan neslovanske države. S tem mora seveda prevzeti lojalnost do države, ki si jo izbere, a istočasno mora država nagraditi to zvestobo s tem, da mu daje enake prednosti" (312-313). Čeprav je kajpak čisto akademsko, govoriti danes o možnosti izbiranja države, vendarle tukaj Randall pravilno ugotavlja, da odločanje za to ali ono državo nikakor ne more biti merilo za narodnost na Koroškem, niti za slovensko niti za avstrijsko, kaj šele za nekakšno "vindišarsko", da je Avstrija dolžna zavarovati svojim slovensko govorečim državljanom narodnost, ki je v največji meri objektivna stvar, ne glede na njihovo politično orientacijo. Popolnoma v skladu s tem stališčem so tudi Randallovi splošni zaključki o koroškem vprašanju, katere si bomo ogledali pozneje.

V zvezi s tem se takoj pojavi tudi trditev, da je "vindišarstvo", oziroma napredujoča germanizacija naraven proces, proti kateremu nima smisla ukrepati. Sekretar koroške organizacije avstrijske ljudske stranke je Randallu zatrjeval, da je slovenščina na Koroškem in v gospodarskem svetu brez praktične vrednosti in da je nima smisla učiti. Najboljša rešitev slovenskega problema, mu je zagotavljal ta koroški politik, "bi bilo pustiti, da se naravni proces nadaljuje. Če bi se ta proces nadaljeval še 50 let, bi problem izginil" (205-206). Randall take vrste "rešitev" koroškega

vprašanja odklanja. Pa tudi o odnošajih med obema narodnostima na Koroškem, o "naravnosti" procesa ima svoje mnenje: "Razmerje med obema skupinama ni bilo idilično in trditi kaj drugega pomeni ignorirati zgodovinska dejstva" (234).

Glede na težnje, vzeti uradno štetje iz leta 1951 kot osnovo za močno skrčenje ozemlja dvojezičnih šol, se Randall dotakne vprašanja zanesljivosti tega štetja in njegove uporabnosti za ugotovitev narodnostnega stanja na Koroškem. Ugotovi, da je bil tudi pri tem štetju uporabljen subjektivni kriterij občevalnega jezika, navaja kritike s slovenske strani zaradi uvedbe tretjega, "vindišarskega" jezika. Ugotavlja tudi protislovnost v uradno objavljenih podatkih o štetju, pri katerih je vsebina rubrike "nemški" od publikacije do publikacije različna. "Take protislovnosti zavajajo v zmedo in upravičeno se lahko dvomi o koristnosti štetja, kolikor se tiče jezika" (134). Čeprav izrecno ne izrazi svoje soglasnosti s stališčem, da je treba k Slovencem šteti vse kombinacije s slovenščino ali "windisch", vendar v vsem svojem obravnavanju sprejema ta način, po katerem je štetje 1951 na Koroškem ugotovilo 42.095 oseb s slovenskim občevalnim jezikom. Pa tudi o tej številki odločno dvomi in sodi, da je prenizka: "Zdi se jasno, da je število Slovencev večje kot pa ga kaže štetje iz leta 1951" (216). Tudi analiza volilnih rezultatov ga prepriča, da je število Slovencev mnogo večje, kot bi bilo mogoče zaključiti po številu glasov, oddanih slovenski konservativni stranki. Dejstvo, da je socialistična stranka, ki se zavzema za narodnostno strpnost, zelo močna na ozemlju, kjer živijo Slovenci, in to kljub pretežno agrarnem značaju tega ozemlja, tolmači s tem, da so Slovenci v veliki meri glasovali za to stranko. Njena moč daje slutiti znatno večje število Slovencev, kot ga pa izkazuje uradno štetje. Hipotetično uporabi številko 70.000 Slovencev (247-252, 314). Kot ilustracijo obširno citira rezultate privatnega poskusnega preverjanja uradnih rezultatov štetja v petih občinah v raznih delih južne Koroške, ki je ugotovilo znatno večje število slovensko govorečih kot pa uradno štetje.

Število slovensko govorečih

Občina	Število prebivalcev	po štetju 1951	po privatnem štetju
		(tudi »windisch«)	
Loga ves	1953	938	1365
Globasnica	1334	1185	1273
Žihpolje	985	103	590
Radiše	522	274	505
Rožek	657	213	438

Randall pravi, da je privatni raziskovalec pregledal župnijske zapiske, govoril z uradniki, duhovniki in samimi prebivalci ter storil vse, kar je mogoče za medsebojno preverjanje in primerjanje dobljenih informacij. Randall navaja razloge, ki govorijo o objektivnosti tega preučevanja in pohvali raziskovalčevo metodo, ki pokaže število ljudi, ki znajo govoriti slovenski oziroma nemški, ali oboje in v kakšnih okoliščinah. Ta metoda daje, po Randallovem mnenju, dosti pravilnejšo sliko jezikovnega položaja kot metoda, uporabljena pri uradnem štetju. "Te vrste postopek je nedvoumen, medtem ko omogoča sedanje (uradno) devetorno (devet možnih izjav o občevalnem jeziku, o. p.) štetje vse mogoče interpretacije" (134-136).

Ker Randall dvomi o primernosti in trajni vrednosti plebiscita kot metode za konsultiranje prizadetega prebivalstva, se je odločil osebno izvesti anketo med dvajsetimi bolj na slepo srečo izbranimi predstavniki prebivalstva po vsem plebiscitnem ozemlju. Sam opozarja, da rezultatov te ankete ni mogoče vzeti kot popoln izraz mnenja prebivalstva, tako zaradi majhnega števila anketirancev kot tudi zaradi povsem improviziranih okoliščin, v katerih je bila opravljena. Prizna pa, da lahko posreduje pojem o mišljenju prebivalstva ozemlja. Tudi za nas je anketa zanimiva, čeprav ima mimo pomanjkljivosti katerih se avtor sam zaveda, še nekatere zelo bistvene: ni zajela obsežnega močno slovenskega področja Gur med Dravo in Celovcem; neznanje slovenskega jezika je oviralo sproščen pogovor med avtorjem in slovenskimi anketiranci. Tudi izbira in stilizacija postavljenih vprašanj bi morda lahko bila drugačna (vprašanja za župane: število Slovencev v občini? Ali je popis leta 1951 bil točen? Ali so ljudje razumeli vseh devet možnih odgovorov na vprašanje glede občevalnega jezika? Krajevni strankarski položaj? Ali je sprememba sedanjega šolskega zakona zaželen? Ali naj velja načelo "pravice staršev"? Ali sploh obstaja slovensko vprašanje? Kaj ljudje v občini čutijo do Jugoslavije? Kako bi vprašanje bilo treba rešiti? Drugim osebam postavljena vprašanja so bila še mimo tega: Ali govorite slovenski, "windisch" ali nemški? Ali so Slovenci ponosni na to, da so Slovenci, ali pa želijo skriti svoje poreklo? Ali se vam zdi, da se Slovincem godi krivica?).

Zlasti zanimive so že avtorjeve splošne izkušnje, pridobljene med anketiranjem: "Pogostoma sem srečeval določeno stopnjo nezaupanja, in dokler ni namen pogovora bil pojasnjen, čestokrat ljudje niso hoteli s podatki na dan. Eden izmed zaključkov, ki izhajajo iz ekskurzij, je ta, da nezaupanje zelo prevladuje. Prav očitno so posamezniki zelo pazili, kaj in komu govorijo... Šele, ko so ljudje bili prepričani, da jim to, kar bodo povedali, ne bo povzročilo nobenih težav, so na splošno postali prijazni in voljni pomagati" (255). Tak vtis je dobil o svojih dvajsetih anketirancih, od katerih je bilo 8 županov, 3 učitelji, 3 duhovniki, 1 trgovec, 1 industrijec in le štirje kmetje, torej skoraj izključno ljudje, ki bi po svojem položaju in razgledanosti morali v prvi vrsti biti tisti, od katerih bi bilo pričakovati svobodno izražanje njihovega prepričanja. Kaj bi moglo otipljiveje predočiti, kako neresno, nedobro-

namerno in neprimerno je v takem duševnem položaju zahtevati, da se je treba pri obravnavanju narodnostnega vprašanja na Koroškem s senenim vozom ogibati slehernemu objektivnemu kriteriju (materinščini itd.) in zahtevati le izrecno osebno izjavo vsakega posameznika!

Anketa ni bila izvedena dosledno, anketiranci niso odgovarjali na vsa vprašanja. V glavnem so se izjave sukale okoli dveh problemov, ki sta že tedaj kakor tudi danes bila v središču razprave: vprašanje slovenstva oziroma "vindišarstva" in dvojezična šola. V našem prikazu bomo skušali izluščiti tisto, kar je anketa povedala o teh dveh vprašanjih.

Eden izmed obeh slovenskih županov v tedanjem času na Koroškem v *Globasnici*, je povedal, da je vsa občina, z izjemo uradnikov, slovenska. "Windisch" ne pomeni nič drugega kot slovenski. Sedanja šolska ureditev je zadovoljiva za večino ljudi, razen nemških uradnikov. - Župan v *Blatu*: 95% ljudi v občini je "po rojstvu" in po jeziku Slovencev. Ljudje mislijo, da je šolska ureditev boljša kot nič, čeprav ni idealna. Boje se, da ne bo obveljala. - Župan v *Galiciji*: Večina ljudi je nemško usmerjenih in večina, med njimi tudi on sam, se raje uči nemščine kot slovenščine. - Župnik v *Galiciji*: Vsi prebivalci občine so Slovenci, čeprav si bolj žele velike Nemčije kot pa Avstrije. - Župan v *Borovljah* (obenem šolski ravnatelj): Ljudje na jezikovno mešanem ozemlju so boječi pri izražanju svojega pravega mnenja. Smešno je delati razliko med slovenščino in "windisch". Čeprav je za (nemške) otroke učiti se slovenščine breme, vseeno misli, da je ta jezik treba poučevati. Vsaka morebitna delitev (šol, o. p.) po učnem jeziku, bi morala sloneti na otrokovi materinščini. Toda težave bi nastale, če starši ne bi podpirali tega, da se otrok uči v slovenščini. Misli, da bi se naj ljudje učili obeh jezikov, čeprav bi naj k temu ne bili prisiljeni. - Župan v *Velikovcu*: Zaradi slovenskega pozdrava obiskovalcev je bil sprva neprijazen, misleč, da gre za ljudi iz Jugoslavije, ki so prišli povpraševati o razstreljenem spomeniku padlim partizanom; ko mu je bil značaj obiska jasen, je "sprejem postal občutno bolj prijazen": V mestu je 90% Nemcev, 8% "vindišarjev" in 2% Slovencev. Biti "vindišar" pomeni biti domovini zvest. So tudi koroški Slovenci, ki so Avstriji sicer zvesti, a bi vendarle hoteli določene pravice. Ni pojasnil, ali so to isti kot "vindišarji". Njemu osebno je žal, da se ni naučil nobenega slovanskega jezika, meni, da je najbolje za ljudi, če se uče jezika svojega soseda. Zdelo se je, da je za ohranitev sedanjega šolskega zakona. Pravica staršev ne sme vplivati na učni načrt v šolah. - Župan v *Rudi*: Ljudje v občini govorijo slovenski, toda so avstrijsko usmerjeni. Od 800 oddanih glasov pri občinskih volitvah je bilo samo 53 glasov za slovensko stranko. Devet rubrik za jezik je nesmisel. Najbolje je, da šola ostane takšna, kakršna je. Vsak se naj uči nemški in slovenski in šola naj bo dvojezična. Odklanja pravico staršev, ker če bi ta bila uporabljena, potem bi na starše izvajali politični pritisk, kar bi vplivalo na šolo. - Župan in občinski tajnik na *Djekšah*: Vsi ljudje v občini so Slovenci, toda imenujejo se "vindišarji". Večina ljudi gleda na Slovence kot na izdajalce,

kajti na splošno velja prepričanje, da se tisti, ki se imenuje "Slovenec", čuti bolj povezanega z Jugoslavijo kot z Avstrijo. "Vindišarji" so tiste osebe slovenskega etničnega porekla, ki so zveste Avstriji. Na splošno ljudje nimajo radi sedaj veljavnega šolskega zakona, katerega zagovarjajo samo nekateri duhovniki. Ne marajo pa tudi pravice staršev, ker bi povzročila nadaljnje težave, kajti postala bi politično orodje.

- Župan v *Št. Jakobu*: Večina ljudi v občini je Slovencev po svojem materinskem jeziku, vendar so razpolovljeni po nemški in slovenski usmerjenosti. Župan sam je nemško usmerjen in se označuje kot "vindišar". 80% ljudi v občini želi v šoli samo nemški pouk in nič slovenskega. Po njegovem mnenju pa bi se moral vsak učiti obeh jezikov. Župnik v *Št. Jakobu*: Šteje se za Slovence. Po materinščini in po jeziku spovedi je večina prebivalcev župnije Slovencev. Vendar so se mnogi od njih pri popisu prijaviли kot Nemci. Zlasti šola v vojnih letih je dosegla, da je vedno več mladih ljudi nemško usmerjenih. Večina ljudi je s šolami zadovoljna, čeprav bi jih nekaj starih nacistov hotelo spremeniti. Precej ljudi zameri učitelju, da ne kaže zadostne vneme pri slovenskem pouku.

- Trgovec v *Žitari vasi*: Izjavi se za Slovence. Prebivalstvo v okolici je slovensko, vendar 30% ljudi nima simpatij za slovensko kulturo in se imenuje "vindišarje". Šolski zakon ni zadovoljiv, ker se premalo poučuje v slovenščini. Otroci bi se morali učiti obeh jezikov.

- Lastnik opekarne v bližini *Pliberka*: Pri njem dela 30 delavcev, ki so vsi Slovenci. Med seboj govorijo slovenski, med delom pa nemški. Njemu je vseeno, kakšen jezik govori delavec, sploh se delodajalci po vsej južni Koroški ne brigajo za vprašanje jezika.

- Šolski učitelj v *Svetni vasi*: Domače prebivalstvo te občine govori slovenski, čeprav mlajši ljudje vedno bolj uporabljajo nemščino. Ne ve za nobene pritožbe glede šolske ureditve in misli, da so z njo vsi zadovoljni.

- Župnik v *Šmihelu pri Pliberku*: Šteje se za Slovence. 90% prebivalcev občine govori slovensko. Šole so v teoriji dobre, toda duh šolskega zakona se ne izvaja povsod in ni verjetno, da bi ga sploh kdaj v resnici izvajali. Mnogi ljudje v občini se bojijo pokazati preveč Slovence, vendar med obema skupinama ni posebne napetosti.

- Učitelj v *Selah*: Šteje se za Slovence. Razen policije in drugih uradnikov govorijo vsi slovenski. Vsi tudi žele, da bi sedanja šolska ureditev ostala in ne marajo nobenih sprememb.

- Kmet v *Encelni vasi*: Šteje se za Slovence. Večina ljudi v občini govori slovenski, čeprav jih je dosti nemško usmerjenih. V šolah se naj uči slovenski in nemški, pravica staršev se ne bi smela uporabljati. Tako misli tudi večina ljudi v njegovi sosesčini.

- Kmetica na *Vašinjah*: Govori rekoče slovenski. Otroci na tem področju bi se morali naučiti obeh jezikov. Vsi ljudje tod govorijo slovenski. Njena hči, ki je bila prisotna, pa je zatrjevala, da ona govori "windisch", čeprav dobro razume knjižno slovenščino.

- Učitelj v kraju severno od *Drave* (kraj ni imenovan na njegovo izrecno željo): Je Slovenec po rojstvu. Učiti slovenski je zelo huda in nevhvaležna naloga. Otroci se nočejo učiti, ker jih starši ne podpirajo in jih celo odvrčajo od učenja slovenščine. Psihološka bariera proti slovenščini je tukaj močno občutna. Ne upa se učencem dajati slabih redov, da ne

bi povzročil še večjega nerazpoloženja staršev, kar bi škodovalo njemu. Morda je slovenski pouk uspešnejši južno od Drave, toda njegova vrednost severno od Drave je problematična. - *Ženska pri Gospe sveti*: Razume nekaj slovenski, toda ne zna govoriti. Tukaj se nič ne govori slovenski, jezikovna meja, kot sama pravi, je južno od Gospe svete, okrog *Št. Tomaža*. - *Moški v Št. Tomažu*: Ne razume slovenski, prav malo se govori slovenski v tem kraju. Po vojni je v *Št. Tomažu* bila ustanovljena dvojezična šola, a spet opuščena ker ni bilo dovolj zanimanja² (256-271).

Vsebinsko sodijo k tej anketi tudi drugi Randallovi razgovori. *Deželni glavar in vodja socialistov* mu je dejal, naj bo tam, kjer sta v rabi oba jezika, tudi pouk dvojezičen. Štetje leta 1951 se mu ne zdi popolnoma zadovoljivo. Nič ne da na "vindišarsko" teorijo, "windisch" je slovenščina in vsaka nasprotna trditev je le izmišljotina, ki naj podpira "nemške" cilje. Nevzdržna je zahteva, naj starši odločajo o učnem programu, posebno o slovenskem pouku, ker v takem primeru se slovenščina zaradi svoje majhne praktične vrednosti ne bi nikjer učila (204). Predstavnik *ljudske stranke* in *Zveze neodvisnih* sta mu govorila v nasprotnem smislu (205-206). Drugače seveda predstavniki slovenskih organizacij, katerih ne bomo podrobneje navajali. *Direktor celovškega učiteljskega* se je izjavil za ohranitev dvojezičnega šolstva in proti vmešavanju staršev v učni načrt (244). *Profesor na celovškem učiteljskem* je dejal, da večina ljudi ni popolnoma sprejela šolskega zakona iz leta 1945; zavrnil je pravico staršev in povedal da večina učiteljev misli, da je dvojezični pouk dobra stvar. Poudaril je, da je za uspešno izvajanje dvojezičnega načrta potrebno dosti potrpljenja s strani vseh (244). *Učitelj na deški glavni šoli v Celovcu* je trdil, da je zahteva po ohranitvi šolskega zakona iz leta 1945 samo del slovenske šovinistične politike, ki se hoče polastiti oblasti. Večina neslovenskega prebivalstva je enoglasno proti sedanjemu zakonu in sploh proti vsakršnemu učenju slovenščine, obveznemu ali neobveznemu (244).

Randallova anketa jasno pokaže nevzdržnost trditve o nekem tretjem etničnem elementu na Koroškem in vso zmedo v pojmih tistih, ki jo ponavljajo. Vrhu tega tudi očitno pokaže, kako umetna in neutemeljena je vsa gonja proti dvojezičnim šolam, pokaže, da enostavno ne drži, da bi ljudje tako šolo popolnoma odklanjali, kakor bi danes radi prepričali svet razni "Hematdiensti" in "Združenja staršev" na Koroškem. Taka šola je za koroške razmere primerna in to se vidi celo iz nekaterih izjav anketirancev, ki niso ravno prijazni Slovencem. Je pač edina pot, zato da se jezikovno vprašanje v šolah izvzame iz vsakdanjega političnega boja. Zato, kakor bomo videli zahteva tudi Randall sam v svojih zaključkih ohranitev in utrditev take šole in pa njeno zavarovanje pred hujskanjem.

² Za občino *Št. Tomaž* na Čilberku je po šolski ureditvi iz leta 1945 določena dvojezična šola, vendar se ta določba ni nikoli izvajala, podobno kakor ne v še devetih krajih, kjer zakon dvojezične šole sicer predpisuje (*Dholica*, *Pokrcé*, *Ribnica*, *Škofji dvor*, *Št. Jakob ob cesti*, *Timenica*, *Trdnja ves*, *Vetrinj*, *Žrelec*, vse v političnem okraju *Celovec* okolica - o. p.).

Zanimivo je poglavje, v katerem razpravlja o Karavankah kot naravni meji. V kratkem prikazu dosedanjega obravnavanja tega vprašanja v literaturi zlasti podčrta, kako samovoljna in trenutnim političnim potrebam prilagojeno je o tem pisala nemško avstrijska "znanost", ki je Karavankam pripisovala zdaj lastnosti nepremagljivega zidu med Koroško in Slovenijo in vlogo naravne etnične meje, zdaj spet vlogo mostu in iskala podobnosti med deželami na obeh njihovih vznožjih (v času nacistične aneksije Gorenjske, Mežiške doline in slovenske Štajerske), po koncu vojne pa spet proglašali tezo o Karavankah kot naravni meji. Opozori tudi na velikonemški značaj boja za mejo na Karavankah in se dotakne vprašanja odgovornosti Avstrije za pisanje avstrijskih znanstvenikov v času nacizma. S tem v zvezi pravi o mnenju, da nacizem Avstriji ni bil vsiljen temveč da je zrastel na tleh nemško-avstrijskega nacionalizma: "V mnogih pogledih je težko ne strinjati se s takim glediščem" (275). Na splošno zavrača koncept "naravnih" meja, kajti meje, čeprav se včasih držijo določenih poudarjenih zemljepisnih oblik so vendarle delo človeka in delujejo samo na osnovi sporazuma med dvema ali več državami. "Karavanke niso nič bolj naravna meja, kot je to Uralsko gorovje v Rusji... Če pa naj bi vloga meje bila v tem, da ločuje eno skupin ljudi od druge, ali če je njen namen preprečiti komunikacije med dvema državama, potem Karavanke seveda na splošno sijajno služijo temu namenu ker lahko je zastražiti redke vrzeli v gorski verigi. - Trditev, da so Karavanke etnična meja, je nevzdržna. Sploh ni mogoče resno obravnavati trditev da so ljudje neposredno na severni strani glede etničnega porekla rase ali jezika različni od ljudi na južni strani. Nasprotno, treba je reči, da so Karavanke bolj etnična celota 'a cheval' (okobal)" (276).

Tukaj se dotakne mimogrede tudi vprašanja, ali na Koroškem obstaja "resnična" narodnostna meja, in pa, ali naj bo v pritrdilnem primeru ta meje identična z državno mejo. Pri taki povezavi stvari in pri svojem splošnem odklonilnem stališču nasproti spremembam meje, se avtor hitro zadovolji z ugotovitvijo, da danes "sploh ni ene same (mejne) črte. Večja mesta so nemška, podeželje je v največji meri slovensko in ni mogoče potegniti črte ki bi ločila obe skupini" (278-279). S tem se je praktično seveda izognil odgovoru na drugo vprašanje, čeprav to vprašanje danes nima nobene praktične vrednosti. Vendar s tem problem obstoja narodnostne meje ni rešeno, kar avtor sam nekoliko čuti. Na drugem mestu (313), govoreč na splošno o narodnostnih manjšinah, meni, da mora posebno poudariti, da Slovenci na Koroškem ne tvorijo neke eksklave, temveč so del zraven ležeče velike (slovenske) etnične gmote in bi se jih lahko bolj točno označevalo kot 'obmejno etnično skupino'. Z drugimi besedami, da so tudi ozemeljsko samo po politični in državni meji ločen del sklenjenega celotnega slovenskega etničnega ozemlja. Tak del pa je seveda lahko omejiti, ne glede na to, da so v njem raztreseno, zlasti v izoliranih naseljih mestnega značaja, naseljeni ljudje drugega jezika. Takih stoodstotnih narodnostnih mej, kakršno zahteva Randall, je v svetu prav malo. Posebno še na

ozemlju nekdanje habsburške monarhije bi določanje narodnostnih meja sploh ne bilo mogoče, če ne bi uporabili načela, da mesta pripadajo narodnostno svoji kmečki okolici. Dejansko je na Koroškem danes kljub napredujoči germanizaciji mogoče potegniti črto, ki zajema na južni strani vse slovensko podeželje, a ne obsega niti koščka čisto nemškega podeželja. Ta črta se v glavnem sklada s severno mejo ozemlja, na katerem zakon iz leta 1945 predpisuje dvojezične šole. Posredno priznava to dejstvo tudi Randall, ko pravi, da področje dvojezičnih šol zajema področje z danim razmerjem Slovencev in Nemcev (279).

V Randallovih zaključkih je nekaj važnih in zanimivih ugotovitev. O etnični strukturi spornega ozemlja, ki je bila "najmočnejši argument Jugoslavije", sodi takole: "Prav malo dvoma je, da so v preteklosti Slovenci tvorili večino celotnega prebivalstva celovške kotline in da še danes obsegajo znaten del te celote." Nato potrdi, kakor smo citirali že v začetku, da bi po prvi svetovni vojni celovška kotlina na osnovi etničnega sestava morala pripasti Jugoslaviji, če ne bi bilo gospodarskih činiteljev in podpore velesil avstrijski strani (310-311). Ugotavlja, da je celovška kotlina sicer geografska celota, vendar poudarja, da so naravne prometne smeri obrnjene proti jugovzhodu vzdolž Drave (311). Močnejši pa se mu zdijo gospodarski momenti (višji življenjski standard v Avstriji) in politični momenti ("demokratski" režim v Avstriji nasproti socialističnemu v Jugoslaviji), ki narekujejo Randallu, da je zadovoljen z odločitvijo plebiscita leta 1920 in da presodi stvar, ki so jo pred njim že presodili diplomati velesil, med njimi tudi zunanji minister njegove domovine: "Zdi se, da naj to področje ostane v Avstriji" (312). Vendar zanj, in to je najbolj zanimivo, vprašanje s tem še ni rešeno. Ne zadovolji se s tolažbo, da pač ne more vsaka narodnost, oziroma narodna manjšina, čeprav je obmejna, kot so koroški Slovenci, živeti v lastni državi. Randall zahteva na osnovi študija konkretnega položaja na Koroškem učinkovito manjšinsko zaščito. "V primeru (koroških) Slovencev je del te narodnostne skupine nedvomno želel združenja z Jugoslavijo, medtem ko so bili drugi trdno lojalni Avstriji; v obeh primerih gre za privrženost, ki se je spreminjala s časom in s pogoji. Kljub temu pa dejstvo, da je neka manjšina s silo vključena v neko državo, ne opravičuje večje skupine, da bi z manjšo skupino krivično postopala. Mnogo je bilo napisanega o nekdanjem z in sedanjem poslanstvu Avstrije kot prehodne dežele med raznimi narodi južne Srednje Evrope in še posebno med nemško in slovansko skupino. Če je to res njeno poslanstvo, potem bi se zdelo, da mora (Avstrija) tudi spoznati važnost očuvanja kulture manjšin v svojih mejah. Čeprav je Avstrija nemška država v mnogih pogledih, nikakor ni nemška v tem smislu, da bi bilo njeno prebivalstvo etnično homogeno ... Kakor druge narodnostne skupine v Avstriji, vključno Čehi, Madžari in Hrvatje, tvorijo tudi Slovenci pomemben del prebivalstva Avstrije in žele prispevati k nacionalnemu življenju Avstrije, kot so prispevali v preteklosti. Zaradi zgoraj naštetih razlogov imajo pravico mirno ohraniti svoje šege in ne bi se jim smela goditi krivica samo zato, ker zahtevajo svo-

jo narodnost" (313-314). Randall ne priporoča ustanovitve posebne avtonomije za južno Koroško, toda zahteva: "Predvsem je potrebno, da sta obe strani iskreni in dobronamerni. Da je število Slovencev večje, kot pa ga kaže štetje, je pokazala presenetljiva moč socialistične stranke in je bilo molče priznано z ustanovitvijo dvojezičnih šol na velikih področjih južne Koroške. Dvojezično vzgojo je treba ohraniti v največ teh občin in šolski zakon iz leta 1945 je treba spremeniti samo toliko, da bodo nekatere njegove določbe bolj konkretne. Kot dopolnilo k stalnemu izvajanju šolskega zakona iz leta 1945 je treba popolnoma preprečiti gonje proti temu zakonu ali pa vsaj napraviti program, s katerim bi se pokazalo, kako koristno je dvojezično šolanje. Priporočiti je treba tudi nadaljevanje kulturne izmenjave ne samo z Jugoslavijo, temveč z vsakim narodom, ki to želi. Postavitev ministra, ki bi skrbel za etnične manjšine, bi gotovo ne bila neprimerna. Skratka, izvajati bi bilo treba vse ukrepe za zagotovitev popolne kulturne svobode Slovencev. Tistim, ki pravijo, da bi takšno ovekovečenje slovenske kulture na Koroškem dalo Jugoslaviji osnovo, da znava zahteva to ozemlje, je treba odgovoriti, da je edino s popolno zagotovitvijo kulturne svobode Slovincem mogoče odstraniti osnovo za iredentizem" (314-315).

Spričo intenzivnih prizadevanj, ki jih opazujemo zadnja leta na Koroškem za likvidacijo dvojezičnega šolstva in proti izvajanjem manjšinskih zaščitnih določil državne pogodbe, za njihovo ozkosrčno, nedobronamerno tolmačenje, spričo tega, da se vsak poskus za uveljavljanje narodnostnih pravic žigosa kot iredentizem in državno odpadništvo, so priporočila in zahteve ameriškega znanstvenika vsekakor zelo pomembne, še posebno zato, ker temeljijo na njegovem neposrednem študiju koroških razmer. Malo upov vzbujajoča in za avstrijsko stran naravnost porazna pa je njegova, na osebnih izkušnjah in spoznanjih sloneča sodba o verjetnosti takega dobronamernega in demokratičnega razvoja narodnostnega vprašanja na Koroškem, sodba, s katero zaključuje svoje delo: "Na nesrečo pa bo Avstrija nedvomna še naprej postopala v skladu z že sprejetim ravnanjem, n. pr. s 'politiko moči'. Položaj Slovencev se najbrže ne bo dosti popravil; utegne se celo spet poslabšati in biti v celoti odvisen edinole od moči Avstrije nasproti Jugoslaviji" (315).

Kdo bi si bolj kot koroški Slovenci in mi v Jugoslaviji želel, da bi ameriški znanstvenik obveljal v tej napovedi kot krivi prerok? Mislimo, da tudi njemu to ne bi bilo neljubo.

(Sodobnost 1957, 372-376 in 464-472)

5

MANJŠINSKA ZAKONODAJA ZA KOROŠKO IN
ČLOVEKOVE PRAVICE

Avstrijska državna pogodba, podpisana dne 15. maja 1955, ščiti značaj in pravice slovenskega prebivalstva na Koroškem kot manjšine (čl. 7, § 5) in sicer na ozemlju upravnih in sodnih okrajev s slovenskim in mešanim prebivalstvom (čl. 7, § 3). Ni naš namen obravnavati določb 7. člena državne pogodbe, ki govori o teh manjšinskih pravicah, marveč hočemo pregledati, kako nova manjšinska zakonodaja o šolah in o jeziku na sodiščih upošteva in izpolnjuje načela o splošno priznanih temeljnih človekovih pravicah. Avstrija se je namreč v državni pogodbi (čl. 6) obvezala, da bo vsem osebam pod njeno suverenostjo zagotovila uživanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin, ne glede na raso, spol, jezik ali vero; obvezala se je, da avstrijski zakoni ne bodo po svoji vsebini ali izvedbi diskriminirali ali povzročali diskriminacije avstrijskih državljanov na osnovi rase, spola, jezika ali vere. V 10. členu državne pogodbe se je Avstrija še posebej obvezala, da bo uzakonila in izvedla načela 6. člena o človekovih pravicah. Vrhu tega se je Avstrija obvezala spoštovati človekove pravice tudi s tem, da je podpisala Evropsko konvencijo o človekovih pravicah in o temeljnih svoboščinah, ki so jo 4. novembra 1950 sklenile države Evropskega sveta, ki prepoveduje tudi diskriminacijo etničnih manjšin. Znano je, da Splošna deklaracija človekovih pravic nima značaja pravne obveznosti za članice ZN, da ima predvsem značaj priporočila, čeprav visoke moralne potence. Toda za Avstrijo je spoštovanje človekovih pravic pravno obvezno, kakor smo povedali, na osnovi državne pogodbe in Evropske konvencije o človekovih pravicah.

Na šolskem področju, to je na za vsako etnično manjšino najbolj pomembnem in občutljivem področju, imamo na Koroškem opravka s tremi ureditvami. Prva je zakonska uredba z dne 3. oktobra 1945 o obveznem dvojezičnem nemško-slovenskem šolstvu na ozemlju, na katerem živi slovensko prebivalstvo. Ta zakonska uredba, ki jo bomo odslej kratko imenovali "uredba iz l. 1945", je v avstrijskem pravnem sistemu dobila veljavnost ustavnega zakona. - Druga je administrativni odlok koroškega deželnege šolskega sveta, izdan 22. septembra 1958, s katerem je bila uredba iz l. 1945 razveljavljena v bistvenih točkah: odpravila je obveznost slovenskega pouka in ga postavila na temelj tako imenovane pravice staršev. Ta odlok bomo na kratko imenovali "odlok iz l. 1958". - Avstrijski parlament je 19. marca 1959 uzakonil še tretjo ureditev, ki se v bistvu ne ralikuje od načel odloka iz 1958. Z njim je odpravljena obvezna dvojezična šola, na njeno mesto se postavlja nemška šola, mimo katere se na področju, ki ga bo treba šele določiti na osnovi izjav prebivalstva o pripadnosti k manjšini, dopušča možnost posebnih manjšinskih šol, praktič-

no pa le posebnih manjšinskih razredov in oddelkov z dvojezičnim poukom, katerih obisk bo mogoč samo po posebni izjavi staršev. Ta zakon bomo kratko imenovali "novi šolski zakon".

Odlok iz l. 1958 pomeni prelomnico v postopku Avstrije s slovensko manjšino. Po tem odloku se je položaj Slovencev na Koroškem tako bistveno poslabšal in postal tako neznosen, da je nanj opozoril tudi avstrijski pravnik in specialist za manjšinsko pravo dr. Erich Körner v glasilu avstrijske Lige za človekove pravice. Körner je v svojem članku opozoril, da je odlok iz l. 1958 v nasprotju s smislom Splošne deklaracije o človekovih pravicah. (Erich Körner, Was geht in Südkärnten vor? V: Das Menschenrecht, Offizielles Organ der Österreichischen Liga für Menschenrechte, Nr. 5, November-Dezember 1958). Ta ugotovitev velja tudi za novi šolski zakon iz letošnjega leta, ki se v svojem bistvu ujema z odlokom iz l. 1958. Kršitev človekovih pravic, ki jo pomenita obe najnovejši omejitvi pravic manjšine na šolskem področju, bomo v nadaljnjem podrobneje utemeljili. Ker gre v obeh ukrepih avstrijskih oblasti za enaka načela, ju bomo obravnavali skupno.

Deklaracija o človekovih pravicah se je ognila temu, da bi definirala pravice etničnih manjšin, čeprav so se nekateri sestavljalci za to trudili. V Srednji in Vzhodni Evropi, kjer je klasično področje manjšinskega problema, se šteje pravica etnične manjšine na zaščito pred asimilacijo za eno izmed osnovnih človekovih pravic. Zato so se države tega področja, skandinavske in še druge države zavzemale za vključitev pozitivnih manjšinskih pravic v vrsto človekovih pravic. Jugoslavija je zastopala stališče, da posameznik ne more zares uživati človekovih pravic, če ni na primeren način priznana tudi etnična skupnost, katere del je sam, in če manjšina ni zavarovana pred nevarnostjo, da izgubi svoj narodnostni značaj. (Prim.: Inis L. Claude, JR., National minorities, An International Problem, Harvard University Press, Cambridge 1955, str. 165.) Vendar pa tudi sprejeta načela o človekovih individualnih pravicah v primerih, kakršen je koroški manjšinski problem, v svoji izvedbi niso ločljiva od splošnih okoliščin, v katerih živijo ljudje kot pripadniki posebne etnične skupnosti, na Koroškem kot pripadniki slovenske manjšine. Neogibno potrebno je zato v najkrajših potezah očrtati tamkajšnji položaj.

Splošno znano dejstvo je, da v južnem delu avstrijske avtonomne dežele Koroške živijo na strnjemem ozemlju, ki se v glavnem krije s področjem, zajetem z zakonsko uredbo iz l. 1945 o dvojezičnih šolah, kot avtohtono prebivalstvo Slovenci (v nemščini imenovani včasih tudi z zgodovinskim imenom "Windische"). Glavna značilnost slovenske etnične manjšine je slovenski jezik, ki je koroško narečje slovenskega jezika. Nemci označujejo to slovensko narečje tudi z zgodovinskim izrazom "Windisch", kar je bila včasih skupna nemška oznaka za sploh vsa slovenska narečja. O etnični enotnosti ljudi slovenskega jezika na Koroškem piše na primer avstrijski etnolog Oswin Moro: "Raznolikost (koroškega prebivalstva) povečuje še dejstvo, da žive na jugu dežele mimo Nemcev tudi Slovenci oziroma "Windische"

(Slovenen, "Windische")..., ki se kot celota razlikujejo tudi od nemških Korošcev, posebno očitno po svoji govorici" (Oswin Moro, *Vom Kärntner Volkscharakter, Carinthia I*, 1957, str. 772). Večina tega ozemlja je naseljena zgolj s Slovenci, v severnih obrobni predelih in pa v centrih mestnega in industrijskega značaja pa živi bolj ali manj mešano prebivalstvo nemškega in slovenskega jezika. Zaradi posebne zgodovinskega razvoja je slovensko prebivalstvo v socialnem in gospodarskem pogledu v podrejenem položaju, nemško prebivalstvo trdno obvladuje vse odločilne socialne, gospodarske in politične pozicije. V zadnjem stoletju je nemški vladajoči element vse močnejše uveljavljal svoje privilegije tudi na prosvetnem in jezikovnem področju in skušal doseči etnično asimilacijo slovenskega prebivalstva. Te težnje so dobile posebno drastične in nasilne oblike v času, ko je bila Avstrija v sklopu nacistične Nemčije, ki je zanikala posebni etnični značaj slovenskega prebivalstva in ga skušala izbrisati celo z nasilnim izseljevanjem. Po drugi svetovni vojni je Avstrija prizadetemu prebivalstvu priznala slovenski etnični značaj in je z namenom popraviti krivice, ki so mu bile prizadejane v času nacističnega režima, sprejela ukrepe za izvedbo enakopravnosti. Med temi je bila najpomembnejša že omenjena zakonska uredba iz l. 1945 o obveznem dvojezičnem šolstvu. Bistvo in namen uredbe iz l. 1945, ki je dobila veljavo ustavnega zakona, je namestnik koroškega deželnega glavarja Hans Ferlitsch na slovesni seji koroškega deželnega zbora 28. januarja 1947 takole razložil: "Tretji Reich je razbil manjšinske šole in preprečil rast učiteljskega naraščaja. Mi smo pa po švicarskem vzoru na določenem ozemlju dežele, v vseh občinah, kjer živi tudi le majhen del prebivalstva slovenskega materinskega jezika, uvedli dvojezični šolski sistem in otroka ne vprašamo, ali je nemški ali slovenski, marveč zahtevamo od vsakega učenca, da se nauči obeh jezikov. Prepričani smo, da je to v korist narodov, ki prebivata v naši deželi". (Die Neue Zeit, 29. I. 1947. št. 23, str. 2).

Položaj slovenske manjšine se je v prvih letih po vojni izboljšal, vendar dejanska enakopravnost z nemškim prebivalstvom tudi zdaj ni bila dosežena. O tem poroča anketna komisija britanskega parlamenta za budžetna vprašanja na osnovi izjav tedanjega šefa britanske informativne službe na Koroškem Geralda Sharpa. Dne 12. septembra 1946 je G. Sharp takole pojasnjeval članom komisije "slovenski problem" na Koroškem: "Slovenska manjšina tukaj šteje od 50 do 60 tisoč ljudi... Široko rečeno, prebiva na področju blizu jugoslovanske meje in še naprej vzdolž meje z Italijo 10 do 15 milj." - "To je že star plemenski problem med Nemci in Slovani in miselnost tukajšnjega nemško govorečega prebivalstva nasproti slovenskim sodelželanom, govoreč na splošno, ni takšna, da bi med slovenskim življenjem spodbujala velik avstrijski patriotizem. Zelo nasplošno, to je psihološko vprašanje, ki zares zahteva zelo obzirnega ravnanja..., kajti slovensko prebivalstvo je v različnih obdobjih, posebno pa v letih 1941-45 preživljalo zelo hude čase. Mnogo stvari je bilo popravljenih na papirju, toda še vedno je veliko tega, kar bi bilo treba popraviti zdaj tukaj

v ravnanju s slovensko manjšino". - "Če se odločite, da boste govorili slovenski prav toliko kot nemški, vas bodo Nemci proglasili za izdajalca". - "Pri vsem ravnanju avstrijskih oblasti s Slovenci se očitno kaže pomanjkanje prizadevanja psihološko razumeti 'stališče manjšine'. To je problem, ki traja že stoletja." (Report from the Select Committee on Estimates, Session 1945-46, London, His Majesty's Stationary Office, str. 674-678.)

Važen element za izboljšanje odnošajev na Koroškem je bilo stališče slovenske manjšine, ki je potem ko so velike sile potrdile avstrijske meje iz leta 1938, poudarila svojo lojalnost do avstrijske države in deklarirala, da vidi svojo nalogo predvsem v tem, da postane na osnovi enakopravnosti z nemškim prebivalstvom most med sosednima narodoma oziroma med Avstrijo in Jugoslavijo. To svoje lojalno stališče je slovenska manjšina dosledno uresničevala v praksi in v tem procesu se je nekdanji partizanski del manjšine celo odrekel svoji lastni politični stranki, da bi omogočil večjo integracijo slovenskega prebivalstva v politično življenje države in sodelovanje za splošni napredek te države. To dejstvo je med drugim dobilo svoj izraz tudi v oceni, ki jo je dal lansko jesen v svojem na neposrednem proučevanju utemeljenem članku dopisnik "Neue Zürcher Zeitung" dr. Viktor Maier: "Najboljši dokaz za politično integracijo koroških Slovencev v avstrijsko državo pomeni dejstvo, da obe slovenski organizaciji na Koroškem, ki ju v ostalem nikakor ni mogoče označiti kot iredentistični, v zadnjih letih sploh nista več poskušali, da bi pri volitvah v deželni zbor in v parlament nastopili z lastnimi listami." (V. M., Die Kärntner Slowenen zwischen Österreich und Jugoslawien, "Neue Zürcher Zeitung", 19. Oktober 1958, št. 287, list 4.)

Nasproti spravljivemu in konstruktivnemu stališču slovenske manjšine pa se postavlja dejstvo, da je zlasti po podpisu državne pogodbe oživela in nenehno naraščala dejavnost tradicionalnih nemških nacionalističnih organizacij, ki so bile v prvih povojnih letih prepovedane zaradi svojega nedemokratskega značaja nacističnega kova in ki so danes združene v glavnem v "Kärntner Heimatdienst". Te organizacije so vse svoje sile usmerile k likvidaciji povojnega izboljšanja v položaju manjšine, posebno pa so napadale sistem obveznega dvojezičnega šolstva. Z neprestano nacionalistično propagando, z organiziranjem protizakonitih šolskih stavk in z drugimi metodami so izsilile, da je koroški deželni šolski svet izdal že omenjeni administrativni odlok iz l. 1958, s katerim je bil odpravljen zakoniti obvezni dvojezični pouk. Dejstvo, da je do odloka iz l. 1958 prišlo pod pritiskom nemških nacionalističnih elementov, je izraženo tudi v besedilu samega odloka, ki pravi, da je pouk na šolah "ogrožen zaradi nemira, ki je nastal med starši dvojezičnega ozemlja" in dalje, da "nihče, ki mu je pri srcu vzgoja koroške mladine, ne more želeli niti šolske stavke niti zaprtja šol." To žalostno dejstvo je ugotovila tudi "Neue Zürcher Zeitung", ki je 2. oktobra 1958 v št. 270 objavila naslednje poročilo: "Proti ureditvi dvojezičnega šolstva, ki se je po mnenju večine pedagoških strokovnjakov popolno-

ma dobro obnesla, so v letošnjem poletju ekstremistične nemške organizacije (podčrtala "N. Z. Z.") pod vodstvom 'Kärntner Heimatdiensta' razglasile v nekaterih krajih pozive na šolske stavke". Poročilo nato ugotavlja, da je bil odlok iz l. 1958 izdan neposredno pod tem organiziranim nacionalističnim pritiskom. - Tudi britanski "Manchester Guardian" je 13. oktobra 1958 (štev. 34925) zabeležil dejstvo, da je "v zadnjih letih propaganda kulturnih združenj nemškega jezika, med katerimi so nekatere pod vodstvom bivših nacistov, uporabljala to pritožbo (proti dvojezične šolam) in je do neke mere uspela na južnem Koroškem". V posebnem komentarju pa ta list istega dne opozarja: "Nemški nacionalisti na Koroškem, ki sedaj organizirajo odjavljanje svojih otrok od slovenskega pouka, so kmalu pozabili, da je bil ta kompromis (t.j. dvojezično šolstvo) cena, ki so jo plačali zato, da so obdržali to področje proti zahtevam Jugoslavije v letu 1945".

Način, s katerim je prišlo do tega, da je bila slovenski manjšini na Koroškem z administrativnim odlokom iz l. 1958, izdani na zahtevo in pritisk nemških nacionalističnih organizacij, odvzeta ustavnoveljavna pravica do obveznega dvojezičnega pouka, pomeni nedvomno kršitev enakosti pred zakonom kršitev pravice do enakega varstva po zakonu in do varstva pred škovanjem k diskriminaciji. Gre torej za kršenje človekovih pravic, ki so zapisane v 7. členu Splošne deklaracije.

Po odpravi obveznosti dvojezičnega pouka so začele nemške nacionalistične organizacije silovito kampanjo za odjavljanje otrok od slovenskega pouka. V tej kampanji so jih podprli tudi državni organi (orožniki, uradniki, učitelji). Vsestranski politični, gospodarski in strahovalni pritisk, ki je predmet obsežnega memoranduma koroških Slovencev avstrijski zvezni vladi, je dosegel, da je od 8.676 učencev na 93 dvojezičnih osnovnih šolah, katerih ohranitev zahteva kompromisni predlog koroških Slovencev (prej jih je bilo 107), od slovenskega pouka bilo odjavljenih 6.831 učencev ali 78,74%. Celo po avstrijskih uradnih podatkih, ki dejansko število ljudi s slovenskim materinskim jezikom tendenciozno zmanjšujejo, pa je na prizadetih 93 dvojezičnih šolah najmanj 51,68% otrok s slovensko materinščino. Vidimo torej, da je od teh slovenskih otrok bilo pod nacionalističnim pritiskom odjavljenih od pouka v materinščini kar 58,87%! Z drugimi besedami, celo po uradnih avstrijskih podatkih je odlok iz l. 1958 imel za posledico, da letos blizu tri petine slovenskih otrok ne bo več deležno niti minimalnega osnovnega pouka v materinščini! V prihodnjih letih pa bo stanje gotovo še slabše.

Te številke kažejo porazni učinek, ki ga je prinesel odlok iz l. 1958 na škodo osnovne izobrazbe slovenskega prebivalstva v materinskem jeziku. Novi šolski zakon ta učinek še potrjuje. Ni čudno, da zato Avstrija pred svetom skrbno prikriva podrobne številke, saj bi bila drugače v zadregi za odgovor na vprašanje, kam je slovenska etnična manjšina tekorekoč čez noč izginila. Centralno glasilo Avstrijske socialistične stranke, ene izmed obeh strank vladne koalicije, "Arbeiter Zeitung", je bilo ob teh poraznih rezultatih prisiljeno priznati: "Najmanj del teh odjav so ljudje

oddali nedvomno pod nezaželenim pritiskom nemških nacionalnih organizacij" (A. Z., 12. oktobra 1958). Ob divjanju proti Slovencem v kampanji za odjavo otrok od slovenskega pouka, je celo mandatar največje vladne, Avstrijske ljudske stranke, ki je sicer sama vehementno zahtevala odpravo obvezne dvojezične šole, dr. ing. L. Weiss, moral zaradi ozirov na evropsko javno mnenje posvariti koroške nacionaliste: "Treba je zdaj svetu dokazati, da v dolgoletnih sporih ni šlo za boj proti neke-mu jeziku in celo ne za boj proti ljudem, da Nemcem te dežele ni šlo za diskrimi-nacijo slovenskega jezika..." (Dr. ing. Ludvig Weiss, Europa und die Kärntner Sprachenfrage, "Volkszeitung", 5. oktobra 1958, št. 228). Takšni osamljeni apeli so seveda ostali v nacionalistični protislovenski povodnji na Koroškem brez učinka.

Nihče ni mogel zanikati dejstva, da pod nacionalističnim pritiskom niso odjavljali od dvojezičnega pouka svoje otroke ne samo nemški starši, marveč v veliki veri tudi slovenski. Vplivno katoliško glasilo na Koroškem, "Kleine Zeitung", je 10. oktobra 1958 ugotovilo: "Iz števil v posameznih okrajih razvidimo, da je večji del staršev, ki doma uporablja kot občevalni jezik "vindišarski" (t.j. slovenski) jezik, odjavil svoje otroke od slovenskega pouka". - Deželna šolska oblast je bila prisiljena to dejstvo priznati s tem, da je z novim odlokom pozneje dovolila ponovno priglašanje za slovenski pouk, kar pa dejanskega stanja ni moglo spremeniti. Skratka, ni mogoče zanikati izrazito diskriminatoričnega učinka odloka iz l. 1958 in s tem tudi novega šolskega zakona nasproti manjšini, katere pripadnikom v veliki večini jemlje-ta dejansko možnost osnovnega šolanja otrok v materinskem jeziku. To je ned-vomno kršitev človekovih pravic vsebovanih v 26. členu Splošne deklaracije, ki go-vo-ri o pravici do izobrazbe, o tem, da mora izobrazba meriti na to, da se človeko-va osebnost do kraja razvije, da mora zbujati razumevanje, strpnost in prijateljstvo med narodi, plemenskimi in verskimi skupinami.

Očitno pravilnost gornje trditve bomo še podrobno utemeljili. Najprej naj še enkrat ugotovimo, da je bila z obvezno dvojezično šolo po uredbi iz l. 1945 trinajst let vsemu prebivalstvu na slovenskem in mešanem ozemlju, torej tudi slovenskemu prebivalstvu, v principu brezpogojno zagotovljena osnovna vzgoja v materinskem jeziku. Po odloku iz l. 1958 pa je, kakor smo videli, vzgoja v materinščini zagotovljena samo nemškemu prebivalstvu, medtem ko je večina slovenskega prebivalstva ni več deležna. To je vsekakor diskriminacija, ki je še težja zaradi tega, ker manjši-ni jemlje pravico in varnost, ki jo je dotlej že uživala. Profesor mednarodnega pra-va na univerzi v Cambridgeu in pisec standardnega dela o mednarodnem pravu in človekovih pravicah, akademik H. Lauterpacht še posebej opozarja, da sicer ni mo-goče zahtevati, da bi države čez noč v celoti uveljavile vse človekove pravice, da pa je nedvomna kršitev določb Splošne deklaracije, če država drastično zoži že obsto-ječe take pravice, če vsili svežo diskriminacijo verski, etnični ali rasni skupini (H. Lauterpacht, International Law and Human Rights, F. Praeger, New York 1950, str. 153).

Sistem, ki praktično jemlje etnični manjšini možnost osnovne izobrazbe v materinskem jeziku, je diskriminatoričen. UNESCO je leta 1951 organiziral posvetovanje strokovnjakov o vprašanju uporabe materinščine v pouku. V poročilo tega posvetovanja so bile na prvem mestu vnesene naslednje ugotovitve in priporočila: "1. Materinski jezik je za vsakogar naravno sredstvo izražanja in ena prvih potreb posameznika je polno razvijanje svoje sposobnosti izražanja. 2. Vsak učenec bi moral začeti svoje šolanje v svojem materinskem jeziku. 3. Ničesar ni v ustroju katerega koli jezika, kar bi ga onesposobilo, da bi bil sredstvo posredovanja moderne civilizacije." (*L'emploi des langues vernaculaires dans l'enseignement*, UNESCO, Paris 1953, str. 80). V uvodu k navedeni publikaciji pa je rečeno: "Očitno je, da je materinski jezik otroka idealno sredstvo pouka. S psihološkega vidika predstavlja materinščina sistem simbolov, ki avtomatično deluje v njegovem duhu, kadar se sam hoče izraziti ali kaj razumeti. S sociološkega vidika ga materinščina tesno veže na skupnost, kateri pripada. S pedagoškega vidika mu materinščina omogoča, da se uči hitreje kot pa bi to bilo mogoče v jeziku, katerega ne razume dobro". (Prav tam, str. 15). Sistem ki dejansko preprečuje posameznikom in etnični skupini osnovno vzgojo v materinščini, je torej diskriminatoričen s psihološkega, sociološkega in pedagoškega vidika. Posebno še, ker pri slovenskem jeziku ne gre za nerazvit jezik, marveč za jezik, na osnovi katerega je razvita visoka kultura evropske ravni, za jezik, ki je uradni jezik sosednje države in ki je vrhu tega osnova za sorazmerno lahko osvajanje tudi drugih slovanskih jezikov.

V argumentaciji avtorjev odloka iz 1958 ter novega šolskega zakona se neprestano ponavlja teza, da je pravica staršev izbirati učni jezik otroku pri vpisu v šolo absolutno demokratičnejša od dosedanjega obveznega dvojezičnega pouka in da je kot taka tudi vnesena v Splošno deklaracijo človekovih pravic. Videli smo že, da se v koroških razmerah zaradi podrejenega položaja manjšine ta pravica staršev dejansko spreminja v pravico do strahovanja staršev in da ima vse prej kot demokratično obeležje. Toda tudi če za zdaj to neizpodbitno dejstvo pustimo ob strani in se omejimo na analizo pravice staršev, o kateri govori Splošna deklaracija, bomo prišli do zaključka o neosnovanosti avstrijske teze. Predvsem je treba ugotoviti, da člen 26 Splošne deklaracije našteva to pravico šele v svojem zadnjem, tretjem odstavku, da postavlja na prvo mesto pravico do brezplačne in obvezne osnovne izobrazbe, da tej izobrazbi določa nalogo popolnoma razviti človekovo osebnost in vzbujati razumevanje, strpnost in prijateljstvo med narodi. Šele po teh osnovnih zahtevah, ki jih postavlja izobrazbi, navaja tudi, da imajo starši prvi pravico, da določijo, kako naj se njihovi otroci izobrazijo. Že po tem je jasno, da ta pravica staršev ne sme biti ovira za uveljavljanje načel prvega in drugega odstavka ali celo v nasprotju z njimi in da v takem primeru ne more veljati. Novi šolski zakon, ki perpetuira vsakoletni pritisk na slovenske starše ob vpisu otrok na šolo in ki na široko odpira vrata nacionalističnemu boju, kakršnega je Koroška doživela po odloku iz l. 1958, je očit-

no na škodo vzgoje v duhu razumevanja, strpnosti in prijateljstva med narodi. Novi šolski zakon nadalje, kakor smo videli, onemogoča večini slovenskih otrok skladen razvoj osebnosti, ker jim jemlje osnovni pogoj za to, namreč osnovno vzgojo v materinščini. Tako krši glavne človekove pravice, našteje v členu o pravici do izobrazbe. Že to bi zadoščalo za to, da bi bile avstrijske oblasti dolžne samo z največjo previdnostjo sklepati o tem, ali je uvajanje tako radikalne novosti v manjšinsko šolstvo, kot je pravica staršev, umestno ali ne, oziroma ali so pogoji za to sploh dani. Vrh tega govori citirani člen Splošne deklaracije o pravici staršev samo kot o pravici določiti način vzgoje in ne o določanju učnega jezika osnovne obvezne vzgoje. Še jasnejši postane pomen določbe o pravici staršev, če pogledamo načrt konvencije o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah, ki ga je pripravila Komisija za človekove pravice in ki med drugim podrobneje razčlenjuje določbe, o katerih govori člen 26 Splošne deklaracije. Tretji in spet zadnji odstavek 14. člena tega načrta namreč pravi o pravici staršev: Države morajo spoštovati pravico staršev "izbirati za svoje otroke druge šole kot pa so tiste, katere ustanavljajo javne oblasti, če take druge šole zadoščajo osnovnim vzgojnim standardom, katere določi ali odobri država, da bi svojim otrokom zagotovili versko vzgojo, ki se ujema z njihovim lastnim prepričanjem". (Citirano po: *Study of discrimination in education* by Charles D. Ammoun, Special Rapporteur of the Sub-commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, United Nations, New York, August 1957, str. 2). Ta razčlenba pravice staršev, ki seveda ni obvezna, pač pa je poučna glede namenov sestavljalcev Splošne deklaracije, jasno kaže, da gre predvsem za pravico staršev določati versko vzgojo svojih otrok, ne pa tudi učni jezik, ki je normalno, po sprejetih pedagoških standardih in po naravi stvari same, materinski jezik otroka. Obvezna za Avstrijo pa je definicija, ki jo o pravici staršev daje čl. 2 Dodatnega protokola k Evropski konvenciji o zaščiti človekovih pravic in temeljnih svoboščin. V tem členu je zapisano o tej pravici: "Država mora pri izvajanju funkcij, ki jih prevzema na področju vzgoje in pouka, spoštovati pravico staršev, da si zagotovijo to vzgojo in ta pouk v skladu s svojimi verskimi in filozofskimi nazori". In nič drugega. Osnovna vzgoja v materinščini sodi v okvir določbe o obveznosti osnovnega pouka, kjer staršem niso rezervirane nobene pravice do izjeme. Ali, kakor je v tej zvezi napisal dr. Körner v že omenjenem članku: "Če bi tudi naša velika cesarica Marija Terezija utemeljila svoj dekret o šolski obveznosti na 'pravici staršev', potem bi bila marsikatera izmed avstrijskih alpskih dolin najbrž še danes naseljena z analfabeti. Enako, kakor starši ne morejo odločati o oprostitvi svojega otroka od pouka telovadbe, ker je to naloga uradnega oziroma šolskega zdravnika, prav tako ni mogoče prepustiti njihovi presoji splošnih državno političnih vprašanj". Avstrijska nacionalistična teza o pravici staršev v koroških razmerah torej ne samo nima opore v Splošni deklaraciji marveč je celo v nasprotju z glavnimi njenimi načeli glede nalog osnovne vzgoje.

V tej zvezi bo koristno pogledati avstrijsko absolutiziranje pravice staršev na manjšinskem področju tudi z dveh drugih vidikov.

Prvi teh dveh vidikov je stališče, ki sta ga do tega problema na Koroškem zavzela dva zelo avtoritativna avstrijska oblastvena foruma in sicer v anketi, ki jo je lanske pomlad razpisalo avstrijsko ustavno sodišče o vprašanih manjšinske zakonodaje na Koroškem. To sta stališči tirolske in gornjeavstrijske deželne vlade. Tirolska deželna vlada je opozorila, da za določanje pripadnosti k slovenski manjšini na Koroškem ne zadošča izjava posameznika, marveč, da so pomembni tudi objektivni znaki (torej zlasti objektivno dejstvo materinskega jezika), ker se lahko zgodi, da se neki sloj oseb zaradi določenih vzrokov - na primer finančnih ali strankarsko političnih - ne opredeli za slovensko manjšino. Gornjeavstrijska vlada pa se je direktno izrekla proti pravici staršev odločati o narodnostni pripadnosti mladoletnikov, in sicer zato, ker a) imajo mladoletniki prav tako pravico do zaščite po državni pogodbi, konkretno, pravico do osnovnega pouka v svojem jeziku, in b) ker gre za njihov življenjski razvoj ravno kot dejanskih pripadnikov določene etnične skupine, h kateri ne morejo biti prideleni šele z izjavo staršev. ("Berichte und Informationen", Österreichisches Forschungsinstitut für Wirtschaft und Politik, Heft 637, 3. oktober 1958). V obeh stališčih srečamo torej načelni odraz upoštevanja gospodarsko socialne odvisnosti slovenskega prebivalstva na Koroškem in spoznanje objektivnosti dejstva materinščine, katero si človek lahko prav tako malo po prosti volji izbira, kakor si ne more izbirati staršev. V obeh stališčih se zrcali težnja priznati naravno človekovo pravico objektivne pripadnosti k določeni etnični skupnosti in pravico do materinskega jezika. Žal nova avstrijska zakonodaja teh nedvomno demokratičnih stališč dveh avstrijskih deželnih vlad sploh ne upošteva.

Drugi vidik pa je principialni in praktični politično pravni zaključek, do katerega prihajajo v Avstriji na osnovi dejstva, da velik del ljudi slovenskega jezika zaradi učinka germanizacijske politike in svoje ekonomsko-socialne podrejenosti ne more zahtevati osnovnega pouka v materinščini za svoje otroke, in pa dejstva, da del prebivalstva slovenskega jezika - pod vtisom prednosti nemškega državnega jezika in zaradi nepoučenosti - tudi sam nima razumevanja za blagodejnost osnovne vzgoje v materinščini. Prvo in drugo skupino si svojijo avstrijski nemški nacionalisti, jo skušajo deklarirati kot posebno vmesno etnično plast, kateri lastijo tradicionalno skupno nemško ime za vse Slovence "Windische". Trdijo, da "Windische" niso Slovenci, da zanje manjšinska zaščita ne velja in vidijo edini namen njihovega posebnega obstoja v kar najhitrejši germanizaciji. V imenu teh ljudi si lasti pravico govoriti organizacija "Bund der Kärntner Windischen", ki je bila ustanovljena pred pičlima dvema letoma in ki obstoji samo v policijskem društvenem registru in dveh, treh odbornikih. Tej groteskni "organizaciji" dajejo v Avstriji velik poudarek tedaj, kadar je treba izigrati pogodbene in naravne pravice manjšine. Odigrala je svojo vlogo tudi v procesu pripravljanja novega manjšinskega šolskega zakona, bila je za-

slišana v parlamentarnem pododboru in njeni tiskovni konferenci na Dunaju so dali veliko publiciteto. Bistvo trditev teh reprezentantov germanizacije kažeta naslednja dva odlomka iz omenjene izjave za tisk. "Treba je doseči jasno odločitev med nemškim in slovenskim jezikom. Vindišarji sami hočejo imeti nemščino kot pismeni jezik ("Volkszeitung" 6. februar 1959)." - "Vindišarji odklanjajo, da bi jih imenovali Slovence. To občutijo kot žalitev. Nasprotno, čutijo se pripadne samo nemškemu kulturnemu in narodnemu prostoru in vrhu tega prisojajo največjo vrednost temu, da se njihovi otroci uče nemški v nemških šolah". (Neue Front, 14. februar 1959).

Gre torej za dejavnost, ki hoče z zlorabljanjem pravice staršev doseči, da otroci slovenske etnične manjšine ne bi dobili osnovnega pouka v materinščini. Ne glede na to, da je taka dejavnost po državni pogodbi prepovedana, je tudi nasprotna že omenjenim vzgojnim načelom, ki jih priporoča UNESCO za uveljavljanje človekove pravice do izobrazbe. Še posebno, ker je konferenca mednarodne grupe ekspertov, ki jo je organiziral UNESCO leta 1951, razpravljala tudi o problemu, ki nastane, če "nekateri osebe v kakem kraju ne razumejo dobrodejnosti uporabe materinskega jezika v pouku in so prepričane, da je takšen pouk njim v škodo". V takšnem primeru, pravi poročile ekspertov, si morajo učitelji in oblasti prizadevati, da si pridobe zaupanje prebivalstva in ga prepričati, da uporaba tega ali onega jezika v pouku ne daje prednosti nobeni skupini prebivalstva na škodo druge. Prizadevati si morajo, da prebivalstvo vsaj poskusno sprejme pouk v materinščini, "Po našem mnenju", pravi poročilo ekspertov, bo potem, ko bo celotno prebivalstvo ugotovilo rezultate pouka, danega v materinskem jeziku, prišlo do prepričanja o dobri upravičenosti takšne politike" (*L'emploi des langues vernaculaires dans l'enseignement*, Unesco, Paris 1953, str. 60-61).

In kakšna je v luči tega strokovnega mnenja avstrijska praksa? Potem ko je v letošnjem januarju posebna pedagoška komisija avstrijskega prosvetnega ministrstva ugotovila dobre učne uspehe obvezne dvojezične šole, ki je zagotavljala osnovni pouk v materinščini prebivalstvu obeh jezikov na Koroškem, je Avstrija nekaj tednov za tem v forsiranem postopku tik pred razpustom parlamenta z novim šolskim zakonom to isto obvezno dvojezično šolo odpravila in uzakonila diskriminatorični sistem manjšinskih oddelkov in razredov, zasnovan na zlorabi gesla o pravici staršev! Kje je ostala vzgojna dejavnost avstrijskih upravnih in prosvetnih oblasti, ki naj bi v zavesti prizadetega prebivalstva utrjevala spoznanje o prednostih osnovne vzgoje v materinščini, kakor to zahteva napredni princip človekove pravice do izobrazbe? Ni je bilo, niti ne v negativni funkciji preprečevanja nezakonite aktivnosti za organizirano uveljavljanje diskriminacijskih teženj proti obveznemu dvojezičnemu pouku kot jamstvu za osnovno šolanje v materinščini!

Formalna enakost pravic staršev obeh jezikov, na katero se sklicujejo avtorji novega šolskega zakona, pomeni zaradi dejanske neenakosti obeh etničnih skupin

prebivalstva na Koroškem uzakonitev diskriminiranja slovenskega prebivalstva. Kajti formalna enakopravnost in preprečevanje diskriminacije nikakor ne pomenita vselej istega. Strokovnjaki Združenih narodov, ki se pečajo s problemi diskriminacije, ugotavljajo, da je za preprečitev diskriminacije dostikrat potrebno doseči najprej določeno navidezno neenako podpiranje manj razvitega dela prebivalstva, da bi končno zagotovili enako izkoriščanje enakih pravic teh in onih. Že omenjena študija o diskriminaciji v vzgoji, ki jo je na osnovi uradnih poročil vlad - članic OZN izdelal za Podkomisijo za preprečevanje diskriminacije in zaščito manjšin posebni poročevalec Charles D. Ammoun, prav posebno poudarja to napredno in zares demokratično spoznanje. "Kadar govorimo o 'diskriminacijskih ukrepih', moramo vselej misliti na to, da tega izraza ne moremo uporabljati enako za nepravilne diskriminacijske ukrepe in pa za določene premišljene razlike, ki imajo namen obnoviti, ne pa preprečiti, enakost v uživanju pravice do izobrazbe. To drži na primer za posebno vzgojo za posebne skupine prebivalstva v njihovem lastnem jeziku ali v skladu z njihovimi lastnimi kulturnimi tradicijami". In dalje: "V mnogih deželah morajo oblasti izbirati med striktnim izvajanjem načela absolutne nediskriminacije v vzgoji, tako da ravnaajo z vsemi osebami kot popolnoma enakimi, in pa med potrebo zaščititi določene skupine s posebnimi ukrepi, da bi olajšali vzgojo tistim, ki je v preteklosti niso bili deležni. Ista praksa ima lahko dva različna videza: s stališča posameznika je lahko diskriminatorsko, medtem ko je s stališča oblasti to samo stvar zaščite ali 'kompenzacije'". - Študija se postavlja na stališče, da je takšna posebna in neformalistična podpora nerazvitejši skupini popolnoma upravičena vse dotlej, dokler se ne popravi dejansko stanje neenakosti zaradi gospodarskih, socialnih ali kulturnih pogojev. (O.c. str. 2-3). Ni dvoma, da novi šolski zakon za Koroško in tudi zakon o sodiščih, ki pravico slovenske manjšine do materinščine v osnovni vzgoji in na sodiščih postavljata izključno in samo na osnovo formalne enakosti vseh državljanov pred zakonom in ki zahtevata, da morajo posamezni pripadniki manjšine svojo formalno pravico vsako leto znova uveljavljati v najneugodnejših okoliščinah, medtem ko so nemškemu prebivalstvu na istem ozemlju zagotovljene vse pravice brez posebnih pogojev, pomenita očitno diskriminacijsko zlorabljanje demokratičnih načel na škodo uživanja človekovih pravic s strani slovenske manjšine.

Končno naj omenimo še čisto novo diskriminacijo, ki jo uvaja novi šolski zakon. Uredba iz l. 1945 jo določala, ne glede na splošno dvojezičnost šole, da se "verouk poučuje izključno v materinščini otroka". To povsod, kjer je verouk obvezen, priznava naravno pravico, je pustil nedotaknjeno celo sicer tako diskriminatorski odlok iz l. 1958. Ne glede na odjavo od siceršnjega slovenskega pouka, je bil verouk še vedno v materinskem jeziku učencev. Novi šolski zakon pa stopa tukaj na drugo pot. Za vse učence, katerih starši ne prijavijo za manjšinske razrede ali oddelke, bo odslej verski pouk samo v nemškem jeziku, ne glede na njihovo materinščino. Za

tiste učence, katere bodo starši kljub vsemu prijavi v manjšinske razrede in oddelke, pa verski pouk ne bo več v njihovem materinskem slovenskem jeziku, marveč bo dvojezičen, v nemškem in slovenskem jeziku. Novi zakon torej v celoti odstopa od načela verske vzgoje v materinskem jeziku in oktroira nemščino v obveznem verskem pouku celo tistih otrok, ki so priglasi v manjšinske razrede in oddelke. To je izrazita diskriminacija slovenske manjšine v celoti in vseh njenih posameznikov na področju obvezne verske vzgoje.

Če pogledamo še na kratko, kaj prinaša novi zakon o uporabi slovenskega jezika na koroških sodiščih, bomo lahko ugotovili v njem isti duh diskriminiranja manjšine kot na šolskem področju. Doslej so Slovenci na Koroškem, kakor sploh vse manjšine v Avstriji, imeli po določbah avstrijske ustave pravico uporabljati svoj jezik v občevarju z vsemi prvostopnimi sodišči v vseh devetih sodnih okrajih, kjer prebivajo. Po novem zakonu, sprejetem 19. marca 1959, pa ima to pravico le še slovensko prebivalstvo treh najbolj odročnih sodnih okrajev, medtem ko je na vsem ostalem in to mnogo večjem ozemlju s slovenskim in mešanim prebivalstvom, na področju šestih sodnih okrajev, ta pravica slovenskemu prebivalstvu odvzeta. Celotni trije preostali sodni okraji, odkoder slovenščina kot uradni jezik sodišča še ni dokončno pregnana, so določeni samo provizorično in se lahko v prihodnje slovenščina tudi tam odpravi. Ne bomo se zdaj spuščali v druge podrobnosti tega novega zakona, ki zaradi omejene kompetence okrajnih sodišč dovoljuje uporabo slovenščine samo v izrazito bagatelnih zadevah in ki celo v teh zadevah dopušča slovenščino samo kot subsidiarni jezik, ne pa kot enakopravni drugi uradni jezik itd.

Manjšinska zakonodaja za Koroško pomeni torej, ne glede na svojo nezdržljivost s specifičnimi obveznostmi Avstrije po državni pogodbi, resno omejevanje in kršenje človekovih pravic slovenskega prebivalstva na Koroškem. To prebivalstvo, ki je v tej deželi avtohtono, se mora danes še boriti za preprosto priznanje svoje obstoja, kaj šele za pravice, ki so s tem po naravi danim dejstvom zvezane. Ovi- re, ki jih Avstrija z novo manjšinsko zakonodajo postavlja na pot normalnega življenja in razvoja slovenskega prebivalstva na Koroškem, pomenijo takšno ogrožanje njegovega obstoja, da se po svoji tehtnosti lahko primerja z najhujšimi nevarnostmi, ki so v sodobni zgodovini grozile koroškim Slovencem. To je z nevarnostmi v tistem času, ko je vse svobodoljubno človeštvo z neizmernimi žrtvami ustvarjalo temelje za univerzalno priznanje in uveljavljanje človekovih pravic.

(Vestnik Društva LRS za Združene narode, 1959, št. 1-2)

6

MATERINŠČINA OTROK IN POUK NA KOROŠKIH
OSNOVNIH ŠOLAH

*“Es geht in Südkärnten um ganz andere Dinge,
die Pädagogik kann nur Dienerin sein.”*
(*“Kärntner Nachrichten”*, 6. marec 1959, šte. 9)

Po splošno priznanem pedagoškem načelu je za normalni razvoj otroka najprimernejši in najučinkovitejši osnovnošolski pouk v njegovem materinskem jeziku. Če ni mogoče drugače, vsaj na začetnih stopnjah. To načelo sprejema kot temeljno tudi sodobna mednarodna pedagoška znanost. Znano je, da je na primer mednarodno posvetovanje pedagogov, ki ga je leta 1951 organiziral UNESCO o vprašanju uporabe materinščine v pouku, na prvo mesto v svojih zaključkih postavilo naslednja tri načela: 1. “Materinski jezik je za vsakogar naravno sredstvo izražanja in ena prvih potreb posameznika je polno razvijanje svoje sposobnosti izražanja. 2. Vsak učenec bi moral svoje šolanje začeti v svojem materinskem jeziku. 3. Ničesar ni v ustroju kateregakoli jezika, kar bi ga onesposobilo, da bi bil sredstvo posredovanja moderne civilizacije.”¹ Razume se, da to načelo ne velja samo tam, kjer je prebivalstvo jezikovno enotno, marveč tudi na področjih, kjer žive etnične jezikovne manjšine. Če za takšna področja tega načela ne bi priznali, bi to pomenilo diskriminiranje manjšinskega prebivalstva v celoti, posebno pa še njegovega mladega rodu, torej ravno tistega najobčutljivejšega in pravno še ne sposobnega dela, za katerega načrt Deklaracije otrokovih pravic med drugim zahteva: Otroku je treba zagotoviti posebno zakonsko in drugo zaščito. Kadarkoli je potrebno, je treba otroku preskrbeli pravne možnosti in ugodnosti, da se mu omogoči razvoj v smislu principov te deklaracije. “Najboljši interesi otroka naj bodo najvišji smoter pri spejemanju takih zakonov.”² Memorandum, ki ga je o problemu diskriminacije izdelal generalni sekretar za Komisijo za človekove pravice leta 1949, je med možnimi oblikami diskriminacije naštel tudi naslednjo: “Če se otrok šola v jeziku, ki ni njegov materinski jezik, lahko to pomeni, da otrok ni deležen ravnanja na osnovi enakopravnosti s tistimi otroki, ki se šolajo v svojem materinskem jeziku.”³

¹ L'emploi des langues vernaculaires dans l'enseignement, UNESCO, Paris 1953, stran 80.

² Dokumentacija OZN, E/CN. 4/L. 545, 8. april 1959.

³ The main types and causes of discrimination, United Nations, E/CN. 4/Sub. 2/40/Rev. 1, 7 June 1949, str. 3.

Avstrijska državna pogodba določa, da imajo avstrijski državljani slovenske manjšine na Koroškem "pravico do osnovnega pouka v slovenskem jeziku" (člen 7., odstavek 2). To pomeni, da je Avstrija dolžna preprečiti prav tisto vrsto diskriminacije, o kateri govori prej omenjeni memorandum generalnega sekretarja OZN, zagotoviti mora, da bodo tudi otroci slovenskega rodu deležni osnovnega pouka v svoji materinščini. Drugačna razlaga te določbe, razlaga, ki bi zanikala dolžnost pozitivne akcije s strani Avstrije, da prepreči diskriminiranje slovenskih otrok glede osnovne vzgoje v materinščini in jim na tem področju zagotovi dejansko enakopravnost, bi bila neosnovana tudi zaradi tega, ker ta določba sankcionira stanje, kakršno je v času pogajanj in podpisa državne pogodbe na Koroškem dejansko in pravno že obstajalo. Uredba o dvojezičnih šolah z dne 3. oktobra 1945 je bila zasnovana prav na principu, da je treba vsem otrokom slovenskega in dvojezičnega področja na Koroškem zagotoviti osnovni pouk v materinščini. Ne samo, da so se avstrijski predstavniki na pogajanjih o državni pogodbi sklicevali prav na to ureditev kot na vzorno rešitev jezikovnega vprašanja na koroških obveznih šolah, tudi pozneje, 3. februarja 1955, je avstrijska vlada v memorandumu, naslovljenem "Minderheitenschutz im Erziehungswesen in Österreich" opozarjala podkomisijo OZN za preprečevanje diskriminacij in zaščito manjšin na koroško dvojezično šolstvo kot na sistem, ki jamči šolanje otrok v njihovi materinščini.⁴ Avstriji v tem oziru ni bila naložena kaka nova, izjemno težka naloga, marveč samo obveznost vztrajati pri stanju, ki ga je že sama ustvarila, in skrbeti, da se ne popači.

Znano pa je, kaj se je zgodilo. 22. septembra 1958 je koroški deželni šolski svet na zahtevo nemških nacionalističnih organizacij z administrativnim odlokom razveljavil ustavnopravno veljavno uredbo o dvojezičnih šolah v njenih bistvenih določbah; odpravil je načelo obveznega pouka v obeh jezikih in ga postavil na fakultativno osnovo s tem, da je dal staršem pravico, da otroke odjavijo od dvojezičnega pouka. Odpravil je tudi obvezni pouk slovenščine na višjih stopnjah in slovenščino degradiral na položaj fakultativnega predmeta. Do 7. oktobra 1958 je bilo izvedeno s strani nemških nacionalističnih organizacij in posameznikov organizirano odjavljanje otrok od slovenskega pouka. 11. novembra 1958 je deželni šolski svet z odlokom LSR Zl. 5468/58 dal staršem možnost, da že odjavljene otroke ponovno prijavijo za slovenski pouk. S tem so šolske oblasti hotele nekoliko ublažiti porazni vtis, ki so ga zapustili kampanja za odjavljanje od slovenskega pouka in njeni rezultati. Tedaj ti rezultati tudi niso bili v podrobnostih objavljeni, nedvomno zato, ker so le preveč razkrivali nedemokratski značaj novih nezakonitih ukrepov na šolah

⁴ "V načelu je pouk na prvih treh stopnjah teh šol v materinskem jeziku otroka, vendar pa je od vstopa v šolo najmanj šest ur vsak teden posvečenih drugemu deželncemu jeziku. Na četrti stopnji postane nemščina učni jezik za preostalo dobo obveznega šolanja, a slovenščina je na četrti stopnji štiri ure, pozneje pa tri ure na teden učni jezik. Verouk je izključno v materinskem jeziku." (E/CN. 4/Sub. 2/L. 92/Add. 32, str. 14).

južne Koroške. Šele potem, ko je novo, samovoljno ustvarjeno dejansko stanje potrdiril novi zvezni zakon o manjšinskem šolstvu za Koroško, je šolska oblast podrobno objavila te rezultate v "Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten", marec/april 1959, št. III/IV. Šele zdaj je javnost tudi izvedela, kakšen je bil učinek omenjenega odloka od 11. novembra 1958 o možnosti ponovne prijave za slovenski pouk. Tukaj ponatiskujemo splošni pregled stanja na dvojezičnih šolah, kakor je bilo po novih odlokih ustvarjeno v šolskem letu 1958/59. Posamezni stolpci v tabeli pomenijo naslednje:

O - odjave od slovenskega pouka na osnovi odloka z dne 22. 9. 1958.

P - ponovne prijave za slovenski pouk na osnovi odloka z dne 11. 9. 1958.

N - učenci, ki imajo pouk samo v nemščini.

NS - učenci, ki imajo dvojezičen, nemško-slovenski pouk.

Okraj	Število uč.	O	P	N	NS
Šmohor	440	430	4	426	14
Celovec-ok.	2.585	1.953	38	1.915	670
Beljak-ok.	4.468	4.003	86	3.917	551
Velikovec	5.029	3.986	85	3.901	1.128
Glavne šole v:					
Šmohorju	77	71	0	71	6
Celovcu-m.	115	91	0	91	24
Beljaku-m.	60	54	0	54	6
Skupaj vse šole	12.774	10.588	213	10.375	2.399

V tej statistiki niso obsežene vse šole, ki jih uredba od 3. oktobra 1945 določa kot dvojezične. Izpuščeno je 10 osnovnih šol v neposredni celovski okolici, kjer dvojezičnega pouka nikoli niso izvajali in katere avstrijska statistika, razen v prvih povojnih letih, redno izpušča pri pregledih o dvojezičnih šolah⁵. Navedeni podatki upoštevajo 98 osnovnih šol in 12 glavnih šol.

Nepoučen bralec bi si rezultate morda lahko razlagal, da so bili od slovenskega pouka odjavljeni pač nemški otroci, medtem ko so otroci slovenskih staršev zajeti v številu tistih 2399 učencev, ki so še naprej ostali pri nemško-slovenskem dvojezičnem pouku. Drug zaključek, ki bi si ga tak bralec lahko ustvaril, bi bil, da je spričo majhnega odstotka slovenskih otrok pravzaprav razumljivo, da so na Koroškem ob-

⁵ To so šole Dholica (Techelsberg), Ribnica (Reifnitz), Pokrč (Poggersdorf), Škofji dvor (Pischeldorf), Št. Jakob ob cesti (St. Jakob an der Strasse), St. Tomaž na Čilberku (St. Thomas am Zeiselberg), Timenica (Timenitz), Vetrinj (Viktring), Žrelec (Ebental), Trdnja ves (Hörtendorf).

lasti odstopile od načela splošne dvojezičnosti v šolah, saj je za takšno dvojezičnost naravna potreba tedaj, kadar je število otrok obeh jezikov približno enaka. Oba takšna zaključka pa sta napačna! Ti rezultati pomenijo le, da so pod germanizacijskim pritiskom *bili od slovenskega pouka odjavljeni v zelo velikem številu tudi otroci slovenskega materinskega jezika!*

Najlaže bi to bilo dokazati, če bi imeli na razpolago zanesljive podatke o materinščini otrok na dvojezičnih šolah. Takšnih zanesljivih podatkov žal ni, ker avstrijska splošna ljudska štetja ne ugotavljajo materinščine prebivalstva, interne ankete šolskih oblasti pa nimajo značaja znanstvene objektivnosti, marveč so zasnovane na subjektivni oceni posameznih učiteljev. Tudi avstrijskemu popisu prebivalstva leta 1951, ki je ugotavljal občevalni jezik, ni mogoče priznati znanstvene objektivnosti, ker je celotni sistem in način izvajanja težil h kar največjemu zmanjšanju števila ljudi s slovenskim občevalnim jezikom⁶. Edina prednost podatkov tega štetja je, da so izključno avstrijsko delo in da torej vsaj takšnih Avstrija ne more izpodbijati. Prav zaradi tega jih bomo, kljub vsem našim pridržkom in dvomom glede njihove točnosti, uporabili za primerjavo z rezultati odjavljanja od slovenskega pouka v šolskem letu 1958/59. Neposredna primerjava je mogoča, če upoštevamo samo osnovne šole in ne tudi glavne šole. Slednje namreč v večini zajemajo tudi nemška področja izven ozemlja dvojezičnih osnovnih šol in zato etnična struktura njihovih učencev ne more biti tipična za etnične razmere na ozemlju dvojezičnih osnovnih šol⁷.

Popis leta 1951 je naštel na Koroškem 42.095 ljudi s slovenskim občevalnim jezikom. Od teh je na ozemlju 98 dvojezičnih osnovnih šol, ki jih upošteva koroška statistika, bilo 39.290. Ker je vsega stalnega prebivalstva na tem ozemlju bilo 97.925, je odstotek prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom znašal 40,13%. In ker v starostni strukturi med nemškim in slovenskim prebivalstvom na Koroškem ni razlike, je upravičena domneva, da je vsaj tolikšen bil tudi odstotek otrok s slovenskim občevalnim jezikom v upoštevanih dvojezičnih osnovnih šolah. Ta odstotek se v nekaj letih ni mogel bistveno spremeniti, zato ga lahko prenesemo tudi na šolsko leto 1958/59. V tem šolskem letu je bilo na prizadetih 98 dvojezičnih osnovnih šolah 9.930 učencev, torej bi po procentu štetja leta 1951 med njimi morale biti vsaj 3.948 otrok s slovenskim občevalnim jezikom in seveda tudi s slovensko materinščino. Za dvojezični nemško-slovenski pouk pa je ostalo priglašanih samo 2.044 otrok. Primerjava s podatki avstrijskega uradnega štetja leta 1951 nam torej pokaže, da je ostalo najmanj 1.890 ali skoraj polovica slovenskih otrok brez kakršnegakoli pouka v svoji materinščini! To je že bistveno drugačen zaključek, kakor

⁶ Prim.: Vladimir Klemenčič: Avstrijski popis prebivalstva leta 1951 in koroški Slovenci, Naši razgledi, 8. oktobra 1955, štev. 19 str. 457-59.

⁷ N.pr. glavne šole Šmohor (Hermagor), Vrba (Velden), Beljak (Villach), Celovec (Klagenfurt), Vetrinji (Viktring).

ga vsiljuje prej ponatisnjena avstrijska šolska statistika o odjavah od slovenskega pouka. Da je takšen zaključek utemeljen, lahko spoznamo še po drugi poti.

Leta 1949 so bili prvič objavljeni podatki o materinščini učencev na koroških osnovnih in glavnih šolah, in sicer v šolskem letu 1948/49. Po teh podatkih je tedaj na osnovnih šolah bilo 6.247, na glavnih šolah pa 486 učencev slovenskega materinskega jezika⁸. Ker je na upoštevanih dvojezičnih osnovnih šolah tedaj skupaj 12.868 učencev, je po teh podatkih odstotek otrok s slovensko materinščino znašal 48,54%. Tudi za te podatke veljajo vsi pridržki, ki smo jih navedli glede rezultatov splošnega popisa prebivalstva l. 1951. Predvsem je treba vedeti, da objavljeni podatki o materinščini niso dobljeni z metodo, ki bi jamčila znanstveno objektivnost, marveč so rezultat osebne ocene učiteljev. Kolikor je odstotek slovenskih otrok po teh subjektivnih ocenah večji kot odstotek, dobljen po splošnem popisu prebivalstva leta 1951, potem je treba vsekakor koroškim učiteljem priznati večjo objektivnost v tem vprašanju. Gotovo pa je, spričo poudarjene nemškonacionalne orientacije tega učiteljstva v prejšnjih obdobjih, da je tudi pri teh ocenah marsikje prihajala do izraza osebna želja zmanjšati v podatkih delež s slovensko materinščino. Vendar, če celo tako dobljeni odstotek prenesemo na število učencev v osnovnih šolah, upoštevanih v koroški statistiki dvojezičnega pouka (9.930), bi število otrok s slovensko materinščino v šol. letu 1958/59 znašalo vsaj 4.820. To je že za 2.726 več, kakor pa jih je ostalo priglašeni za dvojezični pouk. Z drugimi besedami, najmanj 2.726 slovenskih otrok na Koroškem je v tem šolskem letu na osnovnih šolah izgubilo ugodnost šolanja v materinščini! To je 56,56% vseh slovenskih otrok, po tem avstrijskem podatku! Takšen je bil učinek odloka deželnega šolskega sveta z dne 22. septembra 1959, ki so ga izsilili nemški nacionalistični krogi na Koroškem.

Dejansko je odstotek otrok slovenskega materinskega jezika na osnovnih šolah južne Koroške občutno večji, kakor ga izkazujejo avstrijski podatki, zato je seveda tudi resnično število slovenskih otrok, katerim je odvzeta ugodnost pouka v materinščini, absolutno večje. Po cenitvi britanskih okupacijskih oblasti, ki nikakor niso imele interesa števila Slovencev pretiravati, pač pa narobe, je leta 1946 bilo na Koroškem do 60.000 Slovencev⁹. To bi, preneseno na prebivalstvo dvojezičnega ozemlja leta 1951 (97.925), znašalo blizu 61% ali nad 6.000 slovenskih otrok v šolskem letu 1958/59. Po ocenitvi profesorja za zgodovino na City College v New Yorku dr. H. Kohna pa je število Slovencev na Koroškem znašalo po drugi svetovni vojni blizu 75.000¹⁰. To bi spet, procentualno preneseno na učence dvojezičnih

⁸ Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten 1949, Stück XI/XII, str. 99.

⁹ Report from the Select Committee on Estimates, Session 1945-46, London, His Majesty's Stationary Office, str. 674.

¹⁰ Hans Kohn, The future of Austria, Headline series No. 112, Foreign policy association, 1955, str. 37.

osnovnih šol v letu 1958/59 pomenilo okrog 7.500 učencev slovenske materinščine. To število se v glavnem ujema z navedbami samih koroških Slovencev.

Učinek odprave obveznega dvojezičnega šolstva je bil tak, kakršnega so želeli nemški quasi patrioti, ki so to odpravo izsilili: največji del slovenskih otrok na južnem Koroškem je izročen germanizaciji v šoli, kjer se ne more več učiti v svoji materinščini. Za učitelje, ki naj bi postali neposredni izvrševalci te obsodbe nad otroki, pa je nastal težak pedagoški in moralni problem: kako poučevati zgolj v nemščini otroke, ki tega jezika ne znajo ali pa ga le slabo poznajo, potem ko jim je bil pouk v materinščini onemogočen. Vprašanje se je postavljalo samo in zahtevalo je rešitev. Deželni šolski svet ga je rešil 27. oktobra 1958 z odlokom LSR. Zl. 4964/58, v katerem je dal obvezna navodila za izvajanje pouka na dotedanjih dvojezičnih šolah. Tretji odstavek teh navodil zahteva: "Celotni pouk za odjavljene učence in učenke je na prvi do vključno tretje stopnje izključno v nemškem jeziku, pri čemer je pri tistih učencih, ki nemškega jezika ne obvladajo ali pa ga obvladajo le pomanjkljivo, treba za posredovanje ustno uporabiti narečje, ki je otroku lastno."¹¹ Z drugimi besedami, pri takih slovenskih otrokih sme učitelj uporabiti kot posredovalno sredstvo za čim hitrejšo priučitev nemščine otrokovo slovensko narečje, ne sme pa otroka seznaniti s pisno besedo v njegovem jeziku, kaj šele s kulturo in drugimi dobrinami, katerih sredstvo posredovanja je njegova materinščina. Rešitev, ki jo pedagoškemu problemu prinaša pravkar navedeni odlok koroških šolskih oblasti, nikakor ni pedagoškega značaja, marveč ustreza čisto določenemu nacionalno-političnemu konceptu.

Tik pred razpustom, zaradi novih volitev, je avstrijski parlament 19. marca leta 1959 sprejel zakon o manjšinskih šolah na Koroškem. Ta zakon ne vsebuje ničesar, kar bi popravljalo nemogoče stanje, ki je za večino šoloobveznih slovenskih otrok na Koroškem nastalo po 22. septembru leta 1958, ko je bila odpravljena obvezna dvojezična šola. V svojih določbah je zakon celo še bolj diskriminacijski do slovenskih otrok, ker njihovim staršem ne priznava več niti pravice do negativne opcije, kakršno priznava nemškim staršem na istem področju. Nemški otrok pride v nemško šolo na dvojezičnem ozemlju, ne da bi bilo treba staršem kakorkoli izraziti to željo, medtem ko morajo slovenski starši na istem ozemlju svoje otroke za slovenski (dvojezični) pouk posebej prijaviti. Diskriminacijski učinek za otroke s slovensko materinščino je tudi po novem zakonu enak, če ne še slabši kakor po odloku v šolskem letu 1958/59. Ne moremo tukaj kritično obravnavati novega manjšinskega šolskega zakona za Koroško v celoti, hočemo poudariti samo eno njegovo veliko slabost. Medtem ko potrjuje lansko provizorično uvedbo pravice odločanja staršev, ne vsebuje absolutno ničesar, kar bi lahko preprečilo ali vsaj omililo diskriminacijski učinek tega novega pravila na slovenske otroke. Kaj to pravilo dejansko pome-

¹¹ Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten 1959, Stück III/IV, str. 31.

ni na Koroškem, je avstrijskim oblastem bilo dobro znano po izkušnjah iz lanske kapanje za odjavljanje od slovenskega pouka in iz njenih posledic. Avstrijskim oblastem je tudi očitno, da so na Koroškem demokratična državljanska disciplina, spoštovanje jezika in kulture drugega naroda in sploh spoznanje resničnih koristi, ki jih lahko daje enakopravno sožitje obeh narodnosti na osnovi vzgoje v materinščini in spoznavanja kulture obeh sosedov, še na tako nizki stopnji, da je še prav daleč do stanja, kakršno si želi koroški praktični pedagog E. Machné. V glasilu koroških socialističnih učiteljev je namreč glede okoliščin, v katerih naj bi se izvajala izbira šole (nemška - dvojezična) s strani staršev, predlagal naslednje: "Odločitev zakonitih zastopnikov o tem, kateri tip šole naj otroci obiskujejo, je bilo treba z zakoni urediti tako, da bi ta odločitev potekala ob sprejemu v šolo v sferi nejavne stvarnosti in brez publicističnega vznemirjanja in vplivanja, približno tako, kakor se vsako leto izkorišča možnost odjavljanja od verouka brez sodelovanja in vplivanja javnosti in samo v okviru šole."¹²

Novi zakon pač ne vsebuje ničesar, kar bi obvezovalo oblast in državljane na Koroškem, da se takšnemu stanju približajo.

Zahteva, da mora biti izjava staršev o materinščini oziroma o učnem jeziku otroka res svobodna in dana v pogojih, ki jamčijo njeno stvarnost in kjer je izključeno vsako nestvarno vplivanje, nikakor ni nova niti v avstrijski oziroma nemški znanosti. Znano je, da je avstrijski socialno demokratični ideolog Otto Bauer sicer zagovarjal izpovedni princip glede narodnosti proti komisijskemu ugotavljanju, kakor so ga predvidevali sloviti moravski zakoni, toda znano je tudi, da je istočasno poudarjal, da je v prvi vrsti potrebno s kazenskimi določbami zagotoviti svobodo izjave pred vplivanjem s strani politično in gospodarsko močnih.¹³ Še tik pred vojno je S. Vaubel v svoji temeljiti razpravi o ugotavljanju narodnosti obsojal absolutiziranje pravice staršev na osnovi nemško-poljske pogodbe o Šleziji, kjer so staršem priznavali pravico, da enega otroka pošljejo v nemško šolo, drugega pa v poljsko. "Takšne absurdne možnosti", je zahteval S. Vaubel, "ki pomenijo grobo pačenje in zlorabo globljega pomena principa izjave, je treba preprečiti." Poudarjal je, da otroci morajo biti iste narodnosti kot starši in odrekel je staršem pravico, da s svojo izjavo spremene dejansko narodnost, oziroma učni jezik otroka v šoli. Priporočal je uzakonitev načela, da narodnost otroka, starega nad sedem let, ne sme biti več izpremenjena, ker taka samovoljna sprememba gotovo povzroča pomembne motnje v razvoju in izobrazbi otroka, ki ne obvlada jezika narodnosti, kateri je z izjavo staršev dodeljen.¹⁴

¹² Erich Machné, Um das Minderheiten-Schulgesetz in Kärnten. Kärntner Lehrerstimme 1959, Nr. 1-2, str. 5.

¹³ Otto Bauer, Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie, Wien 1907, stran. 355.

¹⁴ Dr. Siegfried Vaubel, Die rechtlichen Grundsätze der Bestimmung der Volksgruppenzugehörigkeit, Würzburg-Aumühle 1940, 153-155.

Sodobna teorija in praksa, ki se formulira zlasti v zadevnih organih Organizacije Združenih narodov, je zaradi boja proti vsem vrstam diskriminacij in za uveljavljanje človekovih in posebej še otrokovih pravic storila velik korak naprej od klasičnega liberalnega načela v pravni znanosti, ki je bistvo vseh prizadevanj reduciralo na popolno formalno enakopravnost vseh državljanov pred zakonom, ne glede na vero, narodnost in pleme. Avstrijski predstavnik, ki je od letošnjega leta član Komisije za človekove pravice in podkomisije za preprečevanje diskriminacij in zaščito manjšin, bo nedvomno imel dovolj priložnosti seznaniti se z modernimi težnjami teorije in prakse manjšinske zaščite. Težišče teh prizadevanj je danes na družbeni plati problema, izhajajoč pri tem iz imperativne potrebe doseči na narodnostno mešanih področjih, kakor povsod drugod, takšne odnose med ljudmi, ki bodo v korist mirnemu sožitju in splošnemu kulturnemu in socialnemu napredku, brez diskriminiranja šibkejšega. Posebne pozornosti je deležno vzgojno delo odgovornih faktorjev v državi, ki morajo s pozitivno akcijo vplivati na demokratizacijo javnega mnenja in odstranjevati družbene korenine diskriminacijskih pojavov. Naj se tukaj omejimo na eno, vsakomur dostopno publikacijo Združenih narodov s tega področja, na že omenjeni memorandum generalnega sekretarja o glavnih tipih in vzrokih diskriminacije. Iz njega bomo zaradi ilustracije povzeli nekatere misli, ki kažejo na zastarelost metod, ki jih danes uzakonjujejo na koroškem manjšinskem področju.

V uvodnem poglavju ugotavlja memorandum, da poznamo tudi diskriminacijske oblike, ki ne temelje na odrekanju zakonitih pravic določenim osebam, marveč ki obstajajo v neugodnem postopanju v družbenih odnosih. "Jasno je," pravi memorandum, "da se je treba proti oblikam diskriminacije, ki odrekajo zakonite pravice, boriti z zakonskimi ukrepi, medtem ko se je proti tistim, ki obsegajo samo družbeno tretiranje, treba v glavnem boriti z vzgojo in z drugimi socialnimi ukrepi." Med takšnimi protidiskriminacijskimi ukrepi našteva memorandum med drugim: ustanovitev inštitucij, ki delujejo za pospeševanje boljšega razumevanja med različnimi skupnostmi, ustanovitev javnih organov, ki pomagajo ljudem in jih ščitijo pred diskriminacijsko prakso, uvrstitev protidiskriminacijske vzgoje v učni program vseh šol obenem z razvijanjem sistematične vzgojne kampanje izven šole na kolikor mogoče obsežnem področju. Kot enega izmed glavnih virov diskriminacije ugotavlja memorandum razširjenost predsodkov. Ko obravnava to kategorijo, zahteva odločen boj proti propagandi, ki na osnovi predsodkov navaja k diskriminacijski praksi. Takšna propaganda je lahko omejena na privatne kroge, nagovarjanje znancev in prijateljev, ali pa se lahko razvije v javne manifestacije, ustne in pisne. "Najti je treba možnost," pravi memorandum, "da se poiščejo zakonski ukrepi, s katerimi bodo takšna dejanja javne propagande preprečena brez škode za svobodo govora in izražanja, ki jo razglša Splošna deklaracija človeških pravic." Memorandum zahteva, da oblasti v boju proti diskriminaciji poskrbe za razširitev pravnih informacij

in da se bojujejo proti zmotnim mnenjem, na katerih diskriminacije temelje. "Znanstvena resnica," ugotavlja memorandum, "je očiščujoča sila, ki lahko občutno pripomore k odstranitvi diskriminacije." Vendar pa ni dovolj zanašati se samo na vzgojno dejavnost: "Zakon mora seveda dejstvovati takoj za preprečitev določenih oblik diskriminacije; njemu ni treba čakati na spremembe, ki jih počasi prinaša vzgoja." V nadaljevanju memoranduma podrobno razvija sistem zakonske in vzgojne borbe proti diskriminaciji in med drugim priporoča še posebno prizadevanje za prevzgojo staršev. Navaja etične, antropološke, sociološke principe, interese blagostanja države in mednarodnega miru, iz katerih naj izhajajo vsa protidiskriminacijska prizadevanja. Posebno pa še poudarja: "Preprečevanje diskriminacije ni samo zahteva pravičnosti, marveč je diskriminacija tudi pogubna za razvoj skupnosti in državnega življenja; nobena skupnost ne more živeti v miru, dokler ne postane prostor, kjer bodo razlike lahko obstajale, ne da bi to bilo vzrok za trenja."

Popolnoma razumljivo je tedaj, da koroški Slovenci odklanjajo pravila, ki jih uvažajo administrativni in zakonski predpisi po 22. septembru leta 1958 v obvezno šolstvo na slovenskem in dvojezičnem področju južne Koroške, pravila, ki v imenu formalne enakosti prinašajo slovenskim otrokom dejansko diskriminacijo. Zahtevajo pozitivno zakonsko in socialno akcijo, ki naj ne temelji samo na pravičnosti do življenjskih pravic narodnostne manjšine, marveč naj tudi zagotovi napredek in znosno življenje skupnosti vseh avstrijskih državljanov, ne glede na jezik.

(Zbornik Koroške, Ljubljana 1959, 113-120.)

7

PRAVICA STARŠEV V MANJŠINSKEM ŠOLSTVU IN
DEKLARACIJA OTROKOVIH PRAVIC

Znano je, da sta zaradi uvedbe pravice staršev v koroško šolstvo v šolskem letu 1958/59 tako rekoč čez noč ostali po avstrijskih podatkih dve tretjini slovenskih otrok brez osnovnega pouka v materinščini, v resnici pa še več. "Precejšen pogum in gospodarsko varna pozicija sta potrebna, da lahko danes nekdo na Koroškem brez posledic za sebe in svojo družino izjavi, da je Slovenec. Žalostni dogodki pri odjavljanju od slovenskega šolskega pouka preteklo jesen so dovolj jasno pokazali, da danes na Koroškem svoboda izjave o pripadnosti k manjšini ni zajamčena." Tako piše dne 4. julija 1959 v svojem listu stalni dopisnik "Neue Zürcher Zeitung" iz Avstrije, Viktor Maier.

Gotovo so na Koroškem dani še na prvi pogled dokazi, da se pod navidezno demokracijskim geslom o pravici staršev na področju manjšinskega šolstva lahko skrivajo samo nedemokracijski prijemci za utrjevanje privilegiranega položaja večine na račun slovenske manjšine. Že to bi moralo biti dovolj, da bi odločilni faktorji obravnavali pravico staršev z vso previdnostjo in z vsem preudarkom, ki ga zahteva občutljivo vprašanje mednarodnostih odlošajev. Vzlic temu pa vidimo ne samo, da avstrijski zakonodajalec vsega tega ni upošteval, marveč celo, da se zagovorniki nove ureditve sklicujejo na avtoriteto Splošne deklaracije človekovih pravic, kakor tudi na Evropsko konvencijo človekovih pravic, češ da obe govorita o pravici staršev in da je Avstrija kratko malo dolžna takšno načelo uvesti na področju manjšinskega šolstva. Tako je profesor za meddržavno pravo na univerzi v Innsbrucku, dr. Felix Ermacora, v predavanju, ki ga je o koroškem manjšinskem vprašanju imel 17. aprila 1959 v Gradcu v okviru avstrijskega inštituta za Podonavje (Forschungsinstitut für den Donauraum) med drugim dejal (po poročilu v "Süd-Ost Tagespost", 18. aprila 1959, št. 89): "V izvajanjih predavatelja ... je bila predvsem važna ugotovitev, da je Avstrija, ki je podpisala Evropsko konvencijo človekovih pravic, mednarodno-pravno dolžna spoštovati pravico staršev. Proti pravici staršev, ki naj bo odločilna pri obisku manjšinskih šol, se, kot znano, živahno borijo voditelji slovenske manjšine ... Četudi ima njihovo utemeljevanje tega nasprotovanja, včeraj in danes, nekaj resnice v sebi - posameznik lahko podleže smotrni propagandi in še laže gospodarskemu pritisku - bi se z ugotovitvijo dr. Ermacora pravzaprav morala zaključiti diskusija o pravici staršev. Tudi Beograd, ki je protestiral proti manjšinski zakonodaji na Koroškem, očitno ni upošteval pravne dolžnosti Avstrije, da spoštuje pravice staršev."

Zaradi tega je potrebno pregledati, kaj pravzaprav pomeni mednarodno priznano načelo pravice staršev tako na področju manjšinskega šolstva v svojem splošnem obsegu v mednarodnih pravnih tekstih in v praksi nekaterih držav.

Pravica staršev, določati otrokovo vzgojo, je nedvomno izmed najstarejših in obenem človeku najbolj samo po sebi umevnih vzgojnih načel, saj so starši že po naravi otroku prvi in najbližji vzgojitelji. Od uvedbe splošne šolske obveznosti in družbeno predpisanih učnih načrtov pa je na področju osnovne izobrazbe in družbene vzgoje primat države, ki to vzgojo in izobrazbo organizira in zagotavlja, priznan kot napreden princip in vzgojitelska pravica staršev je omejena na izvenšolsko življenje otroka. Sodobni način vzgoje skuša vpreči oba faktorja otrokove vzgoje, javno obvezno šolo in roditeljsko vzgojno delo, v skupen napor in tako zahtevam današnjega časa primerno znova večati delež staršev pri osnovni vzgoji otroka. Seveda ta prizadevanja ne potekajo v smeri prilaganja družbe individualnim željam staršev, marveč v smeri vplivanja na starše, da v svojem individualnem roditeljskem vzgajanju postanejo tudi sami nosilci povečanih potreb in zahtev družbe, pa najsi bo to sodobna kapitalistična ali pa socialistična družba.

Ze s takšnega vidika je jasno, da je pravica staršev, o kateri govori Splošna deklaracija človekovih pravic (čl. 26: "Starši imajo prvi pravico določati, kako naj se njihovi otroci izobrazijo"), objektivno omejena po potrebah družbe, kakor so sploh človekove individualne pravice omejene po potrebah skupnosti, v kateri živi. Zahteva, da naj bo pravica staršev, to je njihova individualna volja, edino in absolutno veljavni kriterij v vprašanih osnovnega šolanja otrok, je očitno anahronistična, zastarela in brez zveze z zahtevami sodobnega življenja. In res se običajno danes za gesli o pravici staršev skrivajo težnje, ohraniti ali obnoviti privilegirani položaj in vpliv cerkve na področju šolstva v državah, kjer je cerkev tak svoj položaj izgubila ali pa ga izgublja. Zato v takih državah o pravici staršev ne razpravljajo toliko kot o pedagoškem in družbenem problemu, marveč kot o čisto političnem geslu meščanskih krščansko konservativnih strank. Tako je bilo n. pr. v Belgiji, kjer so klerikalne sile z geslom o pravici staršev lansko jesen dosegle enako tretiranje s strani države za verske privatne šole, kakor so ga deležne državne javne šole. Tako je danes v Avstriji, kjer meščanska Ljudska stranka pod tem geslom zahteva, naj država financira tudi privatne verske šole. Vodilna avtoriteta na področju avstrijske katoliške družbene filozofije zato piše o vprašanju, kaj je vsebina pravice staršev: "1. izključna pravica staršev, da določajo osnovno vzgojo otroka, namreč versko-moralno vzgojo; 2. prva pravica staršev do vzgoje v vsakem drugem pogledu, namreč do pouka v skladu z učnimi smotri, ki jih določa država ...; 3. pravica staršev, da ustanavljajo lastne vzgojne zavode (šole) ...; 4. pravica staršev, ki vzdržujejo svoje lastne šole, do sorazmernega prispevka s strani države..." (Johannes Messner, *Das Naturrecht*, Tyrolia Verlag, Innsbruck 1958, str. 483).

Mnogo trdovratneje kot na področju državne laične oziroma privatne verske vzgoje se je pravica staršev vzdrževala na področju manjšinskega šolstva. Vendar se tudi tu že dalj časa uveljavlja težnja, to pravico omejiti v skladu z višjimi interesi mirnega sožitja prebivalstva različne narodnosti na istem ozemlju. Značilen primer najdemo že v praksi stare avstro-ogrske monarhije. Na Moravskem, kjer je živela močna nemška manjšina, so leta 1906 narodnostni boj, ki je spremljal vsakoletni vpis otrok v šolo, končali z deželnim zakonom, po katerem je vsak šoloobvezni otrok moral obiskovati šolo s tistim učnim jezikom, ki je ustrezal njegovi narodnosti. Otroci češke etnične skupine so morali obiskovati češke šole in nemški otroci so se morali šolati v nemških šolah. (Definition and classification of minorities, Memorandum submitted by the Secretary-General, New York 1950, str. 14).

Drug primer, o katerem je razpravljalo mednarodno sodišče v Haagu, je tudi zgodovinskega značaja in izvira iz poljske Gornje Šlezije, kjer je iz časov nemškega gospodstva ostala po prvi svetovni vojni pomembna nemška gospodujoča plast. Nemški element je imel tako prevladujoč položaj, da so pod njegovim vplivom tudi poljski starši pošiljali svoje otroke v nemške šole in Nemci so jih seveda šteli za svoje. Takšno stanje je še pospeševala določba nemško-poljske konvencije o Gornji Šleziji, ki je govorila: "Kakšen je jezik otroka ali šolarja, določa izključno le vzgojni upravičenec s pisno ali ustno podano izjavo. Take izjave ne smejo šolske oblasti niti preverjati niti izpodbijati" (čl. 131 poljsko-nemške konvencije z dne 15. maja 1922). Leta 1926 so poljske oblasti izvedle anketo o znanju nemščine pri otrocih, ki so bili vpisani v nemške šole. Na nemško tožbo zaradi kršitve pogodbe je o stvari razpravljalo mednarodno sodišče v Haagu. Nemčija je pred sodiščem zastopala stališče, da je pripadnost k nemški narodnosti zgolj stvar subjektivne volje posameznika, ki naj sam o tem odloči, oblasti morajo to odločitev spoštovati, tudi če bi bilo videti, da je v nasprotju s stvarnostjo. Poljska pa je zagovarjala stališče, da mora izjava o pripadnosti k narodnosti, čeprav še tako svobodna, biti izjava o dejanskem stanju, ne pa izraz želje, ker je ta pripadnost vprašanje fakta in ne vprašanje volje. Mednarodno sodišče je v svoji razsodbi 26. aprila 1926 sprejelo poljsko stališče: "Sodišče je mnenja, da ima Poljska pravico tolmačiti pogodbo o manjšinah ... v tem smislu, da je vprašanje, ali neka oseba pripada manjšini po rasi, po jeziku ali po veri in ali torej ima pravico na uporabo določb pogodbe o zaščiti manjšin, vprašanje fakta in ne vprašanje čiste volje ..." "Izjava, ki je v popolnem nasprotju z dejstvi, se mora šteti kot nasprotna ženevski konvenciji." Sodišče je prišlo do zaključka, da sporne določbe nemško-poljske konvencije dajejo vsakomur svobodo, da izjavi po svoji vesti in na svojo osebno odgovornost, ali pripada ali ne neki manjšini po rasi, po jeziku ali po veri, kakor tudi da izjavi, kakšen je jezik učenca ali otroka, za čigar vzgojo je po zakonu odgovoren; takšna izjava mora ustrezati tistemu, kar izjavljalec smatra za dejansko stanje, a svoboda izjave o jeziku učenca ali otroka – čeprav vsebuje dolo-

čeno širino pri ocenjevanju okoliščin – še ne pomeni neomejene možnosti, izbirati učni jezik in ustrezno šolo” (Publications de la Cour Permanente de Justice Internationale, Série A, No. 15. Recueil des arrêts, No. 12, Droits des minorités en Haute-Silesie, 1928, str. 32 in 46).

Tretji je sodobni primer iz belgijskega jezikovnega prava, ki postavlja na jezikovno mešanih valonsko flamskih področjih kot osnovno načelo, da mora otrok dobiti osnovni pouk v materinskem učnem jeziku (zakon z dne 14. julija 1932). Ker pa zaradi posebnega položaja, nastalega zaradi tradicionalnega privilegiranega položaja francoščine v javnem življenju, flamski starši ne bi v celoti prijavljali resnične materinščine svojih otrok in bi jih vpisovali v čisto francoske razrede, jim zakon ne daje pravice, izbirati učni jezik otrok. Družinski poglavar ima pravico in obenem dolžnost dati izjavo o materinščini oziroma o občevelnem jeziku otroka (oba pojma se tu v glavnem krijeta). Ta izjava mora ustrezati dejanskemu stanju in ne sme biti izraz želje staršev, v katerem jeziku naj se otrok šola. V primeru dvoma o resničnosti izjave se lahko v prvem mesecu šolskega leta komisijsko ugotovi resnična materinščina otroka. Kljub taki določbi se v jezikovno mešanih področjih še vedno najde veliko število flamskih otrok v čisto francoskih razredih, kakor je razbrati iz poročila belgijskega prosvetnega ministrstva za triletnje 1945-1947 (Rapport triennal du Ministère de l'Instruction publique, Bruxelles 1948) in sicer v 287 šolah izmed 1069 inspiciranih šol. Posebno poročilo belgijske vlade Podkomisiji za preprečitev diskriminacije in za zaščito manjšin Komisije za človekove pravice OZN z dne 22. julija 1955 pravi o teh primerih kršenja zakona: “Take zlorabe je pripisati pomanjkanju stanovitnosti ali nebržnosti nekaterih šolskih oblasti in vodstev šol in tudi – in to največkrat – predsodkom družinskih poglavarjev, ki za nobeno ceno nočejo, da bi se njihovi otroci učili flamsko, in ki prosijo ali zahtevajo, naj njihove otroke poučujejo v francoščini. Vzroki, ki jih flamski starši navajajo, so gospodarskega značaja. Odločitev temelji na podlagi izjave poglavarja družine, ko otrok vstopi v šolo. Ta izjava naj predstavlja dejansko stanje in ne izraz želje staršev o jeziku, v katerem želijo, da bi njihovega otroka poučevali” (Dokumentacija OZN, E/CN 4/Sub. 2/L. 92/Add. 8, str. 13).

In končno sam koroški primer, danes žal že tudi zgodovinskega značaja. V posebnem informativnem memorandumu o avstrijskem manjšinskem šolstvu, ki ga je avstrijska vlada 3. februarja 1955 poslala omenjeni podkomisiji OZN za preprečevanje diskriminacije in zaščito manjšin kot dokaz enakopravnosti manjšine, je o tem primeru rečeno med drugim: “Posebej je treba opozoriti na uredbo, ki zadeva reorganizacijo dvojezičnih osnovnih šol v Južne Koroške. V glavnem je pouk v prvih treh razredih teh šol v otrokovi materinščini, ne glede na to pa je od časa, ko otrok vstopi v šolo, posvečenih ne manj kot 6 ur na teden pouku drugega deželne jezika. V četrtem razredu postane nemščina učni jezik, vse dokler traja obvezno šolanje, vendar ostane slovenščina učni jezik v 4. razredu štiri ure in v naslednjih

razredih tri ure na teden. Verouk je izključno v materinščini." (Dokumentacija OZN, E/CN 4/Sub. 2/L. 92/Add. 32, str. 14). Na svečani seji koroškega deželnege zbora 28. januarja 1947 je namestnik odsotnega deželnege glavarja (ta je v tistem času bil v Londonu kot član avstrijske delegacije pri pogajanjih za avstrijsko državno pogodbo) Hans Ferlitsch tako-le pojasnil namen ureditve obveznih dvojezičnih osnovnih šol: "Tretji Reich je manjšinske šole razbil in preprečil vsak učiteljski naraščaj. Mi smo po švicarskemu vzorcu v določenem delu dežele v vseh občinah, kjer je tudi le majhen del prebivalcev po materinščini slovenski, uvedli dvojezični šolski sistem in otroka ne vprašamo, če je nemški ali slovenski, temveč zahtevamo od vsakega učenca, da se nauči obeh jezikov. Prepričani smo, da je to v korist narodov, ki živijo v naši deželi" ("Volkszeitung", 29. januarja 1947, No. 23). Takšno je bilo tedaj izhodišče odgovornih avstrijskih državnikov: omejili so pravico staršev izbirati jezik šolanja otrok, podobno kot belgijski zakonodajalec, z namenom, zagotoviti vsem otrokom dejansko pravico do izobrazbe v materinščini. Vrhu tega pa je ta sistem služil še višji koristi sožitja obeh narodnosti na Koroškem.

Naj končno navedemo še zanimivo mnenje, ki ga je o alternativni med klasično obliko manjšinskih šol na osnovi pravice staršev in med splošno dvojezično šolo na narodnostno mešanih ozemljih napisal italijanski avtor Giovanni Gozzer v milanski demokristjanski reviji "Concretezza", 15. maja 1957, št. 10. V članku "Šola in jezikovne manjšine" piše med drugim o dveh možnostih, ki sta bili dani glede ureditve šolskega vprašanja na Južnem Tirolskem: ali ustvaritev enotne dvojezične šole ali ustanovitev dveh nasproti si postavljenih šolskih sistemov, enega za nemško in drugega za italijansko etnično skupino. "Ustvariti dvojezično šolo", piše Gozzer, "je v bistvu pomenilo, zediniti obe šolski prebivalstvi v istih prostorih s tem, da bi osnovali izmenoma oddelke te in one skupine, ali pa kar s tem, da bi uvedli dvojezični pouk, kadar bi to bilo mogoče. Skratka, pomenilo je sprejeti sistem švicarskega ali belgijskega tipa sožitja različnih jezikovnih skupin v šoli. Namesto tega pa je bila sprejeta rešitev ločenih skupin in ločenega šolskega sistema z dopolnilnim poukom drugega jezika. Ta rešitev očitno otežuje nove aspekte sožitja in ne pospešuje odstranjevanja antagonizmov med skupinami, kakor bi to gotovo dosegla enotna šola; niti ne olajšuje tistega, kar bi lahko imenovali 'precipitat' obeh kultur..."

Že teh nekaj primerov, vzeti iz različnih zgodovinskih obdobj in iz različnih situacij, govori o določeni evoluciji pravil sožitja ljudi na etnično mešanih ozemljih v Evropi in kaže na tendence tega razvoja, seveda tam, kjer prevladuje obojestranska želja po mirnem in enakopravnem sožitju. Te težnje se jasno usmerjajo od slabo prikritega asimilacijskega stališča, ki prebivalstvo druge etnične pripadnosti, kot je državna, šteje v najboljšem primeru za neogibno zlo in ki drugorodnemu prebivalstvu formalno priznava določene jezikovne pravice v šoli in drugod, zasnovane skoraj izključno le na subjektivnem načelu, zlasti na pravici staršev glede učnega jezika

otrok, ki torej odnošaje med etničnimi skupinami zida na najbolj majave in zunanjim vplivom vseh vrst najbolj podvržene temelje. Za takšno stališče je značilno, da vsako leto najvestneje javno beleži število prijav za manjšinske šole, z neprikritim zadovoljstvom opazuje, kako se v "demokracičnem" in "enakopravnem" boju manjšina polagoma vdaja in vse pogostejše odkupuje svoj mir in gospodarsko eksistenco za ceno odpovedi od svoje etnične posebnosti. Źal, da nobena statistika pri tem ne zajame majanja moralnih temeljev razvoja človeške značajnosti, ne zajema števil tistih, ki zapadajo potem, ko so se v takšnih okoliščinah ločili od svoje etnične kulturne sredine, v posebno vrsto brezkulturnosti, ne beleži števil tistih, ki jim tak "demokracični" narodnostni boj brani, da bi se opredeljevali v odnosu do sodržavljanov ne po jeziku, marveč po svojih splošnočloveških socialnih interesih. Nove težnje se usmerjajo od tega primitivističnega pojmovanja najprej k uvajanju trdnih pravil, ki naj bi odstranila najpogostejša torna področja na stiku med etničnimi skupinami s tem, da omejujejo pravico staršev, izbirati učni jezik otrok, in zapovedujejo obvezno ločitev in razmejitev etničnih skupin v posebne šole na osnovi objektivnih kriterijev etnične pripadnosti. To stopnjo bi lahko ocenili sicer kot boljše, vendar v glavnem pasivno, statično rešitev, ki se nekako odreka pozitivnih splošnočloveških odnošajev med etničnimi skupinami in ki zato ne zadovoljuje potreb po vse intenzivnejšem socialno interesnem zbliževanju in povezovanju ljudi v moderni družbi. Najnaprednejše težnje pa iščejo rešitev ne v negiranju pravice staršev, temveč v ustvarjanju kvalitetno višjega sistema sožitja etničnih skupin na istem področju, sistema enotnega dvojezičnega šolanja vseh otrok v istih šolah, sistem, kjer pravica staršev ne more več biti snov za konflikte, kjer starši dobivajo spet svojo naravno vlogo vzgojnega sofaktorja in kjer materinščina učencev ni več politikum, marveč predmet pedagoškega upoštevanja.

In v kakšnem razmerju z naprednimi sodobnimi razvojnimi težnjami na področju manjšinskega šolstva so načela, ki so jih formulirali kot temeljne človekove pravice Združeni narodi? Posebej, kaj za te razvojne težnje pomeni poudarjanje pravice staršev? Ali ne gre tu za določeno nasprotje, za nekakšno vračanje na staro, izhodiščno formulo?

Člen 26 Splošne deklaracije človekovih pravic, ki govori o pravici do izobrazbe, omenja pravico staršev določati, kako naj se njihovi otroci izobrazijo, samo kot enega izmed vzgojnih faktorjev. Na prvo mesto postavlja ta plen pravico do brezplačne in obvezne izobrazbe, nato pa zahteva, da mora izobrazba meriti na to, da se "človekova osebnost do kraja razvija in da se utrdi spoštovanje človekovih pravic in njegovih temeljnih svoboščin". Še posebej zahteva, da mora izobrazba "zbujati razumevanje, strpnost in prijateljstvo med narodi, plemenskimi in verskimi skupinami in podpirati delo Združenih narodov za ohranitev miru". Pravico staršev omenja na zadnjem mestu, ne da bi jo točneje definiral. Definicijo te pravice staršev pa najdemo v načrtu OZN konvencije o ekonomskih, socialnih in kulturnih

pravicah, v 14. členu o pravici do izobrazbe. Zadnji odstavek tega člena pravi, da morajo države spoštovati pravico staršev, "izbirati za svoje otroke druge šole, kot so tiste, katere ustanavljajo javne oblasti, če take druge šole zadoščajo osnovnim vzgojnim standardom, katere določi ali odobri država, da bi svojim otrokom zagotovili versko vzgojo, ki se ujema z njihovim lastnim prepričanjem". Podobno reducira pravico staršev tudi Evropska konvencija človekovih pravic z dne 4. novembra 1950, na katero se sklicuje, kakor smo videli, prof. Ermacora. Člen drugi dodatnega protokola k tej konvenciji namreč pravi o pravici staršev samo tole: "Država mora pri izvajanju funkcij, ki jih prevzema na področju vzgoje in pouka, spoštovati pravico staršev, da si to vzgojo in pouk zagotovijo v skladu s svojimi verskimi in filozofskimi nazori". Iz vsega tega ni mogoče razbrati drugega, kot da so sestavljalci teh pravnih tekstov imeli pred seboj samo zavarovanje pravice staršev, določati oziroma izbirati filozofsko usmerjenost osnovne vzgoje, praktično, pravico do ustanavljanja privatnih šol, medtem ko glede osnovne vzgoje v materinščini, ki normalno sodi v okvir določbe o obveznosti osnovnega pouka, niso staršem pridržane nobene pravice. To ugotovitev lahko podkrepimo še z značilno razlago, ki jo je o vprašanju pravice staršev, kakor jo omenja člen 26 Splošne deklaracije človekovih pravic, dal generalni direktor UNESCO v poročilu, katero je nato odobrila splošna konferenca UNESCO na svojem petem zasedanju in ga posredovala Ekonomsko socialnemu svetu. V tem poročilu je rečeno: "Prvenstvena pravica staršev pri izbiri vrste vzgoje, ki naj jo uživajo njihovi otroci, se postavlja po robu monopolističnemu vzgojnemu sistemu, ki ga sprejele različne države. Vzgojo je zajel tok, ki se vse bolj usmerja k državnemu nadzorstvu in je zaradi ekonomske nujnosti podvržena naraščajočemu pritisku centralnih, regionalnih ali lokalnih vladnih oblasti tudi tam, kjer ni bilo namerno politične akcije. Celo v deželah z največjim spoštovanjem neodvisnosti v vzgojnih zadevah preživlja tako imenovana svobodna privatna vzgoja krizo in tudi tam uporabljajo v vse večji meri omejitvene ukrepe, kar je naravna posledica denarne podpore s strani javnih oblasti" (Activities of the United Nations and of the specialized agencies in the field of economic, social and cultural rights, New York 1952, str. 66). Skratka, gre za zelo določeno utesnitev pravice staršev na področje ideološke usmerjenosti vzgoje. Normiranje te pravice lahko izraža prizadevanje, deloma rešiti meščansko liberalistično pojmovanje individualnih političnih svoboščin na sektorju, kjer gre splošni razvoj v smer poenotenja in podružabljanja. Z drugačnega izhodišča pa bi taka formulacija tudi lahko služila kot okvir za samoupravna prizadevanja državljanov na področju šolstva proti centralističnim birokratskim težnjam državnega aparata in kot taka gotovo ni v nasprotju s sodobnim razvojem. Nikakor pa ne more služiti kot pooblastilo ali celo kot obvezno pravilo za urejanje problemov osnovne vzgoje na narodnostno mešanih področjih, kjer velja predvsem imperativna zahteva po vzgoji v duhu "razumevanja, strpnosti in prijateljstva med narodi". Tu ni prostora za posebne želje ali individual-

na razpoloženja staršev, uveljavljanje takih želj in razpoloženj je omejeno z osnovnimi interesi mirnega napredka človeške družbe in sožitja etničnih skupin, kar obenem pomeni, z resničnimi interesi otroka. Takšen zaključek še prav posebno izhaja iz načrta deklaracije otrokovih pravic, ki ga je pripravilo letošnje zasedanje Komisije OZN za človekove pravice in iz razprave na tem zasedanju.

Na prvo mesto postavlja načrt deklaracije zahtevo, naj "otrok uživa vse pravice, ki so navedene v tej deklaraciji, brez razlike ali diskriminacije glede na plemo, barvo, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, narodno ali socialno pripadnost, premoženje, rojstvo ali kakršno koli drugo okoliščino, ki zadeva njega ali katerega izmed staršev" (čl. 1). Politično prepričanje staršev ali kakršno koli njihovo subjektivno nagnjenje torej ne sme vplivati na enako uživanje pravic s strani otroka. Tretji člen zahteva, da je "otroku treba zagotoviti posebno zakonsko in drugačno zaščito", in pri tem postavlja vodilno pravilo: "Najboljši interesi otroka naj bodo najvišji smoter pri sprejemanju takih zakonov." Sedmi člen, ki je po interpretaciji sestavljavcev načrta neposredno tolmačenje in aplikacija prej omenjenega čl. 26 Splošne deklaracije in torej tudi njegovega zadnjega odstavka o pravici staršev, se glasi: "Otrok je upravičen do brezplačne in obvezne šolske izobrazbe. Izobrazba otroka naj bo usmerjena k popolnemu razvoju njegove osebnosti in h krepitvi spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin; usposablja naj ga, da bo, uživajoč enake možnosti kot drugi, razvijal svoje sposobnosti in individualno razsodnost in da bo postal koristen član družbe. Vzpodbuja naj ga k medsebojnemu razumevanju, strpnosti in prijateljstvu med narodi, plemenskimi in verskimi skupinami in k razumevanju kulture svojega lastnega naroda in drugih narodov in k razumevanju principov in namenov Organizacije združenih narodov." V drugem odstavku ta člen še enkrat poudarja že omenjeno vodilno misel: "Najboljši interesi otroka naj bodo vodilni princip tistih, ki so odgovorni za vzgojo in šolanje otroka; ta odgovornost leži prvenstveno na starših otroka." - Ne more biti dvoma, da so vse kategorije, našteje v prvem odstavku kot smoter otrokove vzgoje, tiste, za katere sestavljalci deklaracijo v prvi vrsti sodijo, da so v "najboljšem interesu otroka" in katere so starši dolžni spoštovati, ne oziraje se na svojo roditeljsko pravico odločanja. In cela vrsta najpomembnejših teh kategorij ni uresničljiva v enaki meri in brez diskriminacije za vse otroke razen na osnovi vzgoje v materinščini, tega nesporno najučinkovitejšega in najneposrednejšega vzgojnega posrednika. To je samo po sebi umevno za etnično enotna področja, prav tako samo po sebi umevno pa bi moralo biti tudi za etnično raznorodna, dvojezična področja, kajti edino to je lahko osnova za resnično medsebojno razumevanje, strpnost in prijateljstvo med narodi, edino to je lahko pot k izpolnitvi zahteve po razumevanju kulture svojega lastnega in drugih narodov (v angleškem izvirniku "his own people and other peoples", ne morda "nation", kar bi se lahko prevedlo tudi kot država). Ne gre torej za to, ali starši želijo šolanje otroka v materinščini, marveč za to, da so mu družba in starši

ro pravico dolžni dejansko zagotoviti, čeprav tudi mimo svoje individualne volje. Ni brez razloga francoski predstavnik Juvigny v debati opozarjal, da mora deklaracija predvsem določiti otrokove pravice, da imajo drugi prizadeti posamezniki in skupine (starši, vzgojitelji in javne oblasti) v tej zadevi samo dolžnosti (Dokumentacija OZN, E/CN 4/SR. 626, str. 5). Vsi zahtevani smotri vzgoje v najboljšem interesu otroka pa so na etnično raznorodnih področjih maksimalno uresničljivi prav v sistemu enotne splošne obvezne dvojezične osnovne šole, ki izpolnjuje zahtevo po osnovni vzgoji v materinščini za vse in ki obenem po svojem značaju samem eminentno služi razumevanju in zblíževanju med narodnostmi. Da je to zadnje konec koncev najvišji smoter in najvišji interes, ki so ga družba in starši dolžni zagotoviti otroku, so sestavjalci načrta izrazili s tem, da so to misel še posebej obširno razložili v zadnjem (desetem) členu načrta: "Otrok mora biti vzgojen v okolju, ki podpira razumevanje, strpnost in prijateljstvo med narodi, narodnimi, plemenskimi in verskimi skupinami in ki vzbuja odpor proti vsem oblikam narodne, plemenske in verske diskriminacije. Zaščititi ga je treba pred dejavnostmi, ki bi bile osnovane na takšni diskriminaciji. Vzgojiti ga je treba v duhu miru, prijateljstva in bratstva med narodi in v zavesti, da bo dosegel najpopolnejši razvoj in največje zadovoljstvo, če bo posvetil svoje moči in sposobnosti koristim svojih bližnjih v duhu splošnega bratstva in miru."

Najbolj jasno je razmerje med pravico staršev in otrokovimi koristmi opredelila poljska predstavnica Wasilkowska, ki je kritizirala britanski spreminjevalni predlog, po katerem bi bila pravica staršev bolj poudarjena: "Če naj bodo starši sploh omenjeni v novem členu 6, potem naj se omemba ne nanaša na njihove pravice, temveč na njihovo dolžnost, da izberejo otroku vzgojo, ki bo v smislu otrokovih najboljših interesov. Če te roditeljske dolžnosti ne izpolnijo, lahko to uniči otrokovo življenje. Tekst, ki ga predlaga Združeno kraljestvo, bi lahko pomenil, naj imajo starši neomejeno svobodo pri izbiri otrokove vzgoje, medtem ko mora ta svoboda biti omejena z otrokovimi lastnimi pravicami in interesi" (E/CN 4/SR. 636, str. 8-9). Britanski spreminjevalni predlog je bil umaknjen in v načrt deklaracije je bilo sprejeto načelo, ki ga je izrazila poljska predstavnica.

Načrt deklaracije otrokovih pravic po svojem splošnem značaju seveda ne rešuje neposredno takih posebnih primerov, kot je pravica otrok v manjšinskem šolstvu. Na to je v razpravi opozoril tudi mehiški delegat Campos-Ortiz, ki je v polemiki z izraelskim delegatom Kohnom ugotovil, da specialni problemi zaščite otrok narodnostnih manjšin pred diskriminacijo sodijo na področje instrumentov, ki govorijo o zaščiti manjšin (E/CN 4/SR. 639, str. 6 do 10). Vendar pa je očitno, da splošna navodila, ki jih formulira načrt deklaracije, pomenijo dovolj konkretna in praktična izhodišča za reševanje tudi tega posebnega problema, izhodišča, ki ne puščajo dvoma o osnovnem namenu sestavjalcev, zaščititi objektivni interes otroka, ne glede na bolj ali manj ustrezne posebne okoliščine, izhodišča, ki ustrezajo napred-

nim tendencam v razvoju sodobne družbe. V tem smislu bi lahko ugotovil, da pomenijo načela načrta deklaracije otrokovih pravic glede osnovne izobrazbe ne samo konkretizacijo ustreznih načel v Splošni deklaraciji človekovih pravic, marveč da pomenijo tudi določen kvaliteten napredek v razvoju pojmovanja demokratičnosti, ki naj služi človeškemu napredku.

Po vsem tem ne bo treba še posebej dokazovati, kako neutemeljeno in v nasprotju z modernimi razvojnimi tendencami je dejstvo, da se avstrijska zakonodaja na področju koroškega manjšinskega šolstva odpoveduje dosežkom dvanajstletne napredne prakse in se vrača na najprimitivnejšo stopnjo normiranja šolstva na raznorodnem ozemlju. Še zlasti pa ni treba dokazovati, kako jalovo je prizadevanje, ta anahronizem opravičevati s sklicevanjem na norme, ki jih glede obvezne izobrazbe postavljajo Združeni narodi.

(Naša sodobnost, 1959, str. 918-926)

8

MANJŠINSKA ZAKONODAJA NA KOROŠKEM PO
DRUGI SVETOVNI VOJNI

Pravna komisija Evropskega sveta je v svojem poročilu o položaju nacionalnih manjšin v Evropi, ki ga je 14. septembra 1959 predložila posvetovalni skupščini Evropskega sveta, v svojih zaključkih izrazila mnenje, da je položaj obravnavanih nacionalnih manjšin na zakonodajnem področju zadovoljiv. Takoj zatem pa je komisija v pogledu Avstrije opozorila posvetovalno skupščino "na dejstvo, da avstrijske oblasti še niso sprejele vseh zakonskih ukrepov v korist slovenske in hrvaške manjšine na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem, ukrepe, katere zahteva državna pogodba z dne 15. maja 1955." Komisija priznava, da je del te zakonodaje že v veljavi in sicer zakon o pouku in zakon o uporabi slovenskega jezika na sodiščih na Koroškem.¹

Gotovo je zanimivo, da je pravna komisija, katere poročilo je potem skupščina Evropskega sveta soglasno sprejela, našla kritično pripombo glede avstrijske manjšinske zakonodaje na Koroškem. To je še posebej značilno, ker je bilo delo in poročilo komisije čisto pravno-formalistično, brez poglobljanja v dejanski položaj prizadetih manjšin in je kot tako bilo tudi s strani avstrijske publicistike ocenjeno kot "uspeh sil, ki prevladujejo v Evropskem svetu in ki so neprijazno razpoložene do manjšinske zaščite".²

Opozorilo pravne komisije Evropskega sveta pa vendar lahko ocenimo kot signal, da v avstrijskem obravnavanju manjšinskih vprašanj tudi s formalne pravne plati nekaj ni v redu.

Metoda pravne komisije, ki se je omejila na formalno-pravno registracijo položaja manjšin, ni pa upoštevala njihovega dejanskega položaja in dokumentacije, ki so jo manjšinske organizacije v ta namen izdale, je bila predmet kritike s strani manjšin in nekaterih organizacij.³ Stališče, da bi bilo treba pri presojanju položaja manjšin upoštevati predvsem njihov glas, je gotovo pozitivno in demokratično. Če se omejimo na koroški primer, imamo v ta namen na razpolago vrsto dokumentiranih spomenic, ki so jih slovenske organizacije predložile avstrijski vladi. Vendar se bomo v nadaljnjem tudi mi omejili samo na avstrijske uradne dokumente, ne

¹ Conseil de l'Europe, Assemblée consultative. Onzième session ordinaire (deuxième partie) - 14. - 18. septembre 1959, Documents de séance, Tom III, Document 1002, odstavek 30.

² Nationale Minderheiten und Europarat, Der Donauraum, Zeitschrift des Forschungsinstitutes für den Donauraum, 5. Jg., 1. Heft, 1960, str. 43.

³ Prim. memorandum Federativne unije evropskih manjšin z dne 20. januarja 1960, FUEV, Dok. Nr. 3D/60. ref.: 61-2-60.

morda zaradi podcenjevanja stališča manjšine, marveč zato, ker nam a) uradni dokumenti sami dovolj jasno pokažejo značaj sodobne avstrijske manjšinske zakonodaje in b) iz praktičnega razloga prepričljivosti, kajti o priznanjih v uradnih dokumentih ni mogoče dvomiti.

Razume se, da vprašanja ni mogoče obravnavati kot čisto pravni problem, čeprav seveda tudi formalne (pravne) plati ne gre zanemarjati. Vendar pa je jasno, da se vprašanje položaja manjšine na obmejnem področju med dvema državama ne pojavlja v prvi vrsti kot pravni, marveč kot politično sociološki problem. In če hočemo priti naprej v obravnavanju tega vprašanja, potem moramo to seveda upoštevati. V tem stališču nismo osamljeni. Značilno je, da je ravno avstrijski manjšinski pravni izvedenec prof. dr. Felix Ermacora v svoji kritični oceni razprave Theodorja Veiterja o južnotirolskem vprašanju opozarjal avtorja, da bi v svoji razpravi moral upoštevati interpendenco prava in politike.⁴ Prav tako mislimo, da problema ni mogoče obravnavati samo s takšnega formalno-pravnega stališča, ki jemlje kot izhodišče avstrijsko državno pogodbo, ne upošteva pa položaja manjšine pred podpisom pogodbe in ne vseh okoliščin nastanka določb v tej pogodbi. Koroški problem predstavlja celoto, katere zadnje poglavje tvori obdobje po drugi svetovni vojni. Če nimamo vsaj tega zadnjega poglavja pred očmi v celoti, ni mogoče vedeti resničnih problemov, ki se pojavljajo v zvezi z urejevanjem položaja slovenske manjšine na Koroškem. Brez tega ne bi bilo mogoče razumeti pravnega namena in smisla določb državne pogodbe. Tudi za to naše stališče najdemo paralelo v nasvetu, ki ga je prof. Ermacora dal imenovanemu avtorju pri obravnavanju južnotirolskega vprašanja: "Razčlemba pomena volje pogodbenih partnerjev bi v tej zvezi bila posebno plodna."⁵

I.

Poglejmo na kratko osnovne politične faktorje, ki so opredeljevali položaj na Koroškem ob koncu vojne. Takoj naj poudarimo, da etničnega, to je osnovnega in konstantnega faktorja, v naši obravnavi ne bomo razčlenjevali, ker je to že bilo storjeno drugje⁶ in se ga bomo dotaknili samo v njegovem sodobnem aspektu.

Iz splošnega poraza hitlerjevske Velike Nemčije in njegovih posledic je bila Avstrija do neke mere izvzeta. Moskovska deklaracija vlad ZDA, Združenega kraljestva in ZSSR je 1. novembra 1943 izrekla neveljavnost "Anschlussa" in proglasila vo-

⁴ Univ. prof. Dr. Felix Ermacora, "Theodor Veiter: Die Südtiroler Autonomie im Lichte des Völkerrechts der Gegenwart". Berichte und Informationen, 15. Jg., Heft 720, str. 14.

⁵ Ermacora, prav tam, str. 14.

⁶ Dr. Bogo Grafenauer, Narodnostni razvoj na Koroškem od srede 19. stoletja do danes, Koroški zbornik, Ljubljana 1946, str. 117 do 248.

ljo zavezniških vlad obnoviti svobodno in neodvisno Avstrijo, čeprav to Avstrijo "tudi opozarja, da je za udeležbo v vojni na strani Hitlerjeve Nemčije odgovorna in da se tej odgovornosti ne more umakniti". S tem je Avstriji bila dana meddržavna pravna in politična osnova in možnost za rehabilitacijo.

Najeminentnejši faktor na Koroškem je bilo dejstvo, da se je v južnem delu dežele, kjer živi slovensko prebivalstvo, od leta 1942 dalje neprenehoma razvijal in utrjeval oboroženi upor proti nemškemu nacističnemu režimu, ki je hotel to prebivalstvo narodnostno in celo fizično uničiti. Ta upor je bil edini na ozemlju Reicha. Nastopal je z narodnoosvobodilnimi in pa s splošnimi antifašističnimi gesli, računajoč tudi na podporo demokratičnih elementov med prebivalstvom nemškega jezika na Koroškem. Prerastel je v sistematično in organizirano vojaško nastopanje v organski povezavi z Narodnoosvobodilno vojsko Slovenije oz. Jugoslavije. Iz protifašističnega boja je, podobno kot na ostalih slovenskih področjih, zrasla revolucionarna oblast, katere organi so bili razširjeni po vsem področju slovenske naseljenosti na Koroškem in ki je priznavala avtoriteto slovenske narodne vlade. Koroške partizanske enote so bile obenem z drugimi enotami Jugoslovanske armade oborožena sila te oblasti.

V izvedbi moskovske deklaracije so se štiri velike sile sporazumele, da bodo zasedle Avstrijo v mejah iz l. 1937. Ni bila sprejeta zahteva Jugoslavije, da v imenu zaveznikov in v skladu z njenim dotedanjim vojnim naporom sodeluje pri uničenju sovražnika in pri organiziranju miru na delu avstrijskega ozemlja, ki bi bilo določeno kot zasedbena cona Jugoslavije in v katero naj bi bila vključena zlasti "pokrajina Koroška" (Nota jugoslovanske vlade zavezniškim vladam dne 2. aprila 1945). Na zahtevo vlad ZDA in Zedinjenega kraljestva je vlada Demokratične Federativne Jugoslavije 19. maja enotam Jugoslovanske armade ukazala umik s Koroške, potem ko so zavezniške vlade priznale vprašanje avstrijsko-jugoslovanske meje kot odprto.⁷ Celotna Koroška je prišla v sestavo britanske okupacijske cone.

V položaju, ki so ga opredeljevali naštet glavni politični faktorji, je Avstrija za rešitev koroškega vprašanja v njenem smislu delovala v treh smereh.

Prva je bila diplomatska. V razmerju nasproti zahodnim silam naloga ni bila težka: politika omejevanja Sovjetske zveze in držav ljudske demokracije na strateški črti Stettin-Trst (britanska intervencija proti antifašistični ljudski oblasti na Južnem Koroškem je bila del te politike) se je ujemala z avstrijskimi prizadevanji za ohranitev meja na Karavankah. Toliko tehtnejši je bil uspeh akcije predsednikačasne avstrijske vlade dr. Karla Rennerja, da je za mejo dobil tudi zagotovilo Sovjetske zveze. "Hitlerjevski režim nas je tukaj zapustil popolnoma brez moči," je 15. aprila 1945 pisal Renner, med pripravami za sestavočasne vlade, predsedniku sovjetske vlade Stalinu, "brez moči bomo stali tudi pred sodiščem svetovnih sil, ko bo

⁷ Documents on the Carinthian question, Beograd 1948, dokumenti št. 15-24.

prišlo do novega urejevanja Evrope. Že danes Vas prosimo, da bi se v svetu velikih dobrohotno spomnili Avstrije in da bi nas, kolikor to dovoljujejo tragične okoliščine, vzeli v svoje mogočno varstvo. Trenutno nam grozi lakota in kužne bolezni, grozi nam izguba ozemlja pri obračunavanju s sosedi". Odgovor je prišel nekaj tednov pozneje, maja meseca, ko je Avstrija pod vodstvom Rennerjeve začasne vlade že proglasila svojo neodvisnost: "Ne dvomite, da je Vaša skrb za neodvisnost, integriteto in napredek Avstrije tudi moja skrb," je odgovarjal Stalin. "Pripravljen sem Vam po svojih silah in možnostih nuditi vso pomoč, ki bi utegnila biti potrebna Avstriji." Avstrijsko in zahodno časopisje je pisalo, da je Sovjetska zveza obljubila nespremenljivost avstrijskih meja...⁸

Druga smer delovanja je bila notranje politična. Medtem ko je povsod drugod na ozemlju Velike Nemčije poraz Hitlerjeve vojske šel roko v roki z istočasnim razpadom nacističnega oblastvenega aparata, so britanske okupacijske sile na Koroškem naletale, razen na revolucionarno ljudsko oblast Osvobodilne Fronte, tudi na provizorično deželno vlado, sestavljeno iz predstavnikov avstrijskih strank izpred fašističnega obdobja, ki je sprejela oblast "legalno" in na miren način direktno iz rok predstavnikov nacistične oblasti. V noči od 7. na 8. maj 1945 je bil Gauleiter dr. Rainer odstopil, "da bi napravil prostor tistim silam, ki bolje ustrezajo koncepcijam naših sovražnikov."⁹ Njegov namestnik Gauhauptmann Natmessnig je izročil oblast provizorični deželni vladi z naročilom: "Vi jamčite za to, da bo koroško ljudstvo enotno in močno, ko bo šlo za to, da znova uveljavi že pred 25 leti izraženo ljudsko voljo za nedeljivost naše dežele proti notranjemu ali zunanjemu sovražniku". Provizorična vlada je takoj izdala proglas, v katerem si postavlja kot glavno svojo nalogo "ohranitev svobodne in nedeljene Koroške". Nacizem je svoj oblastveni aparat predal nedotaknjen novi politični garnituri, da bi boj proti "notranjemu in zunanemu sovražniku" (t. j. proti koroškim Slovencem in proti Jugoslaviji) lahko potekal tudi v novih razmerah. V zgodovinskem trenutku poraza nemškega nacističnega imperializma so se v tem boju na istih pozicijah sestale likvidirana nacistična oblast in "koncepcijam sovražnikov ustreznejša" nova provizorična vlada. In dejansko so britanske okupacijske oblasti akceptirale "legalno" provizorično deželno vlado, revolucionarno oblast, Pokrajinski Narodnoosvobodilni odbor za Slovensko Koroško, ustanovljen 16. maja 1945 kot reprezentant krajevnih organov obla-

⁸ Weg und Ziel 1955, december, str. 873, Österreichische Zeitung, 31. avgust 1949, št. 201. Prim.: J. P. Dokument iz evropske zgodovine. Rennerjevo pismo Stalinu, Naši razgledi, Ljubljana, 14. januarja 1956, št. 1. - Brošura koroške deželne vlade iz l. 1945 je o tem takole pisala: "Der oft zitierte Brief Generalissimus Stalin an Staatskanzler Dr. Renner, in dem die Unversehrtheit der Grenzen von 1938 für Österreich garantiert wird, lässt erwarten, dass auch Russland den gleichen Standpunkt (kot ZDA in Velika Britanija, op. pis.) einnimmt." (Kärnten - ein Problem? Herausgegeben von der Kärntner Landesregierung, Wien 1945, Österreichische Staatsdruckerei str. 31.)

⁹ Prim.: Dr. Fran Zwitter, To destroy nazism or to reward it? Yugoslav Institute for international affairs, Beograd 1947.

sti, nastalih v teku vojne, pa niso priznale. Pozneje, 25. julija 1945, so Britanci provizorično deželno vladu formalno razpustili, a še isti dan so postavili novo provizorično deželno vladu. V novo vladu je bil poklican tudi dr. Jožef Tischler kot predstavnik Slovencev.

Razen tega, da je Avstrija ustvarjala omenjene zunanje politične in notranje pogoje za odločitev koroškega vprašanja v svojem smislu, je tako odločitev končno pospeševala še s posebnimi ukrepi za ureditev najočitnejših potreb slovenske manjšine. Pregled te tretje smeri delovanja Avstrije v koroškem vprašanju bo predmet nadaljnjega obravnavanja naše študije.

II.

Provizorična koroška deželna vlada je 3. oktobra 1945 sklenila, 31. oktobra pa izdala, "Uredbo o novem oblikovanju dvojezičnih ljudskih šol na južnem ozemlju Koroške" (odslej kratko: uredba iz l. 1945) (Priloga 1). Objavljena je bila najprej v "Kärntner Nachrichten" (11. novembra 1945), nato pa še v prvi številki Uradnega lista za šolstvo na Koroškem sredi januarja 1946 s posebnim spremnim odlokom deželnega šolskega sveta z dne 9. novembra 1945, Zl. 9406. V njem je bilo rečeno: "Deželni šolski svet pričakuje, da bodo vsi, ki so udeleženi pri izvedbi te uredbe, napeli vse moči, da bi izvedli namere zakonodajalca, ki želijo doseči, da bi bil storjen prispevek k popravi krivice, ki je v nacionalsocialističnem času bila prizadejana koroškim Slovincem." (Priloga 2).

Poznejši nasprotniki uredbe iz l. 1945 so trdili, da je škodljiva posebno zato, ker vsebuje tako imenovano teritorialno načelo. Uredba je namreč naštel 64 občin v južnem delu Koroške, v katerih delujejo dvojezične šole kot splošne javne obvezne šole. Z drugimi besedami: uredba je vzela za osnovo v glavnem celotno področje, na katerem slovenska manjšina biva in je to objektivno dejstvo služilo kot izvor pravice oziroma obveznosti prebivalstva tega ozemlja do posebne, dvojezične organizacije osnovnega šolstva. Tak postopek je bil vsekakor upravičen, ker gre za avtohtono etnično manjšino, ki predstavlja v primerjavi z nemško večino celo prvotno prebivalstvo. Razen tega je tudi praktičen, ker na preprost način rešuje mnoga sicer težko rešljiva vprašanja organizacije posebnega manjšinskega šolstva, ki bi sicer slonela na labilnem personalnem načelu. Predvsem pa je politično prikladen, ker preprečuje nacionalni boj med večino in manjšino v šolskem vprašanju, pri katerem je manjšina zaradi neenakih moči neogibno obsojena na škodo. Vsi ti momenti so na koroškem področju, kjer je tradicija nemškonacionalnega negiranja enakovrednosti slovenske manjšine izredno močna in kjer je šlo za to, da se pomaga manjšini, ki že nekaj generacij doživlja neprestano zavračanje osnovnih nacionalnih pravic, še prav posebno pomembni. Kritičnost do teritorialnega načela, vpeljanega z uredbo iz l. 1945, se je v luči naštetih momentov že takoj spočetka morala poka-

zati kot v bistvu nedemokratična, mirnemu sožitju prebivalstva obeh jezikov škodljiva in slovenski manjšini sovražna. Ne glede na vse to pa je treba ugotoviti, da teritorialno načelo v koroško šolstvo ni bilo uvedeno šele z uredbo iz l. 1945, marveč da je tukaj veljalo tako v obdobju avstroogrske monarhije, kakor tudi v času prve republike. Tedanje, tako imenovane utrakvistične šole, ki so bile poseben jezikovni tip šol za kraje s slovenskim in mešanim prebivalstvom, so bile organizirane po teritorialnem načelu za vse prebivalstvo teh krajev. Če je torej uredba iz l. 1945 to načelo ponovno uvedla, potem ne more biti govora o tem, da bi to pomenilo kakšno posebno novo koncesijo slovenski manjšini, ki bi šla prek tradicionalnih okvirjev, prav gotovo pa ne čez okvir manjšinskih določb saintgermainske pogodbe iz leta 1919 in ne 7. člena avstrijske državne pogodbe iz leta 1955, kakor bi nasprotniki uredbe iz l. 1945 radi prikazali.

Tudi določba, da veljata v prvih treh stopnjah nemški in slovenski jezik istočasno kot učna jezika, ni načelno nova. Razlika je samo v tem, da je utrakvistična šola določala dvojni učni jezik samo za prvi dve stopnji in ne tudi še za tretjo. Prav tako tradicionalna je določba, da mora verouk biti izključno v materinščini otrok.

V čem je bila torej načelna novost uredbe iz leta 1945? Predvsem v tem, da je vsaj v prvih treh razredih priznala slovenski jezik kot enakopraven deželni jezik in zahtevala zanj na teh stopnjah enako upoštevanje kot za nemški jezik. Na nekdanjih utrakvističnih šolah je slovenski učni jezik nastopal samo kot pomožni učni jezik, medtem ko je vse težišče šolanja tudi v prvih dveh letih bilo na oblikovanju nemškega učnega jezika. In druga načelna novost, ki izhaja iz prve, pa je, da je slovenski jezik od četrte stopnje dalje priznan kot obvezni učni predmet do konca obveznega šolanja, medtem ko je utrakvistična šola dopuščala slovenski jezikovni pouk od tretje stopnje dalje samo kot neobvezen predmet. Uredba iz l. 1945 je torej vsaj deloma uresničevala demokratično pravico manjšine in seveda tudi večine, kolikor živi na prizadetem področju, do dejanske osnovne izobrazbe v materinščini. Obenem je zagotovila priučitev drugega deželnega jezika, v prvi vrsti nemškega. Načelne novosti uredbe iz l. 1945 so torej sorazmerno skromne in nikakor takega značaja, da bi presegale okvir določb saintgermainske in pa državne pogodbe. Še manj pa morejo biti opravičilo za gonjo organiziranega nemškega nacionalizma na Koroškem, ki je končno izsilil odpravo ne samo tega, kar je dajala uredba iz l. 1945, marveč celo tistega, kar je manjšina uživala že po starem sistemu utrakvističnih šol.

Ostale pozitivne določbe uredbe iz l. 1945, po katerih se ugodno razlikuje od starega utrakvističnega sistema, kakor n. pr. določbe o izdelavi posebnega učnega načrta, izdaji primernih učnih knjig in vzgoji učiteljskega osebja, so samo logična posledica osnovnih načelnih stališč.

S 1. februarjem 1946 je na Koroškem začela veljati avstrijska začasna (še danes veljavna) ustava, ker so jo ta dan publicirale britanske zasedbene oblasti. To je v bistvu ustava avstrijske republike z dne 1. oktobra 1920 z majhnimi spremembami.

Njen sestavni del so tudi manjšinske zaščitne določbe saint-germainске pogodbe, ki so ta dan začele tudi na Koroškem spet veljati. (Priloga 3). Na veljavnost in izvajanje uredbe o dvojezičnem šolstvu iz l. 1945 ni to imelo nobenega vpliva, niti se sploh ni postavilo vprašanje, da uredba iz l. 1945 morda presega okvir določb saint-germainске pogodbe. Pač pa je bila z uveljavljanjem zvezne ustave dana pravna osnova za upoštevanje slovenskega jezika na sodiščih. Čl. 8 zvezne ustave namreč pravi: "Nemški jezik je državni jezik republike, s čimer pa niso prizadete pravice jezikovnih manjšin, ki so določene z zveznim zakonom". Po tolmačenju predsednika avstrijskega ustavnega sodišča dr. Ludwiga Adamowicha se kot tak zvezni zakon šteje določba saint-germainске pogodbe. Ta določa jeziku manjšin pravice samo na sodiščih, ne pa tudi pri upravnih oblasteh; pa tudi na sodiščih je po tem tolmačenju nemški edini in izključni notranji in zunanji jezik, avstrijski državljani nenemškega jezika uživajo samo določene olajšave pri uporabi svojega jezika pred sodišči.¹⁰

18. junija 1946 je bila na Koroškem z deželnim ustavnim zakonom razglašena deželna ustava in sicer z veljavnostjo od 10. decembra 1945: čl. 6 te deželne ustave, analogno citiranemu čl. 8 zvezne ustave, določa: "Nemški jezik je uradni jezik oblasti in uradov, s čimer pa niso prizadete pravice jezikovnih manjšin, ki so določene z zakonom".¹¹ Deželna ustava torej ni prinesla na področje manjšinske zakonodaje ničesar novega.

Načelno in praktično zanimiv pa je odlok koroškega deželnega šolskega sveta Zl. 3829/46 od 10. aprila 1946. (Priloga 4) V njem opozarja podrejene urade, "da se izraz 'Windisch' v uradnem občeivanju ne sme uporabljati. Uradna oznaka se glasi: 'Slovenisch'". Čeprav je to predpis šolskih oblasti, ki nima splošne veljave, je vendar vsaj v pedagoškem smislu praktično pomemben in obvezen. V luči današnjih uradnih stališč, ki delijo slovensko manjšino na Slovence in "vindišarje", pa je še prav posebno značilen in ilustrativen za negativno evolucijo odnosa Avstrije do slovenske manjšine na Koroškem.

Iz tega prvega povojnega obdobja izvira še en politično pravni dokument, kako Avstrija obravnava slovensko manjšino na Koroškem. (Priloga 5) To je izjava koroške deželne vlade o slovenskem vprašanju, ki jo je deželni zbor soglasno sprejel na svečani seji dne 28. januarja 1947 (v času prvega sestanka namestnikov zunanjih ministrov štirih velikih sil za pripravo avstrijske državne pogodbe v Londonu). Izjava sicer ni akt normativnega značaja, pomeni pa svečano zagotovilo koroškega zakonodajalca in izvršne oblasti in to zagotovilo pomeni veliko moralno obveznost. Pomembna je še posebej zato, ker v celoti potrjuje osnovna načela uredbe o dvojezič-

¹⁰ Dr. Ludwig Adamovich, Die Bundesverfassungsgesetze, Wien 1947, str. 31.

¹¹ Dr. Ludwig Adamovich, Die Landesverfassungsgesetze und Landtagswahlordnungen. Wien 1950, str. 45.

nih šolah iz l. 1945 (2. točka) in s tem demantira vse trditve, da je uredba bila koroški provizorični deželni vladi vsiljena. O tem ne more biti govora, ker bi jo sicer pozneje izvoljeni deželni zbor ob tej priložnosti lahko obsodil (razveljaviti je po avstrijskih ustavnih predpisih, ki so že veljali, ne bi mogel), tako pa ji je dal svečano moralno sankcijo. Razen tega je bila tedaj tudi poudarjena volja, naj bi uredba iz l. 1945 izvedena še bolj popolno kot pa je to bilo storjeno dotlej. - V zvezi z drugimi točkami svečane izjave je treba pripomniti naslednje: Prva točka govori o odškodovanju prisilno izseljenih Slovencev, kar je gotovo pozitivno. Ni pa v tej deklaraciji niti v kakem drugem poznejšem aktu izražena misel, da je treba zaradi prizadejanih krivic poiskati tudi način za odškodovanje slovenske manjšine kot celote. Gre seveda tudi za materialno odškodnino za uničene knjižnice in druge kulturne ter gmotne vrednote.¹² V prvi vrsti pa bi bilo pričakovati, da bo tako odškodovanje imelo tudi obliko moralne podpore težko preizkušani manjšini in da bo pokazalo vsaj majhno mero dobrohotnosti in razumevanja za njene potrebe in težave. Takšno željo po moralnem odškodovanju je bilo še čutiti v zgoraj citiranem spremnem odloku deželnega šolskega sveta z dne 9. novembra 1945 k uredbi iz l. 1945. V sodobni avstrijski manjšinski zakonodaji pa o takšnem duhu ni več sledu, marveč nasprotno. O tem še pozneje. - Močno zanimiva je še četrta točka, ki deklarira, da raznarodovanje ni dopustno. Po logični zvezi gre seveda za raznarodovanje koroških Slovencev, ki ne sme biti dopuščeno, saj je to deklaracija o "Lösung der Slowenenfrage in Kärnten". Kakšne konkretne oblike raznarodovanja koroških Slovencev so avtorji deklaracije imeli v mislih, ni povedano. Opozorimo naj samo na dejstvo, da prav ta svečana izjava o slovenskem vprašanju priča, kako hudo se je Avstrija pozneje pregrešila proti načelu, da raznarodovanje Slovencev na Koroškem ni dopustno. Kakor bomo še videli, sta avstrijska vlada in zakonodaja v letih 1957 do 1959 sprejeli za svojo in praktično uresničili prav tisto obliko raznarodovanja koroških Slovencev, kot so to zahtevali ekstremni nemški nacionalisti. Izvedla je nedopustno statistično operacijo na osnovi neznanstvenih kriterijev štetja l. 1951, ustvarila imaginarno etnično skupino "Windisch", jo ločila od Slovencev in reducirala uradno število slovenske manjšine za več kot dve tretjini na 13.712! Storila je prav tisto, kar je v zgoraj omenjeni okrožnici z dne 10. aprila 1946 uradno prepovedal koroški deželni šolski svet, prekršila je tudi svečano izjavo koroškega deželnega zbora z dne 28. januarja 1947, ki ni poznala nobenega "windisch" problema, marveč je poznala samo dve etnični kategoriji: "ob deutsch oder slovenisch". Peta točka, ki deklarira pravico do materinskega jezika, je zanimiva, ker edina, razen šolske, to pravico tudi razloži: "Nobenemu avstrijskemu državljanu ni zabranjeno, da bi pri sodiščih in uradih uporabljal materinski jezik, ki ga obvlada, zaradi tega ne morejo nastati

¹² Prim.: Dr. Josef Tischler, *Die Sprachenfrage in Kärnten vor 100 Jahren und heute*. Klagenfurt 1957, str. 35.

nobene težave." Tako formulirana pravica do materinščine torej ni kaka posebna pravica manjšine, marveč je priznana vsakemu avstrijskemu državljanu, katerega koli jezika. Torej tudi naturaliziranemu Romunu ali komu drugemu. Jasno je, da tu ne gre za priznanje jezika manjšine kot uradnega jezika sodišč in uradov na manjšinskem področju, marveč preprosto za to, da je na avstrijskih sodiščih in uradih možno nastopati tudi s tolmačem. To pa je splošno dovoljeno in možno po vsem svetu in ne šteje v kategorijo posebnih manjšinskih pravic.

S tem je izčrpana normativna, oz. deklarativna dejavnost Avstrije glede koroškega slovenskega vprašanja v obdobju do sklenitve državne pogodbe l. 1955. Izvedbena uredba k uredbi o dvojezičnih šolah iz l. 1945, obljubljena v zgoraj citiranem odloku deželnega šolskega sveta z dne 9. novembra 1945, ni bila izdana nikoli.

III.

Ni mogoče tukaj slediti povojne prakse in izvajanja veljavnih manjšinskih norm na Koroškem. To je stvar posebne študije. Prav tako ne bomo razčlenjevali poskusov revizije veljavne zakonodaje, zlasti na šolskem področju, niti vseh zakonskih načrtov in njihove usode. Tudi to zahteva posebno obdelavo. Moramo pa povzeti vsaj glavne momente tega razvoja, kakor tudi najvidnejše politične spremembe, da bi lahko pravilno ocenili drugo obdobje avstrijske manjšinske zakonodajne dejavnosti, ki se začne s sklenitvijo in uveljavljanjem avstrijske države pogodbe.

Prvi moment je zunanjepolitičnega značaja. 20. junija 1949 je bilo objavljeno sporočilo Sveta zunanjih ministrov štirih velikih sil o sporazumu glede avstrijske državne pogodbe. (Priloga 6). Kompromis je obsegal naslednje točke: a) meje Avstrije ostanejo nespremenjene, b) Avstrija mora zagotoviti slovenski in hrvaški manjšini zaščitne pravice, c) Sovjetska zveza dobi sporazumno določeno odškodnino za nemško imetje v Avstriji. Od tega trenutka dalje je Avstrija koroško vprašanje lahko obravnavala predvsem kot notranje vprašanje, čeprav so jo še vedno nepodpisana državna pogodba in še trajajoča zavezniška zasedba, kakor tudi drugi zunanjepolitični oziri, zlasti oziri mednarodne rehabilitacije, navajali na zadržanost in previdnost.

Pomemben element za razvoj po letu 1949 je bilo stališče slovenskih političnih organizacij, ki so poudarile svojo lojalnost do avstrijske države in deklarirale, da vidijo vlogo slovenske manjšine predvsem v tem, da postane na osnovi enakopravnosti z nemškim prebivalstvom most med sosednima narodoma, med Avstrijo in Jugoslavijo. To svoje lojalno stališče so slovenske organizacije v praksi dosledno uresničevale in v tem razvoju se je napredno usmerjeni del politično organizirane manjšine celo odrekel svoji lastni politični stranki, da bi omogočil večjo integracijo slovenskega prebivalstva v politično življenje države in njegovo aktivno sodelovanje za splošni napredek. Pri volitvah v državni in deželni zbor 21. februarja 1953 so

napredni Slovenci zavestno podprli Socialistično stranko Avstrije, ki je svojo vodilno vlogo na Koroškem tedaj močno okrepila (na vsem Koroškem je SPÖ tedaj napredovala za 20.922 glasov, od tega skoraj polovico, t. j. za 9.954 ali 47% glasov na dvojezičnem področju, čeprav tvori prebivalstvo tega izrazito agrarnega področja le 23% cele Koroške). To dejstvo je med drugim dobilo svoj izraz tudi v sodbi, ki jo je na osnovi neposrednega proučevanja položaja na Koroškem dal l. 1958 dopisnik švicarskega lista "Neue Zürcher Zeitung" dr. Viktor Maier: "Najboljši dokaz za politično integracijo koroških Slovencev v avstrijsko državo pomeni dejstvo, da obe slovenski organizaciji na Koroškem, ki ju v ostalem nikakor ni mogoče označiti kot irendentistični, v zadnjih letih sploh nista več poskušali, da bi pri volitvah v deželni zbor in v parlament nastopili z lastnimi listami."¹³

Splošni uspeh dvojezičnih šol, kljub nepopolnemu izvajanju uredbe iz l. 1945, je bil dober tako s pedagoške kot s politične plati. To je pokazalo tudi posvetovanje o dvojezični šoli, ki ga je koroška deželna vlada sklicala 6. oktobra 1953 in na katerem so bili razen članov deželne vlade, predstavnikov strank in Slovencev navzoči tudi uradniki šolskega nadzorstva, vrsta učiteljev z dvojezičnih šol in nekateri izvedenci. V načelu je prišlo do skoraj popolne enoglasnosti za dvojezično šolo.¹⁴ Uspeh dvojezične šole so potrdile tudi ugotovitve strokovne komisije avstrijskega prosvetnega ministrstva, ki je pregledala stanje na bivših dvojezičnih šolah v začetku leta 1959, že po odpravi uredbe iz l. 1945. Žal poročilo komisije ni bilo priobčeno in za njene ugotovitve izvemo le po povzetkih, ki so bili izrečeni v avstrijskem parlamentu. Na plenarni seji državnega zbora 19. marca 1959 je poslanec socialistične stranke dr. Max Neugebauer povedal: "Novemu odboru za pogajanja (o koroškem šolskem vprašanju, op. pis.) so zelo koristile izkušnje šolske komisije, ki jo je poslalo prosvetno ministrstvo na Koroško. Komisija je ugotovila zelo veliko pozitivnega za dvojezično šolo... Pedagoško dragocena je bila ugotovitev, da otroci v dvojezičnih šolah ne zaostajajo glede izobrazbe za otroki v enojezičnih šolah... Materialno znanje morda ni tako dobro, toda sposobnost, t. j. formalna stran, je izredno dobro razvita in najbrž presega uspehe na enojezičnih šolah. Komisija je nadalje ugotovila..., da je dvojezična šola, to je srečanje otrok v eni šoli, potrebna za solidarnost obeh narodnosti. Pri izločitvi Slovencev bi se vzajemnost razbila."¹⁵ Na podoben način se je o pozitivnih uspehih dvojezične šole izrazil tudi koroški deželni glavar in predsednik deželnega šolskega sveta F. Wedenig. Pozitivno stališče do dvojezične šolske ureditve ni imelo samo slovensko prebivalstvo, marveč celotno,

¹³ Viktor Maier: Die Kärntner Slowenen zwischen Österreich und Jugoslawien, Neue Zürcher Zeitung, 19. oktober 1958, št. 287, list 4.

¹⁴ Dr. Josef Tischler, Die Sprachenfrage in Kärnten, Klagenfurt 1957, str. 40 in Viktor Miltschinsky, Kärnten. Ein Jahrhundert Grenzlandschicksal, Wien 1959, str. 39.

¹⁵ Stenographisches Protokoll, 85. Sitzung des Nationalrates der Republik Österreich, VIII. Gesetzgebungsperiode, 19. März 1959, str. 4135.

tudi nemško prebivalstvo dvojezičnega področja. O tem priča na tem področju neprestano večanje vpliva socialistične stranke, ki je med vsemi avstrijskimi strankami tako ureditev najdoslednejše in najdlje zagovarjala.^{15a}

Semkaj je še treba uvrstiti, za nadaljnji razvoj odločilno dejstvo, da je po letu 1949 koroško manjšinsko vprašanje postalo notranje politično bojno vprašanje med konkurenčnima vladnima strankama. Ostrino in oblike tega boja pa je začela narekovati poudarjeno nemško nacionalna stranka "neodvisnih", pozneje "Freiheitliche Partei Österreichs" (FPÖ), ki se je pojavila, ko so l. 1949 bivšim nacistom vrnilo volilno pravico. Koroška, kjer je ta stranka l. 1949 dobila 20% glasov, se je uvrstila med njena najmočnejša oporišča v Avstriji. Sprva sta še obe koalicijski stranki skušali odbijati nemške nacionalistične zahteve s tem, da sta razpravljali o reviziji dvojezične šolske ureditve. A to v glavnem tako, da bi osnovna načela ostala ohranjena, le ozemlje izvajanja bi se radikalno skrčilo. Toda pozneje je meščanska Ljudska stranka (ÖVP) popolnoma prešla na pozicije FPÖ in opustila teritorialno načelo in postala pobornik za to, da se vprašanje pouka v slovenskem jeziku prepusti odločitvi staršev ali bolje rečeno, tistim tradicionalnim političnim, socialnim in gospodarskim činiteljem, ki tako odločitev staršev oblikujejo. Nacionalističnim elementom je uspelo, da je manjšinsko vprašanje prenehalo biti predmet stvarnega obravnavanja, marveč je umetno dobilo videz patriotičnega boja (nemški) domovini zvestih državljanov proti sovražnikom te domovine, t. j. proti koroškim Slovencem, katerim so na vsak način hoteli naprtiti krivdo iredentizma.¹⁶ Nemški nacionalisti vseh vrst so v tej anahronistični polemiki bili pripravljeni priznati lojalnost do države (in do večje nemške domovine) samo tistim Slovencem, ki so popustili in niso zahtevali več nobenih manjšinskih pravic. To kategorijo Slovencev pa so s tem trenutkom prenehali priznavati kot Slovence in so jih izvzeli, seveda le na papirju, iz slovenske etnične skupnosti v poseben sloj "Windische", kateremu ne priznajo nobenih posebnih interesov niti posebnega tretiranja. Socialistična stranka

^{15a} V tej zvezi je zanimiv komentar izida parlamentarnih volitev 25. novembra 1945 na ozemlju dvojezičnih šol, ki ga je dal direktor deželnih uradov Karl Newole: "Von Bedeutung weit über den Rahmen Kärntens und Österreichs hinaus ist, dass die grosszügige Lösung der Schulfrage im gemischtsprachigen Gebiet durch die Wahlen die Zustimmung der Bevölkerung erhalten hat. Freilich erwachsen hierdurch der Sozialistischen Partei Kärntens Verpflichtungen schwerster Art, denen nachzukommen ein Prüfstein für die zukünftige Entwicklung sein wird." (Die Neue Zeit, 2. XII. 1945, št. 6) Podobno tudi komentar socialističnega lista po parlamentarnih volitvah 10. maja 1959, ko so socialisti spet napredovali na ozemlju dvojezičnih šol, konkurenčna Ljudska stranka pa je nazadovala: "Christliche Slowenen kündigen der ÖVP. Die Folgen der Unaufrichtigkeit und der nationalen Unduldsamkeit. - Die ÖVP hat mit dem dauernden Verlust einer nicht unbedeutenden Kärntner Wählerschicht geerntet, was der chauvinistische Geist gesät hat." (Die Neue Zeit, 28. V. 1959, št. 118.)

¹⁶ Vplivno glasilo podpredsednika deželne vlade (ÖVP) in predsednika 'Kärntner Bauernbunda' Hansa Ferlitscha je 5. februarja 1955, št. 5, str. 2, z debelimi črkami, deklarativno izreklo takšno obsodbo slovenskega jezika: "Es ist die Sprache der Todfeinde des freien und ungerechten Kärnten." ("Allgemeine Bauern - Zeitung".)

(SPÖ) je najdalj časa vztrajala na načelnih pozicijah. Priznavanja slovenskih manjšinskih pravic in upoštevanja interesov mirnega sožitja obeh narodnosti v deželi, sprejetih leta 1945. Je sicer popuščala, a vse do leta 1956 je načelno zavračala zahtevo po uvedbi "pravice staršev" v šolski sistem na koroškem dvojezičnem področju. Šele tega leta je tudi SPÖ v tem načelu popustila. Od 1956 dalje je SPÖ še nekaj časa zadrževala revizijo šolske ureditve na dvojezičnem področju s taktičnimi potezami, a ne več z načelnimi argumenti. V času pripravljanja in sprejemanja manjšinske zakonodaje na osnovi čl. 7 avstrijske državne pogodbe so se organizacije koroških Slovencev na ta način znašle pred strnjeno odklonilno fronto vseh treh glavnih avstrijskih strank nasproti njihovim pravicam in potrebam. Obstoječe taktične razlike med strankami so se izkazale kot prešibke, da bi lahko omilile negativno in protimanjšinsko usmerjenost nove avstrijske zakonodaje za Slovence na Koroškem.

IV.

15. maja 1955 je Avstrija dobila državno pogodbo in z njo svojo neodvisnost s pogojem, da izjavi svojo nevtralnost. Sprejem v članstvo OZN decembra 1955 in pristop k Evropskemu svetu aprila 1956 sta izpopolnila proces avstrijske mednarodne rehabilitacije. Pristop Jugoslavije k državni pogodbi je uredil tudi meddržavno plat koroškega vprašanja. V veljavo so stopile določbe avstrijske državne pogodbe o človekovih pravicah in o manjšinski zaščiti. (Priloga 7 in 8).

Med prvimi in najvidnejšimi novostmi v položaju na Koroškem po podpisu državne pogodbe je bila takojšnja in burna obnova tradicionalnih protislovenskih nemško nacionalističnih organizacij (Kärntner Schulverein-Südmark 19. V. 1955, Kärntner Abwehrkämpferbund 18. XII. 1955, Arbeitsgemeinschaft für Südkärnten 1956, Kärntner Heimatdienst februar 1957) ki so se kmalu združile v skupni organizaciji Kärntner Heimatdienst. Vsa ta združenja so poudarila, da hočejo nadaljevati tradicije nemškega narodnega boja proti Slovincem na Koroškem, kar so tudi dejansko storila.¹⁷ Ta maloštevilna, a trdno organizirana in vplivna "pressure group",

¹⁷ Za ilustracijo navajamo tukaj program Kärntner Schulverein-Südmark, v katerem so po vrsti našteje kot "nezaslišane" prav tiste pravice, katere čl. 7 državne pogodbe izrecno navaja:

"Volkszeitung, 4. oktober 1955, št. 228, str. 4.

KÄRNTNER, SCHULVEREIN SÜDMARK

Man schreibt uns: Mit den Ortsgruppengründungen wird in diesem Monat begonnen. Als erste wird die Ortsgruppe in St. Jakob im Rosental gegründet. Ihr folgen Maria-Rain, Ferlach, Kappel und Weizelsdorf, Völkermarkt, sowie Klagenfurt.

Die unerhörten Forderungen der National-Slowenen, die weit über die im Artikel 7 des Staatsvertrages den Slowenen gemachten Zugeständnisse hinausgehen, haben die Wichtigkeit und Notwendigkeit der Gründung des Kärntner Schulvereines Südmark bewiesen. Die Slowenen verlangten in einem Aufruf unter anderem die Gründung eines "besonderen Gymnasiums", einer "besonderen Lehrerbildungsanstalt" mit "besonderen Lehrplänen"; die Beibehaltung der unglückseligen zweisprachigen Schulverordnung vom Oktober 1945; Slowenisch als zusätzliche Amtssprache in Südkärnten in Klagen-

si je pridobila publiciteto v listih vseh treh glavnih strank in v tako imenovanem "neodvisnem" tisku, na ta način potvarjala javno mnenje in ustvarjala animoznost proti slovenski manjšini in vsakršnemu stvarnemu obravnavanju njenega položaja. V letaku, izdanem septembra 1956, so te organizacije ob pripravah za izdajo izvedbenih zakonov k čl. 7 postavile naslednje tri osnovne zahteve:

1. Odprava šolske uredbe iz leta 1945 s prisilnim slovenskim poukom.
2. Oblikovanje izvedbene uredbe o državni pogodbi na temelju izhodiščnega načela, da naši 'Windische' niso nobeni (nacionalni) Slovenci.
3. Splošni referendum na Južnem Koroškem.¹⁸

Vse te ekstremne zahteve nemških nacionalistov je avstrijska praksa in zakonodaja končno v polni meri sprejela, stališče in predloge slovenskih organizacij pa v celoti briskirala.

S svojo protizakonito akcijo in agitacijo so nemške nacionalistične organizacije na Koroškem motile redno delovanje šol. In še pred parlamentarnimi zakonskimi ukrepi je prišlo do administrativnega odloka koroškega deželnega šolskega sveta z dne 22. septembra 1958 (Zl. LSR 4337/58), s katerim je bila uredba o dvojezičnih šolah iz l. 1945 v bistvenih točkah razveljavljena. (Priloga 9).

Vsebinsko prinaša odlok dvoje bistvenih načelnih sprememb: a) slovenski jezik se degradira od priznanega drugega deželnega jezika in materinščine dela šoloobveznih otrok na položaj tujega jezika, b) obveznost slovenskega učnega jezika na prvih treh stopnjah in obveznost slovenskega pouka na višjih stopnjah je odpravljena. Etnična pripadnost, oziroma jezikovno znanje (materinščina) šoloobveznih otrok, je postala irelevantna, šolanje v materinščini je postalo privatna stvar, država daje samo olajšave.

Odlok pomeni torej bistveno poslabšanje pravnega položaja jezika slovenske manjšine v šolstvu na Koroškem. Dejansko poslabšanje pa je preseglo celo avstrijska pričakovanja. Nacionalistični pritisk na starše dvojezičnega ozemlja, naj svoje otroke odjavijo od slovenskega pouka, je bil tako močan in je navezoval na take asociacije iz dobe najhujšega preganjanja slovenskega prebivalstva na Koroškem v

furt, Villach und Hermagor; Zweisprachigkeit der amtlichen Aufschriften in allen diesen Bezirken; Einführungen des slowenischen Unterrichtes in allen Schulen dieser Bezirke mit Erlernung der slowenischen Kultur und der Geschichte des slowenischen Volkes; Aufgehen unseren heimatstreuen windischen im Slowenentum, trotzdem diese von den Tito-Kommunisten und dem "slowenischen Volkstum" jenseits der Grenze nichts wissen wollen; Nachweis im Laufe eines Jahres zu erbringen für die öffentlichen Angestellten und Beamten in den angeführten Gebieten einschliesslich Klagenfurt, Villach und Hermagor, die slowenische Sprache zu beherrschen usw. Halb Kärnten soll slowenisiert werden. Es gilt, gegen diese den Frieden im Lande bedrohenden chauvinistischen Forderungen einer kleinen Minderheit entsprechend Stellung zu nehmen."

¹⁸ Flugblatt, 2. September 1956, "Kärntner!"

"1. Beseitigung der Schulverordnung 1945 mit dem slowenischen Zwangsunterricht. - 2. Gestaltung der Durchführungsvorordnung zum Staatsvertrage von dem Grundsatz ausgehend, dass unsere Windischen keine (National-) Slovenen sind. - 3. Allgemeine Volksbefragung in Südkärnten."

preteklosti, da je velika večina poiskala izhod in upanje na mirno življenje v tem, da se je znova vrnila v položaj anonimnosti, preizkušen v dobi nacizma kot zadnje obrambno sredstvo, in odjavila svoje otroke od dvojezičnega pouka. Za ta pouk je ostalo prijavljenih samo še 2.186 otrok od 12.774. Število je porazno za manjšinsko politiko demokratične Avstrije. Centralno glasilo SPÖ "Arbeiter Zeitung" je 12. oktobra 1958 ugotovilo: "Vsaj del teh odjav so ljudje oddali nedvomno pod nezaželenim pritiskom nemških nacionalnih organizacij." Celo Ljudska stranka je bila prisiljena posvariti nemške nacionaliste na Koroškem, naj ne škodujejo ugledu Avstrije v svetu. Njen poslanec dr. ing. Ludwig Weiss je 5. oktobra 1958 v članku "Evropa in koroško jezikovno vprašanje" dejal v tej zvezi: "Treba je zdaj svetu dokazati, da v dolgoletnih sporih ni šlo za boj proti nekemu jeziku in celo ne za boj proti ljudem, da Nemcem te dežele ni šlo za diskriminacijo slovenskega jezika." ("Volkszeitung".)

Deželni šolski svet je spričo nastalega položaja 11. novembra 1958 izdal še en odlok (LSR. Zl. 5468I58 - Priloga 10), s katerim je omogočil ponovno prijavo že odjavljenih otrok za dvojezični pouk. Tak ukrep seveda položaja niti formalno niti dejansko ni spremenil. Znova prijavljenih otrok je bila 213, tako da je končno število otrok, ki so v šolskem letu 1958/59 še obiskovali dvojezični pouk, bilo 2399. Dejansko pa tudi tem tak pouk ni bil zagotovljen v predpisani meri, zaradi popolnega nereda, ki je nastal v šolski praksi.

Deželni šolski svet je v novem položaju izdal 29. oktobra 1958 še en odlok - (LSR. Zl. 4964/58 - Priloga 11), s katerim je dal osnovna navodila za izvajanje pouka na dotedanjih dvojezičnih šolah. Posebno pomembna je tretja točka odloka, ki določa, na kakšen način je treba poučevati otroke, ki so bili odjavljeni, a ki nemškega jezika ne obvladajo ali samo pomanjkljivo obvladajo, to se pravi, slovenske otroke. Takšne otroke je treba v celoti poučevati samo v nemškem jeziku, kot sredstvo posredovanja (občevanja) pa naj se uporablja otrokovo narečje, in sicer samo ustno. Z drugimi besedami, materinščina takih otrok je dopuščena kot sredstvo za omogočanje nemškega pouka, otrok pa jo sme slišati samo v njeni govorjeni narečni obliki in se ne sme seznaniti s pisano, knjižno besedo svojega domačega jezika.

Ta določba je v povojnih predpisih o jezikih evropskih manjšin v javnih šolah vsekakor nekaj edinstvenega. "Materinski jezik je za vsakogar naravno sredstvo izražanja in ena prvih potreb posameznika je polno razvijanje sposobnosti svojega izražanja. Vsak učenec bi moral začeti šolanje v svojem materinskem jeziku. Ničesar ni v ustroju katerega koli jezika, kar bi ga onespособilo, da bi bil sredstvo posredovanja moderne civilizacije."¹⁹ To so osnovna načela, ki jih je postavilo mednarodno posvetovanje pedagogov v okviru UNESCO leta 1951. V konfrontaciji z njimi se pokaže zgoraj omenjena določba koroškega šolskega sveta ne sama kot pedagoško

¹⁹ L'emploi des langues vernaculaires dans l'enseignement, UNESCO, Paris 1953, str. 80.

nevzdržna in zastarela, marveč tudi kot izrazito *diskriminatorična*, *ker slovenskim otrokom jemlje standardne pedagoške ugodnosti*, ki jih nemški otroci uživajo a priori.

Razveljavljenje uredbe iz leta 1945 z odlokom deželnega šolskega sveta z dne 22. septembra 1958 pa je pomembno tudi s pravne plati. Že ob izdaji je slovenski tisk na Koroškem opozarjal na njegovo protizakonitost. Mimogrede je tudi publicistika Ljudske stranke izražala dvom o pravni utemeljenosti odloka, vendar tega vprašanja ni podrobneje razčlenila, ker ji je odlok politično ustrezal, zakonit ali ne (po načelu: Staatsraison geht vor Recht). Šele pozneje, ko je s sprejemom zakona, ki je uzakonil vsa osnovna načela odloka, stvar bila že izvršeno dejstvo, je avstrijska pravna znanost "ugotovila" nezakonitost in protiustavnost odloka. Iustitia fundamentum regnorum! Predsednik parlamentarnega pododbora za manjšinski šolski zakon dr. Walther Weissmann (ÖVP) je 19. marca 1959 v parlamentu povedal, da so izvedenci mnenja, da je bil odlok deželnega šolskega sveta nezakonit.²⁰ Prof. dr. Felix Ermacora je v svoji študiji o pravni strani koroškega manjšinskega vprašanja v začetku leta 1960 dejal, da "bi ta odlok lahko bil povod za obsežno pravno diskusijo, če bi hoteli dosledno aplicirati pozitivno pravo." V tej diskusiji bi prof. Ermacora tudi imel svoje mnenje, ki ga je pa zaenkrat izrazil na manj vidnem mestu, v opombah: "Odlok deželnega šolskega sveta nima nikake zakonite podlage in je zaradi tega v nasprotju s čl. 18, odstavkom 2 zvezne ustave."²¹ Avstrijsko pravo skuša sicer zaradi olepšave dejanskega stanja vzbuditi dvom tudi v zakonitost uredbe iz leta 1945, vendar ta prizadevanja, kot bomo pozneje videli, avstrijska pravna praksa in teorija demantirata v celoti. Ostaja suho dejstvo, da je bila slovenskemu prebivalstvu na Koroškem z nezakonitim administrativnim odlokom odvzeta pravica njegovega jezika v obvezni osnovni šoli, ki jo je uživalo že več kot 12 let in ki je temeljila na veljavnem zakonskem predpisu, kakršnega je po avstrijski ustavi moč spremeniti samo z istočasnim zveznim in deželnim zakonom (paktiranim zakonom). To pravno dejstvo in vse okoliščine njegovega nastanka pomenijo v razmerju do slovenske manjšine kot celote in posameznikov nedvomno kršitev zakonitosti, kršitev pravice do enakega varstva po zakonu in varstva pred škujanjem k diskriminaciji, torej pravic, ki so zapisane v 7. členu Splošne deklaracije človekovih pravic.²²

Prebivalstvo na južnem Koroškem, posebno njegov slovenski del, je doživelo 22. septembra 1958, z izdajo odloka deželnega šolskega sveta o odpravi obveznega

²⁰ Stenographisches Protokoll, 85. Sitzung des Nationalrates der Republik Österreich, VIII. Gesetzgebungsperiode, 19. März 1959, str. 4123.

²¹ F. Ermacora, Die Kärntner Minderheitenfrage als Rechtsproblem, Der Donauraum 1960, str. 13 in 16.

²² Prim.: Janko Pleterski, Manjšinska zakonodaja za Koroško in človekove pravice, Vestnik Društva LRS Slovenije za Združene narode, Ljubljana 1959, št. 1/2, str. 4.

dvojezičnega šolstva, pravo kataklizmatično spremembo. Čez noč je bil z administrativnim aktom podrt sistem, na katerem je počivalo kolikor toliko znosno sožitje ljudi obeh narodnosti po letu 1945 in na katerega so se opirali tudi upi za prihodnost. Zaupanje v pravno varnost v državi, ki je komaj tri leta poprej podpisala pogodbo o obnovitvi neodvisne in demokratične Avstrije, je doživelo hud udarec. Ustvarjena je bila psihološka klima za nekaznovano teroriziranje slovenskega prebivalstva v intenzivni kampanji za odjavljanje otrok od slovenskega pouka.

Da bi prikrili to dejstvo, so se pomnožile trditve, da tudi uredba iz leta 1945, kot okupacijski zakon, nikoli ni bila v avstrijskem pravnem sistemu pravno veljavna. Celo prof. Ermacora v svojem letošnjem članku prihaja brez prave analize do zaključka, da ta uredba pravzaprav nikoli ni postala pravna norma, marveč samo upoštevani fakt (beachtetes Faktum)!²³

Nastanek in poznejše obravnavanje tega "upoštevanege fakta" sta za avstrijsko prakso nasproti slovenski manjšini na Koroškem tako značilna, da sta vredna podrobnejšega oglada.

V.

Ena glavnih trditev nasprotnikov dvojezičnega šolstva je v poznejših letih bila ta, da je uredba bila izdana na zahtevo in pod pritiskom britanskih zasedbenih oblasti. Uradni zapisniki sej provizorične deželne vlade, ki je obravnavala in končno sprejela načrt uredbe o dvojezičnih šolah, še niso objavljeni, kljub temu, da bi v polemiki okrog nastanka uredbe o dvojezičnih šolah to moglo zelo pomirjevalno učinkovati na duhove. Zadevni apel tedanjega člana provizorične deželne vlade dr. Joška Tischlerja, ki je jeseni 1958, tik pred odpravo obvezne dvojezične šole, predlagal, da naj bi deželna vlada objavila zapisnik pogovora z dne 3. avgusta 1945, na katerem je bil prvokrat po drugi svetovni vojni govor o dvojezični šoli, kakor tudi zapisnik seje deželne vlade z dne 3. oktobra 1945, kjer so vse v vladi zastopane stranke razložile svoja stališča do dvojezičnega šolstva, žal ni bil upoštevan.²⁴ Na vprašanje, zakaj ni prišlo do objave teh pomembnih dokumentov, ni težko odgovoriti. Zgodovinska resnica o nastanku uredbe o dvojezičnih šolah bi bila ovira za likvidacijo tega šolstva v letu 1958. Tak zaključek nam potrjujejo nekateri uradni dokumenti in pa izjave odločilnih udeležencev tedanjih posvetovanj. Dr. Tischler je objavil pismo, ki ga je direktor deželnih uradov Karl Newole 3. avgusta 1945 poslal njemu in ostalim voditeljem strankarskih frakcij v deželni vladi.²⁵ V tem pismu Newole obvešča, da je 3. avgusta govoril z deželnim svetnikom dr. Tischlerjem, na

²³ Ermacora, o. c., str. 13 in 27.

²⁴ Naš tednik - Kronika, 11. september 1958, št. 37, str. 1.

²⁵ Dr. Josef Tischler, Die Sprachenfrage in Kärnten, Klagenfurt 1957, str. 25.

katerem mu je slednji razložil svojo zamisel dvojezičnega šolstva na Južnem Koroškem po vzgledu na nekatere švicarske kantone. Razen tega dejstva, ki nam kaže dr. Tischlerja kot iniciativnega izvedenca za reševanje šolskega vprašanja na ozemlju Južne Koroške, je iz pisma videti predvsem, da so predstavniki strank bili povabljeni, naj posamezne stranke na svojih internih posvetovanjih izdelajo svoja stališča in izdajo instrukcije svojim predstavnikom za naslednjo sejo deželne vlade glede zasnovanega sistema dvojezičnih šol. Že leta 1955 je g. Newole, ki je bil vse do pred kratkim direktor deželnih uradov in zaradi tega najbolj informiran o poteku stvari, povedal, kaj je bil dejanski vzrok, ki je pripeljal provizorično koroško deželno vlado k izdaji uredbe o dvojezičnem šolstvu. Britanska okupacijska oblast, ki se je trudila spraviti stvari v normalni tek, je imela svoj načrt za rešitev vprašanja šolstva za koroške Slovence. Zamislila si je preprosto teritorialno rešitev: na ozemlju južno od Drave, to je tam, kjer so se prebivalci pri plebiscitu z večino izjavili za Jugoslavijo, naj bi se uvedle čisto slovenske šole. Na ostalem koroškem ozemlju pa naj bi veljale čisto nemške šole. Koroška deželna vlada je to hotela na vsak način preprečiti in je zato izdelala načrt o dvojezičnih šolah južno in severno od Drave.²⁶ O tem vprašanju je g. Newole l. 1958 še enkrat govoril. Njegovo pričevanje se glasi: "Koroška dežela, niti avstrijska republika, v tedanjem času (t. j. 1945) nista imeli na razpolago kakršnih koli sredstev sile. Mejo je bilo mogoče braniti samo z argumenti in s prepričevanjem velikih sil. V ta čas je padla tudi šolska uredba koroške deželne vlade, ki je bila postavljena pred izbiro, ali naj predlaga z glasovi Slovencev, ki so tedaj sedeli v deželni vladi na zahtevo okupacijske oblasti, šolsko ureditev, ali pa naj tvega, da bodo Britanci sami od sebe in pod vplivom prišepetovalcev, ki jih Koroška ni mogla kontrolirati, izdali šolsko uredbo. Obstajala je velika nevarnost, da bi znotraj zaporne cone (področje južno od Drave, op. pis.) šole postale čisto slovenske, izven le-te pa čisto nemške. To bi pomenilo mejo znotraj dežele, ki bi morala katastrofalno vplivati na mirovna pogajanja, zlasti glede na to, da je zastrašenosť prebivalstva v zaporni coni bila izredno velika in so se ljudje čutili, kakor izročeni višjim silam. Morali smo očitno demonstrirati enotnost prebivalstva znotraj in izven zaporne cone".²⁷ "Enotnost" prebivalstva je bila demonstrirana na ta način, da je koroška deželna vlada ustanovila dvojezično šolstvo na ozemlju južno in severno od Drave in da je s tem pomen Drave kot notranje koroške meje zabrisala.²⁸

²⁶ Die Neue Zeit, 1. maj 1955, št. 99, Sonderbeilage.

²⁷ Die Neue Zeit, 12. julija 1958, št. 156, str. 1.

²⁸ Tudi deželni glavar F. Wedenig je 4. oktobra 1958 potrdil to pričevanje, ko je na zboru socialističnih funkcionarjev povedal: "Die provisorische Kärntner Landesregierung stand in den ersten Nachkriegswochen vor der Alternative, im gesamten Gebiet südlich der Drauf auf Weisung der Besatzungsmacht rein slowenische Schulen und nördlich der Drauf gemischtsprachige Schulen zu unterhalten oder uns aber einstimmig für die Schulverordnung 1945 zu entschliessen." (Die Neue Zeit, 5. oktobra 1958, št. 228, str. 1.)

Iz tega avtoritativnega pričevanja je jasno vidno dejstvo

1. da uredba o dvojezičnem šolstvu nikakor ni bila zahteva britanskih okupacijskih oblasti, ki so imele pripravljeno ureditev na popolnoma drugačni zasnovi,

2. da je tudi teritorialno območje veljavnosti te uredbe določeno popolnoma po intencah koroške deželne vlade in to daleč preko meja, ki ga je imela v mislih britanska zasedbena oblast, in

3. da je bila zamišljena kot sredstvo Avstrije (ne pa okupacijskih oblasti) v boju za njene teritorialne koristi.

Šele ko so avstrijske teritorialne koristi bile zavarovane, so nasprotniki dvojezičnega šolstva začeli ugovarjati uredbi, češ da nima zakonite in ustavno veljavne podlage.

Najbolj značilen je v tem pogledu ultimat poslancev VdU Pfeiferja in drugih, ki so februarja 1951 v interpelaciji na zveznega prosvetnega ministra Hurdesa zahtevali, naj "v izvajanju svojih nadzornih in vodstvenih pravic zahteva od koroške deželne vlade, da takoj razveljavi protipravno šolsko jezikovno uredbo provizorične deželne vlade z dne 3. oktobra 1945 in da najpozneje do 1. aprila 1961 obnovi na ljudskih, glavnih in srednjih šolah Južne Koroške stanje, ki bo v skladu z ustavo in zakonom". V utemeljitvi so dokazovali ne le, da je vsebina uredbe v nasprotju z avstrijsko ustavo, marveč tudi, da deželna vlada sploh ni imela pooblastila izdati takšno uredbo.²⁹

Pravna argumenta nasprotnikov uredbe iz l. 1945 sta bila v osnovi dva: a) provizorična deželna vlada po avstrijski ustavi ni imela pooblastila izdati takšne uredbe, in b) uredba ni postala veljavna, ker ni bila pravilno publicirana (namesto v deželnem uradnem listu, ki nota bene tedaj še ni izhajal, je bila objavljena najprej v poluradnem "Kärntner Nachrichten", nato pa še v uradnem listu deželnega šolskega sveta - Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten Nr. 1/1946). Kot bomo pozneje videli, je avstrijska vlada te pravne argumente v odgovoru prosvetnega ministra Hurdesa v pravno dobro fundirani izjavi zavrnila. Vprašanje je bilo odprto samo v politiki in ne v pravu, ki vladnega stališča nikoli ni ovrglo.

Toda državljani niso dolžni biti pravniki, ki bi presojali zamotana vprašanja avstrijskega zasedbenega, ustavnega in deželnega prava. Za njih je bilo lahko edino odločilno to, da je uredba o dvojezičnih šolah bila publicirana v tedaj edinem oficialnem glasilu v deželi in da so jo avstrijske koroške oblasti dejansko izvajale od 30. oktobra 1945 do 22. septembra 1958, ta je celih dvanajst let, deset mesecev in dvaindvajset dni, prav na enak način kot vsak drug veljavni zakonski predpis. Kdor je hotel, se je o zakonski veljavnosti uredbe o dvojezičnih šolah lahko poučil iz uradnih izjav avstrijskih oblasti, ki je nikoli niso omenjale kot pravno sporne. Poglejmo jih po vrsti:

²⁹ Die zweite Front, 24. februar 1951, št. 5.

1. Deklaracija koroškega deželnega zbora in deželne vlade dne 28. januarja 1947, točka 2 (Priloga 5).

2. Memorandum avstrijske vlade konferenci namestnikov zunanjih ministrov štirih velikih sil v Londonu 29. januarja 1947: "Kar zadeva vprašanja v zvezi s poukom, je Avstrija pred okupacijo dolgo let imela na razpolago dvojezične šole, v katerih so slovenski otroci bili deležni pouka v svoji materinščini kot tudi v nemškem jeziku... Po osvoboditvi Avstrije je vlada šla še dalje v tem smislu z namenom, da bi pospeševala pristrčne odnose med prebivalci Koroške nemškega jezika in prebivalci slovenskega jezika, kakor tudi, da bi ohranila prijateljsko razmerje s sosedno Jugoslavijo. V ta namen predpisuje vlada v dvojezičnih okrajih obvezen dvojezični pouk za vse učence, ne glede na njihovo narodnostno poreklo. Ta ukrep je bil že uveljavljen v več kot sto šolah."

3. Pravkar reproducirani odlomek iz avstrijskega vladnega memoranduma je ponovno citiral šef avstrijske delegacije, zunanji minister dr. Karl Gruber, dne 18. aprila 1947 na zasedanju Sveta zunanjih ministrov v Moskvi kot odgovor na vprašanje sovjetskega zunanjega ministra Molotova.³⁰

4. Izjava šefa avstrijske delegacije zunanjega ministra dr. Karla Gruberja 28. aprila 1948 na zasedanju konference namestnikov zunanjih ministrov štirih velcsil v Londonu: "Avstrija je dala slovensko govorečim Korošcem možnost lastnega kulturnega razvoja. Vzorna zakonodaja o dvojezičnih šolah na Koroškem nalaga kot dolžnost celo zgolj nemško govorečemu prebivalstvu, da se uči slovenščine, da bi na ta način zagotovila temu jeziku bolj splošno razumevanje."³¹

5. Izjava šefa avstrijske delegacije zunanjega ministra dr. Karla Gruberja 28. februarja 1949 na zasedanju konference namestnikov zunanjih ministrov štirih velikih sil v Londonu: "Dvomim, da bi kjer koli v Evropi obstajala manjšina, ki bi uživala

³⁰ Exposé présenté par M. K. Gruber, Chef de la délégation de l'Autriche à la Séance du Conseil des Ministres des Affaires Étrangères du 18. avril 1947. ("En ce qui concerne les problèmes relatifs à l'enseignement, la Carinthie a disposé antérieurement à l'occupation, et pendant un grand nombre d'années, d'écoles bilingues dans lesquelles l'enseignement était donné aux élèves slovènes dans leur langue maternelle aussi bien qu'en langue allemande. Les Slovènes préfèrent en majorité les écoles bilingues aux écoles purement slovènes, ce qui est démontré par des nombreuses motions adoptées par la population de langue slovène. Après la libération de l'Autriche, le Gouvernement est allé encore plus loin dans ce sens afin de promouvoir des relations cordiales entre les habitants de la Carinthie de langue allemande et les habitants de langue slovène, ainsi que pour le maintien de relations amicales avec la Yougoslavie voisine. A cet effet, le Gouvernement prescrit dans les districts bilingues l'enseignement bilingue obligatoire pour tous les élèves sans distinction d'origine raciale. Cette mesure a déjà été appliquée dans plus de cent écoles.")

³¹ Statement of the Austrian Foreign Minister Dr. Karl Gruber to the Deputies of the Foreign Ministers, London, April 28th, 1948. ("Austria has granted to the Slovene-speaking Carinthians the possibility of a cultural development of their own. The exemplary bi-lingual school-legislation in Carinthia makes it a duty, even for the purely German speaking population, to learn Slovene in order to secure to that language a more general understanding in the country.")

podobne kulturne, politične in gospodarske svoboščine, kakor jih imajo Avstrijci slovenskega jezika."³²

6. Izjava šefa avstrijske delegacije zunanjega ministra dr. Karla Gruberja 4. marca 1949 na zasedanju konference namestnikov zunanjih ministrov štirih velikih sil v Londonu: "Dalje je treba vedeti" da je uredba provizorične koroške deželne vlade o ustanovitvi dvojezičnih šol bila izdana v času, ko je večkrat omenjeni voditelj koroških Slovencev, dr. Tischler, pripadal kot deželni svetnik provizorični deželni vladi in da je tako vidno sodeloval pri zasnovi te uredbe. Provizorična koroška deželna vlada, katero je vodila želja popolnoma zadovoljiti zahteve slovenskih voditeljev po ustanovitvi dvojezičnih šol in na ta način zagotoviti širšo uporabo slovenskega jezika v deželi, je privolila v ustanovitev takšnih šol celo tam, kjer etnični podatki sami morda ne bi bili zadosten razlog za njihovo uvedbo."³³

7. Odgovor prosvetnega ministra dr. Felixa Hurdesa 8. marca 1951 na zgoraj omenjeno interpelacijo poslancev VdU glede veljavnosti uredbe o dvojezičnih šolah iz l. 1945. V odgovoru je minister Hurdes poudaril, da njegova izvajanja temeljijo na sklepu zvezne vlade z dne 6. marca 1951 in da govori v imenu zvezne vlade - Uredba o dvojezičnih šolah je bila izdana 3. oktobra 1945, oblast avstrijske začasne vlade pa se je razširila na Koroško šele 20. oktobra 1945, medtem ko je začasna avstrijska zvezna ustava na Koroškem začela veljati šele 1. februarja 1946. Uredba je torej bila izdana kot del okupacijskega prava pred uveljavljanjem avstrijskega pravnega sistema. Nastalo bi vprašanje, ali ta, iz okupacijskega prava izvirajoča norma, ni bila pozneje derogirana, ko je 1. februarja 1946 avstrijski pravni sistem postal veljaven na Koroškem. "Na to vprašanje je že zaradi tega treba odgovoriti nikalno" je izvajal minister Hurdes v imenu vlade, "ker je v smislu točke 5 memoranduma Zavezniškega sveta z dne 20. oktobra 1945 do tedaj izdano okupacijsko pravo ostalo nedotaknjeno po razširitvi avtoritete avstrijske državne vlade na celo Avstrijo (vključno Koroško), razen če ni poznejši zakonodajni akt sedaj že pristojnega avstrijskega zakonodajalca na tem področju ustvaril kake druge ureditve, ne da bi bila Zavezniška komisija proti temu ugovarjala (primerjaj izrek Ustavnega sodišča z

³² Statement of Dr. Karl Gruber, Austrian Federal Minister for Foreign Affairs, before the Deputies on February 28th, 1949. ("I doubt whether there exist minorities anywhere in Europe, enjoying similar cultural, political and economic liberties to those accorded to the Austrians of Slovene tongue.")

³³ 4th March, 1949. Remarks of the Austrian Federal Minister for Foreign Affairs, Dr. Karl Gruber, to the observations made by the Yugoslav Deputy Foreign Minister Dr. Bebler, before the Deputies of the Foreign Ministers on March 1st, 1949. ("Furthermore it should be noted that the ordinance of the provisional Carinthian Provincial Government on the establishment of bilingual schools, was issued at a time, when the often cited leader of the Carinthian Slovenes, Dr. Tischler, belonged as Landesrat to the provisional Carinthian Provincial Government, thus participating prominently in the drafting of this ordinance. The provisional Carinthian Provincial Government, guided by the wish to satisfy the requests of the Slovene leaders for the establishment of bilingual schools and thus to assure wider use of the Slovene language in the country, agreed to the establishment of such schools even where perhaps the ethnical data by themselves did not provide sufficient reason for their introduction.")

dne 17. XII. 1947, Zl. 36/37). To pa se ni zgodilo." - "Če pa se zdaj postavlja vprašanje, na kakšen način se lahko spremeni ali razveljavi ta okupacijska pravna norma (t. j. uredba iz l. 1945, op. pis.) s pomočjo avstrijskega prava, potem je treba opozoriti na izrek Ustavnega sodišča z dne 8. oktobra 1948, V-8/48 (Slg. Nr. 1695). Tam je razloženo, da doživijo pravni predpisi, ki izvirajo iz tujega pravnega sistema, a ki so recipirani v avstrijski pravni red, pri svoji uvrstitvi v avstrijski pravni sistem formalno transformacijo in da jih je treba uvrstiti v stopenjsko zgradbo avstrijskega prava po njihovem vsebinskem normiranju kot ustavne zakone, zakone ali uredbe, ne glede na to, kakšno oznako nosijo (n. pr. uredba namesto zakon). Norme, ki bi jih po avstrijskem pravu bilo mogoče postaviti samo z zakonsko odredbo, morajo zaradi tega po svoji recepciji na vsak način veljati kot zakon. Pri smiselni aplikaciji teh načel na obravnavani primer, ne more biti nobenega dvoma, da ima uredba z dne 3. oktobra 1945 o novem oblikovanju dvojezičnih osnovnih šol na južnem ozemlju Koroške moč zakona in da jo je zaradi tega mogoče spremeniti samo z avstrijskim zakonom. Glede na materijo, ki jo ta, z zakonsko veljavo izdana uredba, urejuje, pa se njena sprememba ali razveljavljanje more izvesti v smislu paragrafa 42 ustavnega prehodnega zakona samo po poti ujemajočih se deželnih in zveznih zakonov."³⁴

³⁴ "Beiblatt zur Parlamentskorespondenz", 55. Beiblatt, 8. März 1951, 200/A. B. zu 218/J. (Bundesminister Hurdus: "In Beantwortung dieser Anfrage beehre ich mich auf Grund eines von mir eingeholten Beschlusses der Bundesregierung vom 6. März 1951 im Namen der Bundesregierung zu antworten." Die Verordnung zur Neugestaltung der zweisprachigen Volksschulen im südlichen Gebiete Kärntens vom 3. Oktober 1945 war ein Teil des Besatzungsrechtes. Es könnte die Frage entstehen, ob die Verordnung, mit dem Wiederinkrafttreten des österreichischen Rechtssystems (1. II. 1946) in Kärnten nicht derogiert wurde. "Die Frage ist schon aus dem Grunde zu verneinen, weil gemäss Punkt 5 des Memorandums des Alliierten Rates vom 20. X. 1945 durch die Ausdehnung der Autorität der österreichischen Staatsregierung auf ganz Österreich (einschliesslich Kärnten) das bis dahin erlassene Besatzungsrecht unberührt blieb, es sein denn, ein späteres Gesetzgebungsakt des nunmehr zuständigen österreichischen Gesetzgebers hätte auf diesem Gebiete eine Regelung getroffen, ohne dass die Alliierte Kommission dem entgegengetreten wäre (vgl. VGH vom 17. XII. 1947, Zl. 36/37). Dies ist jedoch nicht der Fall". "Wenn nun die Frage aufgeworfen wird, in welcher Weise die vorliegende Besatzungsrechtsnorm durch österreichische Rechtssetzung abgeändert oder aufgehoben werden kann, so wäre auf das Erkenntnis des VGH vom 8. X. 1948, V-8 48 (Slg. Nr. 1695) zu verweisen. Dort wird ausgeführt, dass die aus einem fremden Rechtssystem stammenden, jedoch in die österreichische Rechtsordnung rezipierten Rechtsvorschriften anlässlich ihrer Einordnung in das österreichische Rechtssystem eine formelle Transformation erfahren und in den Stufenbau der österreichischen Rechtssetzung nach ihrer inhaltlichen Normierung als Verfassungsgesetze, Gesetze oder Verordnungen ohne Rücksicht darauf einzureihen seien, welche Bezeichnung (etwa Verordnung statt Gesetz) sie führen. Normen, die nach österreichischem Recht nur durch gesetzliche Anordnung hätten getroffen werden können, haben deshalb nach ihrer Rezipierung jedenfalls als Gesetz zu gelten. Bei sinngemässer Anwendung dieser Grundsätze auf den vorliegenden Fall, kann kein Zweifel bestehen, dass der Verordnung vom 3. X. 1945 zur Neugestaltung der zweisprachigen Volksschulen im südlichen Gebiete Kärntens Gesetzeskraft zukommt und sie deshalb nur durch ein österreichisches Gesetz geändert werden kann. Mit Rücksicht auf die Materie aber, welche diese mit Gesetzeskraft erlassene Verordnung regelt, kann ihre Abänderung oder Aufhebung gemäss Paragraph 42 der Verfassungsübergangsgesetzes nur im Wege von übereinstimmenden Landes- und Bundesgesetzen erfolgen."

8. Motivno poročilo, ki ga je sprejela koroška deželna vlada 10. decembra 1953 k osnutku novega zakona o dvojezičnih šolah, je ponovilo to stališče avstrijske zvezne vlade in sicer: "Dežela Koroška je 1. februarja 1946 zopet stopila v pravno območje avstrijske zvezne republike. V smislu kontrolnega sporazuma so poprej sprejete uredbe ostale še naprej veljavne in so postale avstrijsko pravo. Ker so glede šolskih vprašanj potrebni paktirani zakoni, je sprememba te šolske uredbe možna samo s pomočjo zakona, ki ga bosta sprejela prav tako koroški deželni kot avstrijski državni zbor."³⁵

9. Avstrijska vlada se je 3. februarja 1955 v memorandumu "Minderheitenschutz im Erziehungswesen in Österreich", izdelanem za Podkomisijo OZN za preprečevanje diskriminacije in zaščito manjšin, takole sklicevala na uredbo z l. 1945: "Posebej je treba opozoriti na uredbo, ki zadeva reorganizacijo dvojezičnih osnovnih šol v Južni Koroški in ki jo je izdala začasna deželna vlada Koroške 3. oktobra 1945. leta. Po tej uredbi so bile uvedene dvojezične osnovne šole v nekaterih posebej naštetih občinah Južne Koroške. V glavnem je pouk v prvih treh razredih teh šol v otrokovi materinščini, ne glede na to pa je od časa, ko otrok vstopi v šolo, posvečenih ne manj kot 6 ur na teden pouku drugega deželnega jezika. V četrtem razredu postane nemščina učni jezik, vse dokler traja obvezno šolanje, vendar ostane slovenščina učni jezik v 4. razredu štiri ure in v naslednjih razredih tri ure na teden. Verouk je izključno v materinščini."³⁶

10. Avstrijski vladni načrt za nov manjšinski šolski zakon na Koroškem, z dne 11. septembra 1957, je predvidel razveljavljenje uredbe iz l. 1945 s posebno ustavno določbo (paragraf 32) in jo je torej priznal kot ustavno veljavno. Tudi v pojasnjevalnih pripombah vlade k zakonskemu osnutku je bilo izrecno poudarjeno, da je uredbo iz l. 1945 "z vidika avstrijske zvezne ustave mogoče spremeniti samo z zakonom."³⁷

11. Uredba o dvojezičnem šolstvu je bila odpravljena z ustavno določbo zakona, ki jo je avstrijski parlament sprejel s kvalificirano dvetretjinsko večino 19. marca 1959 (Čl. 35). Zakaj je bilo treba uredbo o dvojezičnih šolah iz l. 1945 razveljaviti z ustavno določbo, je pojasnil šolski pododbor avstrijskega parlamenta v svojem poročilu k zakonskemu predlogu: "Razveljavljenje šolske jezikovne uredbe iz 1945. leta, ki je predvideno v paragrafu 35, prav tako zahteva ustavno določbo zaradi v njej vsebovanega prepletanja zveznih in deželnih kompetenc."³⁸

³⁵ Kärntner Landeszeitung, 18. december 1953, št. 49, str. 1.

³⁶ Dokumentacija OZN, E/CN. 4/Sub. 2/L. 92/Add. 32, str. 14.

³⁷ 288 der Beilagen zu den stenographischen Protokollen des Nationalrates, VIII. G. P., 11. IX. 1957, str. 8 in 9.

³⁸ 655 der Beilagen zu den stenographischen Protokollen des Nationalrates, VIII. G. P., 19. III. 1959.

Vsi navedeni uradni avstrijski dokumenti in stališča avstrijske vlade dokazujejo, da uredba o dvojezičnih šolah iz l. 1945 in vse ugodnosti, ki jih je slovenska manjšina po njej uživala, niso bile v trenutku sklenitve državne pogodbe samo "upoštevani fakt", marveč ustavno veljavna norma zakonskega značaja, ki jo je bilo moč spremeniti samo s paktiranim zakonom zveznega in deželnega parlamenta. Nezakonitost in protiustavnost odloka deželnega šolskega sveta, z dne 22. septembra 1958, je nedvomna. Dosedanja avstrijska izvedbena zakonodaja na osnovi čl. 7 avstrijske državne pogodbe pa te in druge zakonite ugodnosti slovenske manjšine ni upoštevala in jih je radikalno zožila.

VI.

Določila državne pogodbe o manjšinskih pravicah so eo ipso določila za zaščito manjšine in tudi avstrijska pravna literatura jih kot take označuje (*Minderheitenschutzbestimmungen*); tako n. pr. pojasnilne pripombe k državni pogodbi, ki jih je avstrijska vlada 21. maja 1955 predložila parlamentu ob pregledu za ratifikacijo (Priloga 8). Zaščitne določbe, sprejete z nalogo naštetih pravice manjšine, se ne morejo tolnačiti kot pooblastilo za poslabšanje položaja prizadete manjšine, marveč, morajo po svojem osnovnem namenu učinkovati v korist manjšine. To načelo, brez katerega bi meddržavnopravno stipulirana manjšinska zaščita sploh izgubila svoj smisel, sprejema kot samo po sebi umevno tudi pravna komisija Evropskega sveta v svojem poročilu o položaju nacionalnih manjšin v Evropi, ki ga je predložila 14. septembra 1959.³⁹ V tem poročilu opozarja, da avstrijske oblasti v zvezi s čl. 7 državne pogodbe "še niso sprejele vseh zakonskih ukrepov v korist slovenske in hrvaške manjšine na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem." Možnosti, da bi določbe državne pogodbe o pravicah manjšine bile aplicirane v njeno škodo, niti od daleč ne dopušča, saj bi to pomenilo absurd, *contradictio in adjecto*. In vendar...

Avstrijska država je v odnosu do slovenske manjšine na Koroškem storila ravno takšno absurdno, deklariranemu namenu v osnovi kontradiktorno dejanje. Svojo obveznost, da z izvedbo čl. 7 državne pogodbe manjšino zaščiti, je uporabila za to, da je pravice, ki jih je manjšina dotlej zakonito uživala, bistveno okrnila.

Dejstvo je, da se je na Koroškem splošni položaj slovenske etnične manjšine kot celote, posebno še položaj slovenskega jezika v obvezni šoli in v sodstvu bistveno poslabšal z obema izvedbenima zakonoma, sprejetima 19. marca 1959. Navedli bomo samo tri najbolj očitna dejstva.^{39a}

a) V šolskem letu 1948/49 je po podatkih avstrijskih oblasti na koroških obveznih šolah bilo 6733 učencev s slovenskim materinskim jezikom, katerim je bil v si-

³⁹ Dokument Evropskega sveta št. 1002.

^{39a} Glej tudi noto jugoslovanske vlade Avstriji z dne 4. X. 1958 (Borba, 5. X. 1958).

stemu dvojezičnega šolstva zajamčen pouk v tem jeziku, četudi le v skromni meri. Po sprejetju novega šolskega sistema je v šolskem letu 1958/59, ko je število učencev s slovenskim materinskim jezikom bilo približno enako, je bilo slovenskega pouka deležno samo 2399 ali 35% teh učencev. Ustvarjen je bil torej sistem, v katerem je bilo najmanj 65 odstotkom otrok s slovensko materinščino dejansko onemogočeno šolanje v njihovem jeziku (v resnici še več, ker so avstrijski podatki o številu slovenskih otrok mnogo prenizki).

b) Z novim zakonom o slovenskem jeziku na sodiščih, je bila teritorialno zožena veljavnost slovenščine kot uradnega jezika od dosedanjih devet sodnih okrajev s slovenskim in mešanim prebivalstvom na samo tri sodne okraje. Celó po mnogo prenizkih podatkih avstrijskega ljudskega štetja iz l. 1951 je zdaj še samo 13.200 ljudi s slovenskim občevelnim jezikom priznan ta jezik kot uradni jezik na sodišču, medtem ko je ostalim 28.000, ki so tudi kompaktno in avtohtono naseljeni, uživanje te pravice onemogočeno.

c) Namesto dosedaj veljavnega stabilnega sistema manjšinske zaščite na vsem tradicionalnem območju naseljenosti slovenskega prebivalstva, je bil uveden princip labilnosti, po katerem etnična dejstva izgube vsako veljavo, po katerem je obstoj manjšine principialno dvomljiv in po katerem manjšina lahko tudi izgine. Novi sistem manjšine ne obravnava več kot prebivalstvo z določenimi etničnimi in zgodovinskimi karakteristikami in s področjem avtohtone naseljenosti, ki je kot celota predmet zaščite in nosilec posebnih pravic, marveč kot vrsto ne pobliže kvalificiranih posameznikov, ki lahko v določenih pogojih dosežejo priznanje nekaterih posebnih pravic, ali pa tudi ne. Prisotnost manjšine se na področju njene avtohtone naseljenosti zdaj tretira kot izjema in ne več kot pravilo.

Takšno drastično poslabšanje položaja slovenske manjšine na Koroškem ob izvedbi čl. 7 državne pogodbe predstavlja tiste vrste vsiljevanja sveže diskriminacije etnični skupini, ki po Lauterpachtu pomeni nedvomno kršitev določb Splošne deklaracije človekovih pravic.⁴⁰ Nastalo je zaradi tega, ker sta avstrijska politika in zakonodaja čl. 7 državne pogodbe interpretirali in izvedli na način, ki pomeni očitno kršenje načela "bona fide", tega osnovnega pravila za izvajanje meddržavnih pogodb, ki so ga obvezno sprejele vse članice OZN.⁴¹

VII.

Državna pogodba varuje posebne pravice slovenskega prebivalstva na Koroškem na ozemlju, na katerem prebiva samo ali pomešano s prebivalstvom nemškega jezika (čl. 7, odstavek 3). Znano je, da niti v zgodovini niti danes meje upravnih in

⁴⁰ Prim.: H. Lauterpacht, *International Law and Human Rights*, New York F. Praeger, 1950, str. 153.

⁴¹ Ustanovna listina Združenih narodov, čl. 2.

sodnih okrajev nikoli niso bile prilagojene etnični strukturi dežele, čeprav tvori ozemlje, na katerem živi slovensko prebivalstvo, zemljepisno nepretrgano celoto. Narodnostna meja je bila že v avstroogski monarhiji, z izjemo velikovškega političnega okraja, povsod presekana z mejami upravnih političnih okrajev, tako da je sicer kontinuirano področje s slovenskim prebivalstvom bilo razparcelirano in posamezno dodeljeno političnim okrajem z nemškim prebivalstvom na tak način, da so Slovenci bili v njih v manjšini (politični okraji Šmohor, Beljak, Celovec-okolica in Wolfsberg). V tem se je Koroška že tedaj bistveno razlikovala od sosednje Štajerske, kjer se je razmejitev političnih okrajev v glavnem krila z narodnostno mejo. V tej okoliščini je že vedno bila ena izmed poglavitnih ovir za enakopravnost slovenskega prebivalstva v tej narodnostno dvojni deželi. S takšno upravno politično tradicijo, ki je vzvod za krepitev dominantnega položaja nemškega elementa, ni pretrgala niti prva niti druga avstrijska republika. Dvakrat pa je v zgodovini strnjenost področja slovenske naselitve vendarle tudi formalno-pravno prišla do izraza, ne glede na upravno-politične meje. Prvič v saintgermainski mirovni pogodbi, ko je bilo z etničnega vidika določeno plebiscitno ozemlje (vendar brez nekaterih delov, katerih državna pripadnost je bila odločena že pred plebiscitom - spodnja Ziljska dolina, Kanalska dolina, občina Jezersko in Mežiška dolina s Sp. Dravogradom). Drugič pa leta 1945 z uredbo o dvojezičnih šolah, ki je taksativno naštel, z etničnega vidika, in ne glede na upravne politične okraje, 64 občin, kjer bi naj dvojezične šole bile ustanovljene. Vse te občine leže popolnoma strnjeno, brez kakršne koli prekinitve ali enklave, in zajemajo v glavnem celotno področje, kjer slovensko prebivalstvo živi še danes v večjem ali manjšem odstotku.

Sestavljalci uredbe o dvojezičnem šolstvu so se oprli na podatke zadnjega ljudskega štetja prebivalstva na Koroškem, ki ima v narodnostnem pogledu še vsaj v minimalni meri značaj znanstvenosti. To je štetje iz l. 1910, ki je ugotavljalo občevalni jezik prebivalstva.⁴² V uredbi o dvojezičnih šolah so upoštevane vse občine, kjer je to štetje ugotovilo vsaj 10% prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom, ali z drugimi besedami, v nobeni izmed občin, v katerih uredba iz l. 1945 uvaja dvojezične šole, se ni izkazalo pri štetju 1910 manj kot 10% prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom. Vendar je občin s tem minimalnim odstotkom (10 do 20%) samo šest, vse ostale, to je 58 občin, so izkazale nad 20% slovenskega občevalnega jezika. Popolnoma slovenskih občin, s 100 do 90% slovenskega občevalnega je-

⁴² Tukaj se ne spuščamo v razpravljanje o tem, da je kriterij občevalnega jezika že tedaj številčna sorazmerja močno spreminjal na škodo manjšine, posebno v mestih in industrijskih središčih in da bi ugotavljanje materinščine dalo gotovo precej drugačno, za Slovence ugodnejšo sliko (prim.: Grafenauer, o. c. v op. 6). Da tudi štetju iz l. 1951 ne moremo priznati značaja znanstvene objektivnosti ne po metodi, še manj po izvedbi, je dokazala analiza v članku dr. V. Klemenčiča, *Pretnes avstrijskega popisa prebivalstva leta 1951 z ozirom na jezikovno strukturo prebivalstva na Koroškem*, Razprave in gradivo Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani, 1960, št. 2, 101-182.

zika, je med njimi 22, od 90 do 80% jih je 10, od 80 do 50% pa 16. Občin, v katerih je slovenski občevalni jezik bil v večini, je torej 48 od 64, kar vsekakor priča, da so dvojezične šole bile uvedene na področju, ki je skoraj v celoti izkazalo svoj pretežno slovenski značaj. Ni šlo torej za kakšno izredno koncesijo slovenskemu prebivalstvu, ki bi nalagala pretirano velika bremena nemškemu delu, marveč le za demokratično priznanje naravnih potreb in pravic ljudi slovenskega jezika na njihovem podedovanem področju.⁴³ To dejstvo se očitno zrcali tudi v diktaciji uredbe o dvojezičnem šolstvu iz l. 1945, ki pravi, da bodi pouk na prvih treh stopnjah načeloma v materinščini, na četrti stopnji pa naj sledi prehod na nemški učni jezik. Samo tako je tudi mogoče razumeti, zakaj je koroški deželni šolski svet v svojem odloku z dne 9. novembra 1945 poudaril voljo zakonodajalca, da hoče z uvedbo dvojezičnih šol "prispevati k popravi krivice, ki je bila prizadejana koroškim Slovincem v nacionalsocialističnem času." (Priloga 2).

Razumljivo, da so koroški Slovenci, potem ko je državna pogodba stopila v veljavo, pričakovali, da bodo manjšinske zaščitne določbe samo po sebi umevno veljale na istem področju, katero je že definirala uredba o dvojezičnem šolstvu. To rešitev so smatrali za najbolj ustrezno in tudi najbolj smotrno v prizadevanju, da bi možnost trenj pri izvajanju zaščitnih določb že v naprej kar najbolj eliminirali. Zato sta obe osrednji organizaciji Slovencev v spomenici zvezni vladi z dne 11. oktobra 1955 ugotovili: "Pod ozemljem s slovenskim ali mešanim prebivalstvom razumemo teritorij, ki je označen v odredbi o dvojezičnih šolah iz leta 1945, z vključenimi upravnimi, sodnimi, samoupravnimi in drugimi uradi v Celovcu, Beljaku in Šmohorju, ki so pristojni za imenovano ozemlje." Nedvomno je to bila zgodovinsko, pravno in stvarno utemeljena teritorialna osnova izvajanja manjšinskih določil državne pogodbe na Koroškem. Žal pa se je avstrijska zakonodaja in uprava postavila na čisto drugačno, prav čudno izhodišče: področje, na katerem biva manjšina, o kateri govori državna pogodba, ni znano in ga je treba šele ugotoviti s tem, da se najprej ugotovi, kateri del prebivalstva je treba smatrati za manjšino!

Avstrijski parlament je 19. marca 1959 obenem z zakonom o manjšinskem šolstvu in uporabi slovenščine na sodiščih sprejel sklep, v katerem poziva zvezno vlado, naj najpozneje do 30. junija 1960 predloži parlamentu načrt zakona o splošnem ugotavljanju manjšine. (Priloga, 12). Na tem bodočem zakonu temeljita tudi oba že sprejeta manjšinska zakona. Paragraf 10. zakona o manjšinskih šolah na Ko-

⁴³ Tudi sodobnemu avstrijskemu gledanju na manjšinsko zaščito, seveda v južnotirolskem vprašanju, se zdi normalno, da je treba upoštevati tudi etnična dejstva pred prvo svetovno vojno. Dr. Gschnitzer, danes državni sekretar v avstrijskem zunanjem ministrstvu za tirolske zadeve, je 19. marca 1956 v Linzu na občnem zboru protirolske organizacije "Berg-Isel-Bund" dejal: "Die Wiederherstellung des nationalen Status quo von 1918 sei ein nationaler Rückstellungsanspruch Österreichs. Ist Südtirol erst wieder ein deutsches Land, wird wieder Friede einkahren." ("Die Presse", 18. marca 1956 in v "Volkszeitung" istega datuma.)

roškem pravi v svojem prvem odstavku: "V katerih krajih se bodo ustanovile ljudske in glavne šole, ki prihajajo posebej v poštrev za slovensko manjšino, bo določeno na osnovi podatkov, ki jih bo dalo uradno ugotavljanje manjšine." - Paragraf 1. zakona o slovenščini kot uradnem jeziku na koroških sodiščih pa pravi: "Sodišča, pri katerih je slovenski jezik dopuščen na Koroškem na osnovi državne pogodbe od 15. maja 1955, BGBl. Nr. 152, o obnovitvi neodvisne in demokratične Avstrije, bodo določena na osnovi splošnega ugotavljanja manjšine, katero naj predpiše zvezni zakon." (Podčrtal J. P.). V sklepu parlamenta je mimo tega še rečeno, da bodo rezultati ugotavljanja manjšine tvorili tudi podlago za teritorialno izvajanje zakona o uporabi slovenskega jezika v uradih na Koroškem.

Državna pogodba ne določa, da bi bilo treba manjšino za izvedbo čl. 7 še posebej ugotavljati. Tudi ne določa kekega minimalnega odstotka, ki bi moral biti dosežen v prizadeti administrativni enoti, da bi se tam priznal obstoj slovenskega prebivalstva. Kakor bomo pozneje videli (glej pojasnilo v opombi 59 pod črto), je bila klavzula o minimalnem odstotku manjšine namenoma opuščena zato, ker je področje, na katerem biva slovensko prebivalstvo samo ali skupaj z nemškim, sestavljalcem pogodbe bilo znano in ker so slovenski značaj tega prebivalstva na tem znanim področju hoteli trajno zaščititi. Klavzula o minimalnem odstotku, potrebnem za priznanje obstoja manjšine, je upravičena samo v primeru, če področje manjšine še ni znano oziroma, če gre za neavtohtone manjšine, ki nastajajo zaradi močnih migracij prebivalstva. Pri avtohtonih manjšinah z znanim tradicionalnim naseljenim področjem klavzula o minimalnem odstotkih ni upravičena, še posebno, če naj bo manjšinska zaščita usmerjena k ohranitvi etničnega značaja prebivalstva, kajti sicer bi ta zaščita bila vedno le pogojna in načeloma netrajna. Klavzula o minimalnem odstotku bi pomenila spodbudo asimilatorskim silam in kažipot za postopno izrivanje manjšine. Naj omenimo samo primer avstrijsko-italijanske pogodbe o Južnem Tirolu iz leta 1946, ki zato, ker je namenjena ohranitvi etničnega značaja tega ozemlja, ne vsebuje klavzule o minimalnem odstotku manjšine.^{43a}

Še celo pa državna pogodba ne zahteva, da bi bilo treba manjšino ugotavljati le na osnovi izjave posameznega državljana, brez zveze ali celo v nasprotju z drugimi

^{43a} Zanimivo je, kako to stran pariške pogodbe komentira avstrijski izvedenec za manjšinsko pravo Veiter: "Pod oznako 'dvojezičen' je v snislu pariške pogodbe mogoče razumeti samo takšen kraj, v katerem je ustrezen del avtohtonega, domačega prebivalstva dne 5. IX. 1946 (datum podpisa pariške pogodbe, op. pis.) govoril nemški občevalni jezik. - Omejitev na določen odstotek ni bila stimulirana. Ker lahko kot 'lingua parlata' po italijanskih pravnih predpisih glede popisovanja prebivalstva kakor tudi po splošni jezikovni rabi razumemo samo jezik, ki ga ljudje govore v nekem kraju izven družine z vsaj še eno družino v vsakdanjem občevalnem jeziku, bo treba pač kot minimalno mero za dvojezičnost vzeti obstoj vsaj dveh družin ali posestnikov s tem občevalnim jezikom na dan 5. IX. 1946. Poznejše spremembe tega razmerja ne morejo več spremeniti ozemlja 'Južnega Tirola'." (Podčrtal J. P.) (Theodor Veiter, Die Südtiroler Autonomie im Lichte des Völkerrechtes der Gegenwart, Festschrift für K. G. Hugelmann, Aalen 1959, str. 677-678.)

znaki etnične pripadnosti, kakor to želijo doseči vsi doslej znani avstrijski zakonski osnutki, opirajoč se izključno na personalno načelo, kakor da bi šlo za politično gibanje, ne pa za naravno družbeno skupnost. Izključno uveljavljanje personalnega principa v manjšinskih zaščitnih zakonih, kot je to v avstrijski zakonodaji glede Koroške, je neupravičeno in neumestno, ker manjšine ne upošteva kot naravne družbene skupnosti, avtohtone na njenem področju. Takšno absolutiziranje personalnega principa izdvaja posameznika iz skupnosti, kateri po naravi pripada in svojevoljno trga dejansko vzajemno povezanost v pravicah in dolžnostih med obema, jemlje posamezniku tisto varnost poedinca v stabilnem krogu interesnih vrstnikov, ki je med razlogi obstoja take družbene skupnosti kot je narodna. Izključno upoštevanje personalnega principa je nasprotno celo stališču Avstrije same v primeru Južnega Tirola, kjer Dunaj vztrajno poudarja potrebo kolektivne zaščite tamkajšnje narodne manjšine kot celote. Spoznanje o dialektični povezanosti med pravicami posameznika in med njegovo dolžnostjo, da to pravico tudi uveljavlja, kolikor gre za interese skupnosti, kateri pripada, se je uveljavilo tudi v modernem pravnem obravnavanju človekovih pravic v okviru OZN. Značilno za to moderno obravnavanje je, da je storilo korak naprej od čisto formalne enakosti državljanov pred zakonom v starem liberalističnem duhu in da poudarja tako potrebo ustvarjanja splošnih pogojev v družbi, da bo posameznik svoje pravice lahko užival, obenem pa tudi dolžnost posameznika, da svoje pravice res uveljavi; ker to je v korist drugih posameznikov, da tudi oni te pravice lažje uveljavijo, in pa v korist skupnosti, kateri posameznik pripada. Ta pogled je izražen v obeh uvodnih odstavkih k načrtoma konvencij o državljanskih in političnih pravicah in pa o gospodarskih, socialnih in kulturnih pravicah, ki ju je izdelala Komisija OZN za človekove pravice. Obe preambuli namreč ugotavljata, da posameznik ni samo upravičen uveljavljati svoje pravice, marveč, da je zaradi dolžnosti do drugih posameznikov in do skupnosti, kateri pripada, tudi dolžan prizadevati si za splošno uveljavljanje in spoštovanje pravic, priznanih v konvencijah. Seveda to lahko stori le tedaj, če te pravice najprej zahteva tudi za svojo osebo. Posamezniku se v sodobni družbi obenem s pravico nalaga tudi dolžnost to pravico uveljavljati, zakonodajalec pa mora to dolžnost upoštevati. To velja tudi in še posebno za pravice manjšin, ki v načrtu konvencije (čl. 25 in 26) nastopajo kot pravice posameznika in kot pravice skupnosti manjšine.^{43b}

To so zaključki, ki jih daje besedilo državne pogodbe in ki so potrjeni s tistim, kar člen 7 pove pozitivnega o pojmu manjšina. Ta člen namreč govori o manjšini kot objektivno dani, kvalificirani etnični skupini prebivalstva s stalnim področjem naseljenosti. Predvsem govori v tretjem odstavku o "slovenskem prebivalstvu" na Koroškem (in seveda tudi na Štajerskem, oz. hrvaškem prebivalstvu na Gradiščan-

^{43b} Draft International Covenants on Human Rights, United Nations Review, Vol. 1, No. 7, January, 1955.

skem), pri čemer sta obe besedi po svojem pomenu nedvoumni. Izraz "prebivalstvo" ni vezan na pojem političnega ali kakršnega koli drugačnega hotenja, marveč na dejstvo prebivanja. (Pripadniki določenega političnega gibanja še ne tvorijo "prebivalstva"). Opredelitev "slovensko" pa je v etnologiji že zdavnaj jasna. Da gre v prvi vrsti za takšno faktično, etnološko opredelitev slovenskega prebivalstva, dokazujejo še druge zahteve čl. 7. Prvi odstavek postavlja kot lastnost manjšine, da ima svoj lasten slovenski jezik ("tisk v svojem lastnem jeziku"). Peti odstavek ščiti značaj manjšinskega prebivalstva (prepoveduje dejavnost, ki hoče slovenskemu prebivalstvu odvzeti "njegov značaj"), pri čemer vemo, da pojem "značaj" opredeljuje nekaj faktičnega, ne pa nekaj, kar je posledica izjave. To "slovensko prebivalstvo" mora biti zvezano tudi s svojo lastno tradicionalno kulturo in s svojim naselitvenim področjem, saj govori tretji Odstavek o pravici na javno označbo krajevnih imen v nemškem in slovenskem jeziku. Samo po sebi razumljivo morajo takšna krajevna imena med prebivalstvom tradicionalno obstajati, kar je mogoče samo pri avtohtonem prebivalstvu s svojo lastno jezikovno in zgodovinsko družbeno tradicijo na prizadetem področju. Postulat splošnega spoznanja je, da krajevna imena niso prevedljiva, ker so po svojem značaju tradicionalna (razen seveda, če jih oblast preprosto ne ustvari in ne predpiše).

Do enakega zaključka kot tekstna analiza čl. 7, glede pojma manjšine, nas pripelje tudi razčlemba pomena volje pogodbenih partnerjev, kakor jo, kot je bilo na začetku omenjeno, priporoča prof. Ermacora. Ponatiskujemo tukaj odlomek iz študije, objavljene v koroškem "Slovenskem vestniku", ki razčlenjuje to voljo iz objavljenega gradiva o nastanku določb čl. 7 državne pogodbe.⁴⁴

Znano je, da je v razpravah namestnikov štirih zunanjih ministrov velikih sil o čl. 7 avstrijske državne pogodbe, v juliju in avgustu 1949, eno izmed prvih spornih vprašanj bil sam izraz "manjšina". V obravnavi sta bila dva predloga za besedilo člena o manjšinskih pravicah, angleški in sovjetski. V angleškem predlogu se je začetek prvega odstavka glasil: "Avstrijski državljani slovenski in hrvaški govoreče manjšine na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem naj imajo enake pravice... itd. itd." ("Volkszeitung", 17. avgusta 1949, št. 186, str. 2). - Sovjetski predlog istega odstavka pa je bil: "Slovenska in hrvaška manjšina na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem uživata enake pravice... itd. itd." ("Volkszeitung", 5. julij 1949, št. 150, str. 1). Ta navidezno majhna razlika v obeh formulacijah pa je bila izraz dveh različnih pojmovanj, kdo tvori manjšino. To razliko pojasnjuje poročilo agen-

⁴⁴ [Janko Pleterski,] Minderheit, Volksbefragung und Staatsvertrag, "Slovenski vestnik", 26. II. 1960, št. 9 in 4. III. 1960, št. 10.

cij AFP in ACA o seji namestnikov ministrov dne 16. avgusta 1949: "Ta (t. j. angleški) predlog se razlikuje od analognega sovjetskega načrta v tem, ker hoče, da bi zadevne pravice pripadale avstrijskim državljanom slovenskega in hrvaškega jezika medtem ko hočejo Rusi vse te pravice razširiti na vse osebe slovenskega in hrvaškega porekla, ne glede na to, kateri občevalni jezik govore." ("Die Neue Zeit", 17. avgust 1949, št. 186, str. 1.)

Iz navedenega jasno izhaja troje:

a) da so zahodni predstavniki, ki so vsi podpisali angleški predlog, pod pojmom "manjšina" razumeli ljudi na prizadetem ozemlju, ki govore slovenski oziroma hrvaški jezik,

b) da je sovjetski predstavnik ta pojem tolmačil širše, in sicer, da je imel v mislih vse ljudi slovenskega oziroma hrvaškega porekla, čeprav že ne bi več govorili slovenskega oziroma hrvaškega jezika,

c) da so predstavniki vseh štirih velikih sil bili soglasni v tem, da se manjšina definira kot objektivno dana skupina ljudi (jezik oziroma poreklo) in da nihče izmed njih ni imel v mislih izključno subjektivno merilo izpovedi.

Ta zaključek potrjujejo tudi še drugi momenti iz večdnednega razpravljanja o tem vprašanju na omenjeni konferenci. Oba glavna govornika, angleški in sovjetski predstavnik, sta vsak svoje pojmovanje hotela še določneje opredeliti s tem, da sta priporočala uporabo terminov "jezikovna manjšina" (angleški) in "nacionalna manjšina" (sovjetski), pri čemer so enačili pojem "etnična" in "nacionalna". 17. avgusta 1949 je dejal sovjetski predstavnik Zarubin o angleškem predlogu: "... britanski načrt se ne drži sklepov sveta zunanjih ministrov in sloni na jezikovnih manjšinah, medtem ko obravnava sovjetski načrt etnično stran manjšinskega problema." Ameriški delegat Reber je ugovarjal sovjetskemu predlogu: "... delegati nimajo namena dati Hrvatom in Slovencem poseben nacionalni status. Te manjšine se od drugih avstrijskih državljanov razlikujejo po svojem jeziku..." Reber je pod "nacionalni status" očitno razumel poseben državljanski položaj, t. j. politično avtonomijo, v skladu z ameriškim enačenjem besed "nation" in država. To potrjuje tudi stališče francoskega delegata Berthelota, ki je v tej debati dejal: "Delegati pa nočejo ustvariti države v državi, kakor to očitno namerava Rusija." Britanski delegat Mallet pa je odgovoril Zarubinu: "... da v komunikeju (sveta zunanjih ministrov) ni rečeno, ali gre pri Hrvatih in Slovencih za jezikovno ali etnično manjšino, marveč da je jasno, da gre tu za jezikovno." (Vsi štirje citati po "Volkszeitung", 13. avgusta 1949, št. 187, str. 1). Zahodni delegati pa so se kmalu lahko prepričali, da tudi sovjetski delegat nima v mislih politične avtonomije manjšine, da z adjektivom "nacionalni" ne misli reči "državni", kot bi se to dalo v angleščini in francoščini razumeti, marveč da misli zgolj na različne narodnosti. Zarubin je namreč opozarjal, da bi terminus "jezikovna manjšina" pomenil poslabšanje v primerjavi s položajem po saintgermainski pogodbi, ki je Slovence in Hrvate že označevala kot nacionalne

manjšine. Istočasno je zagotavljal: "Sovjetska delegacija ne želi nikake slovensko-hrvaške države v avstrijski državi, niti ne posebnega statusa za te manjšine, kar bi pomenilo nevarnost za Avstrijo." Spričo teh pojasnil so zahodni predstavniki umaknili svojo formulacijo in se na poseben način prilagodili sovjetski: "Pri prvem odstavku je Reber po določenih načelnih izjavah izrazil pripravljenost opustiti besedo "jezikovne" pred "manjšine", če so namestniki ministrov sporazumni v tem, da naj bodo v ruskem besedilu omenjene nacionalne manjšine povsod tam, kjer angleško in francosko besedilo govori preprosto o manjšinah." (Oba citata po "Volkszeitung", 19. avgusta, št. 188, str. 1.) Ta ameriški predlog je pozneje tudi obveljal in tako je prišlo do na prvi pogled nenavadnega dejstva, da angleški in francoski tekst državne pogodbe govori o pravicah slovenske in hrvaške manjšine (Rights of the Slovene and Croat Minorities, ozirama Droits des minorités slovène et croate), rusko besedilo pa o pravicah slovenske in hrvaške nacionalne manjšine (Prava slovenskogo i horvatskogo nacional'nyh men'sinstv) (Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich, 30. julija 1955, Stück 39). - Če so torej zahodne sile opustile izraz "avstrijski državljani slovensko in hrvaško govoreče manjšine" in ga nadomestile s preprostejšim "avstrijski državljani slovenske in hrvaške manjšine", potem to nikakor ne pomeni, da so odstopili od svojega prvotnega mnenja, da se manjšina razločuje po objektivnem kriteriju jezika in da so hoteli odpreti vrata zgolj voluntarističnim, izpovednim tolmačenjem, marveč narobe, približali so se znanemu sovjetskemu definiranju manjšine po objektivnih kriterijih, ko so dobili zagotovilo, da to ne bo mogoče tolmačiti kot izvor za posebne politične avtonomne pravice manjšine! O tem priča celo tedanji avstrijski zunanji minister Gruber v svoji knjigi: "Nismo smeli dopustiti, da bi notranja struktura dvojezičnega ozemlja bila s pomočjo teritorialne avtonomije tako razrahljana, da bi ne bili več sposobni tega področja obvladati in braniti. Zaradi tega je bilo treba posebno paziti na določbe člena 5B (poznejšega čl. 7), v katerih bi naj bile opisane pravice manjšine. Bili smo pripravljeni priznati jezikovne in kulturne pravice manjšine; kljub temu pa smo morali paziti, da ne bi člen o mejah bil praktično razveljavljen." In dalje: "Naša londonska delegacija je zahtevala vsak dan odločitve, ali naj pristane na to ali ono besedilo. Pri tem je šlo pogostoma za take zelo zamotane zadeve kot je manjšinska zaščita na Koroškem..." (Karl Gruber, Zwischen Befreiung und Freiheit, Wien 1953, str. 215 in 217). Avstrijsko zunanje ministrstvo je torej o vsem bilo sproti informirano, je tudi dalo pristanek na vsako posamezno formulacijo ob polnem poznanju njene vsebine. Zato je gotovo neumestno, da danes avstrijska oblast postopa nasprotno pozitivnim določbam državne pogodbe in izkrivlja njihov duh in namen, ko uzakonjuje ugotavljanje manjšine kot pogoj za izvajanje teh določb in ko daje pojmu manjšine vsebino, ki nasprotuje državni pogodbi.

Kakšen praktičen pomen za manjšino bi naj imele določbe o njenem ugotavljanju po namenu avstrijskega zakonodajalca, postane jasno, če pogledamo metodo, ki jo je Avstrija uporabila v povojnih letih, da bi sistematično zbudila dvom o obstoju slovenske manjšine kot take in da bi ta dvom tudi politično izkoristila.

Kot rečeno, se je uredba iz l. 1945 o dvojezičnem šolstvu naslonila na zadnje kolikor toliko objektivno ljudsko štetje, t. j. iz leta 1910. Avtorjem uredbe je bilo pač jasno, da poznejša avstrijska štetja ne morejo biti podlaga za ugotovitev etnične strukture Južne Koroške. Neuporabnost poznejših avstrijskih štetij se je najočitneje pokazala leta 1939, ko je celo nacistični režim pri svojem štetju na Koroškem ugotovil znatno več Slovencev kot pa je to bilo pri štetjih avstrijske republike. (Avstrijsko štetje l. 1923 - 36.213 in l. 1934 - 26.128 Slovencev, nacistično štetje l. 1939 - 45.000 Slovencev.)

Po vojni Avstrija sprva ni sistematično izvedla štetja, ki bi ugotavljalo materinščino ali pa vsaj občevalni jezik prebivalstva. Pač pa se je za praktične potrebe, posebno za potrebe šolstva, odločila za to, da je vsako leto pri rednih statističnih podatkih, ki so jih dajali posamezni šolski voditelji za svoje šolske okoliše, anketirala tudi materinščino učencev. Zanimivo je, da je statistični urad te podatke objavil prvič leta 1948/49, torčj v času, ko je bilo že skoraj popolnoma zanesljivo, da je mejno vprašanje praktično rešeno.

Kriterij za ugotavljanje materinščine šolarjev v letu 1948/49 sicer ni bil objavljen, vendar je zelo verjetno tedaj veljalo podobno pravilo, kakršno so v poznejših letih uporabljali pri šolski statistiki. Za podobno statistično anketo v letu 1951/52 je odlok št. 59 deželnega šolskega sveta (10. september 1951, Z. 11. 557/Lschr.) dal šolskim vodstvom, v smislu odloka zveznega prosvetnega ministrstva, z dne 13. avgusta 1951, Zl. 34. 842-IV/18, naslednje navodilo glede izpolnjevanja rubrike o materinščini: "Kot materinski jezik je treba zapisati občevalni jezik, ki je v rabi v družinskem krogu. Pri tem ne gre za izjavo o kulturni pripadnosti, zaradi česar je treba učence, ki doma govorijo izključno ali pretežno slovenski, oziroma slovensko narečje (nekoč označevano kot "windisch") zapisati v rubriko 'materinski jezik slovenski'. Razrednemu učitelju bo to večinoma znano brez posebnega spraševanja."⁴⁵ Gre torej za podatke, ki so jih o družinskem jeziku učenca dajali učitelji v glavnem po svoji vednosti brez posebnega spraševanja. Razume se, da je bil podatek odvisen od učiteljevega osebnega mnenja oziroma razpoloženja in ga nihče ni kontroliral, tako da ga je mogoče vzeti le kot spodnjo mejo števila otrok slovenskega materinskega jezika, ne pa kot maksimalno število. Značilno za zmedo, ki ga je avstrijska statistika dotlej ustvarila s svojimi jezikovnimi merili, je za splošne pojme malo nenavadno opozorilo, da ne gre za "izjavo o kulturni pripadnosti", marveč za družinski jezik, kar bi po samem pojmu materinščine pač moralo biti že jasno. Instruk-

⁴⁵ Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten, Stück IX/X, Sept./Okt. 1951, str. 67.

ritivno je tudi stališče, ki se ujema z znanstvenimi kriteriji in s stvarnim stadijem, da je "windisch" le zgodovinska nemška oznaka za slovensko koroško narečje in da ga je treba uvrstiti v kategorijo slovenskega jezika. Enako navodilo je bilo izdano še leta 1953, leta 1954 pa je sledilo opozorilo, da "ima otrok lahko samo en materinski jezik".⁴⁶ Od leta 1956 dalje je popisovanje materinščine in objavljane takih podatkov prenehalo. Po teh podatkih je bilo v šolskem letu 1948/49 na koroških dvojezičnih šolah skupno 6.733 učencev s slovensko materinščino.⁴⁷ Če bi to število slovenskih otrok preračunali na sorazmerno število vsega prebivalstva, bi dobili za ozemlje dvojezičnih šol na Koroškem približno 47.500 ljudi s slovensko materinščino. Torej še vedno mnogo manj kot pa so bile sodobne cenitve britanskih okupacijskih oblasti, ki so računale da je na Koroškem okrog 60.000 Slovencev.^{47a} Pa vendar je tudi ta številka bila avstrijskim krogom previsoka, zato so se za popis prebivalstva, ki je bil izveden 1. junija 1951, odločili za čisto posebno metodo prikrivanja Slovencev.⁴⁸ Tudi to pot se avstrijska statistika na osnovi izkušenj, ki izvirajo še iz časov monarhije, ni odločila za ugotavljanje materinskega jezika prebivalstva, marveč za tako imenovani občevalni jezik (Umgangssprache). Znano je, da ta kriterij pripomore jeziku večine do še močnejšega izraza, medtem ko se jezik manjšine po njem statistično oslabi. Prav zaradi te okoliščine je populacijska komisija ekonomskega socialnega sveta OZN na svojem III. zasedanju 10. do 25. maja 1948 izdelala priporočila vladam glede metod, ki naj bi jih statistične oblasti uporabljale pri popisih prebivalstva. Ta priporočila pravijo glede jezika: "Podatki o materinskem jeziku so na splošno bolj koristni kot drugi tipi podatkov o jeziku za analiziranje prebivalstva glede na etnično poreklo, čeprav niso zanesljivi kot merilo za dejanske jezikovne sposobnosti ljudi v času štetja. Materinski jezik se na splošno definira, v skladu s priporočilom populacijske komisije, kot jezik, ki so ga govorili v posameznikovem domu v času njegovega otroštva ali njegov bližnji ekvivalent, kot na primer jezik, ki so ga govorili posameznikovi starši ali katerega se je najprej naučil govoriti." - "Podatki o jeziku, ki ga posameznik na splošno govori (torej občevalni jezik, op. pis.), so manj primerni za ugotavljanje etničnih skupin od podatkov o materinskem jeziku, kajti številne osebe različnega jezikovnega izvora običajno uporabljajo glavni jezik dežele, v kateri prebivajo." - "V primeru, da govorijo več jezikov, mora klasifikacija v tabeli pokazati jezik, ki se največ uporablja doma."⁴⁹ Tedanja

⁴⁶ Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten, Stück IX/X, Sept./Okt. 1954, str. 62.

⁴⁷ Primerjaj: Janko Pleterski, Materinščina otrok in pouk na koroških osnovnih šolah, Zbornik Koroške, Ljubljana 1959, str. 116.

^{47a} Report from the Select Committee on Estimates, Session 1945-46, London His Majesty's Stationary Office, str. 674.

⁴⁸ Primerjaj: Vladimir Klemenčič, Avstrijski popis prebivalstva l. 1951 in koroški Slovenci, Naši razgledi, 8. X. 1955, št. 19 in pa razprava istega avtorja, navedena pod op. 42.

⁴⁹ ST (SOA) Series A. Population studies, No. 4, Population census methods, Lake Success, New York, November 1949, str. 69-71.

navodila populacijske komisije so v jezikovnem pogledu popolnoma jasna in bi pomenila, da bi na Koroškem oziroma na vseh manjšinskih področjih Avstrije jezikovna statistika morala ugotavljati materinščino prebivalstva, če bi hotela dati pravilno sliko o etnični strukturi prebivalstva. Celo v primeru, da bi ugotavljala več jezikov, bi moral v statističnih tabelah predvsem obveljati jezik, ki ga ljudje uporabljajo doma, torej družinski jezik, ne pa jezik, ki ga uporabljajo v zunanjem občevarstvu. In to ne glede na okoliščino, ali je ta jezik naveden na prvem ali drugem mestu. Vide-li bomo, da je avstrijska statistika leta 1951 sprejela postopek, ki je bil popolnoma drugačen od teh priporočil.

Štetje leta 1951 ni ugotavljalo materinščine, marveč je ugotavljalo občevarni jezik. Celo pri tem je ob ugotavljanju oseb z dvema občevarnima jezikoma zanemari-lo jezik, ki ga oseba govori doma in tega pri končni objavi ni upoštevalo.

Navodilo avstrijskega centralnega statističnega urada za popis l. 1951 za rubriko 14 hišne anketne pole o občevarnem jeziku se je glasilo: "Kot občevarni jezik je treba pri šteti osebi navesti tisti jezik, katerega se v navadnem življenju izključno ali pa vsaj pretežno poslužuje. V področjih, v katerih se govorijo praviloma dva ali pa več jezikov kot občevarni jezik, je treba navesti tisti jezik ali tiste jezike kot občevarni jezik, katerih se šteta oseba pretežno poslužuje. Pri otrocih, ki še ne znajo govoriti in pri nemih, je treba v rubriki 14 navesti tisti občevarni jezik, ki ga govore v njihovih družinah, če pa te družine ni, pa v njeni okolici." Po formulaciji tega navodila je očitno, da občevarnega jezika ne gre zamenjavati z materinskim jezikom.

Novost pri štetju leta 1951 v primerjavi s prejšnjimi avstrijskimi štetji je okoliščina, da je štetje dalo možnost upoštevanja tudi dveh ali celo več občevarnih jezikov. Uradni komentar avstrijskega statističnega centralnega urada, ki je bil o štetju 1951 izdan nekaj let pozneje (1957), to okoliščino označuje tako-le: "Treba je še poudariti, da je popis z možnostjo, da se navede več jezikov kot občevarni jezik, ustregel interesom manjšin." ("Es sei noch hervorgehoben, dass es durch die Möglichkeit, mehrere Sprachen als Umgangssprache anzuführen, den Interessen der Minderheiten entgegengekommen wurde."⁵⁰) Z drugimi besedami, po tem tolmačenju, bi naj okoliščina, da so posamezne osebe lahko navajale dva ali pa več občevarnih jezikov pripomogla k temu, da bi manjšinski jezik prišel močnejše do izraza v primerih, kjer gre za izrazito dvojezične osebe, oziroma kjer bi občevarni jezik preprečil, da bi dejanski manjšinski, t. j. materinski jezik, oseb prišel do izraza. To načelno stališče je gotovo pozitivno in ustreza stališču, ki ga je glede dvojezičnih oseb narodnostna statistika že prej poznala, posebno v Nemčiji pred prvo svetovno vojno.⁵¹

⁵⁰ Organisation, Technik und Methodik der Volkszählung vom 1. Juni 1951, bearbeitet und herausgegeben vom Österreichischen Statistischen Zentralamt, Wien 1957, str. 63.

⁵¹ Pruska uradna statistika je na manjšinskih področjih vse dvojezične osebe prištela manjšini (prim. W. Winkler, Statistisches Handbuch der europäischen Nationalitäten). Nemški statistični izvedenec Würzburger zahteva, da je treba postaviti splošno pravilo, da se pri dvojezičnih osebah kot materinski

Kakor je vidno iz omenjene publikacije avstrijskega statističnega centralnega urada o organizaciji, tehniki in metodi štetja iz leta 1951, je to štetje pri občevalnih jezikih posebej upoštevalo naslednje jezike: nemški, hrvaški, madžarski, slovaški, slovenski, češki, drugi, neznani. Centralni statistični urad je tudi določil dežele, kjer se lahko navajata tudi po dva občevalna jezika, in sicer sta to bili Gradiščanska in Koroška. Na Gradiščanskem so upoštevali naslednje jezikovne kombinacije: poleg čisto nemškega, čisto hrvaškega in čisto madžarskega občevalnega jezika še nemško-hrvaški, nemški-madžarski, hrvaški-nemški, hrvaški-madžarski, madžarski-nemški, madžarski-hrvaški. Do tu je vse v redu. Ko pa pridemo do koroške dežele, pa zasledimo nekaj nenavadnega. Nenadoma namreč v jezikovnih kombinacijah opazimo jezik, ki ga nismo našli v oficialni koloni jezikov ki jih štetje upošteva. Poleg resnično in notorno obstoječih obeh deželnih jezikov, namreč nemškega in slovenskega, najdemo tukaj še jezik prav posebne vrste "windisch". Tako je štetje poleg resnično dvojezičnih kategorij "deutsch-slowenisch" oziroma "slowenisch-deutsch" upoštevalo še povsem svojevoljne kombinacije "deutsch-windisch", "slowenisch-windisch", "windisch-deutsch", "windisch-slowenisch" poleg čistih "deutsch", "slowenisch" in "windisch". V jezikovnem pogledu je štetje na Koroškem iz leta 1951 nekaj prav posebnega in prvič v zgodovini Avstrije uvaja nov jezik ("windisch"), ki v jezikoslovju in dejanskem stanju seveda ne pomeni nič drugega kot slovenski jezik oziroma koroško narečno obliko slovenskega jezika. Ne bomo tukaj podrobneje razpravljali o tem vprašanju.⁵² Povsem jasno pa je, da bi štetje 1951, če bi z metodo ugotavljanja slovenskega narečja poleg še slovenskega knjižnega jezika res hotelo ustreči manjšini, to lahko storilo edino na ta način, da bi pri končnem obdelovanju statističnega gradiva obe kategoriji "slovenski" in "windisch" morali biti izenačeni. Anketiranje, oziroma registriranje slovenskega koroškega narečja, ločeno od slovenskega knjižnega jezika, bi imelo smisel edino tedaj, če bi popisovalci s tem hoteli upoštevati dejstvo, da velik del koroškega slovenskega prebivalstva doslej v šolah, ki so v bistvu bile nemške, ni imel priložnosti naučiti se svoje materinščine v knjižni obliki. Vrh tega bi seveda končna obdelava in objava statističnih podatkov, ki dvojezičnosti ni več upoštevala, marveč je prebivalstvo delila samo na nemški in slovenski občevalni jezik, morala kajpak prišteti vse dvojezične osebe slovenski jezikovni skupini. To ne izhaja samo iz principa, ki ga je centralni statistični urad sprejel, namreč da naj bi dvojezičnost pomenila ugodnost manjšinam, marveč tudi iz dejanskega stanja na koroškem področju. Tukaj je namreč dvojezično dejansko edinole slovensko prebivalstvo, kajti le slovensko prebivalstvo je že generacije prisiljeno učiti se nemškega jezika, medtem ko nemško prebivalstvo doslej v zgodovi-

jezik šteje manjšinski jezik (Eugen Würzburger, *Minderheitenstatistik*, Deutsches Statistisches Zentralblatt 1926, s. 137-138).

⁵² Prim.: Lojze Ude, *Teorija o vindišarjih - "Windische"*, Celovec 1956.

ni nikoli ni bilo v položaju, da bi se v znatnejši meri učilo slovenskega jezika. To dejstvo je potrdil tudi poznavalec koroških jezikovnih razmer in potomec stare koroške rodovine Dr. Erich Meninger-Lerchenthal v svojem članku "Österreich und seine Slowenen" leta 1954.⁵³ Tudi koroška deželna vlada je še leta 1953 v svojem motivnem poročilu k predlogu za revidirani šolski zakon gradila na tem dejstvu.⁵⁴

Kako pa je popis l. 1951 v resnici izvedel načelo, da je treba manjšini ustreči, kaže njegova praktična izvedba, metoda objavljanja njegovih podatkov in končno izkoriščanje teh podatkov za zakonsko omejitev manjšinskega področja. Ne bomo tukaj ponavljali stvari, ki jih je temeljito obdelal dr. Vladimir Klemenčič,⁵⁵ vendar naj posebej opozorimo na nekatere momente.

Po podatkih Avstrijskega centralnega statističnega urada, objavljenih v avstrijskem vladnem listu "Wiener Zeitung", je bilo na Koroškem pri štetju leta 1951 registrirano naslednje število ljudi z različnimi občevalnimi jeziki oziroma jezikovnimi kombinacijami:

nemški	428784
nemški, slovenski	8617
nemški, "windisch"	10944
slovenski	7707
slovenski, nemški	5888
slovenski, "windisch"	117
"windisch"	3454
"windisch", nemški	5330
"windisch", slovenski	38
drugi, neznani	3885 ⁵⁶

Skupno število prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom na Koroškem je po teh podatkih leta 1951 bilo 42095. Torej znatno manj od števila, ki so ga navajale britanske okupacijske oblasti in celo manj od števila, do katerega bi lahko prišli na osnovi podatkov o materinščini šoloobveznih otrok v šolskem letu 1948/49. Pa

⁵³ "In einem Völkermischgebiet - das ist ein Lebensraum, in dem zwei verschiedene Völker zufolge eines oder mehrerer Staatsorganisationsprinzipien zusammenleben - werden zwei verschiedene Sprachen gesprochen. Die Bewohner, die in engere berufliche, wirtschaftliche, gesellschaftliche Bindung miteinander treten, müssen beide Sprachen beherrschen. Bisher waren in Südkärnten die Slowenen (Windischen) die doppelsprachigen Bewohner" ("Die Österreichische Furche", 11. IX. 1954.)

⁵⁴ "Die Annahme ist berechtigt, dass die Zahl der für die Minderheit in Kärnten 'im weitestem Umfange in Frage kommenden Personen nicht grösser ist als die Zahl derer, die bei der Volkszählung im Jahre 1951 angegeben haben, dass sie entweder Slowenisch und Windisch oder Slowenisch und Windisch neben Deutsch sprechen." - "Das sind also insgesamt 42.095 Menschen. Wie bereits früher ausgeführt, ist es nicht wahrscheinlich, dass die Zahl der irgendwie Slowenisch-Sprechenden diese Ziffer übersteigt." (Kärntner Landes-Zeitung, 18. december 1953, št. 49.)

⁵⁵ Dr. Vladimir Klemenčič, o. c.

⁵⁶ "Wiener Zeitung", 9. julij 1952.

vedar je tudi to število bilo avstrijskim oblastem preveliko, zato ga v nobeni uradni statistični publikaciji niso objavile, marveč vedno le razdeljeno na razne kategorije, ki so število Slovencev prikrivale.

Izkazalo se je, da je samovoljna uvedba neobstoječe jezikovne kategorije "windisch" v štetje in pa možnost kombinacije dveh jezikov pri tem štetju dala avstrijskim narodnostnim statistikom neslutene možnosti igre s številkami o Slovencih na Koroškem.

Avstrijski centralni statistični urad je svojo "dobrohotnost" do slovenske manjšine izkazal na ta način, da je vse dvojne jezikovne kategorije, kjer je stala nemščina na prvem mestu, prištel enostavno k nemškemu prebivalstvu. Na ta način je bilo prišteti k nemški večini celih 19.561 ljudi s slovenskim občevalnim jezikom. Le ostanku, t. j. 22.534 osebam, ki so slovenski oziroma "windisch" jezik navedle na prvem mestu ali pa samostojno, je avstrijski zvezni statistični urad priznal slovenski občevalni jezik. Pa še to število je skril na ta način, da je te ljudi v nekaterih publikacijah prištel enostavno k kategoriji "drugi in neznani". Pri tem postopku je avstrijskemu centralnemu statističnemu uradu treba šteti v dobro vsaj to, da je pri sestavljanju končnih števil še izenačeval kategoriji slovenski in "Windisch" kot istopomenski.

Ekstremni nemški nacionalisti v Avstriji pa se niti s takim dobesednim statističnim razpolovljenjem slovenske manjšine niso zadovoljili, marveč so zahtevali še več. Razen tega, da so prišteli vse, ki so nemški občevalni jezik navedli na prvem mestu, k Nemcem, so zahtevali, naj bi k nemški skupini prišteli tudi vse tiste, ki so na prvem mestu navedli tudi "windisch". Z drugimi besedami, ti ekstremisti so zahtevali, naj se "windisch" osamosvoji kot jezikovna kategorija v tem smislu, da se ne sme priznati kot slovenska in da se mora enostavno prišteti k nemški. Po teh zahtevah bi priznali k slovenskemu občevalnemu jeziku samo tiste, ki so pri štetju navedli slovenščino, bodisi kot edini občevalni jezik, ali pa na prvem mestu. Po tej metodi bi bilo treba od manjšine odšteti nadaljnjih 8.822 oseb in bi število Slovencev bilo reducirano na 13.712.

Ta perfidna in z ničimer upravičena matematika se je spočela v vrstah najbolj notornih nemških ekstremistov, katerih največja želja je sporočiti svetu, da na Koroškem ni več nobenega Slovenca. V glasilu teh krogov je W. S. (nedvomno iniciale za Walterja Schneefussa, umrlega leta 1958) objavil zemljevid, na katerem je bil na Južnem Koroškem po občinah včrtan odstotek Slovencev, seveda Slovencev, ki so jih gospodje iz Alpenländischer Kulturverbanda po svoji posebni matematiki še priznali (13712).⁵⁷ V spremnem članku k temu zemljevidu je Walter Schneefuss zmagoslavno ugotovil, da so po štetju leta 1951 od vseh 62 občin dvojezičnega ozemlja samo še 4 občine, v katerih je večina prebivalstva slovenska. V vseh ostalih ob-

⁵⁷ "Rundbrief des Alpenländischen Kulturverbandes", junij-julij 1956.

činah, se veseli Walter Schneefuss, imajo večino bodisi "Windische" ali pa Nemci. Članek, še bolj pa zemljevid, sta dokument ekstremnega nemškega nacionalizma na Koroškem. Stvar bi bila bolj smešna kot pomembna, če ne bi te ekstremistične teze povzeli najodgovornejši in vodilni krogi v Avstriji. Le malo časa za tem je vplivni dunajski dnevnik in organ avstrijske Zveze industrijcev "Die Presse" objavil prava Schneefussov zemljevid, na katerem so Slovenci na Koroškem omejeni samo še na 4 izolirane občine.⁵⁸ Lansiral ga je kot avtentičnega v avstrijsko javnost, na zmagovit pohod, ki se je končal, kot bomo videli, v kabinetu avstrijske vlade.

Že 11. septembra 1957 je avstrijska vlada sprejela zakonski načrt, s katerim naj bi bila izvedena določba člena 7 avstrijske državne pogodbe o priznanju slovenščine kot uradnega jezika na sodiščih v okrajih s slovenskim in mešanim prebivalstvom na Koroškem. Znano je, da je na Koroškem devet sodnih okrajev, ki v celoti (6) ali pa deloma (3) leže na področju, kjer biva slovensko prebivalstvo. Paragraf 1 tega vladnega zakonskega načrta pa je določal, da je slovenščina dovoljena kot drugi uradni jezik na sodiščih samo v treh sodnih okrajih in sicer v Železni Kapli, Pliberku in Borovljah. Postavlja se vprašanje, po kakšnem kriteriju in s kakšnega vidika je avstrijska vlada določila prav te tri sodne okraje izmed devetih, ki bi nedvomno morali biti v zakonu upoštevani. Odgovor bi zaman iskali v uradnih izjavah avstrijskih vladnih predstavnikov. Najdemo pa ga spet v krogu tistih ljudi, katerih se zaradi njihove nedemokratske preteklosti oficialna Avstrija nekam sramuje, a ki s svojo aktivnostjo dejansko diktirajo in monopolizirajo avstrijsko politiko do manjšin.

V že citiranem glasilu teh ekstremistov, "Rundbrief des Alpenländischen Kulturverbandes", v decembrski številki 1957 in v marčni številki l. 1958, najdemo vse, češar nam avstrijska vlada ne pove. V Mariatrostu pri Gradcu je bilo 28. in 29. septembra 1957 zborovanje tkim. "obrambnih" društev (Schutzverbände), t. j., cele vrste društev, katerih izključna naloga je "utrjevanje" nemštva na področjih, kjer živi slovenska manjšina, društev, ki so se iz ilegale upala na dan šele po podpisu avstrijske državne pogodbe. Nek "izvedenec" je na tem zborovanju govoril o manjšinski politiki na Južnem Koroškem. Ta je zborovalcem zaupal, da je avstrijska vlada pri sestavljanju zakonskega načrta glede uporabe slovenščine na koroških sodiščih postavila najnižji odstotek, ki ga mora manjšina v določenem sodnem okraju doseči, da bi ta okraj bil priznan kot dvojezičen. Referent je na tem zborovanju kritiziral ta postopek zaradi tega, ker vlada kot minimalno stopnjo ni določila 30%, marveč 20%.

Znano je, da avstrijska državna pogodba namenoma⁵⁹ izpušča vsakršno določbo o minimalnem odstotku, ki bi ga manjšina morala doseči. Sestavljalci državne

⁵⁸ "Die Presse", 22. julij 1956.

⁵⁹ Britanski predlog za čl. 7 je najprej predvideval, naj določbe o slovenščini in hrvaščini kot drugem

pogodbe so s tem izrazili mnenje, da mora biti manjšina upoštevana tam, kjer živi, ne glede na to, do kakšne mere in do kakšnega procenta je dosedanja germanizacija manjšino že posrečilo utesniti, v resnici ali pa v statistiki. Če je avstrijska vlada postavila spodnjo mejo upoštevanja manjšine in sicer 20%, je to storila na svojo roko, mimo določb državne pogodbe. Toda tudi če to vprašanje pustimo za zdaj ob strani moramo vendarle pogledati, po kakšnem kriteriju je avstrijska vlada računala teh 20%, da je lahko prišla do zaključka, da so na Koroškem samo še trije sodni okraji, ki to stopnjo dosežejo.

Delo si bomo olajšali tako, da ne bomo za zdaj obravnavali tistih treh sodnih okrajev, ki segajo s svojim večjim delom na nemško področje, marveč le tistih šest okrajev, ki v celoti (z izjemo sodnega okraja Velikovec, od katerega pa bomo odšteli njegovo edino čisto nemško periferno občino Pustrico) leže na ozemlju slovenske naseljenosti. To so okraji Velikovec, Pliberk, Dobrla ves, Železna Kapla, Borovlje in Rožek. Štetje 1951 je za teh 6 sodnih okrajev ugotovilo, da imajo okroglo naslednje odstotke Prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom (vsi enojezični ali dvojezični prebivalci s slovenskim občevalnim jezikom):

Velikovec	29%
Pliberk	69%
Dobrla ves	63%
Železna Kapla	52%
Borovlje	44,5%
Rožek	41,5%

Kdor se še ni dobro seznanil z avstrijskimi metodami, ta bi na svoje presenečenje moral ugotoviti, da je delež prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom v vseh teh šestih sodnih okrajih daleč nad tisto spodnjo mejo 20%, ki naj bi postala usodna za upoštevanje jezika slovenske manjšine na sodiščih. Jasno je torej, da avstrijska vlada pri sestavljanju svojega načrta ni mogla upoštevati tega števila prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom.

Poglejmo, kakšna bi bila slika, če bi domnevali, da je avstrijska vlada uporabila metodo Avstrijskega centralnega statističnega urada, ki smo jo omenili zgoraj in ki manjšini odšteje vse tiste ljudi, ki so kot svoj občevalni jezik navedli slovenščino na drugem mestu za nemščino. Odstotek tako reduciranega slovenskega prebivalstva bi bil naslednji:

uradnem jeziku veljajo v upravnih in sodnih okrajih, v katerih živi "znatno število" državljanov slovenski ali hrvaški govoreče manjšine (Volkszeitung, 17. avgusta 1949, št. 186, str. 2), sovjetski predstavnik pa je zahteval, naj bo preprosto rečeno, da dvojezičnost velja v enotah s slovenskim, hrvaškim ali mešanim prebivalstvom (Volkszeitung, 20. avgusta 1949, št. 189, str. 1). Veljavno besedilo državne pogodbe, ki ne postavlja pogoja o deležu slovenskega oz. hrvaškega prebivalstva, kaže, da so se sestavljenci pogodbe tudi v tem vprašanju zedinili in zavrgli pogoj, da mora manjšinsko prebivalstvo doseči določen odstotek. Prim. že navedeno študijo "Minderheit, Volksbefragung und Staatsvertrag" v "Slov. vest.", št. 9 in 10, 1960.

Velikovec	10%
Pliberk	52%
Dobrla ves	28%
Železna Kapla	44%
Borovlje	33%
Rožek	20%

Zopet bi bil naš nepoučeni bralec v zadregi, ko bi gledal te številke, saj bi po njih morala avstrijska vlada priznati dvojezičnost vsaj petim sodnim okrajem na Koroškem. Očitno je torej, da so sestavljalci zakonskega osnutka imeli v predalu popolnoma drugačen in Slovencem še bolj radikalno neugoden način računanja odstotka manjšine. Kakšen način računanja pa bi lahko bil še bolj neugoden? Pač tisti, ki so ga zahtevale že omenjene nemške nacionalistične organizacije preko svojega izvedenca Walterja Schneefussa, to je: "windisch" je treba osamosvojiti in prišteti k nemščini, za manjšino je treba šteti samo tiste, ki so prijavi "slovenski" bodisi kot edini občevelni jezik ali pa na prvem mestu. Poglejmo:

Velikovec	3%
Pliberk	22%
Dobrla ves	11%
Železna Kapla	31%
Borovlje	20%
Rožek	16%

Edino po tem zadnjem kriteriju, ki za celo Koroško priznava samo še 13.712 Slovencev, je bilo torej mogoče, da je za dvojezičnost na sodiščih prišlo v poštev samo še troje sodnih okrajev od devetih. Avstrijski vladni zakonski načrt se je torej, v praktični izvedbi člena 7, naslonil na najbolj ekstremistično metodo statističnega reduciranja slovenske manjšine, metodo, ki je popolnoma samovoljna, neznanstvena in izključno naslonjena na prikrivanje resničnega etničnega značaja večine prebivalstva na Južnem Koroškem. Dejstvo je, da je tudi novi zakon o jeziku na sodiščih, ki je bil sprejet 19. marca 1959, zopet uzakonil, da je slovenščina dovoljena na sodiščih samo v teh treh sodnih okrajih. Z drugimi besedami, Avstrija je kljub protestom in opozorilom slovenske manjšine ponovno dejansko sprejela kriterije skrajnih nemških nacionalistov in jih prikazala kot izpolnjevanje 7. člena.

Takšni so kriteriji, ki bi naj tvorili teritorialno osnovo za izvajanje celotnega sistema manjšinske zaščite po državni pogodbi. Formalno se stvar prikazuje kot provizorij do tkim. ugotavljanja manjšine. Jasno pa je, da nič ni bolj trajnega kot provizoriji in da zakonodajalci računajo, da tudi sistem ugotavljanja manjšine ne bo manjšine postavil v boljši položaj. V tem nas utruje novica, ki jo je 8. julija 1960 objavil del avstrijskega časopisja, da je avstrijsko pravosodno ministrstvo izdelalo zakonski načrt, po katerem bi ugotavljanje manjšine izvedli v obliki političnega refe-

renduma.⁶⁰ Izmed vseh možnih oblik ugotavljanja manjšine je ta oblika tista, ki so jo ekstremni nemški nacionalisti ves čas zahtevali in ki je za manjšino najneugodnejša.

VIII.

Pojasnjevalne pripombe avstrijske vlade k državni pogodbi (Priloga 8) pravijo glede odstavka 2. čl. 7, da ustvarja za manjšino večje pravice kot pa jih je imela po dotedanjem pravu (čl. 68 saintgermainske pogodbe).

Iz te razlage je treba fiksirati predvsem dva momenta: a) avstrijska vlada je v trenutku ratifikacije državne pogodbe zamolčala zakonsko uredbo iz l. 1945 o dvojezičnih šolah in je ni navedla kot veljavno pravo, marveč je posegla nazaj na določbe saintgermainske pogodbe, ne da bi ta svoj postopek pravno utemeljila; b) določba saintgermainske pogodbe je poudarjena kot dotlej veljavni minimum posebne pravice manjšine na področju šolstva, čl. 7 pa pravico razširja preko tega minimuma; najavljena izvedbena zakonodaja v nobenem primeru ne more pravice manjšine zožiti pod ta minimum.

Prvi akt izvajanja odstavka 2. čl. 7 je bil odlok zveznega ministrstva za prosveto z dne 1. julija 1957, Zl. 47. 600-12/57 (Priloga 13 in 14), s katerim je bila ustanovljena Zvezna realna gimnazija za Slovence v Celovcu, pozneje na osnovi novega šolskega zakona, preimenovana v Zvezno gimnazijo in realno gimnazijo in za Slovence v Celovcu (Priloga 15). Ne glede na vse okoliščine nastanka slovenske gimnazije (istočasna likvidacija pouka slovenščine na vseh ostalih gimnazijah in realkah v Celovcu in Beljaku, fizični napadi na dijake nove slovenske gimnazije), je slovenska gimnazija v Celovcu pozitivna postavka Avstrije v bilanci zakonskega izvajanja čl. 7 in s tem tudi pozitivna točka v novem šolskem zakonu, v katerem je končno našla mesto.

Drugi izvedbeni zakonski akt je bil zvezni zakon o manjšinskih šolah za Koroško z dne 19. marca 1959 in na njem temelječi "koroški deželni zakon z dne 10. julija 1959 (Prilogi 16 in 17). Ta zakon ne izhaja od pravnega in dejanskega stanja, ki ga je slovenski jezik imel na koroških šolah v času podpisa državne pogodbe (uredba iz l. 1945), marveč od dejanskega položaja, ki je ustvaril nezakoniti in protiustavni (glej zgoraj!) odlok deželnega šolskega sveta z dne 22. septembra 1958. Na ta moment (nehote) opozarja spremno poročilo parlamentarnega šolskega odbora k sprejetemu zakonskemu načrtu, ko ugotavlja, da je v času delovanja parlamentarnega pododbora za pripravo zakonskega načrta (t. j. od 20. novembra 1957 dalje) "v pravnem položaju manjšinskega šolstva na Koroškem nastopila sprememba v tem smislu, da je odlok deželnega šolskega sveta za Koroško z dne 22. septembra

⁶⁰ "Volkszeitung", 8. julij 1960, št. 154, str. 1.

1958 ustvaril možnost za odjavljanje otrok od udeležbe pri slovenskem pouku".⁶¹ To dejstvo je prišlo do izraza tudi v debati na plenumu pred sprejetjem zakona in sicer v izvajanjih obeh glavnih predlagateljev, zlasti dr. Neugebauerja: "S tem odlokom se je dejanski položaj, ki je za zakonodajo zelo pomemben, načelno spremenil, kajti odlok je ustrezal izpovednemu načelu. Nadaljnja pogajanja niso mogla več upoštevati samo šolsko uredbo iz leta 1945, marveč so morala upoštevati tudi odjavitveni odlok iz leta 1958."⁶² Dejansko seveda pogajanja, zlasti pa sprejeti zakon, uredbe iz leta 1945 sploh niso nič upoštevali, pač pa so se v celoti naslonili na nezakoniti odlok iz leta 1958. To dejstvo ugotavlja celo prof. Ermacora v svojem letošnjem članku, ko pravi, da je sprejeti šolski zakon "prevzel osnovno misel Wedenigovega odloka".⁶³

Za manjšinski šolski zakon veljajo zato tudi vse naše načelne pripombe, ki smo jih imeli ob odloku z dne 22. septembra 1958. Razen teh je treba ob manjšinskem šolskem zakonu izreči še druge pripombe. Položaj slovenskega jezika v šoli je doživel še novo poslabšanje. Medtem ko je odlok 22. septembra 1958 uvažal pravico staršev v obliki negativne opcije (slovenski pouk je bil praviloma obvezen, starši so dobili samo pravico odjave), uvaža zakon na dvojezično področje kot pravilo čisto nemško šolo, dodatni slovenski pouk dobe otroci samo v primeru, da starši to izrecno zahtevajo. Kdor ne izrazi nobene želje, se avtomatično prišteje k učencem za čisto nemški pouk. Že temeljna formulacija zakona, "samo po volji zakonitega predstavnika je mogoče od učenca zahtevati, da uporablja slovenski jezik kot učni jezik ali da se ga uči kot učnega predmeta", priča o tem, da ne gre za uvajanje pravice manjšine, marveč narobe, da ima zakonodajalec pred očmi predvsem zagotovitev interesov večine. Zakon manjšini ne daje nič, medtem ko zelo mnogo zagotavlja večini. Tak način obravnavanja manjšinske zaščite na šolskem področju je vse prej kot normalen. Razen tega pa pomeni ta določba celo bistveno poslabšanje v primerjavi z minimumom, ki je bil slovenskemu jeziku v šoli zagotovljen v nekdanji utrakvistični šoli, kjer je bil slovenski jezik poleg nemškega obvezno v rabi v prvih dveh letih kot učni jezik, v poznejših letih pa je praviloma bil učni predmet z omejitvijo negativne opcije.

Nadaljnje poslabšanje položaja je v tem, da veže zakon teritorialni obseg veljavnosti svojih določb na rezultate uradne ugotovitve manjšine in samo začasno dopušča uporabo na šolah, ki so v začetku šolskega leta 1958/59 bile še dvojezične. Ta določba odpira možnost za najradikalnejšo redukcijo področja, kjer bo manjšinske pravice v šoli sploh še mogoče uveljavljati. Jezik manjšine se ne upošteva kot

⁶¹ 655 der Beilagen zu den stenographischen Protokollen des Nationalrates, VIII. GP., str. 1.

⁶² Stenographisches Protokoll, 85. Sitzung des Nationalrates der Republik Österreich, VIII. Gesetzgebungsperiode, 19. März 1959, str. 4135.

⁶³ Ermacora, Donauraum, o. c., str. 17.

trajen socialni faktor na njegovem domačem področju, marveč se tretira kot slučajna in izjemna zahteva državljanov, kateri je trenutno sicer treba ustreči, a ki lahko tudi izgine.

Načelno in stvarno poslabšanje s celotnim pravnim in dejanskim položajem v preteklosti pomeni določba, da se mora verouk za učence, prijavljene k dvojezičnemu pouku, na vseh stopnjah poučevati v nemškem in slovenskem jeziku. To poslabšanje je dvojno. Prvič je doslej v vseh obdobjih veljala določba, da se verouk poučuje v materinščini učencev, za kar je zadostovalo dejansko stanje in ni bila potrebna odjava oz. prijava s strani staršev. (Prim.: zadevno določbo uredbe iz l. 1945, ki se je odlok 22. IX. 1958 ni dotaknil.) Odslej pa morajo otroci, ki niso prijavljeni k dvojezičnemu pouku, imeti verouk samo v nemškem jeziku, ne glede na to, da je njihov materinski jezik slovenski. Drugič pa mora biti verouk tudi za otroke, ki so prijavljeni za dvojezični splošni pouk razen v materinščini še v nemščini. Nemščina stoji v zakonu celo pred materinščino.

Samo mimogrede naj opozorim še na nekatere resne pomanjkljivosti zakona. Materinščina otrok kot pedagoški činitelj absolutno ni upoštevana. Niti ne več kot zasilni učni pripomoček. Ničesar ni v zakonu, kar bi onemogočalo nemški nacionalistični pritisk na slovenske starše in niti ničesar, kar bi slovenske otroke ščitilo pred diskriminacijsko prakso. Ni sledu o tem, kar n. pr. zahteva lani sprejeti načrt deklaracije otrokovih pravic, da mora obvezna izobrazba otrokom nuditi "razumevanje kulture svojega lastnega naroda in drugih narodov" in da naj bodo "najboljši interesi otroka vodilni principi tistih, ki so odgovorni za vzgojo in šolanje otrok" (čl. 7), da "mora otrok biti vzgojen v okolju, ki podpira razumevanje, strpnost in prijateljstvo med narodi, narodnimi plemenskimi in verskimi skupinami in ki vzbuja odpor proti vsem oblikam narodne, plemenske in verske diskriminacije, da ga je treba zaščititi pred dejavnostmi, ki bi bile zasnovane na takšni diskriminaciji" (čl. 10). V njem tudi ni splošno priznanega načela manjšinske zaščite v šolah, da bodi učitelj iste narodnosti kot učenec, ali pa da vsaj ne sme biti njen nasprotnik. Razen tega tudi ničesar ne govori o skrbi za izdajo primernih učnih knjig in drugih pripomočkov za slovenski pouk, kakor je to še bilo v uredbi iz l. 1945.

Nedvomno ima zakon tudi nekatere dobre določbe. Predvideva dodaten slovenski jezikovni pouk na celovškem učiteljskišču za kandidate, ki želijo poučevati na dvojezičnih šolah. Žal ničesar ne govori o tem, da je treba takim učiteljem razen jezikovnega znanja zagotoviti tudi potrebno mero poznavanja slovenske književnosti, splošne kulture in zgodovine. Zakon predpisuje tudi obstoj slovenske srednje šole v Celovcu. Končno določa zakon tudi posebno šolsko nadzorno oblast za slovenski pouk na vseh prizadetih šolah. Pomanjkljivost te določbe je zlasti v tem, da pri-soja v kompetenco te oblasti samo pedagoške, ne pa tudi personalne in administrativne zadeve, kakor to manjšina želi. Posebno šibka točka pa je v tem, da zakon ne določa, da bi vodja te nadzorne oblasti moral biti slovenske narodnosti oziroma da

bi moral uživati zaupanje prizadete manjšine. Zakonitim predstavnikom otrok, prijavljenih k slovenskemu oz. dvojezičnemu pouku, ni dana nobena uradna možnost, da bi kot interesna skupina izražali in uveljavljali svoje želje glede oblikovanja tega pouka.

Končno naj poudarimo še dejstvo, da je v zakonu posredno priznana ustavna zakonska veljavnost uredbi iz l. 1945, čeprav jo je vlada pri neposredni razlagi pravnega stanja ob sprejemu državne pogodbe, kot smo videli, zamolčala. Zakaj bi jo sicer bilo treba zdaj posebej in izrecno razveljaviti in to celo z odločbo ustavnega karaktera, za katero je potrebna dvotretjinska večina (paragraf 35)?

Pomanjkljivosti manjšinskega šolskega zakona je občutil in do neke mere skušal ublažiti predsednik koroškega deželnega šolskega sveta in deželni glavar Ferdinand Wedenig. V ta namen je ob vpisu otrok v šolskem letu 1959/60 izdal nemško pisan apel na nemško govorečce prebivalstvo na Koroškem, v katerem ga poziva k narodnostni strpnosti (Priloga 18). Apel, ki je bil nalepljen po vsem dvojezičnem ozemlju, je značilen dokument nezdravih in z nemškim nacionalizmom zastrupljenih razmer, v katerih je nemogoče resno govoriti o svobodnem odločanju staršev. Istočasno je deželni šolski svet izdal odlok, po katerem se dolžnost prijavljanja k dvojezičnemu pouku, ki jo je uvedel novi šolski zakon, tolmači na ugodnejši način tako, da se izjava staršev praviloma zahteva samo prvo šolsko leto in da izjave ni treba vsako leto znova ponavljati, marveč da velja do konca šolanja. Še vedno pa je seveda mogoče otroke ob koncu vsakega šolskega leta odjaviti (Priloga 19).

Iz vsega doslej povedanega izhaja kot glavni zaključek: Manjšinski šolski zakon za Koroško pomeni v svojih bistvenih določbah radikalno poslabšanje, že kar diskriminacijskega značaja, tistega pravnega položaja, ki ga je jezik slovenske manjšine imel v trenutku podpisa državne pogodbe (uredba iz l. 1945). Ta zakon pomeni takšno poslabšanje tudi v primerjavi z nezakonitim stanjem po odloku z dne 22. septembra 1958. In končno, ta zakon pomeni takšno poslabšanje tudi v primerjavi z utrakvistično šolo v predvojni avstrijski republiki, ki je obstajala v okviru odločb saintgermainске pogodbe in katero je avstrijska vlada navedla 15. maja 1955 kot veljavni minimum priznanja pravic slovenske manjšine v šoli.

Doslej smo o manjšinskem šolskem zakonu govorili z vidika pravnega in dejanskega položaja ob podpisu državne pogodbe in z vidika določb odstavka 2 člena 7 te pogodbe. Treba pa je spregovoriti tudi o tretjem aspektu, katerega najdemo v avstrijski tovrstni literaturi.

IX.

Ves historiat nastanka odloka deželnega šolskega sveta z dne 22. IX. 1958 in novega manjšinskega šolskega zakona dokazuje, da je bil njun namen ustreči nemškim nacionalističnim zahtevam, ne pa izpolniti pravne obveznosti kakršnekoli vrste.

Odlok z dne 22. septembra 1958 tega niti ne prikriva, saj svoj nastanek z lastnim besedilom opravičuje s tem, da je pouk na šolah "ogrožen zaradi nemira, ki je nastal med starši dvojezičnega ozemlja" in dalje, da "nihče, ki mu je pri srcu vzgoja koroške mladine, ne more želeči niti šolske stavke niti zaprtja šol." Ker pa celo v avstrijskem pravnem sistemu niti vznemirjenje staršev, niti šolske stavke ne morejo biti neposreden pravni izvor novih zakonov, je bilo treba najti pravno obliko, ki naj nezakonito dejanje konsekrira. Zato se manjšinski šolski zakon z dne 19. marca 1959 prezentira kot izvedbeni zakon k čl. 7 a. d. p., torej kot akt izpolnjevanja meddržavne obveznosti, čeprav je v resnici zgolj izvedbeni zakon k nezakonitemu odloku z dne 22. septembra 1958. Toda ta pravna konsekracija nelegalnega dejanja se avstrijskemu pravu očitno še ne zdi dovolj trdna in zanesljiva, najbrž zato, ker tudi to pravo samo občuti, kako takšna manjšinska "zaščita" nasprotuje namenu določb državne pogodbe. Treba je bilo poiskati še nov "dokaz", da je Avstrija dolžna, celo, če sama ne bi hotela, uvajati v manjšinsko šolsko zakonodajo prav ta toliko sporni princip pravice staršev. Ni trajalo dolgo in pravni "missing link" je bil najden!

Komaj mesec dni po sprejemu manjšinskega šolskega zakona je prof. dr. Felix Ermacora, na znanstvenem predavanju v Gradcu o koroškem vprašanju postavil - po poročilu v dnevnem tisku - kot najvažnejšo ugotovitev, "da je Avstrija, ki je podpisala Evropsko konvencijo človekovih pravic, mednarodnopravno dolžna spoštovati pravico staršev. Proti pravici staršev, ki naj bo odločilna pri obisku manjšinskih šol, se živahno borijo voditelji slovenske manjšine... Četudi ima njihova utemeljitev tega nasprotovanja, včeraj in danes, nekaj resnice v sebi - posameznik lahko podleže smotrni propagandi in še laže gospodarskemu pritisku - bi se z ugotovitvijo dr. Ermacore pravzaprav morala zaključiti diskusija o pravici staršev. Tudi Beograd, ki je protestiral proti manjšinski zakonodaji na Koroškem, očitno ni upošteval meddržavnopravne dolžnosti Avstrije, da spoštuje pravice staršev."⁶⁴

V poznejši objavi tega predavanja v reviji "Der Donauraum"⁶⁵ je pravno stališče prof. Ermacore podrobneje razloženo in ga tukaj citiramo dobesečno: "Avstrijska pravna ureditev ne pozna nobene norme, ki bi ustavnopravno varovala pravico staršev. Evropska konvencija za zaščito človekovih pravic in osnovnih svoboščin z dne 4. novembra 1950 s svojim dodatnim protokolom z dne 20. marca 1952 (BGBl. Nr. 210/1958) pa je prinesla spremembo, kakršno je naznanjala že Splošna deklaracija človekovih pravic z dne 10. decembra 1948. Že v le-tej govori tretji odstavek čl. 26 o pravici staršev, da določijo vrsto vzgoje za svoje otroke, zdaj določa čl. 2 pravkar omenjenega dodatnega protokola pravico staršev, da zagotove vzgojo otrok v skladu s svojim lastnim verskim in svetovnonazorskim prepričanjem. Čeprav je treba priznati, da svetovnonazorsko prepričanje staršev ne vključuje nujno tudi njho-

⁶⁴ "Süd-Ost Tagespost", 18. april 1959, št. 89.

⁶⁵ "Der Donauraum", o. c., str. 20.

vo pravico določati vzgojo otrok, je treba vendarle spoznati, da čl. 2 leg. cit. določa minimum pravice staršev, ki ga je Avstrija dolžna spoštovati." Vidimo, da je druga, podrobnejša formulacija v primerjavi s prvo mnogo manj določna, da ne postavlja neposredne zveze med čl. 2 dodatnega protokola in pravico staršev v koroškem manjšinskem šolstvu in da izzveni nekako defenzivno. To je verjetno posledica nastopa predstavnika koroške slovenske manjšine, ki je po predavanju prof. Ermacoro takoj opozoril na nevzdržnost njegove teze. Stvar ne bi bila niti tako pomembna, če ne bi medtem ta prvotno profesorska teza postala uradna trditev avstrijske zakonodaje.

Posvetovalna skupščina Evropskega sveta je za svoje poročilo o položaju narodnostnih manjšin v Evropi dobila gradivo od nacionalnih parlamentov, o pravnem položaju Slovencev na Koroškem torej od avstrijskega državnega zbora. Očitno je, da je to gradivo brez posebne obdelave prišlo v poročilo. V odstavku, ki govori o koroškem manjšinskem šolskem zakonu, je poudarjeno, da ima vsak otrok pravico do slovenskega, oziroma dvojezičnega pouka, s pogojem, da starši to želijo in da to voljo izrazijo "z dejanjem volje" (*acte de volonté*). K tej ugotovitvi je pristavljen komentar: "Ta pogoj je, med drugim, ustrezen členu 2 dodatnega protokola k Evropski konvenciji človekovih pravic."⁶⁶ Evropska konsultativna skupščina je torej sprejela tolmačenje avstrijske zakonodajne oblasti, da pomeni uvedba pravice staršev v koroško šolsko ureditev obenem tudi izvedbo določb Evropske konvencije človekovih pravic. Nekritičnost, s katero je Evropska posvetovalna skupščina akceptirala v koroškem vprašanju avstrijsko tezo kot dokazano, je sicer do neke mere razumljiva, saj je ta skupščina na drugi strani s prav istim poročilom dejansko zavrnila prizadevanje Avstrije, da bi evropsko organizacijo vpregla v reševanje južnotirolskega vprašanja. Nevzdržnost avstrijske teze pa zaradi tega ni postala nič manjša, čeprav je značilno, da se prof. Ermacora v svoji razpravi še sklicuje na ta dokument Evropske posvetovalne skupščine kot na dokaz utemeljenosti svoje teze.

Ali torej tolikokrat citirani člen 2 dodatnega protokola res kaj govori o pravici staršev v manjšinskem šolstvu? "Država mora," določa ta pravni tekst, "pri izvajanju funkcij, ki jih prevzema na področju vzgoje in pouka, spoštovati pravico staršev, da si zagotovijo to vzgojo in ta pouk v skladu s svojimi verskimi in filozofskimi nazori."⁶⁷ Drugega nič. Treba je že precej poguma tistemu, ki skuša iz tega predpisa konstruirati direktno meddržavno obveznost za Avstrijo, da v koroško manjšinsko šolstvo uvede pravico staršev.

⁶⁶ Doc. 1002, 14. september 1959, odstavek 13.

⁶⁷ "Art. 2. - Nul ne peut se voir refuser le droit à l'instruction. L'État, dans l'exercice des fonctions qu'il assumera dans le domaine de l'éducation et de l'enseignement, respectera le droit des parents d'assurer cette éducation et cet enseignement conformément à leurs convictions religieuses et philosophiques."

Ne glede na vprašanje, ali lahko pristop Avstrije k neki mednarodni konvenciji sploh ustvari zanjo obveznosti, ki bi bile v nasprotju z obveznostmi iz državne pogodbe, nam analiza pravice staršev v šolstvu, kakor jo vsebujeta Splošna deklaracija in Evropska konvencija človekovih pravic, pokaže neutemeljenost sklicevanja na te pravne tekste v vprašanju manjšinskega šolstva na Koroškem.

Člen 26 Splošne deklaracije, katerega omenja prof. Ermacora, postavlja na prvo mesto pravico do brezplačne in obvezne osnovne izobrazbe (med pravico in obveznostjo njenega uživanja torej ne vidi protislovja), nato zahteva, da mora ta izobrazba imeti za cilj popoln razvoj človekove osebnosti in vzbujanje razumevanja, strpnosti in prijateljstva med narodi. Po teh osnovnih zahtevah, ki jih postavlja izobrazbi, končno določa, da imajo starši prvi pravico, da odločijo, kako naj se njihovi otroci izobrazijo. Gotovo je, da predstavljajo vsi trije odstavki tega člena celoto in da izvajanje nobenega izmed njih ne more biti v naprotju z zahtevami ostalih dveh. Z drugimi besedami, tudi pravice staršev ni mogoče tretirati kot absoluten postulat, in jo je mogoče izvajati samo v okviru zahtev celotnega člena. Očitno pravica staršev ne more iti tako daleč, da bi na primer roditelji lahko svojega otroka odtegnili obvezni osnovni vzgoji. Prav tako ta pravica ne more biti v nasprotju z zahtevo po vzbujanju razumevanja, strpnosti in prijateljstva med narodi ali po harmoničnem razvoju otrokove osebnosti. Že s tega vidika se pokaže, da čl. 26 Splošne deklaracije in v njem vsebovana pravica staršev, ne daje opore, kaj šele da bi nalagal obveznost, za to, da *je avstrijska zakonodaja namesto doslej obvezne dvojezične vzgoje uvedla v manjšinsko šolstvo na Koroškem sistem, ki perpetuira vsakoletni pritisk na slovenske starše ob vpisu v šolo* in ki pospešuje nacionalistični boj in ki vrhu tega onemogoča večini slovenskih otrok skladen razvoj osebnosti, ker jim jemlje osnovno vzgojo v materinščini.

Kaj konkretno pomeni "pravica staršev" v tekstih o človekovih pravicah, je vidno iz načrta konvencije o ekonomskih socialnih in kulturnih pravicah, ki jo je pripravila Komisija za človekove pravice in ki o njej pravi, da morajo države spoštovati pravico staršev "izbirati za svoje otroke druge šole kot tiste, katere ustanavljajo javne oblasti, če take šole zadoščajo osnovnim vzgojnim standardom, da bi svojim otrokom zagotovili versko vzgojo, ki se ujema z njihovim lastnim prepričanjem."⁶⁸ Gre torej predvsem za pravico staršev določati versko vzgojo otrok, ne pa učni jezik, ki je normalno, po sprejetih pedagoških standardih in po naravi stvari same, materinski jezik otroka. To potrjuje tudi uradno tolmačenje, ki ga UNESCO daje za pravico staršev v čl. 26 Splošne deklaracije. "Prvenstvena pravica staršev pri izbiri vrste vzgoje, ki naj jo uživajo njihovi otroci, se postavlja po robu monopolističnemu vzgojnemu sistemu, ki so ga sprejele različne države. Vzgojo je zajel tok, ki se

⁶⁸ Citirano po "Study of discrimination in education" by Charles D. Amoun. United Nations, New York., August 1957, str. 2.

vse bolj usmerja k državnemu nadzorstvu in je zaradi ekonomske nujnosti podvržena naraščajočemu pritisku centralnih, regionalnih ali lokalnih vladnih oblasti tudi tam, kjer ni namerne politične akcije. Celo v deželah z *največjim spoštovanjem neodvisnosti v vzgojnih zadevah preživlja* tako imenovana svobodna privatna vzgoja krizo in tudi tam uporabljajo v vse večji meri omejitvene ukrepe, kar je naravna posledica denarne podpore s strani javnih oblasti.”⁶⁹ Stvar je jasna.

V kakšnem razmerju je čl. 2 dodatnega protokola Evropske konvencije do teh splošnih norm glede pravice staršev? V prvi vrsti moramo ugotoviti, da Evropska konvencija v celoti in njene posamezne norme ne pomenijo razširitve norm Splošne deklaracije, marveč nasprotno, da predstavljajo znatno skrženo in okrnjeno redakcijo Splošne deklaracije. Že po tem splošnem duhu Evropske konvencije, še bolj pa iz besedila čl. 2 izhaja, da pravica staršev v tem pravnem dokumentu nima nobene širše vsebine kot v čl. 26 Splošne deklaracije, še prav posebno pa ne prinaša nobene obveznosti za urejevanje tako specialnega vprašanja kot je manjšinsko šolstvo.

Prof. Ermacora je do svojega tolmačenja prišel ob obravnavanju koroškega vprašanja in se je Evropske konvencije dotaknil le v enem samem njenem fragmentu, samo toliko, kolikor mu je pač bilo potrebno. Avstrijski pravnik H. Pfeifer in poslanec FPÖ pa je v zadnjem času objavil še celovitejšo analizo pomena Evropske konvencije človekovih pravic za Avstrijo in v tem okviru seveda tudi čl. 2 dodatnega protokola.⁷⁰ Avtor te analize je znan po svojem negativnem odnosu do koroških Slovencev in je tudi avtor že navedene ultimativne zahteve poslancev VdU po odpravi obveznega dvojezičnega šolstva na Koroškem l. 1951. Kot tak je seveda najvehementnejši bojevnik za uveljavljanje načela pravice staršev v koroško manjšinsko šolstvo. Pričakovati bi bilo, da bo v členu o pravicah staršev iz Evropske konvencije iskal v prvi vrsti oporo za svoje praktično politično stališče v avstrijski manjšinski zakonodaji. In vendar v njegovi razpravi ne najdemo nič takega. Najprej ugotavlja Pfeifer, da čl. 2 dodatnega protokola ne prinaša nič novega za Avstrijo glede obvezne osnovne vzgoje. Nato piše o drugem pravnem določilu čl. 2, “ki obvezuje državo, da pri izvajanju svojih nalog, sprejetih na področju vzgoje in pouka, spoštuje pravico staršev, da zagotove (d’assurer) vzgojo in pouk ustrezno njihovim lastnim verskim in svetovnonazorskim prepričanjem.” - “O kaki neposredni pravici oblikovanja (Gestaltungsrecht) pouka pa ni govora,” ugotavlja Pfeifer. “Starši si bodo vse-kakor morali po kaki drugi poti zagotoviti, da bo šola dala versko in svetovnonazorsko vzgojo po njihovi želji: Starši lahko izbirajo med ustrezno vrsto šole (posebno tudi med splošno šolo in versko šolo) ali pa, če teh ni, lahko ustanove ustrezno

⁶⁹ “Activities of the United Nations and of the specialized agencies in the field of economic, social and cultural rights”, New York 1952, str. 66.

⁷⁰ Helfried Pfeifer, Die Bedeutung der Europäischen Menschenrechtskonvention für Österreich, Festschrift für Karl Gotfried Hugelmann, Scientia Verlag, Aalen, 1959.

privatno šolo. Razen tega lahko odločajo, ali naj njihov otrok obiskuje verouk ali ne. Te pravice v Avstriji že zdaj uživajo." - "Lahko bi se samo postavilo vprašanje, ali mora država v smislu čl. 2 dodatnega protokola tako osnovanim privatnim šolam priznati v določenih pogojih pravico javnosti in ali jih mora finančno podpirati. Prvo bi najbrž bilo treba potrditi. Po soglasni izjavi komisije za pravna vprašanja Posvetovalne skupščine in generalnega sekretarja Evropskega sveta pa, nasprotno, čl. 2 dodatnega protokola ne vsebuje nobene obveznosti za državo, da bi morala financirati šole z religioznim ali svetovnonazorskim značajem ali da bi morala k njihovem financiranju prispevati. To je pač pravilno, kajti tukaj gre samo za pravico staršev, ki jo mora država spoštovati."⁷¹

Iz vsega, kar smo doslej razložili o tem posebnem vprašanju, izhaja, da je sklicevanje Avstrije na čl. 2 dodatnega protokola k Evropski konvenciji človekovih pravic neutemeljeno in da nikakor ne more opravičiti postopka Avstrije v manjšinskem vprašanju na Koroškem.

X.

Pojasnjevalne pripombe avstrijske vlade k državni pogodbi (Priloga 8) pravijo glede odstavka 3 čl. 7, da ta presega dosedanje ureditev na osnovi čl. 66 saintgermainske pogodbe, ker uvaja slovenski jezik kot uradni jezik poleg nemščine v sodišča in v urade slovenskih in mešanih sodnih okrajev na Koroškem. "Ta določba," pravi avstrijska vlada, "ne potrebuje nobene izvedbene zakonodaje več in jo je treba neposredno izvajati." Le za izvedbo določbe o dvojezičnih krajevnih napisih je potreben še zakonodajni ukrep zveze ali dežele.

Vrhovno sodišče na Dunaju je 5. decembra 1956 v zadevi Večeslava Gregorića izreklo razsodbo, v kateri je bilo rečeno: Odstavek 3 čl. 7 državne pogodbe je neposredno uporabna ustavna določba. Z njo je čl. 8 ustave in sodni red spremenjen v tem smislu, da je v upravnih in sodnih okrajih Koroške, Štajerske in Gradišćanske s slovenskim, hrvaškim ali mešanim prebivalstvom slovenski ali hrvaški jezik dopuščen dodatno k nemškemu kot uradni jezik. Pravdna stranka avstrijskega državljanstva, ki pripada manjšini, ima v jezikovnem področju pravico na neposreden kontakt s sodiščem v manjšinskem uradnem jeziku brez tolmača. To je ustavno garantirana pravica, ki jo v primeru kršenja stranka lahko uveljavlja po poti nadzorne pritožbe (Priloga 20). Razsodba avstrijskega vrhovnega sodišča je po črki in duhu ustrezala določbi državne pogodbe in se ujema tudi s stališčem prizadetih manjšin. Vzbudila pa je močno negotovanje v vrstah nemških nacionalistov, ki hočejo določbe 7. člena obrniti proti manjšini."⁷²

⁷¹ Pfeifer, o. c., str. 448-449.

⁷² Ponatiskujemo komentar "neodvisnega" katoliškega glasila koroške "Kleine Zeitung" (17. II. 1957, št. 41, str. 1-4), da pokažemo, kako daleč žene nacionalistična strast celo taka meščanska glasila, ki bi po svoji idejni orientaciji morala biti vezana na toleranco:

O izvedbi čl. 7 državne pogodbe pa niso odločali vrhovni juristi, marveč politiki. Že septembra 1957 je bil objavljen vladni osnutek zakona o uporabi slovenskega jezika na sodiščih. Kljub opozorilom in ugovorom slovenskih organizacij je bil ta osnutek 19. marca 1959 uzakonjen, skoraj nespremenjen (Priloga 21). Osnovna diskriminatorična določba tega zakona, ki radikalno zožuje pravice slovenske manjšine na koroških sodiščih, je ta, da je veljavnost zakona za zdaj omejena na samo tri sodne okraje od devetih, v katerih biva slovensko prebivalstvo in v katerih je po dotlej veljavnih ustavnih določbah imelo pravico do uporabe svojega jezika na sodiščih. Za bodoče odpira zakon možnost odprave pravic slovenskega jezika celo v teh treh okrajih in sicer z določbo, da bodo rezultati ugotavljanja manjšine podlaga za določitev sodnih okrajev, na katerih bo zakon veljal. O kriterijih, po katerih je zakonodajalec prišel do provizorične določitve treh sodnih okrajev, in o protimanjšinskem pomenu "ugotavljanja" manjšine, smo govorili že zgoraj.

Tudi če ne upoštevamo teritorialnih določb zakona, mu ne moremo priznati značaja izvedbe odstavka 3 čl. 7 državne pogodbe.⁷³ Prej mu je treba pripisati značaj protiustavnega spreminjanja te določbe državne pogodbe! Z njim je kršeno načelo enakosti, ker avstrijskim državljanom slovenske manjšine na Koroškem v vseh sodnih okrajih s slovenskim in mešanim prebivalstvom ne priznava enakih pravic, marveč večino teh sodnih okrajev izvzema. Slovenskega jezika na sodiščih ne priznava kot enakopravnega z nemškim, marveč mu daje značaj pomožnega jezika. Protiustavna in nasprotna pogodbenim obveznostim je določba paragrafa 3, ki z usta-

"Die Juristen haben also den umstrittenen Punkt drei des Staatsvertrages nun ausgelegt, obwohl unserer Meinung nach auch eine etwas andere Auslegung möglich gewesen wäre. Die jetzige gibt den chauvinistischen Kreisen, besonders in Kärnten, Oberwasser. Es ist leider auch nicht gesagt, was dann zu geschehen hat, wenn der Betreffende, der vor Gericht slowenisch sprechen will, sehr gut deutsch kann. Dies war bereits mehrere Male der Fall. Ein Klagenfurter Richter hat hier das natürliche Rechtsempfinden sprechen lassen, und festgestellt, dass in einem solchen Fall eben deutsch verhandelt wird.

Wir sind gegen jeden Chauvinismus und jede nationale Hetzerei, gleichgültig, von welcher Seite sie kommt. Nun machen sich aber die Slowenen mit viel grösserer Lautstärke bemerkbar, ohne dass sie den nötigen Widerhall bei unseren heimatstreuen slowenischen und windischen Landsleuten fanden.

Das Erkenntnis des Obersten Gerichtshofes wird, wie wir die 150-prozentigen slowenischen Nationalisten kennen, nun zu sehr beachtlichen Weiterungen führen. Denn in mindestens einem halben Dutzend Gerichtsbezirken in Kärnten müssten nun slowenisch sprechende Richter und Beamte eingestellt werden oder die jetzigen Slowenisch lernen. Ausserdem wird man nicht bei Gericht Halt machen, sondern das gleiche bei den Bezirkshauptmannschaften, bei der Gendarmerie, kurz bei allen Behörden und wahrscheinlich auch bei der Post, der Eisenbahn und allen anderen amtlichen Stellen verlangen. Wir glauben nicht, dass die sich als Wortführer gebärenden übernationalen Slowenen nun Ruhe geben werden; sie werden garantiert gemäss dem sogenannten "Aufschriftenprogramm" weitere Forderungen erheben, selbst wenn sie genau wissen, dass es unmöglich ist, hunderte Beamte mit diesen Kenntnissen herzuzaubern. Dieser Tatbestand wird ihnen aber dann im weiteren den Vorwand liefern, auf jeden Fall bei der Forderung nach dem Zwangsunterricht zu beharren!"

⁷³ Prim. kritične pripombe slovenskih organizacij, izročene avstrijski vladi 20. januarja 1958 in 8. marca 1960.

novo tolmača jemlje slovenski stranki pravico do neposrednega kontakta s sodiščem. Slovenski jezik s tem izgublja značaj enakopravnega uradnega jezika. Tudi določba paragrafa 5, da mora sodišče svoje sklepe objavljati v nemškem jeziku, je državni pogodbi nasprotna, ker slovenskemu jeziku jemlje značaj uradnega jezika. Slovenski jezik je diskriminiran tudi z določbami o javnih knjigah, ki načeloma priznavajo veljavnost samo nemškemu jeziku. Diskriminatorična je tudi določba, da smejo sodniki in sodni uradniki v službenem občeivanju uporabljati samo nemški jezik. Vsaj načelno bi morala biti priznana slovenščini kot uradnemu jeziku tudi pravica uporabe v službenem občeivanju.

Novi zakon zožuje uporabo slovenščine ne samo teritorialno, marveč tudi instančno. Omejitev samo na postopek v okviru okrajnih sodišč pomeni, da je uporaba slovenščine v civilnih zadevah dovoljena samo do sporne vrednosti 8000 šilingov, pri večjih vrednostih pa je dopustna samo nemščina. Prav posebno težka diskriminacija pa je izključitev slovenskega jezika iz kazenskih zadev, kjer ima neposredni stik obtoženca s sodiščem še posebno pomembnost.

Zakon o slovenskem jeziku na sodiščih je izraz tiste interpretacije 3. odstavka 7. člena državne pogodbe, kakršno je diktirala avstrijska politika. Videli smo že, kakšna je interpretacija tega določila po pravu v razsodbi vrhovnega sodišča. Med obema interpretacijama je bistveno protislovje. Žal pa niti najvišja avstrijska jurisdikcija ni ohranila svojega neodvisnega pravnega stališča, marveč je to protislovje post festum odstranila s tem, da je z novo razsodbi akceptirala interpretacijo politike. Po upokojitvi prejšnjega predsednika vrhovnega sodišča univ. prof. dr. Wahleja, je namreč novo vrhovno sodišče 26. maja 1959 (Priloga 22) stvar vnovič razsodilo: prejšnja razsodba vrhovnega sodišča je obsoletna (zastarela), kajti koroški jezikovni zakon o sodiščih je uveljavil stališče, da odstavka 3 čl. 7 ni mogoče direktno izvajati, ker bi sicer tak zakon sploh ne bil potreben. Na tistih področjih, za katera tak zakon ni bil izdan (Gradiščanska, Štajerska, dvojezični sodni okraji Koroške razen treh), je treba zato v vsakem primeru, celo če bi sodnik in zapisnikar razumela jezik manjšine, razpravljati v nemščini. - Vrhovno sodišče je tako v celoti in brez utemeljitve sprejelo spremembo ustavne določbe o jeziku slovenske in hrvaške manjšine na sodiščih, kakršno je ustvaril navadni zvezni zakon. Pač svojevrstna interdependenca prava in politike.

Glede ostalih določb 3. odstavka čl. 7 (uvedba slovenskega oz. hrvaškega uradnega jezika v urade in uzakonitev dvojezičnih krajevnih oznak) avstrijski zakonodajalec še ni izdal izvedbenih zakonov, ki so po tolmačenju avstrijske vlade in po sklepu zveznega parlamenta potrebni (Priloga 8 in 12). Na to okoliščino opozarja tudi omenjeno poročilo pravne komisije Evropskega sveta: Dosedanja parcialna izvedbena zakonodaja poslabšuje pravni in faktični položaj manjšine na tak način, da bo tudi izvedba ostalih določb čl. 7 zanjo gotovo kolikor mogoče neugodna. To je smisel zavlačevanja in postopnosti izdajanja izvedbenih zakonov.

XI.

Glede določb 4. odstavka čl. 7, ki pravi, da morajo biti pripadniki manjšine na Koroškem Štajerskem in Gradiščanskem udeleženi pri prosvetnih, upravnih in sodnih ustanovah na osnovi enakih pogojev kot drugi avstrijski državljani, je tolmačenje avstrijske vlade ugotovilo, da segajo čez dosedanje predpise (Priloga 8). Vendar naprej od te konstatacije ni prišlo. Prof. Ermacora je v svojem tolmačenju državne pogodbe⁷⁴ celo zanikal pravilnost stališča avstrijske vlade in trdi, da ima 4. odstavek izključno deklarativni pomen.

Državna pogodba, zlasti še v svojih manjšinskih določbah, nikakor ni zgolj deklarativen akt, marveč ima čisto določen stvaren namen. Tudi četrti odstavek čl. 7 ni samo golo ponavljanje principa formalne enakosti državljanov, marveč gre v njem za skrb za dejansko enakost pri zasedbi služb in pri udeležbi na kulturnih, upravnih in sodnih ustanovah, da bi lahko uslužbenci iz vrst manjšine skrbeli za upoštevanje interesov manjšinskega prebivalstva na vseh področjih.⁷⁵ Egon Schwelb, pomočnik direktorja oddelka za človekove pravice v sekretariatu Združenih narodov, opozarja celo na še širšo možno interpretacijo četrtega odstavka: udeležba Slovencev oz. Hrvatov v prosvetnih, upravnih in sodnih ustanovah mora biti zagotovljena, čeprav nediskriminacijski volilni postopek ne bi dal takega rezultata.⁷⁶

Gotovo pa je četrti odstavek področje, kjer bi se dobra volja Avstriji pri izvajanju manjšinskih določb lahko prepričljivo izkazala.

XII.

Odstavek 5., čl. 7 prepoveduje dejavnost organizacij, ki imajo za cilj odvzeti slovenskemu oz. hrvaškemu prebivalstvu njegov značaj in njegove manjšinske pravice. V svojem tolmačenju je avstrijska vlada izjavila, da so določbe tega odstavka uresničene in zagotovljene že v dosedanjem pravu (Priloga 8). Tudi prof. Ermacora je v svojem komentarju napisal, da ima odstavek 5. izključno deklarativni pomen.⁷⁷

Po vseh dosedanjih izkušnjah, zlasti iz historiata likvidacije obveznega dvojezičnega šolstva na Koroškem in vlogi, ki so jo nemške nacionalistične organizacije pri tem odigrale, pa je očitno, da je odstavek 5. v strukturi čl. 7 bistvenega pomena.

⁷⁴ Dr. Felix Ermacora, *Österreichs Staatsvertrag und Neutralität*, Alfred Metzner Verlag, Frankfurt am Main - Berlin 1957, str. 74.

⁷⁵ Prim.: Lojze Ude, *Naša sodobnost* 1955. Pravna zaščita narodnostnih pravic Slovencev in Hrvatov po čl. 7 avstrijske državne pogodbe.

⁷⁶ Egon Schwelb, *The Austria State Treaty And Human Rights*, International and Comparative Law Quarterly, Volume 5, 1956, str. 271, London.

⁷⁷ Ermacora, *Österreichs Staatsvertrag und Neutralität*, l. c.

Upravičeno je bilo opozorilo, ki ga je že 11. oktobra 1955 vsebovala prva spomenica koroških slovenskih organizacij glede izvedbe čl. 7, da namreč v 5. odstavku ne gre zgolj formalno za organizacije v smislu društvenega zakona, ki bi kot statutarne društveni namen imele raznarodovalno dejavnost, marveč je tukaj mišljena, analogno določilom čl. 4 in 9 državne pogodbe, vsaka organizirana dejavnost proti pravicam državljanov slovenske narodnosti. Slovenske organizacije so tedaj konkretno zahtevale v smislu 5. odstavka zaščito etničnega značaja in sestave področja s slovenskim in mešanim prebivalstvom, še posebej pa prepoved uradnega uporabljanja izrazov "windisch" oz. "Windische" za poimenovanje avstrijskih državljanov slovenskega jezika. Državljanke slovenskega jezika pa naj bi ugotavljala ljudska štetja po kriteriju jezika, ki se govori v družini in ob sodelovanju zastopnikov manjšine.⁷⁸ - Videli smo, kako je avstrijska zakonodaja tem opozorilom navkljub šla po poti, ki je v očitnem nasprotju z zaščito etničnega značaja manjšine. Še posebno pa ta zakonodaja ni storila ničesar, kar bi pomagalo ustvariti psihološko osnovo za sporazum in normalne odnose med slovenskim in nemškim prebivalstvom. Nasprotno, dopustila je, da je organizirano nemško nacionalistično delovanje tako osnovo, ki je v pomembni meri že bila dana, radikalno razbijalo in da jo še razbija.

Prof. Ermacora se v zaključku svojega članka o koroškem manjšinskem vprašanju⁷⁹ sprašuje, ali je Avstrija dolžna manjšino ohraniti, ali pa jo je dolžna samo ščititi pred napadi, sicer pa jo prepustiti njeni usodi. S stališča pozitivnega prava odgovarja na to vprašanje nikalno, tj. ohranjanje ni obvezno. Obvezno je le, da Avstrija manjšino ščiti pred napadi. Ne bomo še enkrat dokazovali, da Avstrija s svojo zakonodajo ni izpolnila niti te svoje negativne dolžnosti in tudi ne bomo obširno opozarjali na očitno dejstvo, da je "notranja slabost" manjšine v logični vzročni zvezi z "zunanjostjo" večine. Omenili smo že tudi, da se sodobno pravno gledanje, zlasti tisto v okviru delovanja OZN, nagiba k mnenju, da zaščite človekovih pravic in v tem okviru avtohtonih narodnostnih manjšin ne gre omejevat samo na skrb za zaščito pred diskriminacijo, za formalno enakost pred zakonom, marveč da vsebuje tudi element tvorne podpore manjšini. Določila čl. 7 avstrijske državne pogodbe imajo prav gotovo tudi tak namen, pomenijo najmanj sankcioniranje politike, ki jo je Avstrija takoj po drugi svetovni vojni sama ureljala in uzakonila. Če se prof. Ermacora konec koncev iz državno političnih in človeških nagibov vendarle izreče za demokratično podporo manjšini in se pri tem naslanja na načelno stališče Evropskega sveta, je treba to vsekakor pozdraviti. Vendar se je treba zavedati, da ne gre zgolj za enostransko dobro voljo, marveč za dobronamerno izpolnjevanje obveznosti, ki jih je Avstrija prevzela. Odločitev za pozitivno politiko v tem smislu bi nevtralni Avstriji ne mogla biti težka, saj bi to pomenilo zanjo pomemben korak k

⁷⁸ Spomenica koroških Slovencev", 11. oktober 1955, str. 6-7.

⁷⁹ Ermacora, "Der Donauraum" o. c., str. 24-25.

utrjevanju notranje moči avstrijske demokracije, da ne govorimo o povečanju njenega mednarodnega ugleda, prav posebej pa še o konkretni pomoči za demokratično reševanje tistega manjšinskega vprašanja, ki neposredno prizadeva avstrijski narod sam.

18. avgust 1960

(Razprave in gradivo 1960, št. 2, str. 7-99)

PRILOGA 1

»Kärntner Nachrichten« 11. November 1945

Verordnung

der Prov. Kärntner Landesregierung vom 3. Oktober 1945 zur Neugestaltung
der zweisprachigen Volksschulen im südlichen Gebiet Kärntens
(in der Fassung des Beschlusses vom 31. Oktober 1945)

A

Im südlichen Gebiet des Landes Kärnten bestehen zweisprachige Volksschulen. Der Unterricht wird hier in den ersten drei Schulstufen grundsätzlich in der Muttersprache des Kindes erteilt, doch wird die zweite Landessprache auch schon vom Schulbeginn an in mindestens sechs Wochenstunden gepflegt. Auf der vierten Schulstufe erfolgt der Übergang zur deutschen Unterrichtssprache, die nun bis zum Schluss der Schulpflicht verbleibt. Daneben werden auf der vierten Schulstufe vier und weiterhin drei Wochenstunden in slowenischer Sprache gegeben. Der Religionsunterricht ist ausschliesslich in der Muttersprache zu erteilen.

Auf den ersten drei Schulstufen wird der Gesamtunterricht zur Hälfte in deutscher und in slowenischer Sprache erteilt. Hier sind zum Sprachunterricht auch der Sachunterricht, Lesen und Schreiben zu zählen.

B

Zweisprachige Volksschulen sind zu führen in den nachstehenden Gemeinden (nach der Bezirkseinteilung am 1. I. Jänner 1938):

des politischen Bezirkes Hermagor:

Egg, Görtshach, St. Stefan und Vorderberg;

des politischen Bezirkes Villach:

Feistritz a. d. Gail, Hohenthurn, Emmersdorf, Arnoldstein, Finkenstein, Maria Gail, Ledenitzen, Rosegg, Lind ob Velden, Wernberg, Köstenberg, Velden, Augsdorf und St. Jakob i. R.;

des politischen Bezirkes Klagenfurt — Land:

St. Martin am Techelsberg, Schiefling, Oberdörfel, Lundmannsdorf, Keutschach, Viktring, Köttmannsdorf, Maria Rain, Ebental, Radsberg, Mieger, Grafenstein, Hörtendorf, Poggersdorf, St. Thomas am Zeiselsberg, Maria Wörth, Feistritz i. R., Windisch-Bleiberg, Weizelsdorf, Unterferlach, St. Margarethen i. R., Zell und Ferlach;

des politischen Bezirkes Völkermarkt:

alle Gemeinden mit Ausnahme von Pustritz.

Schüler, die aus zweisprachigen Volksschulen kommen, haben in der Haupt- und Mittelschule der genannten Gemeinden sowie in Hermagor, Villach und Klagenfurt den Slowenischunterricht im Ausmass von drei Wochenstunden verbindlich zu besuchen.

C

An Lehrbüchern sind eine Lesefibel in deutscher und slowenischer Sprache, eine deutsche und eine slowenische Sprachfibel, ein Rechenbuch für die ersten drei Schulstufen in deutscher und slowenischer Sprache, ein slowenisches Lesebuch für die Mittelstufe und eines für die Oberstufe zu verfassen und herauszugeben. Ausserdem werden ein eigener Lehrplan und Stoffverteilungspläne für jede Schulgattung verfertigt.

D

Als Lehrkräfte an der Unter- und Mittelstufe sind alle Lehrer und Lehrerinnen Kärntens heranzuziehen, die die notwendigen Kenntnisse in der slowenischen Sprache besitzen, und, solange ihre Zahl nicht genügt, auch die nach Kärnten zugewanderten Lehrpersonen. Bei der Anstellung der Lehrkräfte im gemischtsprachigen Gebiet ist der Vertreter der Slowenen im Landtage zu hören.

E

Für die vorhandenen Lehrkräfte der zweisprachigen Volksschulen werden Ausbildungskurse zur Einführung in den zweisprachigen Unterrichtsbetrieb

abgehalten und kleine Arbeitsgemeinschaften eingerichtet. An den Lehrerbildungsanstalten ist Unterricht in slowenischer Sprache mit drei Wochenstunden zu erteilen. Im vierten Jahrgang wird die Fremdsprachmethodik als neues Fach mit zwei Wochenstunden eingeführt.

F

Als Leiter der zweisprachigen Volksschulen sind Lehrkräfte anzustellen, die die slowenische Sprache beherrschen. In gleicher Weise werden die zweisprachigen Schulen von Inspektoren betreut, die für die zweite Landessprache lehrbefähigt sind. Sschiesslich ist auch dem Landesschulinspektor für Volksschulen ein Fachmann der zweisprachigen Volksschule als Referent und Sachbearbeiter beizustellen.

G

Überleistungen der Lehrkräfte an zweisprachigen Schulen sind eigens zu entlohnern. Die Schülerzahl der einzelnen Klassen soll 50 nicht überschreiten.

H

Diese Verordnung tritt mit ihrer Varlautbarung in Kraft.

Der Landeshauptmann:
gez. Plesch

PRILOGA 2

»Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten«
Sredi januarja 1946, št. I., str. 3

Nr. 1.

Erlass des Landesschulrates vom 9. November 1945, Zl. 9406, an die Bezirks- und Stadtschulräte, betreffend Neugestaltung der zweisprachigen Volksschulen.

Der Landesschulrat für Kärnten übersendet in der Beilage die Verordnung der Prov. Kärntner Landesregierung vom 3. Oktober 1945 (in der Fassung des Beschlusses vom 31. Oktober d. J.) zur Neugestaltung der zweisprachigen Volksschulen im südlichen Gebiete Kärntens.

Zur sofortigen Durchführung der Bestimmungen dieser Verordnung gehen gleichzeitig im Wege der zuständigen Bezirksschulinspektoren den Leitungen der Schulen, die zweisprachig zu führen sind, Abzüge der Verordnung und nachstehende Weisungen zu:

Der Landesschulrat erwartet, dass alle an der Durchführung dieser Verordnung Beteiligten ihre ganze Kraft einsetzen werden, die Absichten des Gesetzgebers durchzuführen, die dahingehen, einen Beitrag zur Wiedergutmachung des Unrechtes zu leisten, welches in der nationalsozialistischen Zeit den Kärntner Slowenen zugefügt wurde. Wenn es auch anfänglich Schwierig-

keiten geben wird, so ist doch auf jede nur geeignete Weise dahin zu arbeiten, dass die Verordnung in kürzester Frist verwirklicht wird.

Zum Abschnitt A wird verfügt, dass bis zur Erlassung der in Ausarbeitung befindlichen Durchführungsverordnung die Organisation der zweisprachigen Volksschule und das Stundenausmass nach folgendem Plane zu gestalten sind:

... Zum Abschnitt C: Die zweisprachige Lesefibel ist bereits gedruckt und geht in den nächsten Tagen den Bezirksschulinspektoren zu. Die deutsche und die slowenische Sprachfibel sind in Vorbereitung.

Zum Abschnitt D: Der raschen Durchführung steht an manchen Orten noch der Mangel an geeigneten Lehrkräften entgegen. Eine Reihe von Lehrpersonen wurde bereits den in Betracht kommenden Schulen zugewiesen. Weitere Zuweisungen werden erfolgen. Weitere Weisungen folgen in der Durchführungsverordnung.

Alle in Frage kommenden Schulen haben den zuständigen Bezirksschulrat zu melden, wann und in welchem Ausmasse der Unterricht nach den Bestimmungen der Verordnung aufgenommen wurde.

Die im vorstehenden Erlasse bezogene Verordnung hat folgenden Wortlaut:

Verordnung der Prov. Kärntner Landesregierung vom 3. Oktober 1945 zur Neugestaltung der zweisprachigen Volksschulen im südlichen Gebiete Kärntens (in der Fassung des Beschlusses vom 31. Oktober 1945).

PRILOGA 3

Abschnitt V des III. Teiles des Staatsvertrages von Saint-Germain vom 10. September 1919, StGBI. Nr. 303 von 1920. (Dr. Ludwig Adamovich, Die Bundesverfassungsgesetze samt Ausführungs und Nebengesetzen, Wien 1947, str. 240—241.)

Schutz der Minderheiten

Art. 66.

Alle österreichischen Staatsangehörigen ohne Unterschied der Rasse, der Sprache oder Religion sind vor dem Gesetze gleich und geniessen dieselben bürgerlichen und politischen Rechte.

Unterschiede in Religion, Glauben oder Bekenntnis sollen keinem österreichischen Staatsangehörigen beim Genuss der bürgerlichen und politischen Rechte nachteilig sein, wie namentlich bei Zulassung zu öffentlichen Stellen, Ämtern und Würden oder bei den verschiedenen Berufs- und Erwerbstätigkeiten.

Keinem österreichischen Staatsangehörigen werden im freien Gebrauch irgendeiner Sprache im Privat- oder Geschäftsverkehr, in Angelegenheiten der Religion, der Presse oder irgend einer Art von Veröffentlichungen oder in öffentlichen Versammlungen Beschränkungen auferlegt.

Unbeschadet der Einführung einer Staatssprache durch die österreichische Regierung werden nicht deutschsprechenden österreichischen Staatsangehö-

rigen angemessene Erleichterungen beim Gebrauche ihrer Sprache vor Gericht in Wort oder Schrift geboten werden.

Art. 67.

Oesterreichische Staatsangehörige, die einer Minderheit nach Rasse, Religion oder Sprache angehören, geniessen dieselbe Behandlung und dieselben Garantien, rechtlich und faktisch, wie die anderen österreichischen Staatsangehörigen; insbesondere haben sie dasselbe Recht, auf ihr eigenen Kosten Wohltätigkeits religiöse oder soziale Einrichtungen, Schulen und andere Erziehungsanstalten zu errichten, zu verwalten und zu beaufsichtigen mit der Berechtigung, in denselben ihre eigene Sprache nach Belieben zu gebrauchen und ihre Religion frei zu üben.

Art. 68.

Was das öffentliche Unterrichtswesen anlangt, wird die österreichische Regierung in den Städten und Bezirken, wo eine verhältnismässig beträchtliche Zahl anderssprachiger als deutscher österreichischer Staatsangehöriger wohnt, angemessene Erleichterungen gewähren, um sicherzustellen, dass in den Volksschulen den Kindern dieser österreichischen Staatsangehörigen der Unterricht in ihrer eigenen Sprache erteilt werde. Diese Bestimmung wird die österreichische Regierung nicht hindern, den Unterricht der deutscher Sprache in den besagten Schulen zu einem Pflichtgegenstande zu machen.

In Städten und Bezirken, wo eine verhältnismässig beträchtliche Anzahl österreichischer Staatsangehöriger wohnt, die einer Minderheit nach Rasse, Religion oder Sprache angehören, wird diesen Minderheiten von allen Beiträgen, die etwa für Erziehung, Religions- oder Wohltätigkeitszwecke aus öffentlichen Mitteln in Staats-, Gemeinde- oder anderen Budgets ausgeworfen werden, ein angemessener Teil zu Nutzen und Verwendung gesichert.

PRILOGA 4.

»Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten«
Sredi aprila 1946, št. IV.

Nr. 62.

Erlass des Landesschulrates vom 10. April 1946, Zl. 3829, betreffend »Slovenisch« als Amtsbezeichnung für »Windisch«.

Der Landesschulrat macht aufmerksam, dass der Ausdruck »Windisch« im Amtsverkehr nicht zu gebrauchen ist. Die Amtsbezeichnung lautet »Slovenisch«.

PRILOGA 5

»Volkszeitung«, 29. januar 1947, št. 23, str. 1
Eine historische Landtagssitzung

Landeshauptmann-Stellvertreter Ferlitsch brachte unter dem Beifall des Hauses folgende Regierungserklärung zur Kenntnis:

Die nach den Bestimmungen der Bundes- und Landesverfassung frei gewählte Kärntner Landesregierung ist sich vom ersten Tage ihrer Wirksamkeit an bewusst gewesen, welche bedeutungsvolle Aufgabe gerade die Lösung der Slowenenfrage in Kärnten darstellt. Folgende Tatbestände lagen hier vor:

1. Wiedergutmachung an den ausgesiedelten Slowenen.

Es muss bemerkt werden, dass nur die Kärntner Slowenen bisher die weitestgehende Wiedergutmachung erfahren haben. Die Höfe wurden diesen Menschen ohne Rücksicht auf formale Rechtsbedenken zurückgegeben, es ist mit schwerer Mühe gelungen, bereits zwei Millionen Schilling zu Wiedergutmachungszwecken flüssig zu machen. Der volle Ersatz des Schadens wird noch im heurigen Jahr geleistet werden können.

2. Wiedereinführung des slowenischen Unterrichtes an den Schulen.

Das Dritte Reich hat die Minderheitenschulen zerschlagen und jeden Lehrernachwuchs verhindert. Wir haben nach Schweizer Vorbild in einem bestimmten Gebiet des Landes in allen Gemeinden, wo auch nur ein kleiner Bruchteil der Bevölkerung slowenischer Muttersprache ist, ein zweisprachiges Schulsystem eingeführt und fragen das Kind nicht, ob deutsch oder slowenisch, sondern fordern die Erlernung beider Sprachen von jedem Schüler. Wir sind der Überzeugung, dass dies zum Vorteil der Völker ist, die unser Land bewohnen. Wenn es uns unmöglich war, unter den Erschwernissen der heutigen Zeit in knapp eineinhalb Jahren zu dem erwünschten Ziel zu gelangen, so muss jeder Einsichtige verstehen, dass mehr nicht durchzuführen war. Die Unterlassungssünden von sieben Jahren können in der heutigen Zeit nicht mit einem Schlage gutgemacht werden. In gemessener Zeit wird das gemischtsprachige Schulwesen dort sein, wo wir es haben wollen.

3. Koalitionsfreiheit der Slowenen.

Jedem österreichischen Staatsbürger ist nach den Bestimmungen der Verfassung volle Vereins- und Versammlungsfreiheit gewährleistet. Vom Genossenschaftswesen gilt das gleiche. Es ist nicht Schuld der Kärntner Landesregierung, wenn trotz ihrer Bemühungen von den gebotenen Möglichkeiten aus Gründen, die ich nicht beurteilen kann und mag, nicht voller Gebrauch gemacht wurde.

4. Entnationalisierung.

Kein Kärntner Demokrat denkt daran, irgendwen gewaltsam zu einer Nation zu zwingen. Jeder Versuch in dieser Richtung würde auf entschlossenen Widerstand der Kärntner Landesregierung stossen. Wenn auf Grund des freien Bekenntnisses der Staatsbürger eine kulturelle Autonomie gefördert wird, wird die Kärntner Landesregierung dem Landtag unverzüglich einen Gesetzentwurf vorlegen, der sicher die Zustimmung des Hohen Hauses finden wird.

5. Recht auf Muttersprache.

Keinem österreichischen Staatsbürger ist es verwehrt, sich bei Gericht und bei Behörden der Sprache zu bedienen, die er beherrscht, hier können keine Schwierigkeiten auftauchen.

PRILOGA 6.

Wiener Zeitung, z dne 21. junija 1949, št. 142, str. 1

BESCHLÜSSE ÜBER ÖSTERREICH

Die von den Aussenministern getroffenen Vereinbarungen über Österreich lauten in der amtlichen österreichischen Übersetzung wie folgt:

Die Aussenminister sind übereingekommen:

- a) dass die Grenzen Österreichs jene vom 1. Jänner 1938 sein sollen;
- b) dass der Vertrag für Österreich vorsehen soll, dass Österreich den Schutz der Rechte der slowenischen und kroatischen Minderheiten in Österreich gewährleiste;
- c) dass keine Reparationen von Österreich verlangt werden, dass aber Jugoslawien das Recht haben soll, von österreichischem Eigentum, Rechten und Interessen auf jugoslawischen Gebiet Besitz zu ergreifen, sie zurückzuhalten oder sie zu liquidieren;
- d) dass die Sowjetunion von Österreich 150 Millionen Dollar, zahlbar innerhalb sechs Jahren, in frei übertragbarer Währung erhalten soll;
- e) dass die endgültige Regelung zu beinhalten habe:

1. die Übergabe an Österreich von allem Eigentum, allen Rechten und Interessen, die als deutsches Eigentum in Besitz genommen, beziehungsweise beansprucht wurden und von allen Kriagsindustrien, Häusern und ähnlichen unbeweglichem Eigentum in Österreich, dass als Kriagsbeute in Besitz genommen, beziehungsweise beansprucht wurde, mit der Massgabe, dass die Stellvertreter angewiesen werden, die Kategorien von an Österreich zu übertragenden Kriagsbeute (mit Ausnahme jenes Ölbesitzes und jenes Eigentums der Donau-Dampfschiffahrts-Gesellschaft, die gemäss anderen Paragraphen des Artikels 35 des Vertrages entsprechend den Vorschlägen der UdSSR vom 24. Jänner 1948 an die Sowjetunion übertragen werden, jedoch generell unter österreichischer Jurisdiktion verbleiben) genau festzulegen. Demgemäss werden die Aktiven der DDSG in Bulgarien, Ungarn und Rumänien sowie 100 Prozent des Eigentums der Gesellschaft im östlichen Österreich in Übereinstimmung mit einer von der Stellvertretern zu vereinbarenden Liste an die UdSSR übertragen.

2. Dass die Rechte, Besitztümer und Interessen, die der UdSSR übertragen werden, sowie die Rechte, Besitztümer und Interessen, die die UdSSR an Österreich abtreten, frei von Belastungen oder Ansprüchen seitens der UdSSR oder seitens Österreich übertragen werden. Gleichzeitig ist vereinbart, dass die Worte »Belastungen oder Ansprüche« nicht allein Gläubigeransprüche, die sich aus der Ausübung der alliierten Kontrolle dieser Rechte, Besitztümer und Interessen nach dem 8. Mai 1945 ergeben haben, aber auch alle anderen Ansprüche einschliesslich Steuerforderungen beinhalten.

Es gilt weiter als vereinbart, dass die gegenseitigen Verzichtserklärungen der UdSSR und Österreichs, hinsichtlich Belastungen und ansprüche, für alle Belastungen und Ansprüche Geltung haben, die an dem Tag bestehen, an dem Österreich die Rechte der UdSSR auf das ihr übertragene Deutsche

Eigentum formell anerkennt, beziehungsweise an dem Tag der tatsächlichen Übergabe der seitens der UdSSR an Österreich zu übertragenden Besitztümer;

f) dass alles frühere Deutsche Eigentum, das Eigentum der UdSSR wird, ohne deren Zustimmung nicht weiter übertragen werden kann;

g) dass die Stellvertreter ihre Arbeit rasch wieder aufnehmen, zu dem Zweck, um spätestens bis 1. September zu einer Vereinbarung über den Gesamtvertragsentwurf zu gelangen.

PRILOGA 7

»Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich«,
30. julij 1955, št. 39

State Treaty for the Re-establishment of an Independent and
Democratic Austria

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ДОГОВОР О ВОССТАНОВЛЕНИИ НЕЗАВИСИМОЙ И ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ АВСТРИИ

Статья 6

Права человека

1. Австрия обязуется принять все меры, необходимые для обеспечения того, чтобы все лица, находящиеся под австрийской юрисдикцией, без различия расы, пола, языка или религии, пользовались правами человека и основными свободами, включая свободу слова, печати и изданий, религиозного культа, политических убеждений и публичных собраний.

2. Австрия также принимает обязательство что действующие в Австрии законы как в отношении своего содержания, так и применения, не будут устанавливать дискриминации или влечь за собой дискриминацию для лиц австрийского гражданства на основании их расы, пола, языка или религии как в том, что касается их личности, имущества, занятий, профессиональных или финансовых интересов, статуса, политических или гражданских прав, так и в любых вопросах.

Статья 7

Права словенского и хорватского национальных меньшинств

1. Австрийские граждане, принадлежащие к словенскому и хорватскому национальным меньшинствам в Каринтии, Бургенланде и Штирии, пользуются одинаковыми правами наравне со всеми другими австрийскими гражданами, включая право иметь собственные организации, собрания и печать на своем языке.

2. Они имеют право на начальное обучение на словенском или хорватском языках и на пропорциональное количество своих средних школ; в связи с этим будут рассмотрены программы в школах, а также будет образована инспекция по образованию для словенских и хорватских школ.

3. Официальным языком в административных и судебных округах Каринтии, Бургенланда и Штирии со словенским или хорватским или национально смешанным населением является, кроме немецкого языка, также и словенский или хорватский язык. В таких округах топографическая терминология и надписи должны быть как на немецком языке, так и на словенском или хорватском языках.

4. Австрийские граждане, принадлежащие к словенскому или хорватскому национальным меньшинствам в Каринтии, Бургенланде и Штирии, участвуют в культурном, административном или судебном аппаратах на этих территориях наравне с другими австрийскими гражданами.

5. Запрещается деятельность организаций, имеющих целью денационализацию словенского и хорватского национальных меньшинств.

Article 6

Human Rights

1. Austria shall take all measures necessary to secure to all persons under Austrian jurisdiction, without distinction as to race, sex, language or religion, the enjoyment of human rights and of the fundamental freedoms, including freedom of expression, of press and publication, of religious worship, of political opinion and of public meeting.

2. Austria further undertakes that the laws in force in Austria shall not, either in their content or in their application, discriminate or entail any discrimination between persons of Austrian nationality on the ground of their race, sex, language or religion, whether in reference to their persons, property, business, professional or financial interests, status, political or civil rights or any other matter.

Article 7

Rights of the Slovene and Croat Minorities

1. Austrian nationals of the Slovene and Croat minorities in Carinthia, Burgenland and Styria shall enjoy the same rights on equal terms as all other Austrian nationals, including the right to their own organizations, meetings and press in their own language.

2. They are entitled to elementary instruction in the Slovene or Croat language and to a proportional number of their own secondary schools; in this connection school curricula shall be reviewed and a section of the Inspectorate of Education shall be established for Slovene and Croat schools.

3. In the administrative and judicial districts of Carinthia, Burgenland and Styria, where there are Slovene, Croat or mixed populations, the Slovene or Croat language shall be accepted as an official language in addition to German. In such districts topographical terminology and inscriptions shall be in the Slovene or Croat language as well as in German.

4. Austrian nationals of the Slovene and Croat minorities in Carinthia, Burgenland and Styria shall participate in the cultural, administrative and

judicial systems in these territories on equal terms with other Austrian nationals.

5. The activity of organizations whose aim is to deprive the Croat or Slovene population of their minority character or rights shall be prohibited.

Traité d'Etat portant rétablissement d'une Autriche
indépendante et démocratique

Article 6.

Droits de l'homme

1. L'Autriche prendra toutes les mesures nécessaires pour assurer à toutes les personnes relevant de sa juridiction, sans distinction de race, de sexe, de langue ou de religion, la jouissance des droits de l'homme et des libertés fondamentales, y compris la liberté d'expression de la pensée, la liberté de presse et de publication, la liberté de culte, la liberté d'opinion et de réunion.

2. L'Autriche s'engage en outre à ce que les lois en vigueur en Autriche n'entraînent, ni par leur texte, ni par les modalités de leur application, aucune discrimination directe ou indirecte entre les ressortissants autrichiens en raison de leur race, de leur sexe, de leur langue ou de leur religion, tant en ce qui concerne leur personne, leurs biens, leurs intérêts commerciaux, professionnels ou financiers, leur statut, leurs droits politiques et civils qu'en toute autre matière.

Article 7.

Droits des minorités slovène et croate

1. Les ressortissants autrichiens appartenant aux minorités slovène et croate en Carinthie, Burgenland et Styrie jouiront de pair avec tous les autres ressortissants autrichiens des mêmes droits que ceux-ci, y compris le droit d'avoir leurs propres organisations, de tenir leurs réunions et de posséder une presse dans leur propre langue.

2. Ils ont droit à l'enseignement primaire en langue slovène ou croate et à un nombre proportionnel d'établissements propres d'enseignement secondaire; à cet effet, les programmes scolaires seront revus et une section de l'inspection de l'enseignement sera créer pour les écoles slovènes et croates.

3. Dans les circonscriptions administratives et judiciaires de Carinthie, Burgenland et Styrie où réside une population slovène ou croate, ou une population mixte le slovène ou le croate seront admis comme langue officielle en plus de l'allemand. Dans ces circonscriptions, la terminologie et les inscriptions topographiques seront en langue slovène ou croate aussi bien qu'en allemand.

4. Les ressortissants autrichiens appartenant aux minorités slovène et croate en Carinthie, Burgenland et Styrie participeront dans des mêmes con-

ditions que les autres ressortissants autrichiens aux activités des organismes culturels, administratifs et judiciaires dans ces territoires.

5. Sera interdite l'activité des organisations qui ont pour but de priver les populations croate ou slovène de leur caractère et de leurs droits de minorité.

Staatsvertrag betreffend die Wiederherstellung eines unabhängigen und demokratischen Österreich

Artikel 6

Menschenrechte

1. Österreich wird alle erforderlichen Massnahmen treffen, um allen unter österreichischer Staatshoheit lebenden Personen ohne Unterschied von Rasse, Geschlecht, Sprache oder Religion den Genuss der Menschenrechte und der Grundfreiheiten einschliesslich der Freiheit der Meinungsäusserung, der Presse und Veröffentlichung, der Religionsausübung, der politischen Meinung und der öffentlichen Versammlung zu sichern.

2. Österreich verpflichtet sich weiters dazu, dass die in Österreich geltenden Gesetze weder in ihrem Inhalt noch in ihrer Anwendung zwischen Personen österreichischer Staatsangehörigkeit auf Grund ihrer Rasse, ihres Geschlechtes, ihrer Sprache oder ihrer Religion, sei es in bezug auf ihre Person, ihre Vermögenswerte, ihre geschäftlichen, beruflichen oder finanziellen Interessen, ihre Rechtsstellung, ihre politischen oder bürgerlichen Rechte, sei es auf irgendeinem anderen Gebiete, diskriminieren oder Diskriminierungen zur Folge haben werden.

Artikel 7

Rechte der slowenischen und kroatischen Minderheiten

1. Österreichische Staatsangehörige der slowenischen und kroatischen Minderheiten in Kärnten, Burgenland und Steiermark geniessen dieselben Rechte auf Grund gleicher Bedingungen wie alle anderen österreichischen Staatsangehörigen einschliesslich des Rechtes auf ihre eigenen Organisationen, Versammlungen und Presse in ihrer eigenen Sprache.

2. Sie haben Anspruch auf Elementarunterricht in slowenischer oder kroatischer Sprache und auf eine verhältnismässige Anzahl eigener Mittelschulen; in diesem Zusammenhang werden Schullehrpläne überprüft und eine Abteilung der Schulaufsichtsbehörde wird für slowenische und kroatische Schulen errichtet werden.

3. In den Verwaltungs- und Gerichtsbezirken Kärntens, des Burgenlandes und der Steiermark mit slowenischer, kroatischer oder gemischter Bevölkerung wird die slowenische oder kroatische Sprache zusätzlich zum Deutschen als Amtssprache zugelassen. In solchen Bezirken werden die Bezeichnungen und

Aufschriften topographischer Natur sowohl in slowenischer oder kroatischer Sprache wie in Deutsch verfasst.

4. Österreichische Staatsangehörige der slowenischen und kroatischen Minderheiten in Kärnten, Burgenland und Steiermark nehmen an den kulturellen, Verwaltungs- und Gerichtseinrichtungen in diesen Gebieten auf Grund gleicher Bedingungen wie andere österreichische Staatsangehörige teil.

5. Die Tätigkeit von Organisationen, die darauf abzielen, der kroatischen oder slowenischen Bevölkerung ihre Eigenschaft und ihre Rechte als Minderheit zu nehmen, ist zu verbieten.

PRILOGA 8

Erläuternde Bemerkungen zum Staatsvertrag 517 der Beilagen zu den stenographischen Protokollen des Nationalrates, VII. GP., 21. 5. 1955. (Regierungsvorlage)

Zu Artikel 7 (Rechte der slowenischen und kroatischen Minderheiten):

Vorschriften verfassungsgesetzlichen Charakters über den Minderheitenschutz enthält das österreichische Verfassungsrecht einerseits in Artikel 19 des Staatsgrundgesetzes vom 21. Dezember 1867, RGBl. Nr. 142, über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger, andererseits in den als Verfassungsbestimmungen geltenden Vorschriften des Abschnittes V des III. Teiles des Staatsvertrages von Saint-Germain (Artikel 66 bis 69).

Die Bestimmungen des Artikels 7 stellen, soweit sie eine Gleichstellung der Minderheiten in allen Belangen aussprechen, nur eine Wiederholung der bereits bestehenden allgemeinen Staatsbürgerrechte dar.

Die Vorschrift des Paragraph 2 geht allerdings über die bisherigen verfassungsgesetzlichen Regelungen hinaus. Während nach bisherigen Recht (Artikel 68 des Staatsvertrages von Saint-Germain) für die Minderheiten nur angemessene Erleichterungen für den Unterricht an den Volksschulen gefordert waren, besteht nunmehr ein Anspruch auf Elementarunterricht in slowenischer oder kroatischer Sprache und auf eine verhältnismässige Anzahl eigener Mittelschulen. Ferner ist eine eigene Abteilung der Schulaufsichtsbehörde für slowenische und kroatische Schulen einzurichten. Die österreichische Gesetzgebung wird diese vertraglichen Bestimmungen, die zunächst programmatische Bedeutung haben, unter Berücksichtigung des in Paragraph 1 festgelegten Grundsatzes auszuführen haben.

Paragraph 3 dieses Artikels geht über die bisherigen Regelungen des Artikels 66 des Staatsvertrages von Saint-Germain hinaus, der den nicht deutschsprachigen österreichischen Staatsangehörigen angemessene Erleichterungen beim Gebrauch ihrer Sprache vor Gericht in Wort oder Schrift garantiert. Nun wird die kroatische und slowenische Sprache in den Verwaltungs- und Gerichtsbezirken Kärntens, des Burgenlandes und der Steiermark mit slowenischer, kroatischer oder gemischter Bevölkerung zusätzlich zur deutschen Amtssprache als Amtssprache zugelassen. Diese Bestimmung bedarf keiner

näheren Ausführungsgesetzgebung mehr; sie ist unmittelbar anwendbar. Hinsichtlich der Bezeichnung der Ortsnamen und Ortsaufschriften wird eine entsprechende gesetzgeberische Massnahme des Bundes, beziehungsweise der Länder erforderlich sein.

Paragraph 4 dieses Artikels gewährleistet österreichischen Staatsangehörigen slowenischer oder kroatischer Minderheiten in Kärnten, Burgenland und Steiermark die Teilnahme an kulturellen, Verwaltungs- und Gerichtseinrichtungen in diesen Gebieten auf Grund gleicher Bedingungen wie andere österreichische Staatsangehörige. Auch diese Bestimmung geht über die bisherigen Vorschriften hinaus.

Die Bestimmung des Paragraphen 5 ist schon durch das bisherige Recht gewährleistet.

Die Praragraphen 2, 3, 4 des Artikels 7 haben somit verfassungsgesetzlichen Charakter.

PRILOGA 9

»Verordnungsblatt für Schulwesen in Kärnten«,
Marec/April 1959, št. III/IV, str. 31

Nr. 20.

Regelung des zweisprachigen Unterrichtes in Kärnten

Erlaß

des Landeshauptmannes als Vorsitzender des Landesschulrates.
(Zl. LSR = 4337/58 vom 22. 9. 1958)

Als Landeshauptmann und Vorsitzender des Landesschulrates für Kärnten bin ich verpflichtet, für einen ungestörten und wirkungsvollen Unterricht an den Volks- und Hauptschulen des Landes Sorge zu tragen. Dieses Ziel erscheint durch die Unruhe, die unter der Elternschaft des gemischtsprachigen Gebietes entstanden ist, gefährdet.

Die Schulverordnung der Provisorischen Kärntner Landesregierung vom Jahre 1945 ist änderungsbedürftig. Vor 13 Jahren dürfte man der Meinung sein, dass durch den damals binnen kurzer Zeit erwarteten Staatsvertrag dieses Provisorium bald durch ein Definitivum abgelöst werden würde. Die Hoffnung hat sich als Irrtum erwiesen, Österreich musste mehr als 10 Jahre auf den Staatsvertrag warten und als dieser endlich abgeschlossen wurde, konnten trotz der Hoffnung Kärntens die Bestimmungen der Schulverordnung nicht durch ein österreichisches Gesetz ersetzt werden. Wir stehen am Beginn des dritten Schuljahres nach Abschluss des Staatsvertrages und es hat nicht den Anschein, dass die Gesetzgebung in kurzer Zeit zu einem Resultat gelangen wird.

Die von der Kärntner Landesregierung einstimmig geforderten Voraussetzungen — eine Befragung zur Feststellung der Minderheit und die Übernahme der durch die neue Schulregelung etwa entstehenden Mehrkosten

durch den Bund — sind nicht geschaffen worden, ein Vorschlag, die Zahl der zweisprachigen Schulen zu vermindern, kann nicht zur Durchführung gelangen. Die Lage erfordert aber rasche Entscheidung.

Nach § 27 der Schul- und Unterrichtsordnung vom 29. 9. 1905. RGBI. Nr. 159 ex 1905 sind für die Befreiung von Lehrgegenständen die Bezirksschulbehörden zuständig. Über die dort genannten Lehrgegenstände hinaus hat das Bundesministerium für Unterricht mit Erlass vom 18. 8. 1947, Zl. 32.000/4.12/47, die Befreiung vom fremdsprachigen Unterricht an Hauptschulen für zulässig erklärt, also eine Befreiung von einem verbindlichen Gegenstand während der Pflichtschulzeit. Als durch die Ungarnflüchtlinge ein ähnliches Problem auftauchte, wurde dies ebenfalls im Erlasswege geregelt. Beide Beispiele zeigen, dass zur Behebung von Schwierigkeiten Erlässe verwendet wurden. Auch in Kärnten ist derzeit eine solche Situation. Wenn die Erziehung der Kärntner Jugend am Herzen liegt, kann weder einen Schulstreik noch die Schließung von Schulen wünschen. Mein Erlass schafft eine Lösung, die es ohne Zwang ermöglicht, eine endgültige gesetzliche Regelung abzuwarten.

Ich sehe mich darum veranlasst, die Bezirksschulbehörden der von der Schulverordnung aus 1945 betroffenen Gebiete anzuweisen, Anträge der Erziehungsberechtigten um Befreiung vom Unterricht in der slowenischen Sprache raschestens zu erledigen.

Solche Gesuche sind bei den örtlich zuständigen Schulleitungen einzubringen und bis spätestens 7. Oktober 1958 den Bezirksschulbehörden zu übermitteln. Hierbei kann nur die freie persönliche Entscheidung der Erziehungsberechtigten massgebend sein. Eine Beeinflussung durch das Lehrpersonal ist zu unterlassen. Wer also will, dass seine Kinder weiterhin zweisprachigen Unterricht wie bisher erhält, hat gar nichts zu tun, wer dies nicht wünscht, reicht seinen Antrag ein. Damit bleiben alle Rechte der Minderheit gewahrt, ohne dass jemand gezwungen wird, sein Kind an einem Unterricht teilnehmen zu lassen, der als Belastung empfunden wird. Dieser Erlass gilt sowohl für Volks- wie für Hauptschulen und zwar so lange, als nicht durch die Gesetzgebung eine endgültige und allgemein verbindliche Regelung getroffen wird.

PRILOGA 10

»Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten«,
Marec/April 1959, št. III/IV, str. 32

Nr. 22.

Freiwilliger Besuch des Slowenischunterrichtes.
(LSR. Zl. 5468/11. 11. 1958)

An die

Bezirksschulräte Hermagor, Villach-Land, Villach-Stadt, Klagenfurt-Land, Klagenfurt-Stadt und Völkermarkt.

In mehreren Fällen haben Erziehungsberechtigte den Wunsch geäußert, trotz grundsätzlicher Abmeldung vom Slowenischunterrichte die Schüler-

(innen) freiwillig an diesem Unterrichte teilnehmen zu lassen. Um diesem Wunsch der Erziehungsberechtigten Rechnung zu tragen, wird angeordnet, dass vom Slowenischunterricht abgemeldete Schüler(innen) der zweisprachigen Volksschulen und der ihnen angeschlossenen Sonderschulklassen und der Hauptschulen des zweisprachigen Gebietes den Slowenischunterricht freiwillig besuchen können. Nach der Anmeldung sind die Schüler verpflichtet, den Slowenischunterricht bis zum Schuljahrsschlusse zu besuchen. Der Austritt während des Schuljahres ist nicht gestattet.

Die Direktionen der Hauptschulen und Leitungen der Volksschulen werden angewiesen, die Erziehungsberechtigten durch die Schüler(innen) von dieser Verfügung in Kenntnis zu setzen. Sie werden weiters beauftragt, dem Landeschulrat über die Auswirkung dieser Massnahme im Dienstwege sogleich zu berichten.

PRILOGA 11

»Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten«,
Marec/April 1959, št. III/IV, str. 31

No. 21.

Regelung des zweisprachigen Unterrichtes in Kärnten
(Durchführung)
(LSR. Zl. 4964/58 vom 27. 10. 1958)

In Durchführung des Erlasses des Landeshauptmannes als Vorsitzenden des Landesschulrates von Kärnten vom 22. September 1958, Zl. 4337/58, betr. die Regelung des zweisprachigen Unterrichtes in Kärnten, werden für die Unterrichtserteilung an den zweisprachigen Schulen bis zur endgültigen Regelung folgende Richtlinien gegeben:

1. Den einzelnen Schulleitungen ist es verboten, Teilergebnisse der Statistischen Erhebungsbogen bekanntzugeben. Die Bezirksschulräte werden aufgefordert, die Schulleitungen davon umgehend in Kenntnis zu setzen.

2. Es ist Vorsorge zu treffen, dass jedes deutsch- und jedes slowenisch-sprechende Kind das Lehrziel in vollem Ausmasse erreicht.

3. Dar Gesamtunterricht für die abgemeldeten Schüler und Schülerinnen wird auf der ersten bis einschliesslich dritten Schulstufe nur in der deutschen Sprache erteilt, wobei für jene Schüler und Schülerinnen, die die deutsche Sprache nicht oder nur mangelhaft beherrschen, die dem Kinde eigene Mundart mündlich vermittelnd anzuwenden ist.

4. Schülern und Schülerinnen, die nicht abgemeldet wurden, ist der Gesamtunterricht auf den ersten drei Schulstufen in deutscher und slowenischer Sprache mündlich und schriftlich zu erteilen.

5. Von der vierten bis achten Schulstufe ist Slowenische Sprache für die nicht abgemeldeten Schüler und Schülerinnen ein eigener Unterrichtsgegenstand, wobei auf der vierten Schulstufe diesem Gegenstand 4, ab der fünften Schulstufe 3 Wochenstunden zugemessen sind.

6. Sowohl für die abgemeldeten als auch für die nicht abgemeldeten Schüler(innen) gilt die Stundentafel, die durch den Erlass des Landesschulrates vom 9. November 1945, Zl. 9406 (Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten, Stück I, Jahrgang 1946), verordnet worden ist.

Auf der veierten bis achten Schulstufe treten für die abgemedeten Schüler(innen) an Stelle der Slowenischstunden eine Zeichen- und eine Rechenstunde.

7. Für Volksschulen, an denen sich alle Schüler(innen) vom Slowenischunterricht abgemeldet haben, gelten die Lehrpläne für allgemeine Volksschulen (Sonderabdruck aus dem Verordnungsblatt für den Dienstbereich des Bundesministeriums für Unterricht, Stück XIII. vom Jahre 1930, mit Abänderungen auf Grund des Erlasses des Staatsamtes für Volksaufklärung, für Unterricht und Erziehung und für Kultusangelegenheiten vom 27. Oktober 1945, Zl. 9879 — K/45, und der Erlässe des Bundesministeriums für Unterricht vom 18. Oktober 1946, Zl. 35.998-IV/12/1946, vom 18. November 1946, Zl. 38.932 — IV/15/46, vom 18. November 1948, Zl. 77.529 — IV/15/48, und vom 16. Dezember 1949, Zl. 76.849 — 4/15/49).

8. Für den Slowenischunterricht an Hauptschulen finden die Bestimmungen für die 5. bis 8. Schulstufe der Vollsschulen, für die Sonderschulklassen die Bestimmungen für die 1. bis 3. Schulstufe sinngemäss Anwendung.

9. Der Erlass tritt am 1. November 1958 in Kraft.

PRILOGA 12

„Stenographisches Protokoll“ 85. Sitzung des Nationalrates der Republik Österreich, VIII. Gesetzgebungsperiode, 19. 3. 1959, str. 4117.

Die Entschliessung hat folgenden Wortlaut:

I. Die Bundesregierung wird aufgefordert, eine Regierungsvorlage eines Bundesgesetzes über eine allgemeine Minderheitenfeststellung bis spätestens 30. Juni 1960 dem Nationalrat vorzulegen.

II. Gemäss Art. 7 Paragraf 3 des österreichischen Staatsvertrages vom 15. Mai 1955, BGBl. Nr. 152, betreffend die Wiederherstellung eines unabhängigen und demokratischen Österreich, ist unter anderem auch in den Verwaltungsbezirken Kärntens mit slowenischer oder gemischter Bevölkerung die slowenische Sprache zusätzlich zum Deutschen als Amtssprache zugelassen.

Die Bundesregierung hat dem Nationalrat bisher zur innerstaatlichen Durchführung der Bestimmungen des Art. 7 des erwähnten Staatsvertrages den Entwurf eines Bundesgesetzes, womit für das Bundesland Kärnten Vorschriften zur Durchführung der Minderheiten-Schulbestimmungen des Staatsvertrages getroffen werden (Minderheiten-Schulgesetz für Kärnten), sowie den Entwurf eines Bundesgesetzes zur Durchführung der die Amtssprache bei Gericht betreffenden Bestimmungen des Art. 7 Paragraf 3 des Staatsvertrages vorgelegt.

Die Bundesregierung wird aufgefordert, dem Nationalrat so bald als möglich auch eine Regierungsvorlage zuzuleiten, womit in Anlehnung an die Grundsätze des Entwurfes eines Bundesgesetzes zur Durchführung der die

Amtssprache bei Gericht betreffenden Bestimmungen entsprechende Bestimmungen für die Verwaltungsbehörden in den in Betracht kommenden politischen Bezirken Kärntens über die Verwendung der slowenischen Sprache als zusätzliche Amtssprache getroffen werden.

PRILOGA 13

»Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten«
1957, št. VII/VIII. str. 51

Erlass Nr. 34:

Errichtung eines Bundesrealgymnasiums mit slowenischer Unterrichtssprache in Kärnten.
(LSR. Zl. 3177/57)

Nachstehend wird der Erlass des Bundesministeriums für Unterricht vom 1. Juli 1957, Zl. 47.600-12/57, zur Kenntnis gebracht:

»Das Bundesministerium für Unterricht errichtet im Sinne des Artikels 7, Ziffer 2, des Staatsvertrages, BGBl. Nr. 152/55, — vorbehaltlich einer endgültigen gesetzlichen Regelung — in Klagenfurt für österreichische Staatsbürger der slowenischen Minderheit ein Bundesrealgymnasium mit slowenischer Unterrichtssprache.

Das Bundesrealgymnasium führt die Bezeichnung »Slowenisches Bundesrealgymnasium in Klagenfurt«.

Betreffend Dienstpostenplan und Lehrplan des Slowenischen Bundesrealgymnasiums in Klagenfurt ergehen gesonderte Verfügungen.«

Hiezu bemerkt der Landesschulrat, dass die bezeichnete Anstalt im Gebäude der Bundesrealschule und des Bundesrealgymnasiums in Klagenfurt, Lerchenfeldgasse 22, untergebracht ist.

PRILOGA 14

»Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten«,
1957, št. IX/X. str. 68

Erlass Nr. 53:

Bundesrealgymnasium für Slowenen in Klagenfurt
(Erl. d. BMfU. v. 3. 8. 1957, Zl. 73.404—12/57, LSR 3658/57 u. 2828/57)

Das mit Erlass des Bundesministeriums für Unterricht vom 1. Juli 1957, Zahl 47 600—12/57 in Klagenfurt errichtete Bundesrealgymnasium für österreichische Staatsbürger der slowenischen Minderheit führt die Bezeichnung

»Bundesrealgymnasium für Slowenen in Klagenfurt«.

Hievon wird in teilweiser Abänderung des Erlasses Nr. 34 im Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten, Stück VII/VIII/1957, Seite 51, Mitteilung gemacht.

Gleichzeitig wird mitgeteilt, dass das Bundesministerium für Unterricht mit Erlass vom 3. 6. 1957, Zl. 61.973-20 b/57, dem Professor an der Bundesrealschule und -Realgymnasium in Klagenfurt, Oberstudienrat dr. Josef Tischler, vorläufig die vorbereitenden Arbeiten für die Eröffnung und Führung des Bundesrealgymnasiums für Slowenen in Klagenfurt übertragen hat.

PRILOGA 15

»Verordnungsblatt für den Dienstbereich des Bundesministeriums
für Unterricht, 1. september 1959, str. 198

Erlass Nr. 98:

Bundesrealgymnasium und Gymnasium für Slowenen in Klagenfurt
(Erlass vom 17. Juli 1959. Zl. 76.064 — 12/59)

Das Bundesministerium für Unterricht sieht sich in Ausführung des § 24 Abs. 1 des Minderheitenschulgesetzes für Kärnten, BGBl. Nr. 101/59, veranlasst, die Umwandlung des Bundesrealgymnasiums für Slowenen in Klagenfurt in ein Bundesrealgymnasium und Gymnasium ab Beginn des kommenden Schuljahres zu verfügen.

Die Anstalt hat daher ab dem Schuljahr 1959/60 die Bezeichnung »Bundesrealgymnasium und Gymnasium für Slowenen in Klagenfurt« zu führen.

Vbl. f. d. Db. d. BMfU., 1. November 1959, Seite 260:

Berichtigungen

1. Im Erlass des Bundesministeriums für Unterricht vom 7. Juli 1959, Min.-Vdg.-Bl. Nr. 98/59, hat es im letzten Absatz richtig zu heissen: »Bundes-Realgymnasium und -Gymnasium für Slowenen in Klagenfurt«.

PRILOGA 16

»Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich«
14. april 1959, št. 27, str. 605

101. Bundesgesetz vom 19. März 1959, womit für das Bundesland Kärnten Vorschriften zur Durchführung der Minderheiten-Schulbestimmungen des Österreichischen Staatsvertrages getroffen werden (Minderheiten-Schulgesetz für Kärnten).

Der Nationalrat hat beschlossen:

Artikel I (Verfassungsbestimmungen)

a) Kompetenzbestimmungen

§ 1. In den Angelegenheiten des Minderheiten-Schulwesens im Lande Kärnten (Artikel 7 § 2 des Staatsvertrages betreffend die Wiederherstellung

eines unabhängigen und demokratischen Österreich vom 15. Mai 1955, BGBl. Nr. 152/1955) werden die Zuständigkeiten des Bundes und des Landes Kärnten zur Gesetzgebung und Vollziehung unbeschadet der Bestimmungen des § 6 im folgenden festgesetzt.

§ 2. Bundessache ist die Gesetzgebung und die Vollziehung in folgenden Angelegenheiten:

a) Die Angelegenheiten der für die slowenische Minderheit im besonderen in Betracht kommenden Volks- und Hauptschulen, mit Ausnahme der Angelegenheiten ihrer örtlichen Festlegung;

b) die Angelegenheiten einer für die slowenische Minderheit im besonderen in Betracht kommenden Mittelschule;

c) die Angelegenheiten einer ergänzenden Lehrerbildung in slowenischer Sprache;

d) die Angelegenheiten eines unverbindlichen Unterrichtes in der slowenischen Sprache an Pflichtschulen und mittleren Lehranstalten;

e) die Angelegenheiten der Schulaufsicht über die in lit. a und b angeführten Schulen und über den in lit. c und d angeführten Unterricht.

§ 3. Bundessache ist die Gesetzgebung über die Grundsätze, Landessache die Ausführungsgesetzgebung und die Vollziehung in den Angelegenheiten der örtlichen Festlegung der für die slowenische Minderheit im besonderen in Betracht kommenden öffentlichen Volks- und Hauptschulen.

§ 4. (1) Hinsichtlich der im § 3 angeführten Angelegenheiten finden die Bestimmungen des Artikels 16 Abs. 1 des Bundes-Verfassungsgesetzes in der Fassung von 1929 dem Sinne nach mit der näheren Massgabe Anwendung, dass das Land Kärnten innerhalb von drei Jahren nach dem Inkrafttreten dieses Bundesgesetzes die notwendige ausführungsgesetzliche Regelung zu treffen hat. Wird diese Frist vom Lande Kärnten nicht eingehalten, so geht die Zuständigkeit zur ausführungsgesetzlichen Regelung auf den Bund über. Sobald das Land Kärnten das Ausführungsgesetz erlassen hat, tritt das Ausführungsgesetz des Bundes ausser Kraft.

(2) Die dem Bund gemäss Artikel 102 a Abs. 1 erster Satz des Bundes-Verfassungsgesetzes in der Fassung von 1929 zustehende oberste Leitung und Aufsicht über das gesamte Erziehungs- und Unterrichtswesen wird hinsichtlich der im § 3 angeführten Angelegenheiten durch sinngemässe Anwendung der Bestimmungen des Artikels 15 Abs. 8 und des Artikels 16 Abs. 2 des Bundes-Verfassungsgesetzes in der Fassung von 1929 ausgeübt.

§ 5. Die Bestimmungen des § 42 des Übergangsgesetzes vom 1. Oktober 1920 in der Fassung des BGBl. Nr. 368 vom Jahre 1925 und in der Fassung des Bundesverfassungsgesetzes vom 7. Dezember 1929, BGBl. Nr. 393, werden hinsichtlich der in den §§ 2 und 3 angeführten Angelegenheiten ausser Kraft gesetzt.

§ 6. (1) Die Bestimmungen des Lehrerdienstrechts-Kompetenzgesetzes, BGBl. Nr. 88/1948, und des Schulerhaltungs-Kompetenzgesetzes, BGBl. Nr. 162/1955, sowie die für die Schulen mit deutscher Unterrichtssprache geltenden verfassungsgesetzlichen Kompetenzvorschriften werden durch die Verfassungsbestimmungen des Artikels I dieses Bundesgesetzes nicht berührt.

(2) Inwieweit der Bund an der Kostentragung des personellen und des sachlichen Mehraufwandes, der sich auf Grund dieses Bundesgesetzes hinsichtlich der für die slowenische Minderheit im besonderen in Betracht kommenden öffentlichen Volks- und Hauptschulen ergibt, mitzuwirken hat, ist durch Bundesgesetz zu regeln. Dieses Bundesgesetz ist bis zum 30. Juni 1960 zu erlassen.

b) Allgemeine Bestimmungen

§ 7. Das Recht, die slowenische Sprache als Unterrichtssprache zu gebrauchen oder als Pflichtgegenstand zu erlernen, ist jedem Schüler in den ausführungsgesetzlich (§ 3 im Zusammenhalte mit § 4 Abs. 1) festzulegenden Schulen zu gewähren, sofern dies der Wille seines gesetzlichen Vertreters ist. Ein Schüler kann nur mit Willen seines gesetzlichen Vertreters verhalten werden, die slowenische Sprache als Unterrichtssprache zu gebrauchen oder als Pflichtgegenstand zu erlernen.

§ 8. Der Erteilung des Unterrichtes in slowenischer Unterrichtssprache steht nicht entgegen, dass die deutsche Sprache als Staatssprache der Republik Österreich (Artikel 8 des Bundes-Verfassungsgesetzes in der Fassung von 1929) als Pflichtgegenstand vorzusehen ist.

Artikel II.

Grundsatzbestimmungen

§ 9. (1) Für die Ausführungsgesetzgebung (§ 3 im Zusammenhalte mit § 4 Abs. 1) gelten die in den nachstehenden Paragraphen dieses Artikels II aufgestellten Grundsätze.

(2) (Verfassungsbestimmung.) Die im vorliegenden Artikel II aufgestellten Grundsätze können vom Nationalrat nur in Anwesenheit von mindestens der Hälfte der Mitglieder und mit einer Mehrheit von zwei Dritteln der abgegebenen Stimmen abgeändert, ergänzt oder aufgehoben werden.

§ 10. (1) Die örtliche Festlegung der für die slowenische Minderheit im besonderen in Betracht kommenden Volks- und Hauptschulen hat nach Massgabe der Grundlagen zu erfolgen, die sich aus einer amtlichen Minderheitenfeststellung ergeben.

(2) Bis zum Vorliegen der Ergebnisse einer amtlichen Minderheitenfeststellung hat die örtliche Festlegung der für die slowenische Minderheit im besonderen in Betracht kommenden Volks- und Hauptschulen für jene Gemeinden zu erfolgen, in denen zu Beginn des Schuljahres 1958/59 der Unterricht an Volks- und Hauptschulen zweisprachig erteilt wurde.

§ 11. Es ist dafür Vorsorge zu treffen, dass alle Volks- und Hauptschüler in den nach § 10 in Betracht kommenden Gemeinden Kärntens, die von ihren gesetzlichen Vertretern hiefür angemeldet werden, den Unterricht in einer der im § 12 genannten, für die slowenische Minderheit im besonderen in Betracht kommenden Schule erhalten können. Diese Vorsorge ist hinsichtlich der im § 12 lit. a genannten Schulen unter Bedachtnahme auf die nach den Schulerhaltungsvorschriften notwendigen Schülerzahlen, hinsichtlich der im § 12 lit. b und c genannten Schulen (Klassen, Abteilungen) auf jeden Fall zu treffen.

Artikel III.

Volks- und Hauptschulen

§ 12. Neben den allgemeinen Formen der österreichischen Volks- und Hauptschule mit deutscher Unterrichtssprache können im Lande Kärnten insbesondere für die slowenische Minderheit folgende Formen von Volks- und Hauptschulen oder Klassen und Abteilungen an Volks- und Hauptschulen geführt werden:

a) Volks- und Hauptschulen mit slowenischer Unterrichtssprache;

b) Volksschulen mit deutscher und slowenischer Unterrichtssprache (zweisprachige Volksschulen), worunter im Sinne dieses Bundesgesetzes auch in Volksschulen mit deutscher Unterrichtssprache eingerichtete Volksschulklassen mit deutscher und slowenischer Unterrichtssprache (zweisprachige Volksschulklassen) und in Volksschulklassen mit deutscher Unterrichtssprache eingerichtete Abteilungen mit deutscher und slowenischer Unterrichtssprache (zweisprachige Volksschulabteilungen) zu verstehen sind;

c) Abteilungen für den Unterricht in slowenischer Sprache, die in Hauptschulen mit deutscher Unterrichtssprache eingerichtet sind.

§ 13. (1) Die Aufnahme in die im § 12 genannten Schulen (Klassen, Abteilungen) bedarf einer diesbezüglichen ausdrücklichen Anmeldung durch den gesetzlichen Vertreter des Schülers beim Eintritt in die Volksschule und in die Hauptschule, doch kann die Anmeldung auch bis zu Beginn eines späteren Schuljahres erfolgen; sie wirkt ohne weiters bis zum Austritt aus der Volksschule beziehungsweise Hauptschule und kann vorher nur zum Ende eines Schuljahres widerrufen werden.

(2) Die Anmeldungen nach Abs. 1 und der allfällige Widerruf der Anmeldung sind beim Schulleiter vorzubringen und können schriftlich oder mündlich protokollarisch erfolgen; sie sind von bundesrechtlich geregelten Gebühren und Abgaben frei.

§ 14. (1) Auf die im § 12 angeführten Schulen (Klassen, Abteilungen) finden hinsichtlich der Schulorganisation und der Führung des Unterrichtes die für die österreichischen Volks- und Hauptschulen allgemein geltenden Vorschriften mit den in den folgenden Bestimmungen dieses Artikels angeführten Abweichungen Anwendung.

(2) Hinsichtlich der Schulpflicht der Kinder, welche die im § 12 angeführten Schulen besuchen, gelten die in Österreich allgemein geltenden Vorschriften über die Schulpflicht.

§ 15. An den Volks- und Hauptschulen mit slowenischer Unterrichtssprache ist der Unterricht auf allen Schulstufen in slowenischer Unterrichtssprache zu erteilen, doch ist die deutsche Sprache als Pflichtgegenstand mit sechs Wochenstunden zu führen.

§ 16. (1) An den zweisprachigen Volksschulen (Volksschulklassen, Volksschulabteilungen) ist der gesamte Unterricht auf den ersten drei Schulstufen in annähernd gleichem Ausmass in deutscher und slowenischer Sprache zu erteilen; von der vierten Schulstufe an ist der Unterricht — unbeschadet der

Bestimmung des Abs. 2 — in deutscher Sprache zu erteilen, doch ist die slowenische Sprache mit vier Wochenstunden als Pflichtgegenstand zu führen. In Volksschulklassen mit deutschsprachigen und zweisprachigen Abteilungen ist der deutschsprachige Unterricht soweit wie möglich für alle Schüler der betreffenden Schulstufen gemeinsam zu erteilen.

(2) Der Religionsunterricht ist auf allen Schulstufen der zweisprachigen Volksschulen (Volksschulklassen, Volksschulabteilungen) für die gemäss § 13 zum zweisprachigen Unterricht angemeldeten Schüler in deutscher und in slowenischer Sprache zu erteilen.

(3) An den in Hauptschulen mit deutscher Unterrichtssprache eingerichteten Abteilungen für den Unterricht in slowenischer Sprache ist die slowenische Sprache auf allen Schulstufen mit vier Wochenstunden als Pflichtgegenstand zu führen.

§ 17. An Volks- und Hauptschulen mit deutscher Unterrichtssprache kann die Landesschulbehörde die slowenische Sprache als unverbindlichen Unterrichtsgegenstand einführen. Dieser Unterricht kann, soweit dies tunlich ist, gemeinsam mit dem Unterricht in slowenischer Sprache in den in der Schule eingerichteten zweisprachigen Volksschulklassen oder Volksschulabteilungen beziehungsweise slowenischsprachigen Hauptschulabteilungen erfolgen.

§ 18. (1) Beim Übertritt von Schülern einer Volks- oder Hauptschule in eine solche mit anderer Unterrichtssprache ist von der aufnehmenden Schule besonders darauf zu achten, dass der Schulfortgang in der nunmehrigen beziehungsweise in der allfälligen zweiten Unterrichtssprache gewährleistet ist.

(2) Für das Aufsteigen in die nächsthöhere Schulstufe oder Klasse sowie für den Übertritt von der Volksschule in die Hauptschule sind in allen Fällen überdies die hierfür allgemein geltenden Vorschriften zu beachten.

§ 19. Die für den Unterricht an den in den §§ 15 und 16 Abs. 1 angeführten Schulen (Klassen, Abteilungen) und für den in den §§ 16 Abs. 3 und 17 angeführten Slowenischunterricht anzuwendenden Lehrpläne sind unter Bedachtnahme auf die für die österreichischen Volks- und Hauptschulen allgemein geltenden Lehrpläne und unter Zugrundelegung der in diesem Artikel festgesetzten Bestimmungen vom Bundesministerium für Unterricht nach Anhören des Landesschulrates für Kärnten durch Verordnung zu erlassen.

§ 20. Die für den Unterricht an den in den §§ 15 und 16 Abs. 1 angeführten Schulen (Klassen, Abteilungen) und für den in den §§ 16 Abs. 3 und 17 angeführten Slowenischunterricht erforderlichen Lehrbefähigungen richten sich nach den Bestimmungen des Artikels IV dieses Bundesgesetzes.

Artikel IV.

Ergänzende Lehrerbildung

§ 21. (1) Zur Heranbildung von Lehrern für Volksschulen mit slowenischer oder mit deutscher und slowenischer Unterrichtssprache ist an der Bundeslehrer- und -lehrerinnenbildungsanstalt in Klagenfurt ein ergänzender Unterricht in slowenischer Sprache in einem durch den Lehrplan näher zu bestimmenden Ausmass zu führen.

(2) Der ergänzende Unterricht in slowenischer Sprache ist für jene Schüler, die hiezu auf Grund freiwilliger Meldung aufgenommen werden, an Stelle der lebenden Fremdsprache Pflichtgegenstand. Bei der Aufnahme haben die Schüler angemessene Kenntnisse in der slowenischen Sprache nachzuweisen.

§ 22. (1) Die Abgänge der Bundeslehrer, und -lehrerinnenbildungsanstalt in Klagenfurt, die an dem ergänzenden Unterricht in slowenischer Sprache teilgenommen und die normale Reifeprüfung mit Erfolg abgelegt haben, können sich im Anschluss an die Reifeprüfung oder in einem späteren Zeitpunkt einer ergänzenden Reifeprüfung für den Unterricht an Volksschulen mit slowenischer oder mit deutscher und slowenischer Unterrichtssprache unterziehen.

(2) Desgleichen können sich Lehrpersonen nach der mit Erfolg abgelegten Lehrbefähigungsprüfung für Volksschulen der ergänzenden Lehrbefähigungsprüfung für den Unterricht an Volksschulen mit slowenischer oder mit deutscher und slowenischer Unterrichtssprache und Lehrpersonen nach der mit Erfolg abgelegten Lehrbefähigungsprüfung für Hauptschulen der ergänzenden Lehrbefähigungsprüfung für den Unterricht an Hauptschulen mit slowenischer Unterrichtssprache oder für der Slowenischunterricht an sonstigen Hauptschulen in Kärnten unterziehen.

§ 23. Den Lehrplan für den ergänzenden Unterricht (§ 21) und die näheren Vorschriften für die ergänzenden Prüfungen (§ 22) erlässt das Bundesministerium für Unterricht nach Anhören des Landesschulrates für Kärnten durch Verordnung. Hiebei ist darauf Bedacht zu nehmen, dass den Anforderungen für die Erteilung des Unterrichtes in slowenischer oder in deutscher und slowenischer Unterrichtssprache beziehungsweise für die Erteilung des „Slowenischunterrichtes Rechnung getragen wird.

Artikel V.

Mittlere Lehranstalten

§ 24. (1) In Kärnten ist für österreichische Staatsbürger der slowenischen Minderheit eine Bundesmittelschule mit slowenischer Unterrichtssprache zu errichten, die nach dem Lehrplan des Realgymnasiums und nach Bedarf auch nach dem des Gymnasiums zu führen ist.

(2) Die Errichtung kann klassenweise jährlich aufbauend erfolgen.

§ 25. Auf die Bundesmittelschule mit slowenischer Unterrichtssprache finden mit den in diesem Artikel angeführten Abweichungen die für die österreichischen Mittelschulen allgemein geltenden Vorschriften Anwendung.

§ 26. (1) An der Bundesmittelschule mit slowenischer Unterrichtssprache ist der Unterricht in allen Klassen in slowenischer Unterrichtssprache zu erteilen.

(2) Die deutsche Sprache ist in allen Klassen als Pflichtgegenstand in einem durch den Lehrplan näher zu bestimmenden Wochenstundenausmass zu führen und bei der Reifeprüfung als verbindlicher Prüfungsgegenstand vorzusehen.

§ 27. In die Bundesmittelschule mit slowenischer Unterrichtssprache sind nur Schüler österreichischer Staatsbürgerschaft aufzunehmen, die bei der

Aufnahmeprüfung oder in sonstiger Weise nachzuweisen vermögen, dass ihre Kenntnisse in der slowenischen Sprache für den weiteren Schulfortgang ausreichend sind.

§ 28. Das Reifezeugnis der Bundesmittelschule mit slowenischer Unterrichtssprache gibt die gleichen Berechtigungen, insbesondere auch hinsichtlich der Zulassung zum Hochschulstudium, wie das Reifezeugnis einer gleichartigen österreichischen Bundesmittelschule mit deutscher Unterrichtssprache.

§ 29. Den Lehrplan und die Reifeprüfungsvorschrift für die Bundesmittelschule mit slowenischer Unterrichtssprache erlässt unter Bedachtnahme auf die für die österreichischen Mittelschulen allgemein geltenden Lehrpläne und Reifeprüfungsvorschriften und unter Zugrundelegung der in diesem Artikel festgesetzten Bestimmungen das Bundesministerium für Unterricht nach Anhören des Landesschulrates für Kärnten durch Verordnung.

§ 30. An den Mittelschulen sowie sonstigen mittleren Lehranstalten mit deutscher Unterrichtssprache im Lande Kärnten kann der Slowenischunterricht als unverbindlicher Unterrichtsgegenstand nach den für den Unterricht unverbindlicher Unterrichtsgegenstände allgemein geltenden Vorschriften geführt werden.

Artikel VI.

Schulaufsicht

§ 31. Beim Landesschulrat für Kärnten ist eine Abteilung für die Angelegenheiten

- a) der Volks- und Hauptschulen mit slowenischer Unterrichtssprache,
- b) des Unterrichtes in slowenischer Sprache an den zweisprachigen Volksschulen (Volksschulklassen, Volksschulabteilungen) und an den slowenischsprachigen Hauptschulabteilungen, sowie
- c) der Bundesmittelschule mit slowenischer Unterrichtssprache einzurichten.

§ 32. (1) Für die Inspektion der im § 31 lit. a genannten Schulen und des im § 31 lit. b genannten Unterrichtes ist ein Bezirksschulinspektor, der die Lehrbefähigung für den Unterricht in deutscher und slowenischer Unterrichtssprache an Volks- und Hauptschulen besitzt, zu bestellen, dem auch die Inspektion des unverbindlichen Slowenischunterrichtes an sonstigen Volks- und Hauptschulen im Lande Kärnten obliegt.

(2) Für die Inspektion der im § 31 lit. c genannten Schule ist ein Fachinspektor, der die Befähigung für das Lehramt an Mittelschulen mit Slowenisch als Hauptfach besitzt, zu bestellen, dem auch die Inspektion der ergänzenden Lehrerbildung in slowenischer Sprache an der Bundeslehrer- und -lehrerinnenbildungsanstalt in Klagenfurt und des unverbindlichen Slowenischunterrichtes an sonstigen mittleren Lehranstalten im Lande Kärnten obliegt.

(3) An Stelle der in den Abs. 1 und 2 genannten Inspektionsorgane kann ein Landesschulinspektor, der beide in den Abs. 1 und 2 bezeichneten Lehrbefähigungen besitzt, bestellt werden, dem die Inspektion der in den Abs. 1 und 2 angeführten Schul- und Unterrichtsbereiche obliegt.

§ 33. Im übrigen regelt sich die Ausübung der Schulaufsicht über die im § 31 lit. a und c genannten Schulen und über den in den §§ 31 lit. b und 32 genannten Unterricht nach den für die Schulaufsicht allgemein geltenden Bestimmungen.

Artikel VII.

Schlussbestimmungen

§ 34. (1) (Verfassungsbestimmung.) Dieses Bundesgesetz tritt mit der im Abs. 2 vorgesehenen Ausnahme an dem der Kundmachung folgenden Tag in Kraft.

(2) Die Bestimmungen des Artikels III treten in dem Zeitpunkt in Kraft, in dem die gemäss § 3 zu erlassende gesetzliche Regelung im Sinne des § 14 Abs. 1 in Kraft tritt.

(3) Verordnungen zur Durchführung dieses Bundesgesetzes können von dem der Kundmachung dieses Bundesgesetzes folgenden Tag an erlassen werden; sie können jedoch frühestens mit dem Tage des Inkrafttretens jener Bestimmungen dieses Bundesgesetzes, auf Grund deren sie erlassen werden, in Kraft gesetzt werden.

§ 35. (Verfassungsbestimmung.) Die Verordnung der Provisorischen Kärntner Landesregierung vom 3. Oktober 1945 in der Fassung des Beschlusses vom 31. Oktober 1945 zur Neugestaltung der zweisprachigen Volksschulen im südlichen Gebiete Kärntens, Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten Nr. 1/1946, und unter Berücksichtigung der Erlässe des Landesschulrates für Kärnten vom 22. September 1958, Z. 4337, vom 27. Oktober 1958, Z. 4964, und vom 11. November 1958, Z. 5468, tritt an dem der Kundmachung dieses Bundesgesetzes folgenden Tag insoweit ausser Kraft, als sie zu den an diesem Tage wirksam werdenden Bestimmungen dieses Bundesgesetzes in Widerspruch steht; mit dem Wirksamwerden des Artikels III dieses Bundesgesetzes tritt sie zur Gänze ausser Kraft.

§ 36. (1) (Verfassungsbestimmung.) Mit der Vollziehung des Artikels I und des § 34 Abs. 1 dieses Bundesgesetzes ist die Bundesregierung betraut.

(2) Mit der Vollziehung der übrigen Bestimmungen dieses Bundesgesetzes ist das Bundesministerium für Unterricht betraut.

Schärf

Raab Pittermann Helmer Tschadek
Drimmel Proksch Kamitz Thoma
Bock Waldbrunner Graf Figl

PRILOGA 17

»Landesgesetzblatt für Kärnten«,
18. avgust 1959, št. 22, str. 147

44.

Gesetz vom 10. Juli 1959. mit dem die Grundsatzbestimmungen des Minderheiten-Schulgesetzes für Kärnten ausgeführt werden.

Der Landtag von Kärnten hat in Ausführung der § 10 Abs. 2 und § 11 des Minderheiten-Schulgesetzes für Kärnten, BGBl. Nr. 101/1959, beschlossen:

§ 1

(1) Jene Volksschulen, an denen zu Beginn des Schuljahres 1958/59 der Unterricht zweisprachig erteilt worden ist, sind für die slowenische Minderheit im besonderen in Betracht kommende Volksschulen (§ 12 lit. b des Minderheiten-Schulgesetzes für Kärnten).

(2) Jene Hauptschulen, an denen zu Beginn des Schuljahres 1958/59 Slowenisch als Pflichtgegenstand unterrichtet worden ist, sind für die slowenische Minderheit im besonderen in Betracht kommende Hauptschulen (§ 12 lit. c des Minderheiten-Schulgesetzes für Kärnten).

§ 2.

Für die Errichtung von Volksschulen und von Hauptschulen mit slowenischer Unterrichtssprache gelten die Bestimmungen der § 4 Abs. 1 und § 5 des Pflichtschulerhaltungsgesetzes, LGBl. Nr. 30/1958, mit der Massgabe, dass für die Bestimmung der Mindestschülerzahl Schüler österreichischer Staatsbürgerschaft in Betracht kommen, die von ihren gesetzlichen Vertretern für den Unterricht an einer Volks- oder Hauptschule mit slowenischer Unterrichtssprache (§ 12 lit. a des Minderheiten-Schulgesetzes für Kärnten) angemeldet wurden.

Der Landeshauptmann:
Wedenig

Der Landesrat:
Sima

PRILOGA 18

Proglas koroškega deželnega glavarja ob vpisu v šole v šolskem letu 1959/60

Österreicher, Kärntner!

In wenigen Tagen beginnt das neue Schuljahr. Der Erlass des Landesschulrates ist bekanntgemacht worden, die Entscheidung der Erziehungsberechtigten ist eine Gewissensfrage und soll daher frei und unbeeinflusst erfolgen. Jede mittelbare oder unmittelbare Beeinflussung, jeder Zwang schadet dem Ansehen unseres Staates und der Würde unseres Landes. Jede organisierte Aktion zur Beeinflussung der Erziehungsberechtigten würde zur Störung von Ruhe und Ordnung führen. Ich fordere alle Staatsbürger auf, nach reiflicher Überlegung ihre Entscheidung zu treffen. Wir alle sind Bürger der österreichischen Republik und Kärntner. Seit Jahrhunderten leben wir in unserem Lande friedlich nebeneinander und so soll es auch weiterhin bleiben. Zum Nutzen Österreichs und ganz Kärntens soll dieses einträchtige Zusammenleben von allen, denen das Wohl unseres Landes am Herzen liegt, gefördert werden. Ich erwarte daher, dass meine ernste Mahnung von allen beachtet wird.

Ferdinand Wedenig
Landeshauptmann und Vorsitzender
des Landesschulrates

Kärntner Druckerei, Klagenfurt

PRILOGA 19

LANDESSCHULRAT
für Kärnten

Klagenfurt, 1. 9. 1959

Zahl: 4377/59

Minderheiten-Schulgesetz für Kärnten,
BGBl. 101/59. Inkrafttreten der Be-
stimmungen über das Anmeldeverfahren
bezüglich der Unterrichtssprache.

An die Bezirkshauptmannschaften Hermagor, Klagenfurt, Villach und Völkermarkt.

An die Magistrate Klagenfurt und Villach.

An alle Gemeinden der Bezirke Hermagor, Klagenfurt, Villach und Völkermarkt.

An die Bezirksschulräte Hermagor, Klagenfurt-Land, Villach-Land und Völkermarkt.

An die Stadtschulräte in Klagenfurt und Villach.

An die Direktionen der Volks- und Hauptschulen in den Schulbezirken Hermagor, Klagenfurt-Land, Klagenfurt-Stadt, Villach-Land, Villach-Stadt und Völkermarkt.

Durch das Inkrafttreten des Minderheiten-Schulgesetzes für Kärnten, BGBl. 101/59 und des dazu ergangenen Landes-Ausführungsgesetzes, LGBl. 44/1959, haben die gesetzlichen Vertreter der Schüler in jenen Gemeinden, in denen zu Beginn des Schuljahres 1958/59 der Unterricht an einer Volksschule zweisprachig erteilt worden und an Hauptschulen Slowenisch als Pflichtgegenstand unterrichtet worden ist, die Möglichkeit erhalten, ihre Kinder zum Unterricht in slowenischer Unterrichtssprache, zum Unterricht in deutscher und slowenischer Unterrichtssprache (zweisprachiger Volksschulunterricht) und zum Besuch des Slowenischunterrichtes an Hauptschulen anzumelden, sofern sie nicht den Unterricht in deutscher Unterrichtssprache wünschen.

Es ist somit erforderlich, dass für alle Schulanfänger an Volksschulen sowie für alle Schulanfänger an Hauptschulen eine diesbezügliche ausdrückliche Anmeldung durch den gesetzlichen Vertreter des Schülers erstattet wird.

Die Anmeldung sowie ein allfälliger Widerruf einer Anmeldung hat beim Schulleiter schriftlich oder mündlich-protokollarisch zu erfolgen, sie ist von bundesgesetzlich geregelten Gebühren und Abgaben befreit und wirkt ohne weiteres bis zum Austritt aus der Volksschule bzw. Hauptschule. Anmeldungen können vor dem Schulaustritt nur zum Ende eines Schuljahres widerrufen werden.

Der Vorsitzende:
Wedenig e. h.

F. d. R. d. A.

PRILOGA 20

Zugestellt:

16. I. 1957

C 216/56

Bezirks- u. Arbeitsgericht Eisenstadt eingel. 12. I. 1957

19

Oberlandesgericht Wien

eingelangt am 8. I. 1957: 2 Nc 65/56

REPUBLIK ÖSTERREICH

OBERSTER RICHTSHOF

3 Ob 575/58

Der Oberste Gerichtshof hat durch den Ersten Präsidenten dr. Wahle als Vorsitzenden und durch die Räte des Obersten Gerichtshofes Dr. Deutsch, Dr. Neuwirth, Dr. Dinnebier und dr. Meyer-Jodas als Richter in der Rechtsache der klagenden Partei Dr. Paul *Esterhazy de Galantha*, Grundbesitzer, vertreten durch Dr. Emil Schreiner, Rechtsanwalt in Eisenstadt, wider die beklagte Partei *Većeslav Gregorić*, Angestellten in Donnerskirchen-Seehof, Verwaltungsgebäude, vertreten durch Dr. Anton Jelen, Rechtsanwalt in Wien, wegen Räumung infolge Rekurses der beklagten Partei gegen den Beschluss des Oberlandesgerichtes Wien vom 11. Oktober 1956, GZ. 3 Nc 65/56-16, womit der Delegierungsantrag des Beklagten abgewiesen wurde, folgenden

Beschluss

gefasst:

Dem Rekurs wird nicht Folge gegeben.

Der Rekurswerber hat die Kosten seines erfolglosen Rechtsmittels selbst zu tragen.

Begründung:

Der Beklagte begründete seinen Antrag, die Rechtssache einem Bezirksgericht zuzuweisen, bei dem sich ein die kroatische Sprache beherrschender Richter befindet, damit, dass er nach den Bestimmungen der Bundesverfassung und des Staatsvertrages das Recht habe, vor Gericht in seiner kroatischen Muttersprache zu verhandeln und dass ihm die Ausübung dieses Rechtes bei dem sachlich und örtlich für die vorliegende Streitsache zuständigen Bezirksgericht Eisenstadt unmöglich sei, weil kein Richter dieses Bezirksgerichtes die kroatische Sprache beherrsche.

Das gemäss § 31/1 JN. zuständige Oberlandesgericht Wien gab diesem Antrag nicht Folge. Es führte hiezu aus:

Der Fall einer zweckmässigen Delegierung liege dann vor, wenn ein zuständiges Gericht voraussichtlich Schwierigkeiten bei der Verhandlung oder Entscheidung hätte. Das aber sei vorliegend nicht der Fall, weil der Beklagte ohneweiters mit Hilfe eines gerichtlich beeideten Dolmetschers gehört werden könne, soweit er nicht ohnedies die deutsche Sprache beherrsche. Es sei wohl richtig, dass sprachliche Schwierigkeiten die Delegierung eines anderen Gerichtes zweckmässig machen könnten. Solche sprachliche Schwierigkeiten

könnten aber nur dann eine Delegierung zweckmässig erscheinen lassen, wenn etwa eine Partei nur eine Sprache verstünde, für die im Gerichtssprengel kein Dolmetsch beigelegt werden könnte. Dass aber ein Dolmetsch für die kroatische Sprache in Eisenstadt nicht vorhanden sei, habe der Beklagte gar nicht behauptet. Durch die Verhandlung mittels eines Dolmetschers werde die Gleichheit der Staatsbürger vor dem Gericht nicht verletzt. Aus der Bestimmung des I. Teiles Art. 7 P. 3 des Staatsvertrages könne nicht geschlossen werden, dass ein Kroat nur vor einem die kroatische Sprache beherrschenden Richter zu verhandeln brauche. Mangels eines stichhaltigen Grundes sei daher dem Antrag des Beklagten auf Delegierung eines anderen Gerichtes nicht Folge zu geben.

Dagegen richtet sich der Rekurs des Beklagten mit dem Antrag, den angefochtenen Beschluss dahin abzuändern, dass die Delegierung aus gerichts sprachlichen Rücksichten — wenn kein zweisprachiger Richter beim Bezirksgericht Eisenstadt amtieren wollte — verfügt wird, und zwar durch Zuweisung der Rechtssache an ein Bezirksgericht mit einem durch Beherrschung beider Amtssprachen zur Verhandlung und Entscheidung befugten Richter, in eventu den angefochtenen Beschluss aufzuheben und die Rechtssache an das Oberlandesgericht zur neuerlichen Entscheidung nach Ergänzung des Verfahrens zurückzuverweisen.

Der Rekurs gegen die Abweisung des Delegierungsantrages durch das gemäss § 31/1 JN. zuständige Oberlandesgericht ist zulässig. Der Rekurs ist jedoch sachlich nicht begründet.

Wenngleich es zutrifft, dass durch die unmittelbar anzuwendende Verfassungsbestimmung des Art. 7 P. 3 des Staatsvertrages sowohl Art. 8 B-VG. als auch § 53/1 Geo. dahin abgeändert wurde, dass *nunmehr* in den Verwaltungs- und Gerichtsbezirken Kärntens, des Burgenlandes und der Steiermark mit slowenischer, *kroatischer* oder *gemischter* Bevölkerung die slowenische oder *kroatische* Sprache zusätzlich neben der deutschen als Amtssprache zugelassen wird und demnach der *Beklagte* als österreichischer Staatsangehöriger der kroatischen Minderheit Anspruch auf unmittelbaren Kontakt mit dem Gericht in der *kroatischen Amtssprache* ohne Beiziehung eines Dolmetschers zu erheben vermag, so kann ungeachtet des Umstandes, dass über den Antrag auf Zuteilung der Prozesssache an einen beide Amtssprachen beherrschenden Richter noch nicht entschieden wurde, auch in der Ausserachtlassung dieses verfassungsrechtlich gewährleisteten Rechtes des Beklagten keinesfalls ein Delegierungsgrund im Sinne des § 31 JN. erblickt werden. Es bleibt dem Beklagten lediglich anheimgestellt, im Wege der Aufsichtsbeschwerde gegen eine Verletzung der vorzitierten Verfassungsbestimmung Abhilfe zu begehren (§ 5/2 Geo.).

Dem Rekurs war daher der Erfolg zu versagen.

Der Kostenspruch gründet sich auf die §§ 40, 50 ZPO.

Oberster Gerichtshof, Abt. 3, Wien, am 5. Dezember 1956.

Dr. Karl Wahle

PRILOGA 21

»Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich«,

14. april 1959, št. 27, str. 609

102. Bundesgesetz vom 19. März 1959 zur Durchführung der die Amtssprache bei Gericht betreffenden Bestimmungen des Artikels 7 § 3 des Staatsvertrages.

Der Nationalrat hat beschlossen:

Geltungsbereich

§ 1. Die Gerichte, bei denen die slowenische Sprache auf Grund des Staatsvertrages vom 15. Mai 1955, BGBl. Nr. 152, betreffend die Wiederherstellung eines unabhängigen und demokratischen Österreich, im Bundesland Kärnten zugelassen wird, sind auf der Grundlage einer durch Bundesgesetz anzuordnenden allgemeinen Minderheitenfeststellung zu bestimmen. Bis dahin sind die Bestimmungen dieses Bundesgesetzes auf die Bezirksgerichte Eisenkappel, Bleiburg und Ferlach anzuwenden.

Eingaben

§ 2. (1) Eingaben können, soweit im folgenden nichts anderes bestimmt wird, auch in slowenischer Sprache abgefasst werden. Das Gericht hat solche Eingaben und die ihnen angeschlossenen Beilagen in slowenischer Sprache unverzüglich zu übersetzen oder übersetzen zu lassen. Werden solche Eingaben zugestellt, so ist eine Ausfertigung der deutschen Übersetzung anzuschliessen.

(2) Die Bestimmungen des Abs. 1 gelten auch für Anbringen zu gerichtlichem Protokoll.

Verhandlungen

§ 3. (1) Bei Tagsatzungen, Verhandlungen und Vernehmungen können sich die Parteien (Beteiligten) und die Personen, die vernommen werden, der slowenischen Sprache bedienen. Bevollmächtigten und Verteidigern steht dieses Recht nur dann zu, wenn sie von der von ihnen vertretenen Person hiezu schriftlich ermächtigt worden sind.

(2) Bedient sich eine Partei (ein Beteiligter) oder eine Person, die vernommen wird, im Verfahren der slowenischen Sprache, so hat der Richter auf Antrag einer Partei (eines Beteiligten) sowohl in deutscher als auch in slowenischer Sprache zu verhandeln.

(3) Ist der Richter der slowenischen Sprache nicht mächtig, so ist in den Fällen des Abs. 1 und 2 ein Dolmetsch beizuziehen.

§ 4. Wurde auch in slowenischer Sprache verhandelt (§ 3), so ist das Protokoll in deutscher und in slowenischer Sprache abzufassen. Ist jedoch der Schriftführer der slowenischen Sprache nicht mächtig, so hat das Gericht das Protokoll unverzüglich in die slowenische Sprache zu übersetzen oder übersetzen zu lassen.

Entscheidungen

§ 5. Bei der Verkündung von Entscheidungen hat sich das Gericht der deutschen Sprache zu bedienen. Wurde auch in slowenischer Sprache verhandelt (§ 3), so ist die Entscheidung sofort zu übersetzen oder übersetzen zu lassen.

§ 6. Entscheidungen und Verfügungen, die zuzustellen sind, sind in deutscher Sprache auszufertigen. Betrifft die Entscheidung oder Verfügung die Erledigung einer in slowenischer Sprache eingebrachten Eingabe (§ 2), so ist eine Übersetzung der Entscheidung in die slowenische Sprache anzuschliessen. Das gleiche gilt, wenn auch in slowenischer Sprache verhandelt wurde (§ 3).

Rechtsmittel

§ 7. Alle Rechtsmittel und sonstigen Eingaben, die beim Bezirksgericht eingebracht werden, über die aber der Gerichtshof zu entscheiden hat, sind in deutscher Sprache abzufassen.

Öffentliche Bücher

§ 8. (1) Die öffentlichen Bücher sind in deutscher Sprache zu führen.

(2) Grundbuchsstücke in slowenischer Sprache werden nur dann als solche behandelt, wenn sie die Bezeichnung als Grundbuchssache, die Bezeichnung der Liegenschaft oder des Rechtes, worauf sich die Eintragung beziehen soll, sowie die Art der beantragten Eintragung in deutscher Sprache enthalten. Fehlen diese Angaben, so ist erst die deutsche Übersetzung (§ 2) als Grundbuchsstück zu behandeln.

(3) Ist die Urkunde auf Grund deren eine Eintragung erfolgen soll, in slowenischer Sprache abgefasst, so hat das Gericht unverzüglich eine Übersetzung herzustellen oder herstellen zu lassen. § 89 GBG. 1955 ist nicht anzuwenden.

(4) Grundbuchsabschriften, Grundbuchsauszüge und Amtsbestätigungen sind auf Verlangen in slowenischer Sprache zu erteilen.

(5) Die Bestimmungen der Abs. 1 bis 4 sind auf die Hinterlegung von Urkunden sinngemäss anzuwenden.

Notare als Gerichtskommissäre

§ 9. Auf die Geschäfte der Notare als Gerichtskommissäre sind die Bestimmungen der §§ 1 bis 4 sinngemäss anzuwenden.

Gebühren und Kosten

§ 10. Kosten, Gerichts- und Stempelgebühren für Übersetzungen, die das Gericht nach diesem Bundesgesetz vorzunehmen oder zu veranlassen hat, sind von den Parteien (Beteiligten) nicht einzubringen.

Dienstsprache

§ 11. Die Richter und die sonstigen Bediensteten der Gerichte sowie der Staatsanwaltschaften haben sich im Dienstverkehr der deutschen Sprache zu bedienen.

Schlussbestimmungen

§ 12. Mit der Vollziehung dieses Bundesgesetzes ist das Bundesministerium für Justiz, hinsichtlich des § 1 im Einvernehmen mit dem Bundeskanzleramt, hinsichtlich des § 10 im Einvernehmen mit dem Bundesministerium für Finanzen, betraut.

Schärf

Raab

Tschadek

Kamitz

PRILOGA 22

REPUBLIK ÖSTERREICH
OBERSTER GERICHTSHOF

8. 6. 1959

8 Nds 85/59-5

Der Oberste Gerichtshof hat unter dem Vorsitz des Senatspräsidenten Dr. Mironovici und in Gegenwart der Räte des Obersten Gerichtshofes Dr. Prinz, Dr. Mayer, Dr. Bröll und Dr. Grauz als Richter und des Richteramtsanwärters Dr. Solomon als Schriftführers in der Strafsache gegen Josefine Altheim wegen der Übertretung der leichten körperlichen Beschädigung nach dem § 411 StG. und der Übertretung gegen die Sicherheit des Lebens nach dem § 431 StG. nach Anhörung der Generalprokurator in nicht öffentlicher Sitzung über den Delegierungsantrag der Beschuldigten Josefine Altheim den

Beschluss

gefasst:

Der Antrag der Josefine Altheim auf Zuweisung des beim Bezirksgericht Eisenstadt zu GZ. U 626/56 wegen Übertretung gegen die körperliche Sicherheit nach § 411 StG. anhängigen Strafverfahrens an das Bezirksgericht Groebming, wird abgewiesen.

Gründe:

Gegen die am 6. März 1911 in Nova Bukovica, Jugoslawien geborene in St. Margarethen im Burgenland wohnhafte österreichische Staatsangehörige Josefine Altheim wurde am 31. August 1956 zu U 626/56 des Bezirksgerichtes Eisenstadt die Anzeige wegen Übertretung gegen die körperliche Sicherheit nach § 411 StG. erstattet. Am 8. Oktober 1956 wurde sohin gegen sie eine Strafverfügung wegen der Übertretung nach den §§ 411 und 431 StG. erlassen und eine Geldstrafe von S 250.— im Nichteinbringungsfall 5 Tage Arrest. über sie verhängt. Innerhalb der Einspruchsfrist langte ein von ihr gezeichneter Einspruch gegen die Strafverfügung verbunden mit einem Antrag auf Zeugenladung und -vernehmung und dem Begehren ein, gemäss Art. 7. § 3 des Staatsvertrages die kroatische Sprache im gegenständlichen Fall als Amtssprache zuzulassen. In der zweisprachig verfassten Eingabe wird unter anderem ausgeführt, dass die genannte Bestimmung des Staatsvertrages unmit-

telbar anwendbares Recht sei und dass der Gerichtsbezirk Eisenstadt gemischt-sprachig sei, weshalb die kroatische Sprache als Amtssprache und gleichberechtigt neben der deutschen Sprache zugelassen werden müsse. Das Bezirksgericht Eisenstadt verfügte dennoch nur die Beiziehung eines Dolmetschers zur Hauptverhandlung und ordnete diese zunächst für den 8. Mai 1957 an. Hierauf langte neuerlich von seiten der Beschuldigten ein Begehren auf Zuweisung der Strafsache an einen beider Amtssprachen, nämlich der deutschen und der kroatischen Sprache mächtigen Richter ein. Auf Grund dieser Eingabe wurde vom Bezirksgericht Eisenstadt die Verhandlung abgesetzt. Am 5. 9. 1957 wurde über Antrag der Staatsanwaltschaft ein weiteres gegen Josefine Altheim und deren Ehegatten Johann Altheim laufendes Verfahren wegen Übertretung gegen die körperliche Sicherheit nach dem § 431 StG. (U 141/57) in das gegenseitliche Verfahren einbezogen.

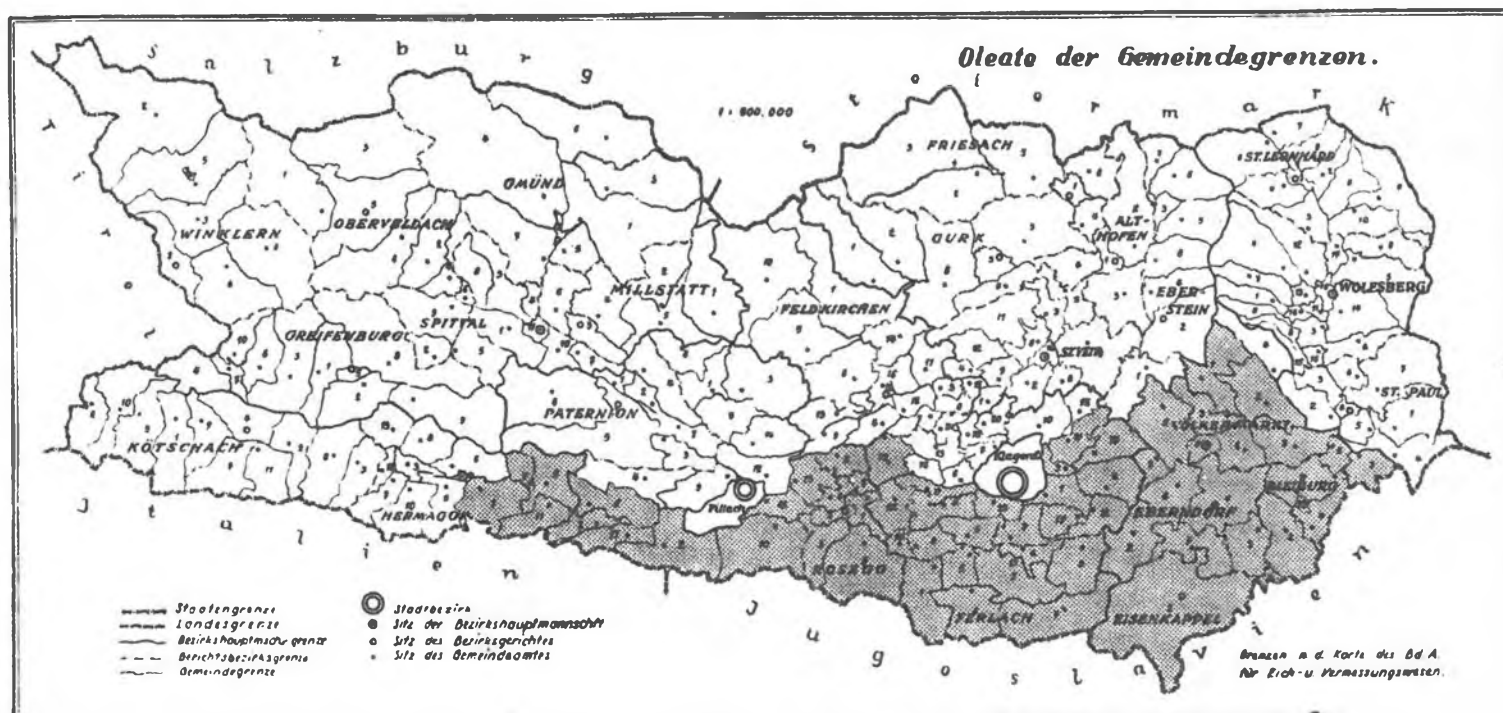
Nach Anberaumung einer neuerlichen Hauptverhandlung und zwar für den 23. Oktober 1958 beantragte nunmehr Josefine Altheim unter ausführlicher Darlegung ihres bereits oben skizzierten Rechtsstandpunktes die Delegation der Sache an das Bezirksgericht Gröbming, wo sich ein Richter, der deutsch und kroatisch vollkommen beherrscht befinden soll. In rechtlicher Beziehung stützt sich Josefine Altheim darauf, dass ein Zivilsenat des Obersten Gerichtshofes in der Entscheidung vom 5. Dezember 1956, 3 Ob 575/56, entschieden hat, dass Art. 7, § 3 des Staatsvertrages eine unmittelbar anzuwendende Verfassungsbestimmung sei, und dass daher eine Prozesspartei österreichischer Staatszugehörigkeit, die der kroatischen Minderheit angehöre, in einem gemischt-sprachigen Gebiet Anspruch auf unmittelbaren Kontakt mit dem Gericht in der kroatischen Sprache ohne Beiziehung eines Dolmetschers zu erheben vermöge. Die Ausserachtlassung dieses verfassungsrechtlich gewährleisteten Rechtes gebe aber, wie die besagte Entscheidung ausführt, keinesfalls einen Delegierungsgrund im Sinne des § 31 JN., sondern nur einen Grund zur Erhebung einer Aufsichtsbeschwerde ab. Gegen diese letztere Auffassung des Obersten Gerichtshofes wendet die Antragstellerin im vorliegenden Verfahren im wesentlichen ein, dass, wenn einem Beschuldigten die ihm verfassungsrechtlich gewährleistete Möglichkeit, sich vor Gericht zu verteidigen und zu verhandeln genommen wird, ein auf Grund einer solchen Verhandlung ergehendes Urteil nach § 468 Abs. 1 Z. 2, in Verbindung mit § 281 Z. 4 StPO. (gemeint wohl unter der Voraussetzung dass eine entsprechende Antragstellung in der Hauptverhandlung erfolgte), nichtig wäre. Die Vermeidung einer solchen Nichtigkeit sei aber, wie die Antragstellerin offenbar vermeint, ein nichtiger Grund zur Delegation. Diese Ausführungen müssen in Hinblick auf das inzwischen in Kraft getretene Bundesgesetz vom 19. März 1959 zur Durchführung der die Amtssprache bei Gericht betreffenden Bestimmungen des Art. 7 § 3 des Staatsvertrages, BGBl. Nr. 102, als überholt angesehen werden. Durch dieses Bundesgesetz wurden — wenn auch vorläufig nur für das Bundesland Kärnten — Bestimmungen erlassen, die festlegen, vor welchen Gerichten und unter welchen Bedingungen zweisprachig zu verhandeln sei. Damit wird ex lege der bereits von Glassl in seinen Bemerkungen zur vorerwähnten oberstgerichtlichen Entscheidung vertretene Standpunkt anerkannt, dass Art. 7, § 3 des Staats-

vertrages nicht unmittelbar anwendbares Recht darstellt; denn ansonsten hätte es eines eigenen Gesetzes für die Durchführung nicht bedurft. Da für die gemischtsprachigen Gebiete des Burgenlandes ein dem vorgenannten entsprechendes Durchführungsgesetz noch nicht erlassen worden ist, ist daher im vorliegenden Verfahren vor dem Bezirksgericht Eisenstadt wie vor jedem anderen Gericht jedenfalls in deutscher Sprache zu verhandeln (Art. 8 BVS) und müsste ein allfälliger Antrag der Beschuldigten auf Verhandlung in kroatischer Sprache selbst wenn Richter und Schriftführer diese Sprache verstünden, abgewiesen werden. Es mangelt daher schon aus dieser Erwägung an einem Grunde, die Sache an ein Gericht, wo sich ein kroatisch sprechender Richter befindet, zu delegieren.

Oberster Gerichtshof, Abt. 8,
Wien, am 26. Mai 1959

Dr. Mironovici
e. h.

F. d. R. d. A. d. L. d. G. A. L.

Ozemlje dvojezičnih šol na Koroškem po uredbi z dne 31. oktobra 1945

Kärntner! Mütter, Väter!

In einer Zeit größter Verwirrung und unter Druck der Besatzungsmächte wurde im Jahre 1945 die

Kärntner Zwangsschulverordnung

geschaffen. Sie widerspricht der Österr. Verfassung, dem natürlichen Recht der Eltern, die Unterrichtssprache ihrer Kinder zu bestimmen, und der Charta der Vereinten Nationen.

Ihr habt jetzt endlich das Recht, Eure Kinder vom slowenischen Unterricht zu befreien.

Stellt bis **spätestens Montag, 6. Oktober d.J.**, den bezüglichen Antrag an die Schulleitung.

Der Antrag muß mit 6-Schilling-Stempelmarke versehen, entweder durch die Eltern selbst oder durch das Schulkind abgegeben werden.

Die Elternvereinigung der Pflichtschulen Kärntens

Herausgegeben, Verlegt und Besetzt: „Die Elternvereinigung der Pflichtschulen Kärntens“. Für den Inhalt verantwortlich: Josef Maier, Volkernmarkt

Agitacijski lepak v kampanji za odjavo otrok od dvojezičnega pouka, ki na diskriminacijski način zavaja javno mnenje s trditvijo, da je Uredba o dvojezičnih šolah protiustavna

1. ek. Rev.	teseno
1596/59	66/3
Gem. 7/209-13	

B e s c h l u s s:

Registersache: Kmečka gospodarska zadruga Globasnica, registrirana zadruga z omejenim jamstvom (Bäuerische Wirtschaftsgenossenschaft Globasnitz, registrierte Genossenschaft mit beschränkter Haftung)

Das Landes- als Handelsgericht Klagenfurt hat in nicht öffentlicher Sitzung beschlossen:

Der Antrag des Vorstandes der obigen Genossenschaft auf Eintragung der in der Generalversammlung vom 19. 4. 1959, beschlossenen Neufassung der Statuten und Veränderungen im Vorstand in das Genossenschaftsregister wird

a b g e w i e s e n.

Gegen diesen Beschluss ist das binnen 14 Tagen nach Zustellung beim gefertigten Gericht einzubringende Rechtsmittel des Rekurses an das Oberlandesgericht Graz zulässig.

G r ü n d e:

Der obbezeichnete ~~Antrag~~ ^{Antrag} ist in slowenischer Sprache abgefasst.

Gemäss § 1 der Bestimmungen des Bundesgesetzes vom 19. 3. 1959, BGBl. 102, ist die slowenische Sprache jedoch nur für die Bezirksgerichte Eisenkappel, Bleiburg und Ferlach zugelassen und sind Anträge an das gefertigte Gericht demnach in deutscher Sprache einzureichen.

Es war daher wie oben zu entscheiden.

Landes- als Handelsgericht Klagenfurt Dr. Reinhold Puntigam

Am 1. am 25. Aug. 1959.

Für die Richtigkeit der Ausfertigung
Der Leiter der Geschäftsabteilung

Diskriminacijski učinek Zakona o slovenščini kot uradnemu jeziku na sodiščih:
Zavrnjena slovenska vloga Kmečke gospodarske zadruge Globasnica

Ohne Empfängerangabe nicht zustellbar
 Österreichisch Deutsch

Zadnja stran pisma

2k. Klopft

Živinorejska zadruga
 za St. Primož, in okolico
 r.z.s o.j.

Post St. Veit im Jauntal

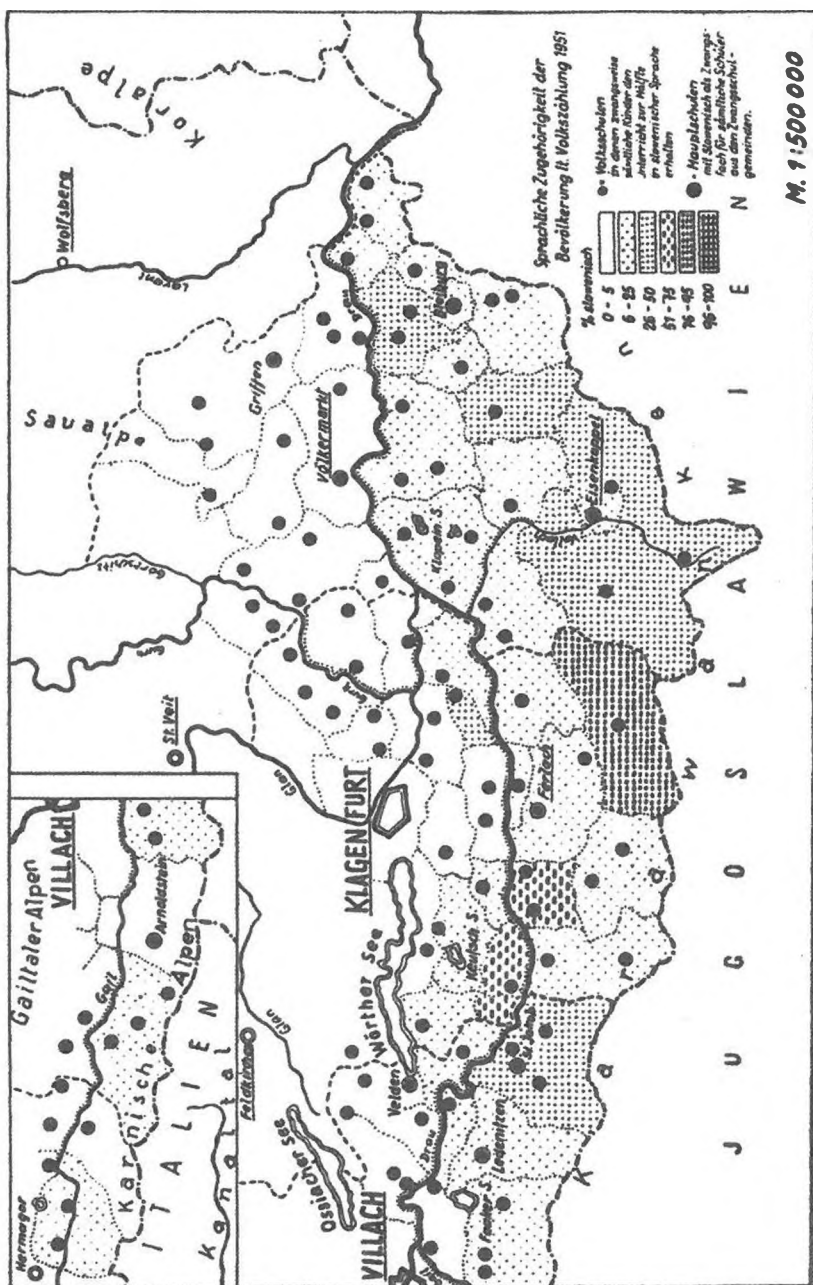
ZURÜCK zu den
 RETOUR Absender

DRUCKSACHE

Koroška dvojezičnost v praksi:
 Poštni urad ne prizna sloven-
 skega jezika. Sprednja stran
 pisma

Die Zwangsschulen in Südkärnten

Durch Verordnung vom 1. u. 6.8. wurden 68 Gemeinden mit 907 Volksschulen (●) und 9 Hauptschulen (●) dem slowenischen Unterrichtszweig unterworfen

Diskriminacijska interpretacija štetja 1951, objavljena v glasilu nemških nacionalističnih organizacij »Rundbrief des Alpenländischen Kulturverbandes« (1956, št. 2), ki jo je avstrijska zakonodaja sprejela kot teritorialno osnovo izvedbe par. 3 čl. 7 državne pogodbe

LJUDSKO ŠTETJE 31. MARCA 1961 NA KOROŠKEM

Ta študija nima namena vsestransko kritično obravnavati uradnega ljudskega štetja 31. marca 1961 na Koroškem, marveč hoče izpostaviti le nekaj najpomembnejših momentov, ki izhajajo iz števnih podatkov o občevalnem jeziku in o gospodarski pripadnosti domačega prebivalstva. Da bi ugotovili razvojne težnje, bomo te podatke primerjali z obema poprejšnjima uradnima ljudskima štetjema z dne 22. marca 1934 in 1. junija 1951. V razmeroma dolgem časovnem presledku sedemnajstih let med obema štetjema 1934 in 1951 je nemška državna oblast 17. maja 1939 izpeljala še eno ljudsko štetje, toda jezikovnih izidov tega štetja ni objavila (razmnožena je bila samo strogo zaupna šapirografirana brošura "Statistische Übersichten für den Reichsgau Kärnten, Wien, 1941", ki vsebuje samo sumarične številke). Šele pred kratkim je te izide odkril in objavil *dr. Theodor Veiter* (Die Sprach- und Volkszugehörigkeit in Österreich nach den Ergebnissen der Volkszählung von 1939. V: Europa Ethnica, 1965, 109-123) in smo jih mogli tukaj uvrstiti v primerjalno tabelo.

I.

Predvsem je zanimiva primerjava številke o jezikovni strukturi. Jezikovni podatki vseh štirih ljudskih štetij so zbrani v naši tabeli in to za vse občine z dvojezičnimi šolami po zakonski ureditvi iz leta 1945. Ker so bile v času med 1934 in 1961 nekatere meje med občinami spremenjene, smo zaradi primerljivosti vse podatke prejšnjih štetij preračunali na meje občin iz 1961.

Pri vsakem štetju so navedene številke o domačem prebivalstvu, o zabeleženih osebah slovenskega jezika in njihovem relativnem deležu v domačem prebivalstvu po posameznih občinah in po sodnih okrajih. Na koncu so izračunani podatki za celotno ozemlje dvojezičnih šol in dodane številke za celo Koroško, kolikor je to bilo mogoče (jezikovno štetje je bilo v letih 1939 in 1961 izpeljano samo v delu dežele). Za leto 1939 za občine in sodne okraje niso vnesene števila domačega prebivalstva, temveč le število državljanov, glede na to, da je tudi jezikovna struktura znana le za prebivalstvo z nemškim državljanstvom. Uvodno so v tabeli naznačena relativna števila za slovenski občevalni jezik po podatkih zadnjega ljudskega štetja v habsburški monarhiji 1910. Rabijo naj kot merilo usode slovenskega jezika v kolesju avstrijskega (v letu 1939 nemškega) preštevanja v naslednjih petih desetletjih na koroških tleh. - Zadnji stolpec naj z navedbo relativnih številke glede na gibanje prebivalstva (+, -) v letih 1934 do 1961 olajša vrednotenje podatkov o slovenskem jezi-

ku v okviru splošnega demografskega razvoja v posameznih občinah in na celotnem ozemlju.

Jezikovne podatke štetja 1934 je kritično obdelal dr. Bogo Grafenauer, Narodnostni razvoj na Koroškem od srede 19. stoletja do danes, Koroški zbornik, Ljubljana 1946, 117-248; podatke štetja 1951 dr. Vladimir Klemenčič, Pretres avstrijskega popisa prebivalstva leta 1951 z ozirom na jezikovno strukturo prebivalstva na Koroškem, Razprave in gradivo Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani, 1960, št. 2, 101-182. Na tem mestu naj le omenimo, da je bil jezikovni kriterij pri vseh treh avstrijskih ljudskih štetjih različen. V letu 1934 so šteli jezik, h katerega kulturnemu krogu se je povprašani čutil pripadnega. V letu 1951 so se naslonili na stare metode avstrijske statistike in šteli takoiimenovani občevalni jezik. V letu 1961 zopet občevalni jezik, le da je bil v glavni rubriki k naslovu "Občevalni jezik" dodan pripis: "Jezik, ki se govori v občevanju s člani družine". Pri tem ni bilo jasno vidno, ali je ta pripis razlaga glavnega pojma občevalnega jezika, ali pa se poleg občevalnega jezika povprašuje še po družinskem jeziku. Dvoumnost je povečalo še dejstvo, da je avstrijska statistika začela od 1951 naprej vpisovati dva ali celo več jezikov pri isti osebi. - Pri štetjih 1951 in 1961 so (po metodi nacionalsocialistične statistike - glej dalje spodaj) povpraševali poleg nemškega in slovenskega jezika še po jeziku "windisch" - ne oziraje se na to, da takšen poseben jezik sploh ne obstaja - pač z namenom, politično razcepiti etnično (jezikovno) enotno slovensko prebivalstvo. S tem se je podrobneje pečal za štetje 1951 V. Klemenčič v omenjeni razpravi; in tudi Janko Pleterski, Manjšinska zakonodaja na Koroškem po drugi svetovni vojni, Razprave in gradivo, INV v Ljubljani 1960, št. 2; z izrazom "windisch" pa Lojze Ude, Teorija o vindišarjih "Windische", Ferlach - Borovlje, 1956. V naši tabeli so pod naslovom "slovenski jezik" združene vse jezikovne kategorije, v katerih nastopa "slovenski" ali "windisch" jezik sam ali v povezavi z nemškim jezikom, ne glede na to, na katerem mestu je pri dvojezičnih osebah omenjen.

Glede na navedene razlike v kriterijih bi se mogli vprašati, ali so številke o jezikovni strukturi, ki jih najdemo pri zadnjih treh avstrijskih ljudskih štetjih, med seboj sploh neposredno primerljive. Kljub formalno veliki različnosti kriterijev imajo vsa tri štetja nekaj skupnega: vsa so bila izpeljana brez sodelovanja slovenske manjšine in števeni organi niso ugotavljali materiščine prebivalstva, marveč so predvsem skrbeli za to, da bi nemški državni jezik dosegel čim višja števila. Ni šlo za ugotavljanje objektivnega dejanskega stanja, temveč je bilo vse odvisno od političnega stališča števnege organa in povprašane osebe. (Tukaj ne bomo razpravljali o objektivnosti štetja 1961, opozarjamo le na spomenico slovenskih organizacij na Koroškem avstrijski zvezni vladi o izpeljavi tega štetja.) Spričo tega ne smemo pri pregledovanju teh številk pozabljati, da je dejanska jezikovna struktura prebivalstva, kar zadeva materinščino, bistveno drugačna.

Posebno poglavje je štetje 17. maja 1939. Kot omenjeno, jezikovni podatki za Koroško niso bili objavljeni, in kdor se je zanimal, je po ovinku izvedel šele dosti pozneje - iz govora, ki ga je imel 10. julija 1942 v Celovcu "narodnostni izvedenec" nacističnih oblasti Maier-Kaibitsch - da so leta 1939 v deželi našteali okroglo 45.000 pripadnikov slovenskega jezika. To število je bilo gotovo presenetljivo v primerjavi s tistim o 27.000 tisoč pripadnikov slovenskega jezika, kakor ga je ugotovilo avstrijsko ljudsko štetje 1934. Kakšne sklepe je napravil nacistični režim iz tega izida ljudskega štetja, je postalo jasno vsakomur, ko je koroški gauleiter dr. Friedrich Rainer pri generalnem apelu NSDAP dne 10. oktobra 1942 v Celovcu razglasil "kot bistveno programsko točko in kot posebno vojno nalogo NSDAP 'gaua' Koroške za leto 1943 narodnopolitično izenačenje bivšega koroškega plebiscitnega ozemlja z ostalo Koroško in s tem dokončno odstranitev takoimenovanega koroškega vprašanja". (Kleine Kärntner Zeitung, 6. november 1942, 307.) Znano je pač, da je "narodnopolitično izenačenje" pomenilo ponemčenje ali pa kar nasilno izselitev Slovencev iz južne Koroške, s čimer so začeli že aprila 1942.

Ko je podatke štetja z dne 17. maja 1939 l. 1965 potem Theodor Veiter objavil in razkril nenavadno pot, po kateri je do njih prišel, je šele postalo znano, da so 1939 pri vprašanju o materinskem jeziku prvič vključili tudi vprašanje o "windisch" na Koroškem in Štajerskem (!) in vpeljali vprašanje o dvojezičnosti.

Dr. Veiter takole navaja definicijo materinskega jezika, ki naj bi služila pri štetju 1939: "Materinščina: jezik, v katerem človek misli in katerega najraje uporablja v svoji družini in v domačem občevarju, ker mu najbolj teče". Četudi ta definicija, če jo strože premislimo, pravzaprav ni materinski jezik, temveč prej sedanji jezik družine (po definiciji, dani v priporočilih prebivalstvene komisije OZN - Population Commission - za izpeljavo ljudskih štetij, je materinščina jezik, ki so jo govorili v družini štete osebe v njenih prvih otroških letih, ne oziraje se na to, ali ga dana oseba danes še govori ali ne; glej: Etudes Statistiques - Serie M No. 27 - Principes et recommandations concernant les recensements nationaux de population - Bureau de statistique des Nations Unies, New York 1958, 19-20), lahko pač pritrdimo dr. Veiterju, ko pravi, da je ta kriterij bil "najbolj prijazen manjšini" med vsemi jezikovnimi kriteriji, kar so jih na Koroškem uporabila ljudska štetja od 1880 do 1961! Osupljiva ugotovitev, če pomislimo na obče sovražno, celo genocidno stališče nacizma nasproti slovanskim narodom in prav posebej nasproti (koroškim) Slovencem. Dejansko in praktično pa je bila l. 1939 pri štetju na Koroškem uporabljena drugačna definicija materinščine. V uradnem dnevniku NSDAP za Gau Kärnten, v "Kärntner Grenzruf" z dne 13./14. maja 1939, št. 120/121, so bile pod naslovom "Kaj je treba upoštevati pri ljudskem štetju" objavljene naslednje smernice in razlage pojmov:

2. Materinščina (stolpec 9)

Materinščina je jezik, ki ga človek uporablja v vsakdanjem občevanju. Praviloma govori vsak človek en tak jezik. Tega je treba vpisati v stolpec 9. Toda na Koroškem se dogaja, da uporabljajo posamezne osebe dva občevalna jezika, nemški in slovenski. Takšni vpišejo v stolpec 9: nemški in slovenski. Nikakor pa se ne sme s slovenskim jezikom enačiti narečje, ki je udomačeno v nekaterih delih Koroške (windisch). Razen tega obvladajo skoraj vsi prebivalci tega ozemlja poleg omenjenega narečja nemški jezik. Takšni zapišejo v stolpec 9: 'nemški'. Če bi naleteli na redek primer, da se kdo sporazumeva samo v omenjenem mešanem narečju, ta lahko ustrezno resnici vpiše v stolpec 9 samo 'windisch'.

3. Narodna pripadnost (stolpec 10)

Narodno pripadnost ne gre zamenjevati z državljanstvom ali z materinščino. Tukaj ne gre za to, kateri državi ali kateremu materinskemu jeziku posameznik pripada, temveč kateremu narodu se notranje čuti zavezanega, tj. h kateremu narodu se priznava.

Formular za gospodinjstvo izpolnjuje starešina gospodinjstva in s svojim podpisom prevzema odgovornost za točnost in popolnost navedb. Zato mora starešina gospodinjstva skrbeti tudi za to, bodo navedbe v stolpcih pod B "Začasno odsotni člani gospodinjstva" vsestransko ustrezale resnici. Neresničnost navedb ali odklonitev navedb bo kaznovana z zaporom do enega leta in z denarno kaznijo, ali z eno obeh.

Če bi pri odgovorih na vprašanja kdo še imel kakršen koli dvom, naj se zaupljivo obrne na števca in ne dopusti, da bi ga neuradne osebe zavedle z zmotnimi naveti.

Iz te obvezne razlage lahko razberemo marsikaj.

a) Pojem "materinščina" je pri štetju 1939 pomenil občevalni jezik in razlika z jezikovnimi kriteriji ljudskih štetij 1880-1910 ("jezik, katerega se šteta oseba poslužuje v običajnem občevanju") je bila le nominalna, obstajala je v poimenovanju jezikovnega stolpca. Toda že ta gola okoliščina je očitno zadostovala, da se je spričo grožnje o kaznivosti neresničnih navedb uradno število govorcev slovenskega jezika povzpelo od 27.000 na 45.000, za celih 67%! Kajti, da je treba enotno šteti k slovenskemu jeziku vse kombinacije in poimenovanja (slovenski, nemški in slovenski, 'windisch', nemški in 'windisch'), je pač edino ustrezno filološkim dejstvom in razmeram na Koroškem, navzlic navedeni nacistični namenski razlagi oznaki 'windisch', namreč, da je to narečje, ki se ne sme enačiti s slovenskim jezikom. Resni in stvarni strokovnjaki v Avstriji o tem ne dvomijo, kakor je razvidno iz komentarja samega dr. Veiterja, o tem niso (interno) dvomili niti nacistični avtorji teorije o "Windische" in tudi ne izvajalci tega ljudskega štetja sami! Ne le, da je v navedenem

govoru tekla beseda enotno o 45.000 govorcih slovenskega jezika. Obstaja tudi dokument, ki to v celoti potrjuje. Dne 15. julija 1942 je namreč vodja koroškega urada, SS Standartenführer Maier-Kaibitsch, takole odgovoril na zadevno vprašanje državnega komisarja za utrjevanje nemške narodnosti: *"Na Koroškem živi 10.125 oseb nenemške narodnosti: od tega je 8553 Slovencev. Nadaljnjih 36.814 oseb je pri zadnjem ljudskem štetju navedlo kot narodnost nemško, toda kot materinščino ne nemščine (med temi 36.000 s slovensko materinščino)."* (Celotni dokument, ki je izredno zanimiv tudi v drugih vidikih, je odkril in kopijo ljubezno posredoval dr. Tone Ferenc; mikrofilm v National Archives, Washington, T-81, zvitek 267.) Če izvzamemo slovensko govoreče, ki so se pogumno označili tudi kot pripadnike slovenske narodnosti, so tukaj prišteti k osebam s slovensko materinščino vsi tisti, ki so govorili ali samo slovenski oz. 'windisch', ali pa tako hkrati z nemškim jezikom! Skupno so torej v letu 1939 na Koroškem našeli 44.708 oseb s slovenskim materinskim jezikom. (Nekoliko manjšo število pri dr. Veiterju - 43.179 - je najbrž mogoče pojasniti s tem, da Veiter ni imel na voljo celotnega gradiva ljudskega štetja.

b) Dikcija razlag jezikovnega stolpca je bila ukrojena tako, da je bralca vodila k mnenju, da velja možnost navedbe dveh občevalnih jezikov samo za nemškega in slovenskega; tistemu, ki pa si je mislil, da bi bilo bolje "nemški" kombinirati z manj bodečim "windisch", temu je bilo sugerirano, naj vpiše kar preprosto "deutsch". Sploh bi naj bil "windisch" vpisan le pri osebah brez vsakega nemškega jezikovnega znanja. Pogoji za vpis "deutsch" kot materinskega ali občevalnega jezika ni bilo tekoče obvladanje jezika, zadostovala je že zmožnost "sporazumevati se" v tem jeziku, kar je pač mogoče tudi pri zelo skromnem znanju. - Zdaj lahko vidimo, da dejanski izidi štetja niso v celoti ustregli pričakovanjem prirediteljev, kakor jih je mogoče razbrati iz njihovih razlag. Od vseh slovenskih variant je bila neomenjena, enojezično slovenska, najštevilnejša (14.088), na drugem mestu pa ni bila "nemški in slovenski", temveč neomenjena kombinacija "nemški in 'windisch'" (13.173), sledila je skupina "redkih primerov" - enojezična "windisch" (8.305) in šele na zadnjem mestu tista v razlagah najprej omenjena, "nemški in slovenski" (7.613). Koliko oseb s slovensko materinščino in z večjim ali manjšim nemškim jezikovnim znanjem je v smislu razlage vpisalo kar "nemški" kot edini jezik, tega seveda iz podatkov ljudskega štetja ni mogoče videti. Zdi se, kot da je že samo vprašanje o materinščini zadostovalo, da se je prištel k slovenskemu jeziku nepričakovano velik krog govorcev, pri čemer se je del takšnih oseb raje odločil za variante z "windisch", ker je v tem videl ponujeno možnost, kako se ogniti morebitnim političnim posledicam.

c) Izjava o narodnosti ni bila vezana na kakršnekoli dejanske lastnosti (državljanstvo, materinščina), temveč je bila stvar čisto osebne izjave, kakršni v takrat vladajočih razmerah ne bi mogli priznati niti značaja zgolj politične opredelitve. Pomislimo le na 99,9 odstotne izide tajnega (!) "ljudskega glasovanja" o 'anšlusu' (držav-

ni priključitvi k Nemčiji) v celotni Avstriji, leto poprej. Če nič več, se lahko pridružimo vsaj mnenju dr. Veiterja: "Prav nikakršnega sklepa ni mogoče napraviti o resničnem številu narodnih pripadnikov prizadetih manjšin iz njihove izjave pri ljudskem štetju 1939, četudi je bila izjava o pripadnosti k določenemu narodu ali narodnosti prosta, a 1939 zagotovo podvržena določenim vplivanjem." Dolžnost vsakega demokrata pa je, da prizna visoko etično kakovost tistim 8553 Slovencem, ki so 1939 pred nacističnimi oblastmi neustrašno potrdili svojo pripadnost slovenskemu narodu. *(Tukaj dodajam, da sem pred tolikimi leti v osnutku razprave na tem mestu pikro pripomnil, da si današnji pripadniki avstrijskega naroda ne morejo šteti v dobro, da se že pri tistem štetju ni našel na Koroškem kak pogumen Avstrijec, ki bi izjavil, da je to tudi po svoji narodnosti, drugačni od nemške. Moj pokojni prijatelj, ki je besedilo jezikovno popravljaj, dr. Erich Körner, sam prepričan Avstrijec, mi je stavek odločno prečrtal, češ, vsak tak človek bi bil vendar poslan v koncentracijsko taborišče. Kaj pa je čakalo Slovence? Še danes mora v Avstriji, na svojem domačem pragu, izpostavljen neizčrpnim pritiskom, iz dneva v dan osebno potrjevati svojo narodno pripadnost, če hoče biti priznan in upoštevan kot takšen.)* Znano je, da so kmalu po Hitlerjevem napadu na Jugoslavijo sestavili v južnokoroških občinah sezname Slovencev, določenih za izselitev ravno na podlagi njihove izjave o slovenski narodni pripadnosti ob štetju 1939. Ob zlomu nacizma so jih sicer večidel pobrali iz občinskih arhivov, nekateri pa so se vendarle ohranili. Tako iz občin Kostanje/Köstenberg, Vetrinj/Viktring, Djekše/Diex, Vovbre/Haimburg, Libučje/Loibach in Loga vas/Augsdorf (dr. Mirt Zwitter, Izselitev. V: Koroška v borbi, Klagenfurt/Celovec, 1951). Pač dokumenti o zgodovinski zlorabi neke po sebi tako nedolžne ustanove, kakor so drugod ljudska štetja, za genocidno uporabo.

K temu kratkemu premisleku o jezikovnih podatkih ljudskega štetja 1939 na Koroškem naj še poudarimo, je treba številke o slovenskem ('windisch') jeziku oz. pripadnikih slovenskega jezika na Koroškem, glede na vse takrat vladajoče razmere, jemati le kot spodnjo mejo dejanskega števila, ki je dejansko bilo večje. Le tako razumljene imajo določeno vrednost in so lahko kot takšne vključene v našo tabelo.

Jezikovne podatke ljudskega štetja z dne 31. marca 1961 na Koroškem so objavili šele l. 1964. (Die Zusammensetzung der Wohnbevölkerung Österreichs nach allgemeinen demographischen und kulturellen Merkmalen. Volkszählungsergebnisse 1961, Heft 13, Wien 1964.) Začasne jezikovne podatke je "za izbrane občine" že prej, 15. Decembra 1961, objavil urad koroške deželne vlade, deželni urad za statistiko, in sicer na temelju lastnih poizvedb in začasnih podatkov občin o domačem prebivalstvu. Urad je podatke sestavil v tabelo, jo najprej sporočil vodstvu koroških političnih strank in organizacij, pozneje pa tudi objavil v dnevnem tisku (Volkszeitung, 3. marec 1962, št. 51, Die Neue Zeit, 7. marec 1962, št. 54 in dr.) Za splošno presojo jezikovnega stolpca, predvsem za razdelitev govorcev slovenskega jezika v šest kategorij, je pač zanimivo, da so v komentarju deželnega urada, dostavljene

nem omenjenim organizacijam, vse šestere kategorije oz. skupine (slovenski, windisch, nemški-slovenski, nemški-windisch, slovenski-nemški, windisch-nemški) enotno označene kot "slovenske skupine". Podatki te tabele se le neznatno razlikujejo od končnih podatkov, z izjemo občin Pliberk in Železna Kapla, kjer je bilo v začasni tabeli navedeno v prvem primeru 93 pripadnikov slovenskega jezika pre malo, v drugem pa 88 preveč. Dosti večjega načelnega pomena je dejstvo, da je končna objava povedala, da za štetje 1961 niso – prvič v zgodovinski avstrijskih štetjih jezikovne pripadnosti – objavili za celo ozemlje dežele Koroške, temveč le za "izbrane občine". To pomeni, da se dejstvo slovenske jezikovne pripadnosti prebivalcev številnih koroških občin, zunaj tistih "izbranih", zdaj tudi uradno smatra za "quantite negligeable", ki ni upoštevno. Ozemlje "izbranih občin" se v glavnem ujema z ozemljem dvojezičnih šol po zakonski ureditvi iz l. 1945, s tem, da sta izpuščeni dve občini in sicer Št. Tomaž/St.Thomas in Trdnja vas/Hörtendorf, obe v sodnem okraju Celovec (v prvi je znašal 1910 delež slovenskega občevalnega jezika 19,1%, v drugi pa 35%). Celo nacistično ljudsko štetje 1939 je naštelo zunaj ozemlja dvojezičnih šol v sodnem okraju Celovec in delu političnega okraja St. Veit/Šent Vid 5.404 državljanov s slovenskim materinskim jezikom. Danes naj bi ne bili več vredni niti objave!

Primerjava skupne vsote govorcev slovenskega jezika *na ozemlju dvojezičnih šol* po podatkih uradnih ljudskih štetij kaže velikansko nihanje: od 25.336 v l. 1934 kot najnižjega, zraste v letu 1939 na 39.304 kot najvišjega števila, potem ostane do 1951 skoraj enako visoko, da bi v l. 1961 s 25.472 upadlo skoraj na izhodiščno vrednost. V odstotkih od domačega prebivalstva, od 25,8% na 42,0%, nato čez 36,4% navzdol na 22,6%, torej na dosti manjši delež kot v letu 1934. Vse štiri vrednosti pa so bistveno nižje, kakor je bilo število v letu 1910, ko so na istem ozemlju našeli 62.802 ali 67,7% oseb s slovenskim občevalnim jezikom. To neverjetno poskakovanje izidov navzdol, navzgor, pa spet navzdol, mora zbuditi nezaupljivost pri vsakem opazovalcu in potrjuje tisto, kar je že spoznal vsakdo, ki je le količikaj seznanjen z dejanskimi jezikovnimi razmerami na Koroškem, da so namreč te številke popolnoma neustrezne, v celoti pa napravljene na škodo deleža slovenskega jezika. Pravzaprav ne odsevajo nič drugega, kakor le spremembe v splošnih pogojih, v katerih se je slovenski živelj na Koroškem mogel izraziti pri ljudskih štetjih.

Primerjajmo pobliže najprej podatke iz 1939 in 1951. Vsota oseb slovenskega jezika na ozemlju dvojezičnih šol je pri obeh štetjih skoraj enaka. Če pa gremo po

občinah, stopijo na plan skoraj povsod zelo velike in včasih prav osupljive razlike: odstotek slovenskega jezika je bil 1939 večji v 31 občinah kot 1951, in leta 1951 ob tem večji v 23 občinah kot 1939. Samo v 5 občinah je bil obakrat skoraj enak (z razliko manj kot 1 odstotne točke).

Pet občin, zabeleženih 1939 kot večinoma slovenskih, so bile 1951 preštete kot večinoma nemške. Med temi sta dva čisto skrajna primera: Št. Štefan na Zilji/St. Stefan an der Gail s 50,9% slovenskega jezika v letu 1939, ni izkazal v letu 1951 *niti ene same osebe* z nemškim jezikom, medtem ko je število prebivalcev malenkostno upadlo! Drugi primer je Tinje/Tainach, kjer je ob nebitvenem naraščanju prebivalstva delež slovenskega jezika upadel od 71,7% na 11,2%. Nadaljnje tri občine v skupini upadanja so Djekše/Diex (72,6%-46,6%), Ledince/Ledenitzen (54,6%-38,1%) in Loga vas/Augsdorf (50,5%-48,6%). Pomembnejši porast prebivalstva je ob tem zabeležen le v Logi vasi, medtem ko se je na Djekšah število prebivalcev celo zmanjšalo. Tudi v ostalih 26 občinah, kjer je nacistično štetje zabeležilo več oseb slovenskega jezika kakor pa prvo avstrijsko po vojni, so razlike dostiokrat zelo bistvene. Ker pa je to zlahka vidno v tabeli, bomo tukaj omenili samo posebno očitne primere. Takšna je občina Pokrče/Poggersdorf, kjer avstrijska štetja 1934 do 1961 beležijo le zelo neznatne deleže slovenskega jezika in kjer šolska oblast po 1945 ni uvedla nikakršnega dvojezičnega pouka, četudi je zakonska ureditev to predvidela. Tukaj so nacistične oblasti naštele 26,8% oseb s slovensko materinščino. Druga občina tega tipa, kjer prav tako ni bil vpeljan dvojezični pouk, četudi po zakonu predviden, je Otok/Maria Wörth, ki je štela 1939 celo 28,2% oseb za zapisano slovensko materinščino, 1951 pa le še 17,3%. Tu so še trije čisto posebni primeri treh občin urbanega značaja sredi slovenske okolice. To so Železna Kapla/Eisenkappel, Pliberk/Bleiburg in Borovlje/Ferlach. Njihova posebnost ni le dejstvo, da je nacistično štetje pri vseh treh zapisalo večji odstotek prebivalcev slovenskega jezika kakor štetje 1951, temveč tudi to, da je 1939 zapisani delež slovenskega jezika (34,0%, 28,0% in 27,9%) celo pomembno večji kot tisti leta 1910, pri zadnjem štetju v habsburški monarhiji! Dokaz, kako se kriterij občevalnega jezika za manjšino še posebno škodljivo obnese, kadar gre za mestno okolje. (V vseh drugih občinah so 1939 deleži slovenskega jezika manjši kot 1910.) – Na splošno lahko ugotovimo, da je bil rezultat štetja 1939 za slovenski jezik v glavnem pomembno ugodnejši v primerjavi s štetjem 1951 v spodnji Ziljski dolini, v zgornjem Rožu, v ožji okolici Celovca in skoraj v celem sodnem okraju Velikovec.

Sedem občin je po štetju 1951 dodatno ugotovljenih kot večinsko slovenskih v primerjavi z manjšinskim stanjem po štetju 1939: Blače/Vorderberg (13,4%-54,8%), Goriče/Görtschach (14,4%-58,4%), Bistrica na Zilji/Feistritz a.d.G. (34,7%-53,94%), Št. Jakob v Rožu/St. Jakob i.R. (46,9%-62,8%), Svetna vas/Weizelsdorf (47,6%-59,9%) in Ruda/Ruden (49,7%-52,1%). Sedma, Galicija/Gallizien, ki je izrazito podeželska občina v Podjuni, obdana z občinami z moč-

nimi slovenskimi večinami in njim podobnega gospodarskega značaja, in ki je 1910 izkazala še 96,8 odstotni delež slovenskega občevalnega jezika, pa je primer, ki ga je treba opazovati prav posebej in to v v celem časovnem razponu 1934–1961. V tej občini je bilo 1934 naštetih le 16,3% prebivalcev slovenskega jezika, 1939 jih je bilo 46,2%, 1951 celo 80,1%! In 1961? Le še 11,3%! Kaj pa celotno število prebivalcev? Skoraj nespremenjeno: 1519 oz. 1527! V vseh spremembah slovenskega jezikovnega deleža ne moremo najti posledic kakršnih koli demografskih, selitvenih, gospodarskih ali podobnih dejavnikov. V takšnem obsegu tudi ne morejo biti posledica uporabe različnih kriterijev pri izpolnjevanju jezikovnega stolpca števnih formularjev. Te spremembe niso nič drugega kot dokaz, kako nezanesljiva so jezikovna štetja na Koroškem, kako so ta štetja bistveno odvisna od dejavnikov, ki so tuji bistvu pravega ljudskega štetja, namenjenega statistiki, in ki so v glavnem povezani s splošnimi in krajevnimi pozicijami političnih moči in podvrženi njihovim vplivom; praviloma v škodo jezika manjšine.

Temeljito kritiko jezikovnih izidov ljudskega štetja 1951, posebno še negativnega učinkovanja dejstva, da je vnovič uvedlo kriterij občevalnega jezika, da je samovoljno razcefralo slovenski jezik in povezala oba deželna jezika v nič manj kot devet kombinacij – kakor smo se prepričali, je to metodo posnelo po nacističnem štetju in jo v negativnem smislu še stopnjevalo – je izpeljal že V. Klemenčič v svojem navedenem delu in je tukaj ne bomo ponovili. Izmed tistih dejavnikov, ki so bili zunaj samega števne sistema, a so tudi učinkovali in dosegli, da je prvo povojno štetje v avstrijski republiki dalo absolutno in relativno slabše rezultate za slovenski jezik kakor pa nemško, bi lahko izbrali in podčrtali dva zelo važna: v kosteh je preštevcem še vedno tičal šok, ki ga je zapustilo nacistično štetje, ko so izjave o jeziku postale podlaga za genocidne ukrepe nasilne izselitve; in mogočen je bil vtis dejstva, da je bilo že dve leti pred štetjem odločeno, da se državne meje ne bodo spremenile (to je bilo določeno že v letu 1949, a ne da bi bila hkrati že potrjena učinkovita zaščita slovenske manjšine). Oboje je imelo neverjetno široke posledice in spremne pojave v vsakdanjem življenju Koroške, ki jih ne bo nikoli mogoče ustrezno zajeti in vključiti v oceno štetja. Če vse to pritegnemo k tistemu, kar smo tukaj že ugotovili s primerjavo štetij 1939 in 1951, lahko rečemo, da se morajo tudi številke o deležu slovenskega jezika iz leta 1951 – tako kot tiste iz 1939 – jemati le kot spodnja, veliko prenizka meja njegove navzočnosti.

Poučno, in glede na značaj obeh ljudskih štetij gotovo primerno, je rezultate iz l. 1939 in 1951 kombinirati in sicer tako, da za vsako občino vzamemo v račun vedno tisto številko, ki je v tem ali onem štetju za manjšinski jezik ugodnejša in takšne seštejemo v enoten rezultat. Smotrnost takšne metode je nedvomna, saj imamo na Koroškem opraviti z nenehnim počasnim procesom krčenja števila slovenskih govorcev in je statistični porast števila v posameznih občinah posledica vladajočih razmer in metode, nikakor pa vzrok ne tiči v morebitni dejanski ekspanziji slovenskega

jezika v tej občini. Da so procesi takšni, nihče ne zanika. Na ta način *pridemo k številu 45.122 oseb s slovenskim jezikom na ozemlju dvojezičnih šol (41,8% prebivalstva v letu 1951) in 50.525 takšnih oseb v celi deželi (10,6% prebivalstva dežele).*

Če kdo dvomi o realni vrednosti teh števil, ta ima na voljo še eno pot za njihovo preverjanje. Po vojni so namreč tudi šolske oblasti poizvedovale o jezikovni strukturi na Koroškem in to o materinščini(!) otrok v obveznih dvojezičnih šolah na takrat zakonsko določenem ozemlju. Gre za navedbe učiteljev, ki so poročali na podlagi osebne izkušnje in sodbe o vprašanju, kateri jezik govore njihovi učenci v svoji družini. Tudi ta metoda seveda ni brez pomanjkljivosti, zlasti takšnih subjektivnega značaja, ki pa največkrat učinkujejo na škodo jezika manjšine. Vzlic temu rezultatom tega poizvedovanja ne moremo odreči določene praktične vrednosti in tehtnosti. Gre vrh tega za edino povojno anketo, izpeljano še pred zgodovinskim letom 1949 (odločitev o meji). V takrat danih razmerah tudi rezultatov te ankete seveda ne moremo presojati drugače, kakor spodnjo mejo števila pripadnikov slovenskega jezika.

Torej: V uradni šolski publikaciji *Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten*, 1949, Stück XI/XII, stran 99, preberemo, da so v šolskem letu 1948/49 v dvojezičnih osnovnih šolah med 12.868 učenci našeli 6.247 takšnih s slovenskim materinskim jezikom, to je 48,54%. Glede na to, da se starostna struktura slovenskega prebivalstva ne razlikuje od strukture nemškega (analize nekaterih avstrijskih avtorjev so nekdanj menile, da je naravni prirastek Slovencev celo manjši), smemo ta odstotek uporabiti za celotno prebivalstvo ozemlja dvojezičnih šol. Ker pa šolska statistika žal ni zajela prav vseh občin, ki jih kot dvojezične določa zakonska uredba o dvojezičnih šolah iz l.1945 (dvojezičnega pouka namreč že izhodiščno niso vpeljali v tej razpravi že zgoraj navedenih sedmih občinah), je treba najprej odšteti prebivalstvo teh občin. Na ta način zmanjšano število prebivalstva občin dvojezičnega šolstva je v letu 1951 znašalo 97.211 oseb. Odstotek 48,54 od tega je 47.186. To število je treba popraviti s tem, da mu prištejemo tudi število oseb slovenske materinščine sedmih občin, ki v šolski anketi ne nastopajo, a so znane, vsaj v najmanjšem odmerku, iz štetja 1939, a to je 1215 oseb. Skupaj torej najmanj 48.401 oseba slovenskega jezika na ozemlju dvojezičnih šol v letu 1951. Če pa tem prištejemo še tiste 5.404 osebe slovenske materinščine, ki jih je zabeležilo štetje 1939 na delu preostale Koroške, dobimo ob smiselnem upoštevanju uradnih števil za celo Koroško vsaj 53.805 oseb slovenskega jezika.

Obe številki sta za dobrih 3000 višji od števila oseb slovenskega jezika, do katerih smo prišli s kombiniranjem ljudskih štetij 1939 in 1951, s čimer sta preverjena tako metoda kot tudi njen rezultat kot najmanjše število. V luči te preverjenosti prihajajo v območje realnosti tudi tiste višje cenvitve o številu Slovencev na Koroškem, ki so bile izrečene po vojni: 60.000 ali celo nad 80.000 s strani britanskih zasedbenih oblasti, 70.000 s strani Avstrijske socialistične stranke (SPÖ), 75.000 s

strani znanega avstro-ameriškega strokovnjaka za narodno vprašanje, zgodovinarja prof. dr. Hansa Kohna.¹

Če zdaj primerjamo še podatke štetij 1951 in 1961, ugotovimo, da je na območju dvojezičnih šol ob absolutnem porastu prebivalstva 4.583 oseb (+4,5%) število oseb, zapisanih s slovenskim občevalnim jezikom, upadlo za 13.770, ali za 13,8% v celotnem prebivalstvu, število oseb, zapisanih z nemškim občevalnim jezikom kot edinim (vštetni so tudi "drugi in neznani") pa narastlo za 18.353, ali za 17% celotnega prebivalstva. To bi pomenilo skrčenje slovenskega jezika za 35,1% in ekspanzijo nemškega za 26,7% od stanja v letu 1951. Skrčenje in ekspanzija v enem samem desetletju, v desetletju, v katerem je na podlagi "Državne pogodbe o obnovitvi neodvisne in demokratične Avstrije", Republika Avstrija zopet dosegla polno svobodo pa tudi prevzela odgovornost za obstoj manjšin, ki jih ta pogodba ščiti!

Pobližje opazovanje rezultatov obeh ljudskih štetij pokaže, da se je število občin z nad 50% slovenskega občevalnega jezika zmanjšalo od 23 na 11. Slovenska večina je izginila v naslednjih občinah: Brdo/Egg (zdaj 24,0%), Goriče/Görtschach (zdaj 1,9%), Blače/Vorderberg (zdaj 5,8%), Bistrica na Zilji/Feistritz a.d. Gail (zdaj 22,6%), Št. Jakob v Rožu/St. Jakob i.R. (zdaj 33,8%), Hodiše/Keutschach (zdaj 47,6%), Svetna vas/Weizelsdorf (zdaj 40,4%), Šmarjeta v Rožu/St. Margarethen i. R. (zdaj 33,8%), Libuče/Loibach (zdaj 46,9%), Galicija/Gallizien (zdaj 11,3%), Ruda/Ruden (zdaj 23,3%) in Št. Peter na Vašinjah/St. Peter am Wallersberg (zdaj 20,2%).

Medtem ko je v občinah s slovensko večino bilo v letu 1951 22.685 oseb z zapisanim slovenskim jezikom, jih je 1961 bilo le še 9.377.

Od devetih občin, v katerih je bilo 1951 zapisanih nad 80% oseb s slovenskim občevalnim jezikom, so 1961 ostale le še tri. Iz te kategorije so izpadle občine Bilčovs/Ludendorf (zdaj 64,4%), Medgorje/Mieger (zdaj 75%), Slovenji Plajberk/Windisch Bleiberg (zdaj 75,0%), Bistrica pri Pliberku/Feistritz ob Bleiburg (zdaj 65,8%), Žitara vas/Sittersdorf (zdaj 51,9%) in že omenjena Galicija/Gallizien, ki je padla celo še daleč pod 50% (zdaj le še 11,3%). Resnična izjema je občina Radišče/Radsberg, ki se je tokrat novouvrstila med tiste z nad 80% slovensko govorečih (prej 52,1%, zdaj 88,8%).

V letu 1951 je samo devet občin štelu manj kot 10% slovensko govorečih, zdaj (1961) pa jih je pod ta odstotek padlo kar dvajset. V to skupino novouvrščene so: Goriče/Görtschach (1,9%), Blače/Vorderberg (5,8%), Marija na Zilji/Maria Gail (8,6%), Lipa/Lind (5,3%), Vernberk/Wernberg (2,6%), Kostanje/Köstenberg (5,6%), Žihpolje/Maria Rain (9,1%), Žrelec/Ebenthal (2,9%), Otok/Maria Wörth

¹ Report from the Select Committee on Estimates, Session 1945-46, H. M.'s Stationary Office, str. 674; Continental Daily Mail, 25. Octobre 1946; Arbeiter Zeitung, 22. Mai 1947; Hans Kohn, The Future of Austria, Headline Series No. 112, Foreign Policy Association, New York 1955, str. 37.

(8,5%), Grebinj/Griffen (8,7%) in Tinje/Tainach (6,8%). Pri tem sta imeli ziljski občini Goriče in Blače 1951 še slovensko večino, pa tudi na Kostanjah in v Grebinju je bil slovenski živelj še močno zastopan (40,6 oziroma 34,7%).

V nekaterih redkih občinah se je delež slovenskega jezika nekoliko povečal, a znatneje le v že omenjeni občini Radiše. Četudi leži v bližini Celovca, je ta občina posebno osamljena. Prebivalstvo se je v enem desetletju zmanjšalo za petino. Torci ni tu nobenega novega prebivalstva, med katero bi se mogel širiti slovenski jezik, prav očitno gre pri obeh štetjih v bistvu za iste osebe oz. družine, o katerih je znano, da od nekdaj govorijo slovenski. Da je zabeležen delež slovenskega jezika 1961 večji, štejemo lahko za svojevrstno reagiranje na krizo, ki jo prestaja ta pretežno kmečka občina, hkrati pa tudi za posledico političnih razmer v občini. – V drugih primerih gre za občine, v katerih je prej bil delež slovenskega jezika minimalen in kjer je tudi porast zelo majhen: Št. Štefan na Zilji/St. Stephan a.d. Gail z 0,0 na 0,5% (NB: nacisti so tukaj našteali več kot 50% slovenskega jezika!) in Vetrinj/Viktring od 3,4 na 4,8%. Vetrinj je pravzaprav že primestje Celovca in prebivalstvo je tukaj zaradi širjenja mesta narastlo za petino. Ker leži zemljepisno obrnjen k slovenski strani dežele, je porast slovenskega jezika mogoče pripisati priseljevanju iz slovenskega podeželja. – Razen tega so še štiri občine, v katerih so slovenski jezik zapisali za skupno 65 oseb več.

Preostane nam še, da ugotovimo občine, v katerih je zabeležena jezikovna struktura razmeroma konstantna, tj., kjer se slovenski delež ni zmanjšal za več kot 5 odstotnih točk. Pri tem ne upoštevamo občin, v katerih je bil že 1951 delež slovenskega jezika manjši od 10%. "Konstantne" občine so: Sele/Zell (zmanjšanje odstotnih točk 0,0), Žihpolje/Maria Rain (-1,7), Blato/Moos (-4,9), Globasnica/Globassnitz (-4,3) in Vovbre/Haimburg (-4,2). Od tega so Sele, Blato in Globasnica večinsko slovenske občine, medtem ko gre pri Žihpolju in Vovbrah za konstantnost na zelo nizki ravni. V teh "konstantnih" občinah živi skupaj 3.617 oseb z zapisanim slovenskim jezikom. K tem nekako "v miru živčim" prištejmo še tistih 1.441 zapisanih oseb slovenskega jezika, ki živijo v občinah, kjer se je delež slovenskega jezika povečal. Vse druge, tj. 20.414 oseb, zapisanih 1961 s slovenskim jezikom, živijo v občinah, v katerih se je zapisani delež slovenskega jezika zmanjšal v že kar plazovitem obsegu. O njihovem narodnostno "mirnem življenju" pač ne more biti govora.

Za boljšo informacijo je treba omeniti še ono stran obeh avstrijskih štetij, ki sicer nima nič opraviti z edino upravičeno metodologijo upoštevanja samo dveh jezikov, nemškega in slovenskega, ki pa osvetljuje splošne politične razmere, v katerih živi slovensko prebivalstvo zadevnega ozemlja na Koroškem. Beseda je o fenomenalnih jezikovnih kombinacijah s takoiimenovanim jezikom "windisch", ki smo o njem že prebrali, da so ga v sistemi ljudskih štetij na Koroškem vpeljali nacisti. Zdaj ne pojdemo v podroben razbor, ki so ga v svojih že navedenih delih zadostno opravili Th. Veiter, L. Ude, V. Klemenčič in J. Pleterski. Primerjati hočemo samo globalne podatke obeh ljudskih štetij o posameznih jezikovnih kategorijah.

Znano je, da so 1951 zapisovali občevalni jezik v devetih (!) kategorijah: nemški, slovenski, nemški-slovenski, 'windisch', nemški-'windisch', slovenski-nemški, 'windisch'-nemški, slovenski-'windisch' in 'windisch'-slovenski. Pri štetju 1961 so ta sistem v bistvu ohranili, "popravili" so ga le s tem, da so opustili obe zadnji kategoriji, pač zaradi njune nesmiselnosti, s čimer je bilo molče priznано, da sta oznaki slovenski in 'windisch' istopomenski. Ta "popravek" je bil potreben že zaradi tega, ker je koroško prebivalstvo dejansko zavrnilo gledanje, da bi obe oznaki pomenili nekaj različnega: od skupno 42.095 oseb, ki niso bile vpisane v nemško kategorijo, jih je samo 117 privolilo na vpis v kategorijo slovenski-'windisch' in samo 38 v kategorijo 'windisch'-slovenski. Vsega je torej samo 155 oseb pristalo na samovoljno in za vsakega kakorkoli slovansko govorečega nesmiselno razločevanje med "slovenski" in "'windisch'".

Znano je tudi, da so se 1951 koroški Slovenci odločili, da izrabijo možnost zapisovanja dveh jezikov, "saj je za skoraj vse naše ljudstvo, z redkimi izjemami, občevalni jezik dvojen, kajti slovenski jezik v javnem življenju ni enakopraven in dvojezičnost je v šolskem sistemu predpisana" (Slovenski vestnik, 30. maj 1951, št. 36.) Nasprotno pa sta leta 1961 oba slovenska lista svetovala vpis (le) "slovenski" v jezikovni stolpec, očitno zato, ker so bile kombinirane jezikovne navedbe zlorabljene celo v uradnih avstrijskih publikacijah (Naš tednik-Kronika, 16. marec 1961, št. 11 in Slovenski vestnik, 17. marec 1961, št. 11). V nasprotju s tem so nemškonacionalne organizacije agitirale proti vpisovanju slovenskega jezika. Ljudem so naročali, naj puste govoriti "srcu in razumu" in vpisujejo tisti občevalni jezik, ki "Ti zagotavlja svobodo domovine", tj. nemškega, če pa že to ne bi šlo, potem vsaj 'windisch' (letak "Liebe Südkärntner!") [Ljubi Južni Korošci!], ki ga je izdal Bund heimatтреuer Südkärntner [Zveza domovini zvestih Južnih Korošcev]; in tudi oklic Kärntner Heimatdiensta [Koroške domovinske zveze] "Landsleute! Heimatтреue Kärntnerinnen und Kärntner!" [Sodeželani! Domovini zveste Korošice in Korošci!], v: Kärntner Nachrichten, 18. März 1961, Nr. 11, na prvi strani.) Ti razglasi so izrecno dopovedovali, da slovenski občevalni jezik uporabljajo samo "nacionalni Slovenci", domovini zvesti ljudje pa nemški ali 'windisch', pri čemer je dopuščeno vpisati tudi oba ta jezika hkrati: nemški in 'windisch' ali 'windisch' in nemški. Velika večina pa bo vpisala seveda samo nemški, ker ga uporablja v občevanju z oblastmi, z delodajalci, s tujci itd.! Torej ne zato, ker bi to bil materinski jezik teh ljudi.

To je bila le nova uporaba starega diskriminacijskega gesla o slovenskem jeziku, ki se stalno ponavlja ustno, včasih pa se ga ne obotavljajo tudi natisniti: "*To je jezik smrtnih sovražnikov svobodne in nedeljene Koroške!*" (Natisnil v mastnih črkah list Allgemeine Bauern-Zeitung, 5. februarja 1955, št. 5, glasilo zelo vplivnega Kärntner Bauernbund [Koroške kmečke zveze], ki mu je tisti čas predsedoval podpredsednik koroške deželne vlade Hans Ferlitsch, član Avstrijske ljudske stranke - ÖVP.)

Primerjava podatkov obeh štetij po posameznih nenemških kategorijah daje naslednjo podobo:

Ljudsko štetje	slovenski	slov. nemški	'windisch'
1951	7.707	5.888	3.454
1961	8.259	2.265	1.589
razlika	+551	-3.623	-1.865
v %	+7,2%	-61,5%	-54,0%

Ljudsko štetje	'windisch' nem.	nemški sloven.	nemški 'wind.'
1951	5.330	8.617	10.944
1961	2.472	3.479	7.408
razlika	-2.858	-5.138	-3.536
v %	-53,5%	-59,6%	-32,2%

(Kombinaciji slovenski-'windisch' in 'windisch'-slovenski nismo vnesli zaradi prej navedenih razlogov.)

Iz primerjave izhaja, da je število tistih, ki so vpisali samo slovenski kot občevalni jezik, nekoliko narastlo, očitno pod vplivom priporočil obeh slovenskih organizacij. Pri vseh drugih jezikovnih kategorijah je viden velikanski upad. Za več kot polovico pri prvih štirih, le pri peti, nemški-'windisch', za manj kot polovico, za 32,2%. Pomembno je, da je še 1951 ta kategorija obsegla največji delež slovenskega jezika (eno četrtno), da se je pri štetju 1961 sicer pomaknila na drugo mesto, za "samoslovensko" kategorijo, a da je zdaj zajela že več kot četrtno (29%) vseh oseb slovenskega jezika. Vse druge kategorije, najsi je slovenski občevalni jezik bil vpisan kot slovenski ali kot 'windisch', so bile izpostavljene enako močnemu germanizacijskemu pritisku in so upadle pod polovico poprejšnjega obsega. Nikakor torej ni mogoče trditi, da bi nemški nacionalizem na Koroškem nastopal samo proti političnemu slovenstvu in da si prizadeva za "bratovsko" mirno sožitje z vsemi sodeželani, ki so se vdali zahtevi, naj za svoj občevalni jezik vpišejo slovensko koroško narečje, imenovano 'windisch'. *Gre preprosto za izrinjenje slovenskega jezika kot takšnega.* Razmeroma manjši uspeh germanizacijskega pritiska pri kategoriji tistih oseb, ki so vpisale za svoj občevalni jezik nemški-'windisch' (a tudi njihov upad za eno tretjino ni mogoče označiti kot majhen!), je treba najbrž bolj pripisati naravnemu odporu široke množice slovenskega prebivalstva, ki kljub vsemu ne želi popolnoma zamolčati svojega materinskega jezika. To vsekakor proti nameri nemških nacionalistov, ki so, kakor smo videli, priporočali enovit vpis samo nemškega jezika.

Tudi če seštejemo vse kategorije, v katerih se pojavlja slovenski jezik bodisi z imenom "slovenski" bodisi z "windisch", ostaja rezultat podoben.

Kombinacije s "slovenski"		Kombinacije z 'windisch'	
1951	1961	1951	1961
22.212	14.003	19.728	11.469
upad: -8.209		upad: -8.259	
ali -37,0%		ali -41,8%	

Germanizacija torej ne dela pri ljudskih štetjih nobene razlike med "slovenski" in 'windisch', usmerjena je proti obema, usmerjena je proti obstoju slovenskega jezika kot takšnega.

Pri opazovanju jezikovnih podatkov avstrijskega ljudskega štetja z dne 31. marca 1961 smo prisiljeni vprašati, ali lahko tem podatkom sploh priznavamo kak resen pomen? Nihanja v primerjavi s podatki štetij 1934-1939-1951 so tako iracionalna, da izključujejo vsak predstavljeni sistem učinkovanja splošnih etničnih in gospodarskih dejavnikov in so po svojem značaju bolj podobni rezultatom političnih volitev v nejasnih in nestabilnih političnih razmerah, kakor pa statističnemu spremljanju lastnosti prebivalstva, ki bi same po sebi bile objektivno merljive, kot bi morala struktura (materinskega) jezika pravzaprav morala biti. *Nekaj je gotovo: podatkov iz 1961 v nobenem primeru ne moremo jemati kot izraz dejanske jezikovne strukture Koroške.* Tega mnenja je Th. Veiter v svojem navedenem delu; to mnenje se izraža tudi v listu "Menschenrecht" (uradno glasilo Avstrijske lige za človekove pravice, 1965, št. 4), kjer poročevalec takole meni ob zmanjšanju števila pripadnikov slovenskega jezika od 42.095 na 25.472 v desetih letih: "Ker pa je celotno prebivalstvo Koroške v tem času celo narastlo za 20.482 oseb in ker tudi na jugu dežele ni bilo množičnega odseljevanja prebivalstva ali kuge, ki bi skrčili prebivalstvo, potrjuje ta primerjava še enkrat, da niti javna ljudska štetja in seveda tudi ne kakšno 'tajno ugotavljanje manjšine', kar nenehno zahtevajo nemškonacionalni krogi, ne morejo dati objektivne podobe o narodnostnih razmerah. Takšne izkušnje imajo tudi druge države in morda bi bilo najbolj pravično, če bi izvedbeno zakonodajo k manjšinsko zaščitnim določilom državne pogodbe, ki bi že zdavnaj morala biti sprejeta (uradni jezik, topografski napisi itn.), utemeljili na tistih jezikovnih podatkih, ki so bili zadnji zbrani pred sklenitvijo državne pogodbe v letu 1955, torej na podatkih ljudskega štetja 1951; tembolj, ker je takrat zapisani število (42.095) še najbliže resničnosti." - Ne da bi zdaj razpravljali o avtorjevem konkretnem predlogu, vsekakor upoštevanja vrednem, želimo poudariti *demokratični duh in dobro voljo* navedenega zapisa. Ravno pri obravnavanju takšnih življenjskih vprašanj narodnih manjšin v splošnem, posebno pa pri zaščiti Slovencev na Koroškem, sta takšen duh in takšna volja pravzaprav tisto, kar je bistveno.

Žal pa moramo v jezikovnih podatkih iz l. 1961 videti ravno dokaz, da se v splošnih razmerah, v kakršnih živi slovenska manjšina na Koroškem, tak duh in taka volja še nista odločilno uveljavila. V podatkih jezikovnega stolpca iz 1961 se ne zrcali

samo neposredno vplivanje na manjšinsko prebivalstvo s strani subjektivnih in stvarnih moči večine na dan ljudskega štetja, temveč so zraven delovale tudi izkušnje starejše in bližje preteklosti. Da sploh ne omenimo učinkov cepljenja slovenskega jezika v dva, kar je vnašalo samo zmedo in diskriminacijo. Ravno negativne izkušnje najbližje preteklosti so tudi morale biti tisto, kar je prineslo velikansko zmanjšanje zapisanega števila pripadnikov slovenskega jezika v desetletju 1951-1961. Nedvomno je pri tem imelo bistveno vlogo dejstvo, da je Avstrija kmalu po sklenitvi državne pogodbe razveljavila tisto najpomembnejšo pridobitev, ki jo je bila dala manjšini v prvih povojnih letih, namreč splošno dvojezično osnovno šolo v 64 občinah dvojezičnega ozemlja, in to razveljavila 1958. leta pod pritiskom fanatičnih nemškonacionalnih sil in vrgla celotno prebivalstvo tega območja v vrtnec zmede, ko je tem silam z novim predpisom dopustila nezakonito kampanjo za odjavo šolarjev od uzakonjenega dvojezičnega pouka v javnih šolah.

V tem vrtincu zmede so čez noč spostavljene stare in nove bojne organizacije lahko razkazovale in dokazovale svoje že nešteto krat uspešno uporabljene metode zastraševanja in zavajanja slovenskega in avstrijskega prebivalstva pod geslom: "Koroška je nemška!" Šoku, ki ga je povzročilo to nesrečno obujanje duhov preteklosti, se je pridružilo veliko razočaranje nad moralo in pravnim čutom avstrijskega zakonodajalca, ko je slovenska manjšina morala doživeti, da ta zakonodajalec svojih izvedbenih zakonov za manjšinsko zaščito iz državne pogodbe ni zasnoval na podlagi pravnega stanja z dne 15. maja 1955, ko je pogodba stopila v veljavo, temveč si je kot izhodišče izbral tisto "tabulo raso", ki jo je 1958 ustvarila nezakonita kampanja za odjavljanje od dvojezičnega pouka, in da je država s tem postopkom moralno in pravno potrdila to neverjetno protimanjšinsko akcijo. Samo v luči teh dejstev je mogoče pravilno presojati jezikovne izide štetja 1961. Ti izidi tudi dokazujejo, kako pravilno je stališče zastopnikov koroških Slovencev, ko vedno znova poudarjajo, da so določila čl. 7 državne pogodbe celota, ki jo je treba izvajati hkrati na vseh njenih pomenskih območjih. Tudi peti odstavek omenjenega člena pri tem ne more biti izjema (zaščita etničnega značaja prebivalstva).

V prvih povojnih letih so predstavniki Koroške in Avstrije ponovno razglašali svojo voljo, "prispevati k popravi krivice, ki je bila koroškim Slovencem storjena v nacionalsocialističnem času"; kar zadeva "raznarodovanje" Slovencev pa so zagotavljali, da "noben koroški demokrat ne misli na to, da bi kogarkoli nasilno silil k določenemu narodu; vsak poskus v tej smeri bi naletel na odločen odpor koroške deželne vlade". (Odlok deželnega šolskega sveta z dne 9. novembra 1945, št. 9406; in še vladna izjava koroške deželne vlade, slovesno potrjena v koroškem deželnem zboru 28. januarja 1947.) Kako je že zgolj s tega vidika mogoče soočiti ljudsko štetje 1961 z nacističnim 1939?

Določeni krogi na Koroškem uveljavljajo načelen in brezkončen dvom o obstoju in življenjskem območju avtohtonega slovenskega prebivalstva in ta dvom naj bi

bil podlaga vseh političnih in zakonskih ukrepov Avstrije v vprašanih, ki zadevajo razmerje večine in manjšine na Koroškem. Spomniti je treba na dejstvo, da izrazov takega dvoma ob nekaterih drugih priložnostih sploh ni bilo. Tako je npr. koroški deželni zbor še l. 1957 soglasno potrdil sklep deželne vlade, ki je razglasila dvojezični del Koroške za nezadostno razvito, pomoči potrebno območje, in ki je to območje takole zemljepisno orisala: "Dvojezični del Koroške dežele, katerega meje se približno ujemajo z nekdanjo plebiscitno cono A ..." (Die Neue Zeit, 18. julij 1957, št. 162, 1.) Obstaja pa še neka druga (morda za koga celo bolj merodajna) zgodovinska definicija naselitvenega območja in obstoja slovenskega prebivalstva na Koroškem. Naj jo bo dovoljeno tukaj dobesedno navesti:

Feldkommandostelle, den 6. II. 1943

Der Reichsführer-SS

*Reichskommissar für die Festigung
deutschen Volkstums*

C-6/10 Wir./SZ.

ALLGEMEINE ANORDNUNG

Nr. 21/43/C

določitev naselitvenega območja v državnem 'gau' Koroška

Na temelju odloka führerja in državnega kanclerja z dne 7. 10. 1939 o utrjevanju nemške narodnosti odrejam:

1. Razglašam jezikovno mešano področje v državnem 'gau' Koroški za naselitveno območje. To naselitveno območje obsega naslednje občine:

a) v deželnem okraju Wolfsberg: Labot, Legerbuch, Libeliče pri Labotu, Žvabek pri Pliberku,

b) v deželnem okraju Velikovec: Pliberk, Djekše, Dobrla vas, Železna Kapla, Bistrica pri Pliberku, Galicija (koroška), Globasnica, Grebinj, Vovbre pri Velikovcu, Libuče pri Pliberku, Blato pri Pliberku, Puštrica, Ruda (koroška), Rikarja vas pri Št. Vidu v Podjuni, Št. Peter na Vašinjah pri Velikovcu, Žitara vas pri Miklavčevem, Tinje (koroško), Bela pri Železni Kapli, Velikovec, Važenberk,

c) v deželnem okraju Celovec: Žrelec (koroški), Bistrica v Rožu, Borovlje, Grabštanj, Trdnja vas, Hodiše, Kotmara vas pri Celovcu, Bilčovs pri Bistrici v Rožu, Žihpolje, Otok, Medgorje pri Grabštanju, Zgornja vesca pri Bistrici v Rožu, Ormanje pri Škofjem dvoru (koroško), Pokrče pri Grabštanju, Radiše pri Žrelcu, Šmarjeta v Rožu, Št. Tomaž pri Škofjem dvoru, Škofiče na jezeru, Spodnje Borovlje pri Borovljah, Vetrinj, Svetna vas v Rožu, Slovenji Plajberk pri Podgorju, Sele pri Borovljah,

d) v deželnem okraju Beljak: Podklošter, Loga vas, Smerče, Bistrica na Zilji, Bekštanj pri Müllern, Straja vas pri Megvarjih, Kostanje, Ledince, Lipa pri Vrbi, Marija na Zilji, Rožek, Št. Jakob v Rožu, Vrba na Vrbskem jezeru, Vernberk,

e) v deželnem okraju Šmohor: Brdo pri Šmohorju, Goriče, Št. Štefan na Zilji, Blače.

Naselitveno območje je na priloženem zemljevidu črno zarisano. Ta zemljevid je sestavni del pričujoče naredbe.

2. Razglasitev območja ima namen utrjevati nemško narodnost na tem ozemlju in sicer z izselitvijo narodno politično nezanesljivih ljudi in z naselitvijo preverjeno nemških ljudi, posebno tudi z naseljevanjem nemških preseljencev iz inozemstva in ob načrtni novi ureditvi latninskih razmer.

3. Razglasitev območja ima še prav posebej ta učinek, je mogoče zahtevati rabo zemljišč v naselitvenem območju v smislu zakona o pridobivanju zemlje za potrebe vojske z dne 29. 3. 1935 (RGBl. I, str. 467) in njegovih izvedbenih določil.

Naloge, ki pripadajo po tem zakonu državnemu uradu za pridobivanje zemljišč, prelagam za to naselitveno območje državnemu namestniku v državnem 'gau' Koroški.

4. Morebiti potrebne splošne izvedbene določbe bo izdal moj štabni glavni urad.

Izpeljavo potrebnih posameznih ukrepov nalagam gauleiterju in državnemu namestniku na Koroškem v njegovem svojstvu mojega pooblaščenca.

Pri tem so mu na voljo uradi in ustanove, ki so primerni za sodelovanje.

H. Himmler, l.r.

(Tudi ta dokument, katerega filmski posnetek se hrani v National Archives, Washington, T-81, zvezek 267, dolgujemo raziskovalnemu delu dr. Toneta Ferencja.)

Dokument govori zase. Govori tudi današnji Avstriji, današnji Koroški. Tukaj naj samo ugotovimo, da je bilo naselitveno območje slovenskega prebivalstva na Koroškem v tem dokumentu zarisano s polnim prepričanjem in brez vsakršnega dvoma. Tukaj zarisano ozemlje se skoraj v celoti ujema z ozemljem dvojezičnih šol po zakonski ureditvi iz l. 1945. Ožje odmerjeno je samo v primeru občine Dholica/Techelsberg, obmejitve dvojezičnega šolstva pa presega deloma tam, kjer se naslanja na meje plebiscitne cone A.

Podoba narodnostnega razvoja na Koroškem (gre za posebno kroničen in kritičen primer tim. "intergroup relations"), kakor odseva iz jezikovnih stolpcev ljudskih štetij od 1910 do 1961, žal ni razveseljiva. Ni razveseljiva s stališča manjšine pa tudi ne s stališča večine. Kajti napredek v humanizaciji odnosov znotraj neke družbe je nedeljiva celota in postulat občega napredovanja. Kdor se hoče zavzemati za

to napredovanje, mora neogibno poznati dosedanji razvoj, tudi njegove senčne plati. *Prav s tem namenom* smo spisali ta kratek prikaz poglavitnih dejstev o in ob jezikovnem štetju v letu 1961 in tudi njegovih predhodnikov na Koroškem.

Pripis v letu 2000:

Kaj bo prineslo v tem pogledu štetje v letu 1971, do katerega je polovico vmesnega časa že preteklo, smo se vprašali, ko smo to razpravo napisali za avstrijske bralce. Danes se lahko na podoben način vprašamo, kaj bo prineslo ljudsko štetje v letu 2001, ki je pred nami. To vprašanje je danes, ko imamo za seboj že tudi rezultate štetij 1971, 1981 in 1991 ter "ugotavljanje manjšine" 1976, zanesljivo zlovešče za vse, ki dobro mislijo.

(V tej objavi izpuščamo drugi del razprave, ki govori o nekaterih gospodarskih vidikih štetja 1961.)

(Razprave in gradivo 1966, št.4-5, str. 165-197)

**Vergleich der sprachlichen Gliederung nach den Volkszählungen von
Schulen nach der
(Prozentsatz der slowenischen**

Gemeinde	1910	1934			19'
	% Slow. Spr.	Wohnbev.	Slow. Spr.	%	Reichs- ange- hörige
Brdo — Egg	87,8	1 386	607	43,9	1 313
Blače — Vorderberg	96,7	544	30	5,6	491
Goriče — Görtzschach	89,7	579	23	4,0	496
Št. Štefan — St. Stefan	92,5	1 606	73	4,5	1 463
Bz. Šmohor — Hermagor (zweisp. Teil)	95,7	4 115	733	17,8	3 763
Bekštajn — Finkenstein	53,7	4 231	1 381	32,7	4 249
Bistrica/Z. — Feistritz/G.	83,9	632	127	20,1	620
Marija/Z. — Maria Gail	42,7	1 712	184	10,8	1 955
Smerče — Emmersdorf	49,4	2 018	87	4,3	1 971
Straja ves — Hohenthurn	92,5	1 030	289	28,0	936
Podklošter — Arnoldstein	39,9	4 700	346	7,3	4 607
Vernberk — Wernberg	71,9	2 221	355	16,0	2 229
G. B. Beljak — Villach (zweisp. Teil)	54,1	16 544	2 769	16,7	16 567
Št. Jakob — St. Jakob	89,8	4 005	1 531	38,2	3 624
Kostanje — Köstenberg	65,8	1 057	96	9,1	905
Ledince — Ledenitzen	96,8	1 261	345	27,4	1 191
Lipa — Lind	44,5	1 087	212	19,6	1 037
Loga ves — Augsdorf	93,5	1 548	884	57,1	1 519
Rožek — Rosegg	71,4	661	78	11,8	581
Vrba — Velden	18,6	1 343	23	1,7	1 563
Ger. Bezirk Rožek — Rosegg	75,7	10 962	3 169	28,9	10 420
Bistrica/R. — Feistritz/R.	55,5	1 764	431	24,5	1 523
Borovlje — Ferlach	23,2	4 786	1 064	22,2	4 634
Medborovnice — Unterfer- lach	65,8	952	284	29,8	859
Slovenji Plajberk — Win- disch Bleiberg	96,5	653	272	41,7	642
Sele — Zell	98,7	1 025	950	92,7	1 046
Svetna ves — Weizelsdorf	88,7	873	515	59,0	846
Šmarjeta/R. — St. Marga- rethen/R.	92,4	1 052	488	46,4	1 033
Ger. Bezirk — Borovlje — Ferland	55,7	11 105	4 004	36,1	10 583

**1934 — 1939 — 1951 — 1961 für die Gemeinden mit zweisprachigen
Gesetzregelung von 1945
Sprache der Wohnbevölkerung)**

39		1951			1961			Bevöl- kerungs- zuwachs (%)
Slow. Spr.	%	Wohnbev.	Slow. Spr.	%	Wohnbev.	Slow. Spr.	%	
846	64,4	1 409	833	59,2	1 374	329	24,0	— 0,8
66	13,4	520	285	54,8	530	31	5,8	+ 2,6
72	14,5	563	329	58,4	517	10	1,9	— 10,7
744	50,9	1 621	—	0,0	1 582	8	0,5	— 0,8
1 728	45,9	4 113	1 447	35,2	4 003	378	9,4	— 2,7
1 733	40,1	5 272	1 296	24,9	5 405	823	15,2	+ 27,7
215	34,7	672	361	53,9	685	155	22,6	+ 8,4
327	16,7	1 958	328	16,9	2 066	178	8,6	+ 20,7
179	9,1	2 197	78	3,7	2 218	81	3,6	+ 9,9
281	30,0	1 050	285	27,3	962	173	18,0	— 6,6
750	16,3	5 373	493	9,4	6 229	280	4,5	+ 32,5
341	15,3	2 743	561	20,7	3 029	78	2,6	+ 36,4
3 826	23,1	19 265	3 402	17,7	20 594	1 768	8,6	+ 24,5
1 701	46,9	4 159	2 607	62,8	4 173	1 847	44,3	+ 4,2
252	27,8	1 131	450	40,6	1 155	68	5,9	+ 9,3
650	54,6	1 286	484	38,1	1 349	374	27,7	+ 6,9
115	11,1	1 274	201	15,8	1 529	81	5,3	+ 40,7
767	50,5	1 953	938	48,6	2 148	531	24,7	+ 41,1
232	39,9	657	213	32,4	707	94	13,3	+ 6,9
107	6,9	2 254	24	1,3	2 039	24	1,2	+ 51,8
3 824	36,7	12 714	4 917	38,7	13 100	3 019	23,1	+ 19,5
650	42,7	1 719	809	47,3	1 837	401	21,8	+ 4,1
1 292	27,9	5 298	1 085	20,7	5 672	795	14,0	+ 18,5
299	34,8	977	461	47,3	1 016	259	25,5	+ 6,7
549	85,5	580	472	81,4	536	402	75,0	— 17,9
990	94,6	1 019	964	94,6	951	900	94,6	— 7,2
403	47,6	893	620	69,9	812	328	40,4	— 6,9
784	75,9	1 147	880	76,9	1 127	381	33,8	+ 7,1
4 967	46,9	11 633	5 291	45,5	11 951	3 466	29,0	+ 7,6

Gemeinde	1910	1934			19'
	% Slow. Spr.	Wohnbev.	Slow. Spr.	%	Reichs- ange- hörige
Bilčovs — Ludmannsdorf	94,3	1 046	939	68,2	1 279
Grabstajn — Grafenstein	49,9	1 731	55	3,2	1 719
Hodiše — Keutschach	92,7	1 207	498	41,3	1 153
Kotmara ves — Köttman- nsdorf	57,4	1 498	321	21,4	1 482
Dholica — Techelsberg	37,7	1 585	26	1,6	1 515
Medgorje — Mieger	98,2	959	30	3,1	916
Otok — Maria Wörth	41,9	822	141	17,1	802
Pokrče — Poggersdorf	58,9	1 457	48	3,3	1 359
Radiše — Radsberg	70,0	623	232	37,2	585
Škofiče — Schiefing	94,2	1 490	536	36,0	1 383
Št. Tomaž — St. Thomas	19,1	1 327	76	5,7	1 229
Trdnja ves — Hörtendorf	35,0	863	8	0,9	?
Vetrinj — Viktring	15,5	1 772	47	2,7	2 023
Žihpolje — Maria Rain	30,2	976	63	6,5	887
Žrelec — Ebenthal	50,7	1 542	79	5,1	1 499
G. B. Celovec — Klagenfurt (Zweispr. Teil)	59,2	18 898	3 099	16,4	17 831
Dobrla ves — Eberndorf	78,6	3 221	607	18,9	3 266
Galicija — Gallizien	96,8	1 519	248	16,3	1 404
Globasnica — Globasnitz	98,4	1 312	1 070	81,5	1 263
Škocjan — St. Kanzian	89,3	2 240	600	26,8	2 212
Ger. Bezirk Dobrla ves — Eberndorf	88,3	8 302	2 527	30,4	8 145
Bela — Vellach	94,4	2 546	1 995	78,4	2 247
Železna Kapla — Eisenkappel	26,3	1 265	301	23,8	1 172
Žitara ves — Sittersdorf	89,8	2 000	763	38,2	1 818
Ger. Bezirk Železna Kapla — Eisenkappel	77,7	5 811	3 059	52,6	5 237
Bistrica/P. — Feistritz/B.	99,0	1 911	1 364	71,3	1 818
Blato — Moos	97,8	1 498	1 006	67,2	1 343
Lábuče — Loibach	88,3	1 198	449	37,6	1 104
Pliberk — Bleiburg	11,8	961	145	15,1	900
Suha — Neuhaus	97,5	1 482	649	43,8	1 238
Ger. Bezirk Pliberk — Bleiburg	83,0	7 050	3 613	51,3	6 403

39		1951			1961			Bevöl- kerungs- zuwachs (%)
Slow. Spr.	%	Wohnbev.	Slow. Spr.	%	Wohnbev.	Slow. Spr.	%	
1 007	78,7	1 306	1 107	85,0	1 353	871	64,4	— 1,7
294	17,1	2 073	155	9,0	2 276	32	1,4	+ 31,5
666	57,8	1 263	762	60,7	1 268	604	47,6	+ 5,1
642	43,3	1 624	740	46,2	1 887	522	27,7	+ 26,0
225	14,8	1 833	122	6,7	1 831	29	1,6	+ 15,5
822	89,7	881	805	91,5	839	629	75,0	— 12,5
226	28,2	1 234	199	17,3	920	78	8,5	+ 11,9
364	26,8	1 601	44	3,1	1 610	26	1,6	+ 10,5
404	69,1	528	274	52,1	437	388	88,8	— 29,8
391	28,3	1 521	588	38,9	1 711	577	33,7	+ 14,8
128	10,4	1 551	55	3,5	(1 491)	?	?	+ 12,4
?	?	(789)	?	?	(908)	?	?	+ 5,2
74	3,6	2 766	91	3,4	3 344	141	4,2	+ 88,7
157	17,7	985	103	10,8	1 019	93	9,1	+ 4,2
198	13,2	1 755	288	17,1	2 042	60	2,9	+ 32,4
5 598	31,4	20 921 (21 710)	5 333	25,5	20 537 (22 936)	4 050	19,7	+ 21,4
1 995	61,1	4 222	2 020	47,8	4 663	1 566	33,6	+ 44,8
650	46,2	1 449	1 160	80,1	1 527	173	11,3	+ 0,5
984	77,9	1 334	1 185	88,0	1 413	1 183	83,7	+ 7,7
1 402	63,4	2 651	1 304	49,5	3 015	787	26,1	+ 34,6
5 031	61,8	9 656	5 669	58,7	10 618	3 709	34,9	+ 27,9
1 651	73,4	2 503	1 837	74,0	2 455	1 487	60,6	— 3,6
399	34,0	1 391	280	20,1	1 444	290	20,1	+ 14,2
1 324	72,8	1 895	1 595	84,4	2 002	1 040	51,9	+ 0,1
3 374	64,4	5 789	3 712	64,1	5 901	2 817	47,7	+ 1,5
1 261	69,4	2 024	1 690	83,6	2 087	1 373	65,8	+ 9,2
1 130	84,1	1 572	1 348	85,8	1 501	1 214	80,9	+ 0,2
769	69,7	1 272	694	54,6	1 340	628	46,9	+ 11,9
252	28,0	1 195	186	15,9	1 144	219	19,1	+ 19,0
910	73,5	1 492	1 186	79,8	1 402	890	63,5	— 5,3
4 322	67,5	7 555	5 104	67,6	7 474	4 324	57,9	+ 6,0

Gemeinde	1910	1934			19
	% Slow. Spr.	Wohhbev.	Slow. Spr.	%	Reichs- ange- hörige
Djekše — Diex	87,7	1 663	766	46,1	1 483
Grebinj — Griffen	73,6	3 193	406	12,7	3 020
Ruda — Ruden	86,7	1 552	246	15,8	1 403
Št. Peter/V. — St. Peter/W.	94,4	1 310	243	18,6	1 228
Tinje — Tainach	75,3	572	64	11,2	601
Važenberk — Weisenberg	64,9	2 944	175	6,0	2 854
Vovbre — Haimburg	77,1	1 600	246	15,4	1 624
Velikovec — Völkermarkt	19,9	2 470	217	8,8	2 713
Ger. Bezirk Velikovec — Völkermarkt	67,3	15 304	2 363	15,4	14 726
Alle Gemeinden aus dem Schulgestez von 1945	67,7	98 091	25 336	25,8	93 675
Übriges Kärnten			1 460		
Kärnten zusammen	18,3	405 129	26 796	6,6	416 268

39		1951			1961			Bevö- kerungs- zuwachs (%)
Slow. Spr.	%	Wohnbev.	Slow. Spr.	%	Wohnbev.	Slow. Spr.	%	
1 077	72,6	1 386	649	46,9	1 261	306	24,3	— 34,1
1 491	49,4	3 091	1 043	34,7	3 031	265	8,7	— 5,0
697	49,7	1 529	793	52,1	1 558	378	24,3	+ 0,2
831	67,7	1 446	898	63,1	1 567	316	20,2	+ 19,6
431	71,7	643	71	11,2	749	51	6,8	+ 30,9
894	33,7	2 730	295	8,5	2 670	314	11,8	— 9,3
716	44,1	1 628	323	19,9	1 443	227	15,7	— 9,8
497	18,3	3 552	295	8,5	3 678	84	2,3	+ 48,9
6 634	45,1	16 005	4 367	27,3	15 957	1 941	12,2	+ 4,3
39 304	42,0	107 951	39 242	36,4	112 534	25 472	22,6	+ 14,7
5 404			2 853					+ 24,6
44 708	10,7	474 764	42 095	8,9	495 226	?	?	+ 22,2

O TERITORIALNI ZASNOVANOSTI MANJŠINSKE ZAŠČITE IN O PROTIPOGODBENIH STALIŠČIH IN PRAKSI AVSTRIJE

"... uzimanje za osnovu popis stanovništva iz 1961 godine i primena cenzusa od 20 procenta za određivanje mesta... nije u saglasnosti sa teritorialnim principom koji je sadržan u pomenutom (7.) članu državnog ugovora." - Jugoslovenska nota z dne 6. novembra 1972.

- *"... poslednji događaji u Republici Austriji - kao što je dogovor u parlamentu zastupljenih stranaka o prebrojavanju manjine i pojačan pritisak i pretnje manjini - pokazuju da Republika Avstrija nastavlja i dalje sa politikom neizvršavanja odredbi državnog ugovora u odnosu na manjine."* - Jugoslovenska nota z dne 29. 10. 1974.

"... dass der Artikel 7 des Staatsvertrages keine Bestimmung enthält, die eine Minderheitenfeststellung bzw. zählung verbietet. ... Der Staatsvertrag definiert den örtlichen Anwendungsbereich der Minderheitenbestimmungen nicht durch Angabe eines geographisch abgegrenzten Gebietes, sondern nur insofern, als er verlangt, dass eine slowenische, kroatische oder gemischte Bevölkerung vorhanden sein muss... Das Argument schliesslich, das Gebiet, auf welches der Artikel 7 des Staatsvertrages Anwendung findet, sei schon durch die Verordnung der Kärntner Landesregierung vom 3. Oktober 1945 festgelegt worden, ist gleichfalls unzutreffend. Es wäre auch unmöglich gewesen schon 1945 durch eine Landesverordnung das Anwendungsgebiet für Bestimmungen des erst zehn Jahre später unterzeichneten Staatsvertrages festzulegen." Avstrijska nota z dne 2. decembra 1974.

1. Zaščita slovenske in hrvaške manjšine po čl. 7 avstrijske državne pogodbe je teritorialno utemeljena. Avstrija implicitno priznava to izhodiščno načelo, hoče pa ga kolikor mogoče razvrednotiti, po možnosti obiti ali pa v stvarni uporabi kar najbolj skriti. Priznanje teritorialnega načela vsebujejo vsi trije izvedbeni zakoni za čl. 7 glede Koroške (šolski in sodni iz l. 1959, topografski iz l. 1972). Razvrednotenje teritorialnega načela v teoriji in praksi Avstrije je v tem, da o njem govori in ga formalno upošteva zgolj kot administrativno relevantno ugotovitev "krajevnega območja uporabe manjšinskih določil" ("der örtliche Anwendungsbereich der Minderheitenbestimmungen") in da ne izhaja od dejstva, da je za slovensko manjšino na Koroškem in Štajerskem prav tako kot za hrvaško na Gradiščanskem - ker niso migracijske, marveč domače, avtohtone - ozemlje njihove naseljenosti bistven element tistega njihovega narodnostnega obstoja, ki ga avstrijska državna pogodba ščiti. Na-

rod brez teritorija ni narod in prav tako narodna manjšina brez svojega domačega ozemlja ni narodna manjšina, temveč le naključno navzoča skupina oseb, ki se po tem ali onem kriteriju razločuje od prevladujočega "normalnega" prebivalstva. Teritorij je konstitutivni element nacionalne manjšine in načelo zaščite in ohranitve takšne manjšine vsebuje tudi zaščito in ohranitev tega konstruktivnega elementa enako kot zaščito in ohranitev vseh drugih njenih konstitutivnih elementov, npr. jezika, kulture, premoženja itn. Takšen pomen in funkcijo ozemlja v sistemu zaščite manjšine je avstrijska državna pogodba še posebej uzakonila (čl. 5. in čl. 7.). - Avstrija hoče teritorialno načelo obiti s tem, da izhaja v dosedanji izvedbeni zakonodaji od dvoma sploh o obstoju ozemlja, na katerem živi slovensko, hrvaško ali z nemškim mešano prebivalstvo. Brez vsakega dvoma pa trdi za slovensko prebivalstvo na Koroškem, da tam "prebiva zelo raztreseno" ("sehr zerstreut siedelnd" - Avstrijska nota z dne 11. januarja 1975), medtem ko kak problem slovenskega prebivalstva na Štajerskem sploh zanika ("hat sich in der Steiermark ein Problem im Zusammenhang mit den Minderheiten nicht ergeben" - avstrijska nota z dne 2. decembra 1974). Teritorialno načelo skuša obiti tudi s tem, da pojem teritorija, ki je v čl. 7 definiran kot "upravni in sodni okraji... s slovenskim (hrvatskim) ali mešanim prebivalstvom", ki torej vsebuje sklenjenost vsaj enega takšnega okraja, tolmači kot nepovezan seznam posameznih naselij (določitev 205 posameznih naselij kot tistih, ki prihajajo v poštev za dvojezično oznako po 3. odst. čl. 7. v zakonu z dne 6. junija 1972). - Tendenca Avstrije, da bi v stvarni rabi kar najbolj skrcila teritorij manjšine, ni samo temeljni namen sklepa o ugotavljanju manjšine, temveč je dokazana tudi z restriktivnim tolmačenjem in izvajanjem že sprejetih avstrijskih pravnih predpisov (neizvajanje dvojezičnega pouka na znatnem številu šol, ki jih je kot dvojezične predpisala uredba koroške deželne vlade z 3. oktobra 1945, provizorično reduciranje slovenskega kot uradnega jezika na zgolj tri sodne okraje od devetih (!), ki zajemajo ozemlje dvojezičnih šol, restriktivno tolmačenje topografskega zakona z dne 6. julija 1972, tako da je od 20 naselij za dvojezično označitev ostala le še približno polovica naselij).

2. Teritorialna utemeljenost zaščite slovenske in hrvatske manjšine ni samo sklep iz dejstva, da gre za narodne (nacionalne) manjšine (o takšnih izrecno govori rusko besedilo čl. 7), temveč predvsem tudi iz značaja čl. 7. Glede Koroške in Štajerske je čl. 7 način rešitve teritorialnega vprašanja, neposredna posledica dejstva, da je bilo vprašanje, kakšna bo državna meja Avstrije z Jugoslavijo, ob koncu druge svetovne vojne mednarodno pravno odprto. Zahteva Jugoslavije po priključitvi obmejnega dela Koroške in nekaterih obmejnih občin Štajerske je temeljila predvsem na dejstvu, da gre za ozemlje s slovenskim ali mešanim slovensko-nemškim prebivalstvom, na dejstvu da je prva avstrijska republika namerno nadaljevala in krepila germanizacijo tega ozemlja, da je nacistična vladavina to stopnjevala v politiko genocida slovenskega prebivalstva in da je to prebivalstvo aktivno sodelovalo v oborože-

nem boju proti hitlerjevski Nemčiji. Splošni temeljni vzrok za to zahtevo pa je bilo dejstvo, da je Jugoslavija bila 6. aprila 1941 napadena z ozemlja, ki je danes del obnovljene Avstrije. Štiri velike države, ki so odločale o pogojih obnove demokratične in neodvisne Avstrije, so to zahtevo Jugoslavije vzele v obravnavo, zavzemale do nje dalj časa neenotna stališča, končno pa so 20. junija 1949 odločile, da naj bodo meje obnovljene Avstrije takšne, kakršne so bile 1. januarja 1938, pogodba o Avstriji pa mora predvidevati, da "Avstrija zagotavlja varstvo pravic slovenske in hrvaške manjšine v Avstriji". Obveznost Avstrije, da ščiti slovensko in hrvaško manjšino, je v neposredini vzročni in stvarni zvezi s sklepom o obnovi stare državne meje med Avstrijo in Jugoslavijo, je torej način reševanja državno-teritorialnega vprašanja. Varstva slovenske manjšine ni mogoče ločiti od ozemlja njene naseljenosti, zaščitenost mora biti teritorialna. To je potrdila državna pogodba, ki vsebuje tako čl. 5 o mejah kot čl. 7 o specifični zaščiti slovenske in hrvaške manjšine.

3. Neposredno vzročna in stvarna povezanost čl. 5 in čl. 7 avstrijske državne pogodbe je očitna iz dejstva, da so predstavniki štirih velikih držav manjšinsko zaščitna določila prvič načelno izrekli ob sklepu o mejah in jih nato tudi formirali (24. avgusta 1949). Pri tem je treba opozoriti na dve pomembni dejstvi: a) Sklep z dne 20. junija 1949, ki je splošno govoril o varstvu slovenske in hrvaške manjšine v Avstriji kot celoti, so opredelili teritorialno in ga vezali na ozemlje upravnih in sodnih okrajev s slovenskim oz. hrvaškim ali mešanim prebivalstvom v avstrijskih zveznih deželah Koroški, Štajerski in Gradiščanski. S tem je bilo opredeljeno načelo teritorialne utemeljenosti manjšinske zaščite za obravnavano manjšinsko prebivalstvo. In b) Z vključitvijo manjšinsko zaščitnih določil glede tega prebivalstva so sestavljalci pogodbe presodili in primerno upoštevali dejstvo, da prva republika Avstrija teh manjšin nikakor ni zadovoljivo varovala in da so zato potrebne nove, dodatne oblike zaščite. Na nezadostnost manjšinske zaščite v Avstriji po določilih senžermenske pogodbe iz l. 1919 in še posebej na njihovo neizvajanje in na germanizacijske tendence v času prve avstrijske republike je namreč predstavnike štirih velikih držav opozarjala Jugoslavija, nazadnje s posebnim memorandumom z dne 28. julija 1949. Čl. 7 potemtakem nikakor ne pomeni samo želje pogodbenih držav popraviti zgolj zločinsko, genocidno politiko nacističnega režima v letih 1938-1945, temveč pomeni tudi in še celo posebno, njihovo namero, da državna pogodba obveže obnovljeno demokratično Avstrijo, da do slovenske in hrvaške manjšine na Koroškem, Štajerskem in Gradiščanskem vodi drugačno, negermanizacijsko politiko in da v namen njihove zaščite sprejema nove in popolnejše ukrepe. Prav posebej se ta namera nanaša na teritorialno utemeljenost te zaščite, kar je vidno v tem, da je nova državna pogodba - v razliko od senžermenske - ozemeljsko zaščito tudi konkretno opredelila.

4. V nasprotju s senžermensko mirovno pogodbo iz l. 1919, katere manjšinsko zaščitna teritorialna določila so se za varstvo slovenske in hrvaške manjšine v Av-

striji izkazala kot nezadostna, je avstrijska državna pogodba takšna določila na novo, natančneje opredelila. Medtem ko je senžermenska pogodba vsebovala le splošno rabljeno teritorialno klavzulo manjšinskega varstva, da namreč to varstvo velja "v mestih in okrajih, v katerih biva znaten delež avstrijskih državljanov drugega kot nemškega jezika", govori čl. 7 izrecno o Koroški in Štajerski, torej o deželah, kjer je Jugoslavija po sprejetju sklepa o meji za varstvo manjšin posebej zainteresirana, in pa o Gradiščanski, glede katere je Jugoslavija že ves čas sklepanja pogodbe o Avstriji zahtevala posebno varstvo hrvaške manjšine. Zaradi vsega tega postulira čl. 7 manjšinsko zaščito ne le zaradi jezikovno posebnih, sicer pa pobliže neopredeljenih avstrijskih državljanov ("ratione personae"), temveč izrecno zaradi slovenske in hrvaške narodne manjšine in to na njenem domačem ozemlju ("ratione loci"). To ozemlje je pobliže opredeljeno takole: "... v upravnih in sodnih okrajih Koroške, Štajerske in Gradiščanske s slovenskim, hrvatskim ali nacionalno mešanim prebivalstvom". Opustitev pogoja, ki ga izrecno vsebuje senžermenska mirovna pogodba, o "znatnem deležu" prebivalstva narodne manjšine, je namerna, ker se čl. 7 nanaša na točno opredeljena ozemlja, ki so predmet meddržavnih pogajanj in katerih geografski obseg je dobro znan in ga ni treba šele ugotavljati in določati. Na tem ozemlju ni potrebno in ni dovoljeno postavljati pogoja nekega določenega deleža prebivalstva narodne manjšine. V tej zvezi je stipulirana prepoved asimilacije slovenske in hrvaške manjšine-prebivalstva - kot skupine), ki ne izhaja le iz splošnega, manjšinsko zaščitnega namena celotnega čl. 7 temveč izrecno tudi iz določila njegovega 5. odstavka (prepoved denacionalizacije slovenske in hrvaške nacionalne manjšine), kar vsebuje tudi prepoved krčenja ali celo likvidiranja njihovega domačega ozemlja naselitve. Na tem ozemlju mora posebni režim, ustvarjen zaradi manjšinske zaščite, veljati brezpogojno in trajno. Ta pomen teritorialne utemeljenosti manjšinske zaščite je potrebno še posebno poudariti, saj izvira iz izkušnje dogajanja na Koroškem in Štajerskem, kjer je v teku več kot stoletna zavestna germanizacija (na Gradiščanskem po l. 1920) in kjer ni nobene stvarne možnosti, da bi bilo ogroženo naseljitveno ozemlje večinskega, nemškega prebivalstva. To je položaj, v katerem je v preteklosti in sedanjosti v svoji substanci ogrožena le manjšina. Ogroženo je le njeno ozemlje domače naseljenosti, ki ne pozna širjenja temveč vedno le krčenje in ekspanzijo večinskega elementa. Prav ta položaj je bil razlog za vključitev izrecne prepovedi asimilacije v avstrijski državni pogodbi.

5. Ozemlje manjšinske zaščite na Koroškem (upravni in sodni okraji s slovenskim in mešanim prebivalstvom) je bilo v teku sklepanja državne pogodbe večkrat definirano. Avstrijska stran sama ga je definirala že jeseni 1945, ko je že v naprej zavračala teritorialne zahteve Jugoslavije, še predno je ta svoje zahteve uradno opredelila. V spomenici z dne 12. septembra 1945 zaveznikom prek britanske vojaške vlade v Avstriji je koroška deželna vlada zapisala, da Koroška ni etnično enotna, da je njeno prebivalstvo sestavljeno iz nemško in slovensko govorečega prebivalstva,

da je treba ločevati med severnim in zahodnim delom dežele, kjer prebiva izključno le nemško prebivalstvo, in pa med "dolinami in kotlinami na jugu in jugovzhodu srednje in vzhodne Koroške" z "mešanim" prebivalstvom. Ozemlje s slovenskim in mešanim prebivalstvom je avstrijska stran natančno opredelila z zakonsko uredbo, ki je na tem ozemlju uvedla splošno obvezno dvojezično, to je slovensko-nemško osnovno šolstvo (3. oktobra 1945). Ta zakonska uredba našteva 64 koroških občin, za katere je značilno to, da skupaj tvorijo geografsko sklenjeno, nepretrgano ozemlje. V ponovnih izjavah je Avstrija v tem času zagotavljala, da hoče slovensko manjšino varovati in ji dati vse pravice, pri čemer ni nikoli dvomila o ozemlju, določenem za dvojezično šolsko ureditev. Nasprotno, avstrijski predstavniki so na tako teritorialno zasnovano dvojezično šolstvo ponovno uradno opozorili štiri velike države kot na poglobitni dokaz, da Avstrija slovensko manjšino na Koroškem priznava in ščiti.

Jugoslavija je ozemlje, ki se nanj nanaša čl. 7, definirala glede Koroške in Štajerske s teritorialnim zahtevkom, naznačenim že z noto z dne 14. novembra 1945. Glede obeh teh dežel in tudi glede Gradišanske je to še dodatno storila s podrobnim prikazom etnične strukture v aneksih k memorandumu štirim velikim državam v začetku leta 1947. Zlasti je še treba upoštevati, da je Jugoslavija to storila tudi po sklepu štirih velikih o avstrijsko-jugoslovanski državni meji. V memorandumu z dne 28. julija 1949 konferenci namestnikov zunanjih ministrov štirih velikih sil, ki je tedaj razpravljala o manjšinsko zaščitnih določilih avstrijske državne pogodbe, je natančno, z naštetjem političnih okrajev in občin, opredelila ozemlje manjšinske zaščite slovenskega prebivalstva na Koroškem. Tako opredeljeno ozemlje se je v glavnem ujemalo z ozemljem dvojezičnih šol po avstrijski zakonski uredbi z dne 3. oktobra 1945. Ker so predstavniki prizadete slovenske manjšine tudi sami, po sklenitvi državne pogodbe, v spomenici avstrijski vladi in vladam štirih zavezniških držav in vladi pridružene sile Jugoslavije z dne 11. oktobra 1955 opredelili ozemlje, na katerem je utemeljena manjšinska zaščita po čl. 7 na Koroškem, kot "teritorij, ki je označen v uredbi o dvojezičnih šolah iz leta 1945, z vključenimi upravnimi, sodnimi, samoupravnimi in drugimi uradi v Celovcu, Beljaku in Šmohorju, ki so pristojni za imenovano ozemlje", *je podana dejanska soglasnost vseh treh prizadetih faktorjev, Avstrije, Jugoslavije, slovenske manjšine na Koroškem, glede obsega teritorija, na katerem je utemeljena manjšinska zaščita na Koroškem po čl. 7.* To je bilo v času formuliranja tega člena v avgustu 1949. Ta člen je ostal po svojem besedilu nespremenjen vse do končnega podpisa državne pogodbe. Ni bilo potemtakem nobene razloga za predstavnike štirih velikih držav, ki so odločali o avstrijski državni pogodbi, da bi glede obsega tega ozemlja imeli drugačno mnenje ali namero. Zato tudi niso kakorkoli naznačili, da bi to ozemlje šele bilo treba kako drugače določiti oz. ugotavljati, še prav posebej pa ne po poti kakršnegakoli ugotavljanja manjšine. Trditev avstrijske note z dne 2. decembrom 1974, da čl. 7 postavlja pogoj ob-

stoja "relevantne manjšine", ni utemeljena niti v okoliščinah nastanka niti v samem besedilu avstrijske državne pogodbe. Ta pogodba ne izhaja od pogoja, "da mora obstajati slovensko, hrvatsko ali mešano prebivalstvo", temveč od znanega in od vseh treh prizadetih priznanega dejstva, da takšno prebivalstvo že obstaja in da bo moralo še nadalje obstajati. Zato je tudi napačen argument avstrijske note, da zakonska uredba o dvojezičnih šolah na Koroškem ni mogla že 5. oktobra 1945 določati ozemlje, ki se naj na njem izvajajo določila avstrijske državne pogodbe sklenjene šele deset let pozneje. Pravni subjekt in objekt zaščite, slovenska manjšina in njeno naselitveno ozemlje na Koroškem, sta stara in tradicionalna in nista šele nastala in to niti z zapisom v zakonski uredbi dne 3. oktobra 1945 niti 15. maja 1955, ko je bila avstrijska državna pogodba končnoveljavno sklenjena.

6. Ugotavljanje slovenske manjšine, kakor je predvideno v avstrijskem zakonu o manjšinskem šolskem zakonu za Koroško z dne 19. marca 1959, v zakonu o uradnem jeziku na koroških sodiščih z dne 19. marca 1959, v sklepu parlamenta z dne 19. marca 1959, ki avstrijski vladi nalaga, da takšno ugotavljanje pripravi in izvede, in še posebno politični dogovor o potrditvi načela ugotavljanja, ki so ga sprejele vse v avstrijskem parlamentu zastopane stranke dne 17. septembra 1974, in sploh vsakršno ugotavljanje kot pogoj za uvažanje avstrijske državne pogodbe, je v očitnem nasprotju s to pogodbo in pomeni njeno hudo kršenje.

7. Omenjeno ugotavljanje manjšine pomeni "in merito", da hoče Avstrija postaviti izvedbo manjšinske zaščite po čl. 7 na temelj načelnega dvoma o obstoju manjšine in načelnega zanikanja obveznosti, da imenovano manjšino štiti in ohranja kot celoto.

8. Po svojem izvoru je zamisel ugotavljanja manjšine nadaljevanje boja nemške nacionalistične družbene strukture na Koroškem za likvidacijo manjšine. To je nova oblika tega starega boja. Izvajati jo je bilo treba potem, ko se je po maju 1945 ta struktura morala odreči direktni genocidni metodi, kakršne je bil proti slovenskemu prebivalstvu uporabil nacistični režim. Ta nova oblika ustreza političnemu testamentu zadnjega predstavnika nacistične vladavine na Koroškem dr. F. Rainerja, ki je 8. maja 1945 priporočal, naj novi odgovorni ljudje na Koroškem poiščejo prilagojene oblike boja, ki "bolje ustrezajo nazorom naših sovražnikov", s čimer so bile mišljene zavezniške in pridružene države, ki so tedaj z velikanskimi žrtvami premagale hitlerjevsko Nemčijo. Prilagojene oblike protislovenskega boja je nemška nacionalistična družbena struktura na Koroškem začela neprikrito uveljavljati že po sklepu o mejah l. 1949, še bolj brez pomislekov in ozirov pa po sklenitvi avstrijske državne pogodbe in po prenehanju zavezniške zasedbe Avstrije. Med temi oblikami je zahteva po ugotavljanju manjšine postala pravcati "caeterum censeo" novim razmeram prilagojenih nosilcev nemškega nacionalizma na Koroškem. Ob tej quasi demokratični in demagoški zahtevi si ti nosilci neovirano pridobivajo in izsiljujejo vedno širši konsens prebivalstva vladajoče narodnosti za svoje splošne, zaradi po-

raza v drugi svetovni vojni, prikrite cilje. Dejstvo, da je avstrijski zakonodajalec že l. 1959 sprejel načelo ugotavljanja manjšine, zlasti pa dejstvo, da so se po 15 vmesnih letih rezerviranosti (zaradi ugovora slovenske manjšine in protesta Jugoslavije) zanj ponovno opredelile vse v avstrijske v parlamentu zastopane stranke in da hoče avstrijska vlada to načelo celo uveljaviti kot pravico za Avstrijo, pričata o tem, kako nevarno so se razširile postojanke in vpliv nadaljevalcev (v prilagojeni obliki) miselnosti, ki je bila na srečo vsega človeštva vojaško poražena leta 1945.

9. Ljudska štetja na Koroškem so bila glede registriranja jezikovnega značaja prebivalstva vselej sredstvo zmanjševanja deleža slovenskega jezika. Kriterij "občevalnega jezika" je dajal nemškemu jeziku kot jeziku javnega življenja, politike, gospodarstva in javnih kulturnih ustanov že v času monarhije v števnih rezultatih veliko večji delež kot pa je bil delež samega nemškega prebivalstva. K temu so pripomogli še specifični politični prijemi števnih oblasti in pa pritisk nemškega nacionalizma. Stvari so se v teh pogledih v času prve avstrijske republike in njenih štetij leta 1923 in 1934 še bistveno poslabšale. Celó tako poslabšale, da je spričo nestvarnih rezultatov štetij 1923 in 1934 dobilo zadnje štetje v monarhiji leta 1910 pomen štetja, katerega rezultati relativno še najbolj ustrezajo stvarnem stanju. Od leta 1910, ko je na Koroškem v današnjih mejah bilo naštetih 66.463 oseb s slovenskim občevalnim jezikom, se je do leta 1934 statistično ugotovljeno število prebivalstva s slovenskim jezikom namreč zmanjšalo na 26.128. Poleg protestov in opozoril slovenske manjšine obstaja obsežna znanstvena literatura, ki obravnava teorijo in prakso ljudskih štetij na Koroškem. Ta dela ugotavljajo nesporno, da se je število registriranih oseb s slovenskim jezikom tako hitro skrčilo, da tega ni mogoče niti približno pojasniti s faktorji gibanja prebivalstva (morebitna večja umrljivost, izseljevanje in podobno), temveč da gre to krčenje na račun dejstva, da se čedalje večji krog oseb, ki so pri prejšnjem štetju bile še prištete k slovenskemu jeziku, prišteva pri novem štetju k nemškemu jeziku, ne da bi te osebe dejansko spremenile svoj jezikovni značaj. Tega dejstva niti sami predstavniki Avstrije v pogajanjih za državno pogodbo niso zanimali. Tako je prihajal rezultat štetij v prvi avstrijski republiki v čedalje večje neskladje z dejanskim jezikovnim značajem prebivalstva, seveda na škodo slovenskega jezika. Ni naključno da so koroški vladni faktorji, ki so jeseni 1945 pripravljali dvojzično šolsko ureditev, ki naj bi dokazovala dobro voljo nove Avstrije nasproti slovenskemu prebivalstvu Koroške, segli za določitev teritorialnega temelja te ureditve nazaj k podatkom štetja leta 1910 v monarhiji, da so se ognili rezultatom avstrijskega štetja leta 1934, katere so torej sami imeli za nestvarne. Nestvarnost rezultatov ni samo posledica napačne števne metode (l. 1934 so spraševali o "jeziku kulturnega kroga"), temveč je v največji meri posledica germanizatorskega pritiska vseh vrst na slovensko manjšino. Na te okoliščine je v času pripravljanja avstrijske pogodbe jugoslovanska delegacija ponovno in izčrpno opozarjala. V memorandumu iz leta 1948 je za zaščito slovenske in hrvaške manjšine v Avstriji zato med drugim izrec-

no zahtevala: "Pri ljudskih štetjih je treba ugotavljati *materinski jezik* v sodelovanju s predstavnikom Hrvatov oz. Slovencev". Po sklepu o mejah je ta element manjšinske zaščite še podrobneje opredelila v spomenici z dne 28. julija 1949, pri čemer je izrecno opozorila, da je izjave o materinskem jeziku, označenem kot "windisch", treba registrirati kot "slovenski". To opozorilo je bilo posledica izkušnje s taktiko skrajnih nemških nacionalistov na Koroškem, ki jo je nacistični režim povzdignil v sistem, namreč zatrevanja, da je slovensko narečje na Koroškem posebna jezikovna skupina, različna od slovenskega knjižnega jezika. Nacistične oblasti so v skladu s svojo politiko likvidacije slovenske manjšine izvedle v l. 1939 štetje, ki je prvo v zgodovini ljudskih štetij na Koroškem poleg nemškega in slovenskega jezika spraševalo še po slovenskem narečju in ga pod imenom "windisch" registriralo kot posebno jezikovno skupino. Podatki tega štetja so v prvih letih po vojni bili sicer znani le v globalnih številkah, prav dobro pa je še vsem prizadetim bilo v spominu, kako so nacisti vključili pojem in oznako "windisch" v svoj sistem. Treba je pripomniti, da so nacistične oblasti s tem štetjem pripravljale "končno rešitev" slovenskega vprašanja na Koroškem, t. j. izselitev slovenskega elementa.

V prvih letih neposredno po vojni v Avstriji ni bilo splošnega ljudskega štetja. Že v tem času pa je za praktične potrebe dvojezičnega šolstva na Koroškem šolska oblast vsako leto izvedla prek učiteljev anketo o materinščini šolarjev. V tem času so še hoteli dokazovati, da je storjen odločilni prelom z nacistično tradicijo na Koroškem in da je slovenska manjšina enakopravna in zavarovana. Šolska oblast je izrecno poudarjala, da gre za materinski jezik, torej ne za kak "občevalni" jezik učencev, in pa da obstaja poleg nemškega le slovenski jezik, ki obsega tudi pojem "windisch". Navodilo glede izpolnjevanja vprašanja o materinščini se je še l. 1951 glasil: "Kot materinski jezik je treba zapisati občevalni jezik, ki je v rabi v družinskem krogu. Pri tem ne gre za izjavo o "kulturni pripadnosti", zaradi česar je treba učence, ki govorijo doma izključno ali pretežno slovenski oz. slovensko narečje (nekoč označevano kot "windisch") zapisati v rubriko "materinski jezik slovenski". - Pripomniti je treba, da je šolska oblast na Koroškem v tistem času tudi sicer opozarjala, da v uradni rabi izraz "windisch" ni dopusten in da je uradna označitev tega jezika "slovenski" ("slowenisch") (Odlok koroškega deželnega šolskega sveta z dne 10. aprila 1946). Prvo splošno ljudsko štetje je *Avstrija izvedla l. 1951, šele potem, ko sta člena o mejah in manjšinski zaščiti v načrtu pogodbe že bila sprejeta* in formulirana. Dotlej so na Koroškem že močno oživele politične sile, ki so se po maju 1945 morale začasno potuhniti in ki so v tem štetju videle možnosti nadaljevati po zavezniški zmagi pretrgano "končno rešitev" slovenskega vprašanja na Koroškem. Te sile so že osnovala organizacije z značilnim diskriminacijskim, proti Slovencem naperjenim naslovom "Zveza domovini zvestih južnih Korošcev" in prek nje in vseh drugih postojank v družbeni strukturi so oživele zahteve po registraciji slovanskega narečja z imenom "windisch" kot posebnega jezika poleg slovenskega. Namen je

bil decimirati v številnih rezultatih število prebivalstva slovanskega jezika. Avstrijska statistična oblast je s svoje strani zavrgla materinščino kot kriterij za popis jezikovne pripadnosti in se vrnila k "občevalnem jeziku" in k vsem problematičnim prijemom pri izvedbi štetja, kakršne je že v prvi republiki slovenska manjšina odločno zavračala (sistem števnih komisarjev in pod.). Kot novost je uvedla možnost, da se pri šteti osebi vpiše tudi dva ali več občevalnih jezikov, kar manjšini, ki dejansko večidel govori tudi nemški jezik, samo po sebi ne bi moralo biti v škodo, kar pa se je pokazalo kot posebno problematično pri izračunavanju in objavljanju rezultatov štetja. Toda pglavita negativna in proti obstoju slovenske manjšine na Koroškem usmerjena značilnost štetja je bilo to, da štetje ni sledilo omenjeni metodi šolskih oblasti, temveč je dopustilo cepljenje slovenskega jezika v "slovenski" in "windisch". Tega cepljenja števnih formularji seveda niso predpisovali, saj posebej sploh niso govorili o nobenem jeziku, ne o nemškem ne o kakem drugem. Statistične oblasti pa cepljenja slovenskega jezika v dve kategoriji tudi niso izrecno prepovedale, celo kakega kritičnega mnenja niso izrazila, čeprav bi to bila njihova strokovna dolžnost. Tako je bilo polje odprto dejavnosti in tendencam, ki so rehabilitirale nacistični protimanjšinski števeni sistem. Širili so geslo, da je treba v jezikovno rubriko pri slovenskem prebivalstvu vpisovati oznako "windisch".

Organizirani akciji za uveljavitev tega sistema se je nato pridružila tudi oblast: 8. maja 1951 je koroški deželni glavar izdal vsem občinam, t. j. izvedbenim instancam štetja, odlok (Zl. 6981-2/51), v katerem je sporočeno obvezno tolmačenje, kako je treba izpolnjevati rubrike o občevalnem jeziku. In sicer: "Praviloma pripadajo k področjem, kjer se govorita dva ali več občevalnih jezikov, tiste občine Koroške, v katerih obstajajo dvojezične šole in kjer se poleg nemškega jezika uporablja še slovenski ali 'windisch' kot 'občevalni jezik'." Iz tega navodila in poznejšega komentarja v dnevnem tisku je očitno, da je oblast na ozemlju dvojezičnih šol Koroške govorila o vseh treh jezikovnih oznakah kot o enakovrednih in da se ni zavzela za to, da bi opozorila, da je slovenski jezik en sam in da je "windisch" njegova uradno nepriznana soznačnica. Tega ni storila, čeprav se je dobro zavedala, kakšne tendence se skrivajo za vsiljevanjem "windisch" kot ločeno upoštevanega jezika pri štetju. Glasilo stranke deželnega glavarja je prav v zvezi z navedenim njegovim odlokom komentiralo: "Enačenje 'windisch' z domovinsko zvestobo je zelo mladega datuma... V času (odloka) pa je bilo že znano, da bo *neka določena stran* pri prihodnjem ljudskem štetju ljudi pozivala, naj vpišejo 'windisch' namesto 'slovenski'." - Pri odloku deželnega glavarja z dne 8. maja 1951 je šlo torej za zavestno odločitev oblasti, da se ne postavijo po robu akciji za uvedbo "windisch", vzlic temu, da so se zavedale diskriminacijskega značaja tega početja. Še več, te oblasti so uradno tolmačile, da je takšna akcija dopustna in zakonita. Trditev avstrijske note, da avstrijske oblasti niso odgovorne za oživitev posebne uradne registracije "windisch" pri ljudskih štetjih, ampak da so samo vzele na znanje, kar je lastnoročno vpisalo določ-

no število državljanov, je napačna že v luči navedenega odloka koroškega deželnega glavarja. Ta trditev note vrh tega živo priča o vznemirljivem nagnjenju avstrijske vlade, da zamiži pred organizirano protimanjšinsko dejavnostjo. V praksi so odlok koroškega deželnega glavarja tolmačili številnim komisarjem celo kot obveznost, da vpisujejo kjerkoli mogoče, t. j. kjer odpor štere osebe ni preveč močan, "windisch" namesto slovenski. O tem obstajajo izpovedi verodostojnih prič. Avstrijska statistična služba je pozitivno sprejela in podprla akcijo za rehabilitacijo nacistične števne manipulacije z jezikom "windisch". To je dokazano z dejstvom, da je kategorijo "windisch" vključila v statistično obdelavo in objavo brez vseh pridržkov. Za štetje l. 1971 je celo vnaprej, torej že pred "lastnoročnim vpisom določenega števila državljanov", tehnično pripravila program za računalniško obdelavo podatkov štetja vključno z jezikovno kategorijo "windisch".

Posebno registriranje "windisch" poleg slovenskega in pa nemškega jezika je široko odprlo vrata manipuliranju s števniimi rezultati pri objavi in pri sprejemanju oblastnih ukrepov v zvezi z manjšino na Koroškem, a vselej v njeno škodo. Podatki štetja l. 1951 so bili uradno objavljeni v štirih različnih variantah, katerih vsaka je dala drugačno številko o slovenskem jeziku, skupna poteza teh objav pa je, da so vse od slovenskega jezika odštevale "windisch" po raznih metodah, a da nobena ni povedala, kakšno je skupno število vseh oseb s slovenskim občevelnim jezikom brez njegove neznanstvene cepitve (42.095). V to, proti priznanju obstoja slovenskega prebivalstva naperjeno "matematiko", so se vključile obnovljene protimanjšinske organizacije. Te so v javnosti in v politiki dosledno uveljavljale najslabšo možno varianto izračunavanja števila oseb slovenskega jezika: Vse osebe, pri katerih je bil zapisan jezik "windisch" v kakršnikoli kombinaciji, so prištevali k nemškemu prebivalstvu, slovenski značaj so dopuščali le še tistim, ki so slovenski jezik vpisali kot edini ali pa na prvem mestu (13.712). *In prav to za manjšino najbolj neugodno varianto je sprejela avstrijska vlada leta 1959, ko je pripravljala zakon o slovenskem jeziku pri sodiščih!* Za določitev sodnih okrajev, ki naj bi provizorično, do ugotavljanja manjšine, prišli v poštev za izvajanje tega zakona, je porabila izračun, ki je temeljil na omenjeni metodi nemških ekstremistov. Vrh tega je še svojevolično postavila kriterij 20 odstotnega deleža tako izračunanega manjšinskega prebivalstva. Na tak način je lahko *izdelala zakonski predlog, potem sprejet v parlamentu, ki je slovenski jezik pri sodiščih omejil le na tri koroške sodne okraje od skupno devetih dvojezičnih! Na podoben način je vlada uporabila tudi podatke ljudskega štetja iz leta 1961 pri pripravi zakona o dvojezičnih krajevnih napisih z dne 6. julija 1972 za določitev krajev, ki naj bi bili označeni dvojezično:* Zopet je bil samovoljno vzet kriterij 20%, od slovenskega prebivalstva pa so odšteli osebe z jezikovno oznako "windisch", "windisch-deutsch" in "deutsch-windisch". Vzlic temu, da je štetje l. 1961 že samo po sebi v celoti za slovensko manjšino slabše od štetja leta 1951, so vendarle edino zaradi uporabe metode, ki jo vsiljujejo "Heimatdienst" in sorod-

ne organizacije, mogli priti do trditve, ki jo vsebuje vladno pojasnilo k zakonskemu predlogu, da je namreč "slovenska manjšina na Koroškem naseljena raztreseno" t. j. da ni sklenjenega ozemlja s slovenskim in mešanim prebivalstvom. Kot je znano, vsebuje isto protimanjšinsko trditev tudi nota avstrijske vlade z dne 11. januarja 1973. Zaradi vseh teh dejstev je *težko dovolj ostro označiti neresničnost trditve avstrijske note z dne 2. decembra 1974 da avstrijska zvezna vlada "uostalom nije dozvolila da na njenu manjinsku politiku utiču ove razne vindišarske kombinacije"*.

Še enkrat je treba poudariti, da so trditve, da žive na Koroškem poleg Slovencev še posebni "Windische" s posebnim jezikom, pred nacizmom zastopali le posamezni nacionalistični publicisti in da je ni sprejela pri svojih štetjih niti stara monarhija niti prva avstrijska republika. Uradno so jo uvedli šele nacisti pri štetju l. 1939. Po vojni so šolske oblasti uradno oznako "windisch" prepovedale, v svojih statističnih anketah so spraševale le za nemško ali slovensko materinščino učencev. Po *sklepu o mejah* pa so pri štetju l. 1951 in tudi pri vseh naslednjih štetjih zopet sprejeli "windisch" kot posebno kategorijo in s tem *prevzeli tradicijo nacizma*. Nekritičnost avstrijske vlade do te tradicije je nedvomno stvar, ki jo je treba gledati tudi v luči protinacističnih določil državne pogodbe in ne le z vidika določil njenega čl. 7. Do kakšne mere je avstrijska vlada nekritična, a vneto sprejemala in celo zagovarjala to tradicijo nacizma, se posebno drastično vidi v odgovoru avstrijske vlade z dne 11. septembra 1961 na vprašanja Komisije za človekove pravice pri Evropskem svetu o jezikovni strukturi prebivalstva v sodnem okraju Rožek (Rosegg) na Koroškem (zadeva "Isop"). Odgovor avstrijske vlade (baje je njegov avtor zdaj najvišji funkcionar Republike Avstrije)* je čisto resno zatrjeval, da obstaja v tem sodnem okraju poleg prebivalstva nemškega in slovenskega jezika, še prebivalstvo tretjega, "windisch" jezika, in je ta jezik, v podkrepitev njegove posebnosti, še posebej označil kot (lužiško) srbskega (v angleškem besedilu "wendish sorbish")!

Že te izkušnje s teorijo in prakso povojnih avstrijskih ljudskih štetij v zvezi z jezikom prebivalstva na ozemlju političnih in sodnih okrajev na Koroškem s slovenskim ali mešanim prebivalstvom, vse izkušnje z ukrepi avstrijske zakonodaje, ki se je na ta štetja naslanjala, kažejo, kako škodljiv učinek bi za zavarovani obstoj manjšine imela izvedba ugotavljanja manjšine v kakršnikoli obliki. Zato je tembolj upravičen protest in odpor prizadete slovenske manjšine proti sklepu avstrijskih v parlamentu zastopanih strank o izvedbi ugotavljanja.

Opozoriti je treba še enkrat, da je ugotavljanje kot pogoj za izvedbo manjšinsko zaščitnih določil avstrijske državne pogodbe v nasprotju s prav temi določili sami, da je ob pripravljanju in sklepanju državne pogodbe bilo ozemlje s slovenskim in mešanim prebivalstvom na Koroškem po vseh prizadetih nedvoumno opredelje-

* Th. Veiter, Das Recht der Volksgruppen und Sprachminderheiten in Österreich, Wien 1970, str. 782.

no. K temu je treba dodati, da je ugotavljanje v sedanjem času, enako kot že ves čas, tudi *stvarno* nepotrebno, saj je avstrijskim oblastem to ozemlje dobro znano. To dokazuje npr. odlok koroške direkcije deželnih uradov z dne 10. avgusta 1968, o upoštevanju slovenskega jezika v upravi. Ta odlok vsebuje definicijo, kateri politični in sodni okraji so dvojezični. Nadaljnji tak dokaz je priporočilo koroškega deželnega glavarja z dne 3. septembra 1958 koroškim občinam v isti materiji. Ta je naslovljen *imenoma* na občine na dvojezičnem ozemlju (52 občin). Paradoksalnost koroškega položaja, ki ga je ustvarila z ničimer ovirana dejavnost nemškonacionalističnih nadaljevalcev protislovenske tradicije nacizma, se otipljivo pokaže v luči dejstva, da avtorji akcije za referendum o sprejetju zakona o ugotavljanju manjšine v *svojem osnutku tega zakona sami naštejejo politične in sodne okraje* na Koroškem *s slovenskim in mešanim* prebivalstvom (par. 1) in tako sami definirajo ozemlje manjšine, ki bi ga naj s posebnim glasovanjem šele ugotovili, pravzaprav, izbrisali.

(*Razprave in gradivo, Ljubljana 1976, št. 7-8, str. 69-82*)

OB DVEH AVSTRIJSKIH ZAKONSKIH PREDLOGIH

Namesto uvoda tvegam definicijo obeh zakonskih predlogov, o "spremembi zakona o ljudskem štetju" in pa o "narodnostnih skupinah". Oba predlagana zakona namreč pomenita smiselno in organsko celoto in se tudi formalno v bistvenih določilih med seboj povezujeta, tako da je drugi od prvega neločljiv in brez njega neizvedljiv. Sprejetje enega pomeni sprejetje obeh. Ta definicija bi se glasila:

Devetintrideset gostobesednih novih paragrafov izničuje pet kratkih in jasnih odstavkov 7. člena pogodbe o Avstriji in zasužnje dejstvo, da Avstrija teh svojih jasnih obveznosti vseh 21 let, kar veljajo, ni izpolnjevala, temveč da je, nasprotno, sistematično izpodkopavala obstoječe pozicije manjšin, ki jih 7. člen štiti.

Smo priče nadvse vznemirljivemu položaju. Danes na Koroškem ni več v prvi vrsti aktualnosti popravljanje škode, ki je nastala za slovensko narodnost zaradi genocidne politike nacističnih oblasti. Ta škoda še ni prebolena niti približno. A že stoji danes v prvi vrsti aktualnosti nov problem: poprava škode, ki je nastala za slovensko manjšino, za njeno etnično substanco in njen razvoj, zaradi etnocidne politike druge avstrijske republike, po letu 1955!

Predlog o "spremembi zakona o ljudskem štetju" uvaja pod "tajnim ugotavljanjem družinskega jezika" institut ugotavljanja številčne moči narodne manjšine, in to kot pogoj za izvedbo meddržavnopravnih obveznosti glede zaščite teh manjšin. Takšna namera avstrijskega zakonodajalca je vidna v vladnem pojasnilu ("ugotavljanje ... manjšin je potrebno za sprejem ukrepov ... glede polne uresničitve čl. 7 ...").

Vidna pa je tudi v določilu, da se tajno ugotavljanje družinskega jezika izvaja časovno in stvarno izločeno iz rednega štetja prebivalstva in na posebej izbranih delih avstrijskega ozemlja.

Posebno izbiranje delov avstrijskega ozemlja samo na sebi govori o absurdnosti ugotavljanja manjšin saj takšen izbor pomeni, da avstrijski uredbodajalec že pred štetjem dobro ve, kje je narodna manjšina doma. S tem je potrjeno stališče slovenske narodne manjšine na Koroškem, da je njeno etnično ozemlje že od nekdaj dobro znano in ga ni treba šele ugotavljati. Ugotavljanje samo po sebi je diskriminatoričen ukrep, ker izraža načelen dvom zakonodajalca o eksistenci narodne manjšine in njegovo prepričanje, da je povsem dopustno in normalno pričakovati, da manjšina od ugotavljanja do ugotavljanja izgineva in končno izgine. Takšno stališče zakonodajalca je v nasprotju s samim bistvom zaščite narodnostnih manjšin.

Ena izmed v avstrijski zgodovini preizkušenih protimanjšinskih statističnih metod je vnašanje zmede v pojme in kriterije o jezikovni pripadnosti. Od časov monarhije do leta 1971 je bila rubrika o jezikovni pripadnosti pri posameznih ljudskih

štetjih na avstrijskem ozemlju sedemkrat različno definirana (Th. Veiter, *Das Recht der Volksgruppen und Sprachminderheiten in Österreich*, Wien 1970, str. 647). To je ustvarilo položaj, v katerem vlada zmeda v zavesti prizadetega prebivalstva in čisti voluntarizem v politični interpretaciji glede jezikovne pripadnosti. Avstrijski zakonodajalec s to preizkušeno metodo še nadaljuje: vsak obeh predloženih zakonov uporablja za jezikovno pripadnost drugačen izraz: zakon o štetju "družinski jezik", zakon o narodnih manjšinah "materinski jezik".

Tudi definiciji sta različni: družinski je "jezik, ki ga oseba izključno ali pretežno uporablja v svoji družini", materinski pa "v družinski povezanosti posredovani jezik, ki se še dejansko uporablja".

Avstrijski zakonodajalec se kljub opozorilom slovenskih predstavnikov dosledno izogiba, da bi zares sprejel kot števno karakteristiko pravi materinski jezik, in sicer v jasni definiciji, ki jo priporoča OZN že od leta 1948 naprej, tj. "jezik, ki so ga govorili v posameznikovem domu v času njegovega otroštva".

Terminološka zmeda, ki jo avstrijski zakonodajalec nadaljuje tudi z obema zdaj predloženima zakonoma, ni samo ovira za statistično evidentiranje stvarne etnične pripadnosti prebivalstva, temveč izraža tudi njegovo načelno voljo sprejemati in s tem sankcionirati jezikovno germanizacijo v življenju vsakega posameznika in to germanizacijo brezpogojno šteti v korist večinskega naroda.

Metoda ustvarjanja pojmovne in terminološke zmede, ki zaščiti manjšin nikakor ne more koristiti, se izraža tudi v označevanju narodnih manjšin. Po terminologiji čl. 7 so zavarovane "narodne manjšine" (rusko besedilo) oz. "manjšine" (po drugih besedilih, vključno nemško). Pogodba o Avstriji takega izraza ne uporablja naključno, marveč zato, ker hoče govoriti o tem, kar je subjekt in objekt zaščite in kar se po ustaljeni mednarodni rabi od DN naprej in tudi v OZN označuje kot narodna manjšina. To pomeni, da se ve, da gre za dele naroda z vsemi njegovimi značilnostmi in pravicami, vključno političnimi. Avstrijski zakonodajalec odstopa od izrazov v pogodbi o Avstriji in uvaja izraz "Volksgruppe" - "narodnostna skupina". S tem odpira možnost novih interpretacij, kaj ta izraz pravzaprav pomeni. Vsa izkušnja govori, da so te interpretacije v avstrijski praksi vedno bile restriktivne, na škodo narodnih manjšin. Vlada sama čuti, da ta izraz ni dovolj opredeljen, zato daje svojo interpretacijo, ki pa ne bo postala del zakona in torej ne bo obvezna. Celotna neobvezna interpretacija izhaja od "skupine oseb" (ne od sociološko-političnega pojava "narod"). Prva značilnost te skupine naj bi bila, da doseže neko minimalno (nedefinirano) število, ne pa, da je že dana kot objektivno, v zgodovini nastalo dejstvo. V nadaljnjem skuša takšno pomanjkljivo definicijo dopolniti z izjavo, da mora takšna skupina oseb imeti še dve lastnosti: teritorialni in kulturni element kot izraz notranjega odnosa v skupini. To pomeni "tradicionalno povezanost z ozemljem naselitve" in pa materinščino, čemur dodaja tudi zahtevo po "lastni narodnosti" ("das eigene Volkstum"), ne da bi vlada povedala, kaj ji to pomeni. S temi dodatki se si-

cer razlaga avstrijske vlade približa objektiviranemu pojmu "narodna manjšina", a šele po dolgih, za nikogar obveznih ovinkih. Tak način terminološke razrahljanosti v zakonskih besedilih, ki naj bi izvedle jasno mednarodno obveznost o zaščiti narodnih manjšin, odpira vrata vsakovrstnim manipulacijam, če ni to manipulacija že samo po sebi. Slednjo domnevo upravičuje dejstvo, da zakon, ki naj bi narodno manjšino zaščitil in celo "podpiral", brez vsakršnih pridržkov predvideva možnost; da se njeno domovinsko ozemlje, na katero je po tradiciji navezana, in kar sam razlagalec ugotavlja kot bistveno za njen obstoj, še naprej krči do izginitev.

Avstrijski zakonodajalec uporablja tudi metodo ustvarjanja zmede glede mednarodno pravnih obveznosti Avstrije za zaščito narodnih manjšin. S tem hoče posredno razvrednotiti obveznosti, sprejete v pogodbi o Avstriji, jih zamešati z drugačnimi, manj zahtevnimi obveznostmi notranjega ustavnega značaja in na ta način revidirati državno pogodbo o Avstriji.

Znano je, da državna pogodba nikakor ne pogojuje izvajanja njenih določil s kakim predhodnim ugotavljanjem manjšin in da celo ne postavlja pogoja nekega deleža, ki ga naj manjšina doseže v prebivalstvu politične enote, da bi ji pravice bile priznane. Znano je, da to izhaja ne le iz besedila državne pogodbe, ki nima o čem takem niti črke, temveč, da to dokazuje tudi razprava ob sprejemanju in formuliranju manjšinsko zaščitnih določil. Kaj pa stori avstrijski zakonodajalec? On sešteva določila senžermenske pogodbe iz leta 1919 in pogodbe o Avstriji iz leta 1955 kot enakovredne mednarodne obveznosti. S tem prikriva dejstvo, da je pogodba iz leta 1955 derogirala pogodbo iz leta 1919 in na novo določila obveznosti Avstrije za zaščito slovenske in hrvaške narodne manjšine na Koroškem, Štajerskem in Gradiščanskem, prav zato, ker je zgodovina pokazala, da so določila iz leta 1919 bila nezadostna.

Avstrija danes določila iz leta 1919 vključuje v svojo ustavo. To je njena pravica. Mednarodno pravno pa je zanjo obvezno tisto, kar določa pogodba o Avstriji iz leta 1955 in tega ne more zmanjševati s sklicevanjem na pogodbo iz leta 1919 kot nekakšno drugo svojo mednarodno obveznost. Avstrijska vlada s takšnimi lahko razvidnimi pravnimi zvijačami ne more koristiti svojemu ugledu. Lahko pa zelo škoduje prizadetim narodnim manjšinam. In to neposredno: Kajti le s takšnim načinom lahko trdi, da je tisti (nesprejemljivi) pogoj, ki ga zahteva predloženi zakon o manjšinah, za priznavanje manjšinskih pravic na delih ozemlja, namreč "sorazmerno pomembna številnost" pripadnikov manjšine, v skladu z mednarodnim pravom. Pri tem se vlada sklicuje na čl. 68 senžermenske pogodbe iz leta 1919 kot na vir, iz katerega prevzema to določilo!

Ob tem bi rad posebej poudaril zanimivo dejstvo, da avstrijska vlada zdaj trdi, da je dolžna izvesti ugotavljanje manjšine, da bi lahko izpolnila svoje obveznosti iz senžermenske pogodbe. Zdaj torej hoče šele izvajati svoje obveznosti iz leta 1919! Res je, da Avstrija s podobno zamudo izvaja nekatere druge svoje obveznosti, npr.

glede arhivov. A v svetu je po moji vednosti s takšno prakso edinstvena in pravi rekorder v zamujanju.

Potrebno je ugotoviti še eno občo značilnost zakona o manjšinah. Večidel govori o materiji tretjega odstavka 7. člena pogodbe o Avstriji. Ne izjavlja, da hoče ta odstavek izvesti, hoče ga le upoštevati. Že to je nenavadno stališče do sprejete mednarodne obveznosti. Posebej se je treba spomniti, da je svoj čas bila sama avstrijska vlada mnjenja - in tega mnjenja so še danes predstavniki manjšine pa tudi dobršen del avstrijskih pravnikov - da tretji odstavek glede slovenskega in hrvaškega jezika kot uradnega jezika ne potrebuje nobenega izvedbenega zakona, temveč ga je treba izvajati neposredno. Z drugimi besedami, že od uveljavitve pogodbe o Avstriji v letu 1955 bi slovenski in hrvaški jezik morala imeti položaj drugega uradnega jezika v narodnostno mešanih okrajih Koroške, Štajerske in Gradišćanske. Današnji avstrijski zakonodajalec meni, da se mora postaviti med obveznosti Avstrije in pravico manjšine. Sprejema šele zakon, ki naj omogoči uživanje pravice, zapadle že pred 21 leti. To je značilno. In končno nekaj, kar sodi po pomenu na začetek. Zakon o manjšinah zadeva vprašanja, ki so v drugih državah ustavnega pomena. Ustava Avstrije same določa na primer nemški kot državni jezik. Določila pogodbe o Avstriji imajo v avstrijskem sistemu pomen ustavnih določil. Zakon o manjšinah pa je navaden zakon, pravice, ki jih daje manjšini, lahko prekliče prva nadpolovična večina v parlamentu. Le eno določilo ustavnega značaja je v njem: zadeva obračunavanje stroškov, ki bi jih utegnili imeti uradi zaradi dvojezičnosti. Pravice manjšine nimajo ustavne veljave. Zakaj ni v zakonu povzdignjena na ustavno veljavo sicer lepa načelna izjava, ki pa jo lahko preberemo le v za nikogar obveznih vladnih pojasnilih: "Obstoj manjšin in njihove posebne narodnosti je podedovani sestavni del avstrijskega kulturnega in družbenega življenja, zaradi česar njihovo pospeševanje ni le v interesu poglobljanja kulturnih in družbenih vezi med pripadniki manjšine samimi, marveč je potrebno tudi za ohranitev mnogolikosti avstrijske kulture"?

To lepo, manjšinam gotovo prijazno načelo, ni prišlo niti v zakon, kaj šele, da bi v Avstriji dobilo ustavno veljavo. Po drugi strani pa vemo, da je leta 1959, ko je avstrijski zakonodajalec potrjeval ilegalno razbitje splošno obvezne dvojezične osnovne šole na Koroškem, zanesljivo poskrbel, da je bil člen, ki je manjšini vzel njeno dotedanjo pravico, tj. splošno obveznost slovenskega pouka, v zakon zasidran kot ustavno določilo (I/§7). Neobstoječo ugodnost torej obljubljam z navadnim zakonom, temeljno obstoječo pravico pa jemljem z ustavnim zakonom. Ali ni to dvojna mera?

Kaj zakon manjšinam pravzaprav obljublja, seveda le, če se podvržejo ugotavljanju? Poleg neopredeljene in pod mnoge vprašaje postavljene denarne podpore, v glavnem troje: manjšinske sosvete, dvojezične topografske napise in pripustitev jezika manjšine kot uradnega jezika v določenih uradih in primerih.

Za zdaj nekaj ugotovitev v tej zvezi.

Manjšinski sosveti so po tem zakonu ustanova, ki je docela v rokah vlade. Ona določa, kateri bodo ustanovljeni, ona odloča, koliko članov bodo šteli, ona imenuje vse njene člane. Glede polovice je sicer določeno, da jih imenuje iz vrst tistih, ki jih predlagajo organizacije manjšin. A ni rečeno, da je vlada na te predloge kaj vezana. Lahko jih torej zavrne in zahteva nove predloge, vse dotlej, dokler ji vsi predlagani ne bodo po volji. Kaj je vlada dolžna? Nič drugega kot to, da sosvet zasliši. Ni mu dolžna poročati o svojih namerah in ukrepih, kaj šele, da bi mu zanje odgovarjala. Sosvet ne odloča o ničemer razen o eni sami stvari: sam si določi poslovnik. Obvezno mora njegovo mnenje slišati le zvezna vlada. Deželna vlada le tedaj, če sama tako hoče. Sosvet nima niti pravice kakega suspenzivnega ali drugačnega veta. Ne more kakorkoli učinkovito izraziti svojega protesta, če se kaj ukrepa na škodo manjšine. Niti na ta način ne, da bi se abstiniral. Kajti vlada ima pravico vsakogar, ki se ne udeleži treh sej, odpoklicati in nadomestiti z novim (svojim) človekom. Vladni človek je lahko kaj problematična osebnost. Ni namreč obvezno pripadnik manjšine oz. ni obvezno, da svojo pripadnost manjšini javno prizna. Je lahko torej nekdo, ki se je svoje narodnosti odrekel. - S takšnim sosvetom so koroški Slovenci prikrajšani za zelo pomembno danes priznано in obstoječo pravico, namreč, da predstavljajo nasproti vladi sami sebe, sami prek svojih organizacij. Teh organizacij po novem nihče ne bo več dolžan vprašati za mnenje. Torej, zakon jim pravico jemlje, ne daje!

Posebna kočljivost obeh zakonov za narodne manjšine v Avstriji izvira iz metode, da so v njih formulirana neka načela, ki naj bi bila manjšinam koristna, toda najbistvenejša vprašanja glede konkretizacije teh načel so prepuščena vladnim uredbam. Kaj so vladne uredbe po rangi in kakšna spremenljivka so v oblikovanju razmer v neki državi, ni treba razlagati. Za Avstrijo pa še vemo, da tam niti zakonov ne izvajajo, če nemškimi nacionalistom niso po volji! Kaj je torej prepuščeno tej najmanj zanesljivi ravni normativne dejavnosti? Sklep o izvedbi ugotavljanja manjšine, datum tega ugotavljanja in podrobni predpisi o izvedbi ugotavljanja. Vlada lahko ukaže izvajati ugotavljanje manjšine ob poljubnih terminih in kolikorkrat sklene. Kaj bi to pomenilo, če bi prišla na vlado stranka, katere ideologija je nemški nacionalizem, si je komaj mogoče dovolj živo zamisliti. Dalje. Vladna uredba je šele tista, ki manjšine sploh identificira, katere tu so in katere tu niso. Jasno, da to pomeni, vsaj glede Slovencev na Koroškem in Štajerskem in pa Hrvatov na Gradiščanskem, temeljno kršitev 7. člena pogodbe o Avstriji, saj je ta člen izrecno njim namenjen in je njihova navzočnost v Avstriji mednarodnopravno zasidrana, ne pa neznanca ali nekakšna uganka, ki bi jo vlada s svojo uredbo šele morala streti! In še naprej. Vladna uredba naj bi šele opredelila ozemlje (na temelju rezultatov ugotavljanja manjšine s 25-odstotno mero), na katerem naj bi napravili dvojezične topografske oznake. In končno: Vladna uredba bi šele določila urade, kjer bi naj bil jezik manjšine dopuščen. Tudi ta uredba bi temeljila na rezultatih ugotavljanja manj-

šine. A tudi še potem, ko bi se manjšina že pustila prešteri in ko bi vse vladne uredbe bile že izdelane, manjšina ne bi bila gotova, da bo vsaj v okviru teritorialne veljavnosti teh uredb resnično deležna pravic, ki o njih zakon govori.

Glede topografskih napisov ostaja možnost, da pridejo v poštev samo v raztresenih, med seboj nepovezanih posameznih naseljih, ne pa v celotnih upravnih enotah z mešanim prebivalstvom, kot to določa 7. člen pogodbe o Avstriji (§ 12/1-2). A tudi v teh posameznih naseljih to še ni gotovo, kajti končna odločitev, ali bo dvojezičen napis res postavljen ali ne, ni odvisna ne od zakona o manjšinah, ne od vladne uredbe, temveč od - "drugih pravnih predpisov - npr. od cestnoprometnega reda"! Tako pojasnjuje sama vlada v svoji obrazložitvi. O tem, ali bo potem končno postavljeni napis tudi obstal, pa bo seveda odločil nikomur živemu odgovorni in vsepovsod navzoči "Kärntner Heimatdienst".

Kako pa z uredbo določeni uradi, ki naj bi poslovali dvojezično? Zakon in vladna interpretacija njegovih določil stvar takole pokažeta: Do sedaj, vse od leta 1955 naprej, prej pa tudi ne, ni bilo še ničesar storjenega, da bi spodbudili uradnike k učenju jezika manjšin. Šele zadnja, četrta (!) varianta zakona o manjšinah je zdaj kot veliko uslugo manjšinam predvidela posebno plačilo tistim zveznim uradnikom, ki znajo jezik manjšine (koliko morajo znati in kako to dokazati predpostavljenim, ki zagotovo znajo samo nemški, zakon ne določa). Za deželne uradnike ali celo za občinske, poštne, železniške, avtobusne, zdravstvene delavce in vse druge, ki so z ljudmi v vsakdanjem stiku, seveda ni predvideno prav nič več kot to, da ne bodo kaznovani, če bodo uporabili jezik manjšine, ker se to ne bo štelo kot kršenje določila zvezne ustave o nemškem državnem jeziku! Po vsem tem nikogar ne preseneti, če bere v vladnem pojasnilu: "Personal teh uradov in uradnih mest ne bo vseskozi dvojezičen" (str. 18). Jasno: vsi ne bodo dvojezični, le nekateri. Ali pa bo na vsakem takem uradu in uradnem mestu vsaj po eden, ki bo dvojezičen? Vlada pojasnjuje: "... ni mogoče pričakovati, da bo pri vseh uradih uradništvo dovolj znalo jezik tiste manjšine ..." (str. 21). Torej ne vsaj po eden na vseh uradih itd. Kako potem na vseh tistih, gotovo ne redkih uradih, kjer ne bo sploh nobenega dvojezičnega uradnika? Zakon preloži to zadrego najprej na rame samega pripadnika manjšine. Predvsem: "Nihče se ne sme izogniti uradnemu postopku uradno nastopajočega organa niti ne sme odkloniti njegove zahteve samo zato, ker ta uradni postopek ni bil izveden v jeziku manjšine" (par. 13/2). Torej, celo če ne razume uradnega zahtevka, mora ubogati, kajti kriv ni uradnik, ki ne zna drugega uradnega jezika, temveč državljan, ki ni Nemec. Nadaljnja dolžnost, naložena pripadniku manjšine: Oseba, ki namerava v uradni obravnavi nastopiti v svojem uradnem jeziku, tega ne more storiti kar tako, kot to stori vsak državljan nemškega jezika. Pripadnik manjšine je namreč dolžan, takoj ko dobi uradno vabilo, svojo jezikovno namero naznaniti uradu. To baje ni svarilo o prihodu sovražnika, temveč migljaj uradu, naj se ad hoc pripravi na ura-

dovanje v drugem uradnem jeziku. Kakšna je ta priprava? Drugega uradnega jezika nevešči organ lahko zaprosi drugega uradnega jezika večši organ, da zadevo opravi namesto njega. Drugega uradnega jezika večši organ bo torej moral opraviti dodatno delo, drugega uradnega jezika nevešči organ pa bo enega dela prost in tako nagrajen. Če pa tudi takega nadomestila ni moči najti, ne blizu ne daleč, ima drugega uradnega jezika nevešči organ pravico poklicati tolmača. Zakon ne pove, ali mora vsaj ta tolmač biti kakorkoli preverjeno kvalificiran. A zgodi se lahko, da tudi tolmača ne bo. Ali je potem treba urad zapreti. Nikakor! Kajti zakon dovoljuje avstrijskemu uradniku, ki dela na ozemlju, ki je domačija narodne manjšine, da "zagotovi sporazumevanje v jeziku manjšine z drugimi pomožnimi sredstvi" (§ 15/3)! Kako vendar? Vlada to uganko pojasnjuje: To pomeni, da "niso izključena v praksi že rabljena pomožna sredstva, npr. listki z natisnjenimi vprašanji in odgovori ..." (str. 22). Torej: srečanje nemih! Kako daleč je že današnji avstrijski zakon, ki pravi, da pospešuje manjšine, od tistega gorečega zagotavljanja avstrijskega zunanjega ministra dr. Karla Gruberja dne 28. aprila 1948 v Londonu, ko je pred predstavniki velikih držav branil mejo na Karavankah! Predstavnik Avstrije se je tedaj skliceval na "vzorno dvojezično šolsko zakonodajo na Koroškem, ki nalaga celo zgolj nemško govorečemu prebivalstvu, da se uči slovenski, da bi temu jeziku zagotovili bolj splošno razumevanje v deželi!"

Zakon ničesar ne določa glede izvedbe 5. odstavka čl. 7 o prepovedi dejavnosti in organizacij, ki jemljejo slovenskemu in hrvaškemu prebivalstvu njegove pravice in značaj manjšine. V vladnem pojasnilu (str. 13) se ta odstavek omenja, a le kot podkrepitev določil o ustanovitvi manjšinskih sosvetov. Vprašanja preprečevanja in prepovedi po tem odstavku se ne zakon ne pojasnilo ne dotikata. Stališče vlade in zakonodajalca v tem najbistrvenejšem vprašanju pa je jasno razvidno iz dejstva, da je bil "Kärntner Heimatdienst" uradno vprašan za mnenje o obeh zakonih. Priznava jo mu torej enak položaj kot npr. deželni vladi. Stališče Avstrije do protimanjšinske dejavnosti pa se najbolj vidi v sklepnem 25. paragrafu zakona o manjšinah. Ta potrjuje, da še naprej ostaja v veljavi leta 1959 po organizirani protislovenski dejavnosti izsiljeni zakon o manjšinskem šolstvu na Koroškem. Tisti zakon je potrdil ilegalno likvidacijo obvezne dvojezične osnovne šole in uvedel sistem, po katerem le še kaka četrтина slovenskih otrok dobi nekaj pouka v svoji materinščini. Tudi novi zakon torej potrjuje staro odpravo stare pravice slovenskega prebivalstva. In kar je morda še bolj značilno: zakon o manjšinah v istem paragrafu mimogrede razveljavlja zakon z dne 6. julija 1972 o dvojezičnih topografskih napisih na Koroškem. Znano je, da so organizirane protislovenske sile v ilegalni akciji pogromskega značaja nasilno podrle takrat zakonito postavljene dvojezične napise in da je pri tem ostalo. Vlada in država svojega zakona nista branili. Zdaj pa ga bo zakon o manjšinah po tihem spravil s sveta, kot da ga ni bilo. In bodimo si na jasnem: sprejemanje no-

vega zakona o manjšinah sploh bistveno izhaja iz zamisli vlade, da bi se po tej poti, brez vsakršnega obračuna z ilegalno protimanjšinsko dejavnostjo, nevšečnega zakona iznebili.

Naj namesto sklepa še enkrat navedem uvodoma postavljeno definicijo obeh zakonov, ki o njih tu razpravljamo:

Devetintrideset gostobesednih novih paragrafov izničuje pet kratkih in jasnih odstavkov 7. člena pogodbe o Avstriji in zasiplje dejstvo, da Avstrija teh svojih jasnih obveznosti vseh 21 let, kar veljajo, ni izpolnjevala, temveč da je, nasprotno, sistematično izpodkopavala obstoječe pozicije manjšin, ki jih 7. člen štiti.

Oba zakonska predloga sankcionirata dosedanje in prihodnje uspehe germanizacijskega pritiska, prav posebej pa sankcionirata organizirano kršenje mednarodnopравnih, ustavnih in zakonskih pravic slovenskega prebivalstva na Koroškem, izrecno še potrjujeta ilegalno rušenje dvojezičnega šolstva v letih 1958-59 in pa podiranje dvojezičnih krajevnih napisov v letu 1972. Gladke besede in medeni toni, ki prežemajo oba zakona, in vladna pojasnila k njima, prikrivajo sramu vredno dejstvo, da sta zakona pravni izraz položaja, ko so slovensko narodno manjšino na Koroškem - potem ko je v protifašistični vojni nepričakovano vstala od usmrčenih - zopet brutalno zbili na kolena (ali vsaj mislijo, da so jo) in ji zdaj vsiljujejo paragrafe evtanatičnega značaja.*

(Sodobna vprašanja slovenske in hrvaške manjšine v Avstriji, Ljubljana 1976, str. 25-31)

* Tukaj dodajani podatek, da je v zaostrenem položaju, ki je bil 28. maja 1976 povod za ta referat, pisal Stane Dolanc dne 2. julija 1976 osebno pismo predsedniku nemške socialdemokratske stranke Willyju Brandtu s prošnjo za posredovanje pri avstrijskem kanclerju Brunu Kreiskem. Brandt je Dolancu 26. julija 1976 sporočil, da je z zadevo Kreiskega seznanil in da mu je ta zaupno napisal svoje stališče, ki ga Brandt zdaj pismu prilaga, z zatrdilom, da bi ga »zelo veselilo, če bi mi mogli prispevati, da se problemi približajo rešitvi«. - Priloženo stališče Bruna Kreiskega, datirano »julija 1976«, se je glasilo:

»Daß es mir gelungen ist, die beiden Oppositionsparteien [ÖVP in FPÖ] zu einer Dreiparteienlösung zu bringen, ist keineswegs leicht gewesen. Es bedurfte einer Kraftanstrengung, die mit zu den größten in den letzten sechs Jahren gehört hat. Die Oppositionsparteien hätten von einer Absenzpolitik nur profitiert. Innenpolitisch wird das weit über den Kreis der eigenen Leute als ein großer Erfolg gewertet, der die neue Parlamentssession geprägt hat - die Presse hat geschrieben, daß es sich beinahe um einen Staatsakt gehandelt hat. Dieses Zugeständnis einer geheimen Volkszählung besonderer Art hat doch für die Zukunft große Bedeutung. - Erstens ist die sogenannte 'Minderheitenfeststellung' ein für allemal vom Tisch, zweitens kann man von dieser geheimen Sprachzählung nie mehr wieder abgehen - sie wird bei allen regulären Volkszählungen angewendet werden müssen. Das ist mehr als Minderheiten anderswo haben. Ich habe jetzt sehr viel mehr Bewegungsfreiheit für die Lösung substantieller Minderheitenfragen. Die Beiräte bieten eine echte Chance der Mitbestimmung, sie sind ja nicht irgendwo in der Verwaltung eingerichtet worden, sondern unmittelbar bei der Regierung. Die Verwaltungsmaßnahmen bezüglich der slowenischen Sprache bedeuten, daß der Staat für die Verwaltung ununterbrochen slowenische Intellektuelle für den Staatsdienst braucht, als Richter, Zollbeamte,

Finanzbeamte. Darüberhinaus werde ich die Personalsperre hinsichtlich der Österreicher slowenischer Herkunft nicht praktizieren, wodurch zusätzliche Möglichkeiten geschaffen werden. Ich könnte mir durchaus vorstellen, daß man dieses Gewitter vorübergehen läßt. Wir werden uns zu keinen Aggressivitäten verleiten lassen, wenn nicht die andere Seite hemmungslos wird. - Und dann soll man das prüfen, was wir tun. Wenn andere zu sehr den nationalistischen Elementen unter den Slowenen nachgeben, dann spielen ja die slowenischen Klerikalen in Rom ihr Spiel und das heißt letzten Endes das sogenannte Großslowenien. Ich weiß, Machthaber wollen nie an Vergänglichkeit gemahnt werden. Die Großslowenen wollen Triest so wie sie eigentlich die Grenze bei Klagenfurt haben wollen. - Noch einmal, ich verstehe die jugoslawische Haltung zu einem gewissen Grad, aber nur wenn sie temporär ist. Aber schließlich muß doch Jugoslawien verstehen, daß es in diesem Teil Mittel- und Südosteuropas nur zwei stabile Länder gibt - das sind Österreich und Jugoslawien, und wir haben gemeinsam doch viel erreicht. Man sollte das alles nicht aufs Spiel setzen. - Es bedrückt mich, daß es Leute gibt, die glauben, daß ich bereit wäre, eine Minderheit preiszugeben, die sympatisch und tüchtig ist und die zu allem über Begabungsreserven verfügt, auf die das österreichische Volk nicht verzichten kann und auch gar nicht verzichten will. Daß da bei mir noch die nostalgisch-determinierte Absicht mitschwingt, daß es einer sozialdemokratischen Regierung gelingen müßte, hier befriedigende Verhältnisse zu schaffen. Haben doch österreichische Sozialdemokraten niemals in der Vergangenheit ihr Nationalitätenprogramm verwirklichen können, von dem manche glauben, daß es das alte Reich retten hätte können. Otto Bauer und Karl Renner haben mit diesem Problem gerungen, sind aufgrund ihrer Untersuchungen zu Begründern des Austromarxismus geworden und heute, da sich das alles im Mikrokosmos des heutigen Österreichs abspielt, wäre es doch gelacht, würde man nicht mit den Problemen der österreichischen Slowenen, Kroaten und Ungarn fertig werden. Das sind die drei winzigen Minderheiten, die in geschlossenen Siedlungen leben. Jede stellt ein anderes Problem dar, an das man mit Behutsamkeit herangehen müßte.«

12

SLOVENCİ NA AVSTRIJSKEM ŠTAJERSKEM IN ČLEN 7
POGODBE O AVSTRIJI

Komunikacija s tem naslovom želi osvetliti trditev, da je omemba Štajerske v čl. 7 pogodbe o Avstriji nekakšna pomota, podobna baje določili iste pogodbe, ki Avstriji prepoveduje graditi podmornice. Trditev o pomoti je pogosta v delu avstrijske publicistike, celo tiste, ki pravi, da je znanstvena. Žal pa se ponavlja tudi v stališčih oblasti. Dejanski odsev takšne trditve se v praksi oblasti očitno izraža v dejstvu, da v Avstriji ni bilo na zakonodajnem in upravnem področju do danes (maj 1993) še prav nič storjenega v smislu manjšinske zaščite Slovencev na Štajerskem.

Komunikacija se ne podaja v dokazovanje fizičnega obstoja prebivalstva slovenskega jezika v nekaterih občinah avstrijske Štajerske vzdolž državne meje z Republiko Slovenijo. Da takšno prebivalstvo obstaja, pravzaprav nihče ne zanika. Zanika se le njegova slovenska narodna zavest in s tem pogoj za priznanje obstoja narodne manjšine, pojmovane zgolj kot politične in sploh ne kot etnične skupine.

O rezultatih uradnih ljudskih štetij glede Slovencev na avstrijskem Štajerskem je zbral podatke že pokojni dr. Tone Zorn.¹ Od njegovih zadnjih ugotovitev naprej se v tej praksi ni še nič spremenilo na bolje. Uradna avstrijska ljudska štetja že po tradiciji ne sprašujejo po etničnem značaju državljanov, temveč po njihovem občevalnem jeziku ali po kakšni podobni kategoriji jezika, podvrženi javni rabi, ki jo določa oblast. Takšna štetja so stvar narodnopolitičnih bojov še izza časov Habsburške monarhije, ko so bila eden najvidnejših političnih elementov njene krize. Emil Brix ugotavlja za Koroško, da je bil njihov dejanski značaj in namen ugotavljanje dosežene stopnje asimiliranosti (germanizacije) slovenskega prebivalstva. Tu niti ni šlo kar za vprašanje, koliko so posamezniki že opustili in pozabili svoj lastni jezik. Šlo je marveč za to, koliko jim je že mogoče vsiliti samovoljno interpretirano vprašanje o jeziku in s tem doseči odgovor po volji oblasti. Kot značilen primer takšne manipulativne prakse navaja E. Brix, kako je vprašanje štetja 1934 o jeziku mišljenja (Denksprache) postavljalo okrajno glavarstvo Villach/Beljak: "Kateri deželi se čutite bolj zavezane po svojih mislih in čustvih, Avstriji ali Jugoslaviji?" (Welchem Land

¹ Tone Zorn, Zamejski Slovenci v avstrijskem delu Štajerske po podatkih ljudskih štetij 1951 in 1961. Kronika XV, 1967, str. 54 - 55. - Prispevek k ljudskemu štetju 1939, leta na Štajerskem, Časopis za zgodovino in narodopisje 7 (XLII), 1971, str. 329 - 335, (ČZN). - The Slovenes in Austrian Styria, v Twenty years overdue, Slovene and Croat Minorities in Austria, Ljubljana, 1976, str. 31. - Slovenci na avstrijskem Štajerskem, ČZN 15 (I), 1979, str. 430 - 447.

seid Ihr Euren Gedanken und Gefühlen nach mehr verbunden, Österreich oder Jugoslawien?)² Odgovor je tako pač moral ustrezati pričakovanjem oblasti.

Za Slovence na avstrijskem Štajerskem velja vse to še v večji meri, saj je tukaj spričo zelo majhnega obsega naselitvenega območja slovensko govorečega prebivalstva in spričo neprimerno manjše stopnje njegove narodnostne organiziranosti in aktivnosti, možnost za zvito spraševanje in za prikrivanje dejanskega stanja v rezultatih ljudskih štetij gotovo veliko večja, praktično popolna. Rezultati uradnih ljudskih štetij po drugi svetovni vojni dokazujejo prav to.

V času, ko še sam ni bil naklonjen priznanju, da na avstrijskem Štajerskem res obstaja slovenska manjšina v smislu čl. 7 in ko je še sam v odobravajočem smislu navajal pobudo Helfrieda Pfeiferja, naj Avstrija terja revizijo osnutka državne pogodbe, ker izahaja od domneve, da ta manjšina obstaja, je danes nekoliko drugače misleči Theodor Veiter zapisal: "Absolutno in relativno največje število Slovencev na Štajerskem so našli pri nemškem ljudskem štetju 1939. To je isti pojav kakor na Koroškem in je povezan z načinom spraševanja, ki v Avstriji od 1920 naprej ni nikoli bilo tako prijazno manjšini kot 1939." (Die absolut und relativ größte Zahl an Slowenen in der Steiermark zählte man anlässlich der deutschen Volkszählung 1939. Dies ist dasselbe Phänomen wie in Kärnten und hängt mit der Fragestellung zusammen, die in Österreich seit 1920 nie so minderheitenfreundlich war wie 1939.)³ Seveda je o prijaznosti nacistov slovenski manjšini mogoče govoriti le olepšujoče ali cinično. Gre le za sam pojem materinskega jezika.

Dejstvo, da ljudska štetja v obnovljeni Avstriji nikoli niso izpričala niti tistega števila Slovencev, ki ga je dopustilo štetje nacističnih oblasti 1939, osvetljuje v dokaj problematični luči sodobno avstrijsko prakso na območju, imenovanem "prijaznost do manjšin". O kakšni prijaznosti nacistov do Slovencev je seveda odveč govoriti celo za leto 1939. Šlo je za boljšo in bolj izrecno evidenco nad ljudmi, ki jih je treba strahovati. Pa vendar je dejstvo, da so nacisti, na temelju te evidence, ki so si jo sami pridobili, prišli do sklepa, ki ni nepomeben niti za danes. Presodili so namreč, da slovenska manjšina v velikonemški Gau Steiermark ni nikakršna pomota, temveč dejstvo. Seveda, skrajno nezaželeno dejstvo. In ravnali so primerno dejstvu. Dokumenti upravnih oblasti in nacistične stranke iz prostora med Mureck/Cmurkom in Radkersburg/Radgono iz prve polovice 1940. leta povedo, da so tedaj sestavili za podrejene organe poseben vprašalnik, ki izhaja od dejstva, da slovenska manjšina obstaja, saj sprašuje za razne vidike njenega obnašanja. Posebno v "držav-nopolitičnem" smislu, v smislu gibanja prebivalstva, v smislu njenega položaja v

² Emil Brix, Die Kärntner Volksabstimmung von 1920 im Kontext der österreichischen Nationalitätenstatistik 1880 - 1934. V: Helmut Rumpler, Hg., Kärntens Volkabstimmung 1920, Kärntner Druck- und Verlagsgesellschaft, Klagenfurt, 1981, str. 252 - 253.

³ Eine Frage, die durch Versehen in den Staatsvertrag gekommen ist: Wie viele Slowenen gibt es in Steiermark? - Kleine Zeitung, 16. Oktober 1964, Nr. 241.

gospodarstvu in seveda v smislu zvez njenih pripadnikov "s sosednjo državo." Poročevalci iz vrst nižjih organov se v tem primeru niso čutili dolžne tajiti obstoj slovenskega prebivalstva in ga tudi tajili niso. Pač pa so zagotavljali, sebi v ugled, da med manjšino ni opaziti "posebnega gibanja v političnem, kulturnem ali v gospodarskem smislu". Radgonski organ je 4. maja 1940 celo zmagoslavno sporočil, da pri tamkajšnji slovenski manjšini obstaja težnja, da bi "prešla v nemški narod".⁴ Avstrijskega naroda pač tedaj tam okoli ni bilo.

Kakor piše dr. Tone Ferenc, je v tistem času v Gradcu deloval urad "Grenz- und Volkstumstelle beim Präsidium der Landeshauptmannschaft Steiermark", ki ga je vodil Anton Dorfmeister. Urad je imel predvsem nalogo preskrbeti finančna sredstva za delo drugih ustanov ali organizacij, ki so se ukvarjale z mejnim in narodnostnim, tj. ponemčevalnim delom. "Südostdeutsches Institut" v Gradcu je že 1939 dobil 30.000 mark, med drugim za izdelavo nacionalnega, gospodarskega in socialnopolitičnega katastra prebivalstva v šestih okrožjih ob jugoslovanski in madžarski meji, kjer naj bi živelo okoli 20.000 oseb nenemške narodnosti. Najprej in najbolj natančno so s pomočjo študentov graške univerze popisali občino Leutschach - Luchane, nato pa še druge kraje ob meji z mešanim prebivalstvom. Za krepitev nemštva oz. ponemčevanja, zlasti v predelih ob jugoslovanski meji, je A. Dorfmeister, skupaj z dr. Siegfriedom Überreitherjem, zaprosil notranje ministrstvo za 594.530 mark za proračunsko leto 1939/1940. Ob tem sta oba podprla predlog deželnega svetnika iz Leibniz/Lipnice, da je treba preprečiti prihajanje sezonskih poljedelskih delavcev iz Jugoslavije v obmejne predele, ki da morajo postati "branik nemštva". Kmalu nato je A. Dorfmeister predlagal še odobritev dodatnih 216.930 mark, in sicer za delo društva "Bund Deutscher Osten" 116.930 mark, za delo "Südostdeutsches Institut" pri mejnih vprašanjih pa 100.000 mark. Čez nekaj časa so predlagatelji na pobudo notranjega ministrstva svoj zahtevek zvišali na 1.009.790 mark, a so zaradi vojne dobili "samo" 400.000 mark. Za t.i. narodno in mejno delo na Štajerskem v letu 1941 pa je notranje ministrstvo obljubilo 700.000 mark.⁵ Vse te impozantne vsote za utrjevanje nemštva v krajih ob meji z Jugoslavijo gotovo niso bile posledica kake pomote, da ti kraji niso čisto nemški.

Vprašanje o tem, ali na avstrijskem Štajerskem še obstaja slovenska narodnostna (etnična) manjšina ali ne, ni vprašanje, ki bi bilo v prvi vrsti odvisno od prizadehtih ljudi samih. To je vprašanje o političnem stališču oblasti in tistih, ki oblast sestavljajo, do problema, ali manjšino priznati ali ne. Konkretno pa se to vprašanje danes glasi: Ali je kaj možnosti in verjetnosti, da se tradicionalno stališče oblasti in

⁴ Tone Zorn, Nacistični zapisi o dogajanju na štajerskem obmejnem prostoru v začetku leta 1940, *Borec* XXXI, 1979, str. 627-632.

⁵ Tone Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941 - 1945, "Obzorja", Maribor, 1968, str. 100 - 101. Dopisi A. Dorfmeistera notranjemu ministrstvu, Deutsches Zentralarchiv Potsdam, Reichsministerium des Innern, Bd. 27118.

nja/Ödenburga. Spomenica pravi: "Najjužnejši del (okupacijske cone) je še danes naseljen z jugoslovanskim prebivalstvom, nekoč pa so vse to območje - pa še nekaj ozemlja onkraj njega - naseljevali Slovenci in je bilo sestavni del njihove države Karantanije." Argumentacija za obseg cone okupacije torej ni bila le vojaškega značaja, temveč nastopajo tudi etnični argumenti, aktualni in zgodovinski, ki se navajajo za ves obmejni pas, brez razlike glede na obstoječe avstrijske dežele.

Šele 12. maja 1945 pride odgovor britanske strani: Veleposlaništvo v Beogradu sporoča, da je po medzavezniškem dogovoru vse ozemlje Avstrije ob meji z Jugoslavijo pridržano za britansko okupacijsko cono. Britanske enote so v to cono že vstopile in jo zdaj postopno zasedajo do kraja. Britanska vlada zahteva v zvezi s tem takojšen umik jugoslovanskih sil, ki so tačas navzoče v Avstriji. Zahteva vrh tega, da jugoslovanska vlada spoštuje mejo iz leta 1937 "kot začasno mejo med Avstrijo in Jugoslavijo vse do končne določitve meje za mirovno mizo."¹¹

Podobno noto s podobno zahtevo je 15. maja 1945 naslovilo jugoslovanski vladni tudi veleposlaništvo ZDA v Beogradu. Zahteva po umiku jugoslovanskih enot iz Avstrije se v njej povezuje s stališčem, da naj jugoslovanska vlada pristane na staro mejo "vse do dokončne določitve meje v splošni mirovni ureditvi."¹²

Zdaj sledi hitra izmenjava diplomatskih not med jugoslovanskim zunanjim ministrom in veleposlaništvoma VB in ZDA o teh vprašanjih. Jugoslovanska stran je predlagala, naj jugoslovanske enote, ki so prišle na avstrijsko ozemlje zasledujoč sovražnika, ki se ni predal, tukaj ostanejo, a podrejene britanskemu poveljstvu. Predlog ni bil sprejet. Končno je jugoslovanska vlada privolila na umik jugoslovanskih enot z avstrijskega ozemlja (nota z dne 19. maja 1945).¹³

Pomemben rezultat teh diplomatskih in vojaških prizadevanj je ob splošnem neuspehu Jugoslavije vendarle bilo dejstvo, da so zahodni zavezniki v svojih notah izrecno priznali začasnost avstrijsko jugoslovanske meje iz leta 1937 in prepustili končno odločanje o meji mirovnim konferencam kot odprto vprašanje. Britanska vlada je še posebej poudarila, da jugoslovanske zahteve po sodelovanju v okupaciji ne more sprejeti ravno zato, ker leže znotraj področij, ki so predmet jugoslovanskih zahtev po popravku meje. Po njenem mnenju mora ureditev avstrijskih meja počakati na končno razsodbo mirovne ureditve, da se je treba izogniti vsakemu predjudiciranju te ureditve, kar bi se pa zgodilo z jugoslovansko udeležbo pri zasedbi.

Dejstvo, da je bilo v tej korespondenci mejno vprašanje izrecno priznано kot mednarodno odprto, avstrijski avtorji praviloma obidejo. Moskovska deklaracija iz 1943. leta v tem vprašanju ni bila tako jasna.

¹¹ Documents, dok. 16, str. 39.

¹² Documents, dok. 18, str. 42.

¹³ Documents, dok. 19, 20, 21, 22, 23 in 24, str. 43 - 51.

V času navedene diplomatske korespondence jugoslovanska vlada še ni natančneje opredelila ozemlja, ki ga namerava zajeti s spremembo meje. Prvo uradno definiranje nameravanega mejnega zahtevka je bilo zahodnim zaveznikom sporočeno 14. novembra 1945.¹⁴ V noti gre za ugovor proti nameri, da bi se v zasedeni Avstriji izpeljale državnozborske in deželnozborske volitve na celotnem njenem ozemlju, tudi na tistem, ki naj bi bilo šele predmet mednarodnega mirovnega odločanja o njegovi državni pripadnosti. Izrecno je v noti rečeno, da gre za ozemlja s slovenskim prebivalstvom tako na Koroškem kot tudi na Štajerskem in da gre za odločanje o avstrijsko jugoslovanski meji v celem poteku.

Zahtevki Jugoslavije za popravke meje na sektorju avstrijske Štajerske, postavljeni ob začetku konference velikih držav o obnovi avstrijske države januarja 1947, torej niso mogli nikogar presenetiti. Še zlasti ne diplomacije Velike Britanije, ki je od svojih zasedbenih oblasti, ki so tedaj nadzorovale ne le Koroško, temveč tudi celotno Štajersko, pač najlažje dobila neposredne in zanesljive informacije.

Kako je potem nastal čl.7 pogodbe o Avstriji, ki naj bi bil glede Štajerske rezultat pomote?

Že dokumenti iz časa vojne kažejo, da je bila Velika Britanija ves čas na stališču, da naj meja na Karavankah ostane nespremenjena. To velja tudi za zgodnja leta, ko se v Londonu še niso spraševali, kakšen družbeni red bo po vojni veljal v Jugoslaviji. Tudi kraljevski Jugoslaviji in Slovencem v njej niso želeli omogočiti, da bi se meja morebitno obnovljene Avstrije premaknila njim v korist, bližje k jezikovni. Na štajerskem sektorju meje pa so se v britanskem zunanjem ministrstvu prav do aprila 1945 zadrževala mnenja ekspertov, da bi kazalo mejo spremeniti v prid Avstrije! Zgodovinar Deakin objavlja študijo britanskega zunanjega ministrstva z dne 17. februarja 1944 o avstrijsko - jugoslovanski meji in omenja, da se je spraševala, ali naj Britanija ustreže "avstrijski zahtevi po ozemlju južno od nje." Neki predstavniki avstrijskih interesov so torej že v tem času, ko kake avstrijske vlade ali vsaj administracije v emigraciji sploh ni bilo, postavljali zahtevo po reviziji stare meje z Jugoslavijo v avstrijsko korist na Štajerskem. Omenjena študija svoja razmišljanja namreč omejuje na ozemlja vzhodno od Koroške. Nakazala je možnost nove meje tod, južno od Drave in južno od Maribora, odkoder bi se nova meja obrnila proti severovzhodu in se šele pri Radgoni priključila stari.¹⁵ Avstrijski zgodovinarji bodo morali še natančneje raziskati, kakšni so bili medvojni koraki Avstrijcev za revizijo meje v svojo korist pri britanskih oblasteh.

Drugo dejstvo je, da je bila v letu 1946 na Dunaju v avstrijski državni tiskarni natisnjena spomenica z naslovom "Grenzberichtigungen gegenüber Jugoslawien".

¹⁴ Documents, dok. 25, str. 54 - 62. (To noto in priloženi Aide-Mémoire je napisal prof. dr. Fran Zwitter.)

¹⁵ Glej Deakinovo razpravo, navedeno v op. 7.

Spomenico je sestavil zvezni tiskovni urad. Očitno je šlo za poluraden dokument avstrijske vlade, ki je hotela nakazati možnost mejne zahteve nasproti Jugoslaviji.

Spomenica izhaja od zahteve po priključitvi k Avstriji celotne nekdanje Spodnje Štajerske, tja do stare južne deželne meje na Savi. Zahteva tudi priključitev k Avstriji Mežiške doline in Dravograda. Spomenica dopušča neko popuščanje tako, da bi Jugoslaviji ostali zasavski premogovniki in železnica Ljubljana - Zagreb. Kot minimalno, toda absolutno zahtevo pa postavlja takoimenovano vitanjsko črto (Weitensteiner Grenze) t.j. priključitev Mežiške doline in nekdanjih okrajev Maribor mesto, Maribor okolica, Ptuj in Ljutomer k Avstriji. Spomenica se je pojavila v javnosti z nekoliko spremenjenim naslovom v obliki brošure. Tedanji minister prosvete Ernst Fischer, torej sam član vlade, je vložil o spomenici interpelacijo v parlamentu. Očitno je bil pojav takšne spomenice tik pred začetkom konference o Avstriji dejanje, ki naj bi vnaprej vrglo dvom na jugoslovansko zahtevo po popravku meje na sektorju Štajerske.

Jugoslovanska zahteva po popravku meje na Koroškem in na treh odsekih Štajerske (spomenica vlade FLRJ konferenci namestnikov zunanjih ministrov štirih velikih držav v Londonu, januar 1947) je bila v svojem osnovnem namenu poskus narodne rešitve slovenske manjšine živeče znotraj predvojnih meja Avstrije. Če bi bila zahteva sprejeta, bi slovenskega manjšinskega problema v Avstriji ne bilo več. Spomenica zato ne predlaga kakih zaščitnih določil za Slovence na Koroškem in Štajerskem. Manjšinsko zaščito predlaga samo v zvezi z gradiščanskimi Hrvati. In to alternativno z možnostjo, da bi se tukaj izvršila zamenjava prebivalstva: Hrvatje bi se preselili v Jugoslavijo, medtem ko bi se iz Jugoslavije v Avstrijo preselili tisti Avstrijci, ki bi s popravki meje bili odrezani od svoje matične države. Spomenica jih imenuje "avstrijska manjšina". Sama misel o zamenjavi prebivalstva v tistem času niti ni bila tako nenavadna. Bila pa je nesprejemljiva za gradiščanske Hrvate, ki so omembo takšne možnosti Jugoslaviji zelo zamerili.

Spričo odklonilnega stališča zahodnih velikih držav do jugoslovanskih ozemeljskih zahtev, je Jugoslavija skušala doseči vsaj zmanjšan popravek meje. Odrekla se je spodnji Ziljski dolini in Št. Pavlu na Koroškem in to izrecno. Umolknila je o popravkih meje na Štajerskem. S to skržitvijo se je pojavilo vprašanje manjšinske zaščite tistih delov slovenskega prebivalstva, za katere je zdaj bilo že gotovo, da ostanejo znotraj Avstrije. Tudi za gradiščanske Hrvate je bilo jasno, da se ne bodo izselili in da jim mora biti zagotovljena manjšinska zaščita. Tako je aprila 1948 jugoslovanska stran predlagala sedem določil za člen o manjšinski zaščiti Hrvatov. Obrobno je to veljalo tudi za tiste v Avstriji še preostale Slovence. O tem predlogu ni bilo na konferenci aprila 1948 nobene razprave.

Vse do trenutka, ko je bilo vprašanje meje že odločeno, ni Jugoslavija natančneje definirala celote svojih pogledov na manjšinsko zaščito Slovencev v Avstriji, saj je

še vedno upala doseči vsaj minimalno korekturo meja, pri čemer pa sam obseg ni bil opredeljen. Z njenega vidika je tako ostajalo odprto vprašanje, na katerih delih Koroške bo v Avstriji slovensko prebivalstvo še ostalo. Za Štajersko je vprašanje meje tudi z njenega vidika že izgubilo vsako možnost. Za tako še nedoločen del slovenske manjšine, ki preostal na Koroškem, je sicer že februarja 1949 predložila zaščito po načelu politične, gospodarske in kulturne avtonomije. Tudi o teh predlogih ni konferenca nič razpravljala, ker enotnosti velikih držav o meji še ni bilo. Prelom nastopi 19. junija 1949 na konferenci v Parizu. V pariški izjavi štirih zunanjih ministrov, da ostane meja nespremenjena, a da je potrebna manjšinska zaščita za Slovence in Hrvate, nista posebej omenjeni ne Koroška ne Štajerska.¹⁶

Šele konferenca namestnikov zunanjih ministrov, ki se je sestala julija 1949 v Londonu, je imela nalogo, sestaviti podrobnejša določila o manjšinski zaščiti. Dne 28. julija 1949 je Jugoslavija tej konferenci izročila o tem vprašanju posebno spomenico. Poseben člen pogodbe o Avstriji naj bi določal načela zaščite, v aneksu k pogodbi pa naj bi bila zapisana vsebina zakonov ustavnega značaja, ki bodo zagotavljali neposredno izpeljavo teh načel. Za nas je najpomembnejše ugotoviti, da je bil predviden tudi zakon, ki bi izpeljal prilagoditev upravnih meja etnični strukturi prvotno zahtevanih ozemelj in da je tukaj poleg Koroške in Gradiščanske izrecno navedena tudi Štajerska.¹⁷

O manjšinskem členu je, kot je to znano, konferenca razpravljala v dneh od 17. do 24. avgusta 1949. Izdelala je sporazumen predlog za besedilo člena pogodbe o Avstriji, namenjenega zaščiti Slovencev na Koroškem in na Štajerskem in pa Hrvatov na Gradiščanskem. To je današnji člen 7.¹⁸ Jugoslovanskih predlogov konferenca sploh ni obravnavala, niti ni povabila predstavnika Jugoslavije, da bi jih obrazložil, četudi je to predlagal. Jugoslavija je bila iz razpravljanj popolnoma izključena in niti zaupno je nihče ni obveščal, kako potekajo. To je bil tisti težavni čas, ko se je siloviti pritisk Sovjetske zveze na Jugoslavijo še kombiniral z okvirno taktiko mirne vojne zahodnih držav proti svojetskemu bloku, ki so vanj še kar naprej šteli tudi Jugoslavijo. V čisto drugačnem položaju je bila Avstrija. Njene predstavnike so tekoče obveščali o poteku debate o manjšinski zaščiti in o vseh zadevnih nadrobnostih. Upoštevali so njihova sproti sporočana stališča.

Da je stvar bila takšna, že dolgo priča v svojih spominih tudi tedanji avstrijski minister za zunanje zadeve dr. Karl Gruber. V novejšem času je to potrdila knjiga pro-

¹⁶ Prim. knjigo G. Stourzha, nevedeno v op. 16.

¹⁷ Prim. razpravo podpisanega, O teritorialni zasnovanosti manjšinske zaščite in o protipogodbenih stališčih in praksi Avstrije, Razprave in gradivo, 1976, št. 7-8, str. 69 - 82 (Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani).

¹⁸ /Janko Pleterski, / Minderheit, Volksbefragung und Staatsvertrag, Slovenski vestnik, Celovec, 26. februar in 4. marec 1960.

fesorja Geralda Stourzha. Še en dokaz, da je napačno trditi, da je Štajerska v čl. 7 omenjena po pomoti, celo brez možnosti Avstrije, da temu ugovarja. Problem ni v pomoti. Problem je v odnosu Avstrije do problema.

(Slovenci v avstrijski zvezni deželi Štajerski, Ljubljana 1994, 235-242. V publikaciji s tem naslovom je bil pomotoma objavljen nepopoln in nedodelan osnutek referata.)

AVSTRIJSKA SOSEDA SLOVENIJA

Leto 1918 je prineslo v zgodovinsko strukturo dežel in narodov nekdanje monarhije tako prevraten, naravnost tektonski premik, da preteklih sedem desetletij še zmeraj ni zadosti, da bi se tla umirila na temelju novih struktur. Razvoj je v tem času ustvaril celo presežek novih, hudih obremenitev človeških, državnih in interesničnih odnosov, tako da tudi danes, ko sta tako Slovenija kot Avstrija očitno že tretjič v tem stoletju na pragu važnih odločitev, nikakor in na nobeni strani nismo pred čustev prosto "tabulo raso".

Za razbremenitev današnjih odnosov je seveda treba pritegniti vse, kar je uporabnega iz preteklosti, in vse skupne elemente v vrednostnih sistemih, toda vselej po načelu "suaviter in modo sed veriter in re". Pretekli dogodki pa od nas tudi zahtevajo, da rešitev za danes in jutri ne iščemo v nostalgичnem restavriranju idealiziranega sveta z začetka stoletja. Toliko bolj pa bi bilo treba doseči dobo, v kateri bi prevladovala kritična distanca do napak preteklosti in odkrivanje obstoječih vrednot, ki so lahko drage vsem.

Smotno je ugotoviti, da ima avstrijsko-slovensko sosedstvo v primerjavi z vsemi drugimi avstrijskimi sosedstvi tudi po letu 1918 specifične poteze. Poskusimo si ogledati to posebnost. V odnosu do jugoslovanske države je Slovenija slej ko prej njen edini subjekt, ki leži neposredno ob avstrijski meji. Na jugu so torej sosedje Slovenci, čeprav gre za sosedstvo s širšo državo, katere težišče se nahaja dlje od slovenskega območja (Beograd). Docela drugače kot je, na primer, pri Čehih. A tudi Avstrija je imela med vojnama v očeh Slovencev pogosto slovenskemu podoben položaj, namreč v potencialnem okviru nemškega rajha. Bila je torej sicer neposreden sosed, a z močno oddaljenim državnim težiščem (Berlin).

Od vseh sosedskih narodov so Slovenci edini, ki z avstrijskega gledišča niso popolnoma samoumeven državni narod, nacija kot so Italijani, Madžari, Čehi, Švicarji, da o Nemcih sploh ne govorimo. Ne samo avstrijski liberalci, tudi katoliška znanost je, na primer, leta 1934 izjavila: "Ne vemo, ali bo zgodovina še enkrat razveljavila delitev Slovencev na tri manjšine na ozemlju in pod oblastjo treh držav, za katero se mora to ljudstvo zahvaliti samomorilski politiki svojih nacionalističnih voditeljev. Toda tak izid politične atomizacije, da se zdaj od srbizacije ogroženi del Slovencev lahko sklicuje nasproti delom stomiljonskega naroda, kot so Nemci, na suverene pravice večinskega naroda, bo brez dvoma prišel v knjigo zgodovine kot groteska." (Max Hildebert Böhm, *Krise und Ausklang*, v: *Das Nationalitätenrecht des alten Österreich*, Karl Gottfried Hugelmann, Wilhelm Braumüller, Wien-Leipzig 1934, str. 744.)

Po drugi strani pa so Avstrijci v očeh Slovencev edini sosedni narod, kateremu zelo počasi in z radikalnimi povrati priznavajo lastno subjektiviteto (samobitnost). Do danes je pri Slovencih razlikovanje med avstrijskim in nemškim bolj stvar lastne racionalnosti kot dejanske nacionalnosti (narodne pripadnosti) Avstrijcev samih. Leta 1941 in izkušnje z nemško zasedbo so takšna mnenja samo potrdili. Za slovensko javnost sta bila sicer 1944-45 avstrijska bataljona v jugoslovanski armadi močna, a ne trajna korektura.

Med Avstrijci in Slovenci obstaja torej specifični problem medsebojnega priznanja, brez pridržkov, polne narodnostne subjektivitete drugega, kar je za dobro sosedstvo zmeraj prvi pogoj. Prav današnji čas v mednarodnih evropskih, pa tudi v notranjih avstrijskih in jugoslovanskih odnosih najbrž tudi v tem pogledu lahko prinese končno razčiščenje in trdno prepričanje.

Temeljni pomen geografskih dejstev za oblikovanje avstrijskega odnosa do slovenskega vprašanja je dobro znan. V zgodovini najdemo različne formulacije tega pomena. Od zelo tehtnih nemško-koroškega pesnika in časnika Vinzenza Rizzija, osebnega prijatelja našega Prešerna. V revolucionarnem letu 1848 je v zvezi z volitvami v vsenemški parlament v Frankfurtu govoril o Trstu kot edinem južnem pristanišču Nemčije in s tem o neločljivosti slovenskega ozemlja od rajha. Z vljudnimi besedami, ki so pozneje postale tako redke, se je trudil, da bi o tem prepričal Slovence, ki jih je spoštoval. Do državniško kategoričnih izjav notranjega ministra princa Konrada Hohenloheja leta 1916, ki jih je vojna diplomacija že prehitela: "Trst in Pulj sta potrebna nam!" Toda leta 1918 so Slovenci ravnali v skladu z načeli, ki jih je formuliral že za časa marčne revolucije Jožef Kranjc (pozneje znan kot sistematik avstrijskega zasebnega prava): Slovenci si v smrtnem strahu nočemo sami vzeti življenja. Nobenemu narodu ni mogoče oporekati varovanja njegovih prvobitnih pravic, pa če so drugemu še tako napoti. Če je moja hiša sosedu previsoka, je slednji nima pravice podreti, da bi imel lepši razgled.

Leta 1918 so se Slovenci odločili, da bodo ohranili svoj lastni dom, Avstriji pa se je zaradi tega zdelo, da je ob svojo ugodno pot do morja. Toda istočasno je drug sosed podrł velik del te slovenske hiše. Rapalska meja z Italijo je tudi Sloveniji odvzela pot do morja. Pozneje pa ne italijanski ne nemški revizionizem nista ponudila prave rešitve. Celó tedaj, ko je bil v drugi svetovni vojni nezaželeni in moteči slovenski (jugoslovanski) faktor odstranjen z vojaško silo, sta si bila takrat zavezniška revizionizma zmožna zgolj na novo razdeliti ozemlje med seboj, na tej evropski prometni zvezi pa sta postavila samo nove zidove. Potsdamska delitev Evrope je tu prinesla vsaj tehnično rešitev z izgradnjo dveh obvozníc. Slovenske, vzhodno od Trsta, in avstrijske, zahodno mimo Slovenije. Poskus z "Miramare-ekspresom" pred dvema desetletjema je ostal le nostalgíčna želja. Črto ceste Karla VI. Dunaj - Gradec - Ljubljana - Trst bo treba znova odkriti. Seveda nič več kot fatum, temveč kot potrebo vseh, zdaj dokončno priznanih in samostojnih narodov ob njej.

Za slovenski položaj je bilo odločilno dejstvo, da je anšlus po letu 1933 postal stvarna možnost, medtem ko je restavracija habsburškega cesarstva, katere so se dotlej bali, obstajala poslej samo še teoretično. Pri najmočnejši slovenski stranki, katoliški ljudski stranki, je bila po tradiciji še vedno živa misel, da bi bilo v določenem trenutku mogoče najti v avstrijskem katoliškem taboru ideološko sorodnega partnerja. Toda marec 1938 je razblinil vsa takšna pričakovanja. Hkrati je morala priznati, da je popolnoma iluzorna misel, po kateri naj bi bil anšlus priložnost za revizijo meje, določene s koroškim plebiscitom, čeprav so se s svoje strani leta 1934 o tem skrivaj celo že pogovarjali z nacionalsocialisti. Samo opozicijske sile, ki so pozneje med okupacijo predstavljale jedro odpora, so protestirale proti anšlusu in očitale jugoslovanski vladi, da je pomagala Hitlerju streti Avstrijo. Edvard Kardelj je v svoji vplivni, neposredno po anšlusu objavljeni knjigi o slovenskem narodnem vprašanju, v zvezi s slovensko manjšino v Italiji in Avstriji izrecno odsvetoval iredentistično politiko, med drugim tudi z argumentom, da taka politika jemlje slovenskemu ljudstvu naravne demokratične zaveznike v Italiji in v Avstriji. Vladajoča, tradicionalna slovenska politika je bila po izbruhu vojne razklana med simpatijami do Francije in Anglije in defetizmom spričo zmeraj bližjega dejstva zmagovite osi Rim-Berlin. V svojem brezupu je skušal vladni del te politike v zadnjem trenutku doseči pri Hitlerju, da bi Slovenijo obravnaval po slovaškem vzorcu. Toda Hitler je sklenil enkrat za vselej rešiti slovensko vprašanje na popolnoma drug način, z uničenjem slovenske politične in kulturne identitete, tudi z množičnimi deportacijami. Dejansko pa je nacistična praksa germanizacije na delu slovenskega ozemlja pod nemško okupacijo nazadnje prinesla v etnično strukturo dežele eno samo temeljno spremembo. Na koncu je bila pravzaprav njena žrtev nemška oziroma avstrijska manjšina v Sloveniji.

Nimam namena, da bi tu načenjal vprašanje, zakaj Slovenci niso mogli razločevati med nemško zasedbo in brutalno politiko uničevanja, in med od nekdaj znanimi nemškoavstrijskimi prizadevanji, in zakaj je nova Jugoslavija ocenjevala priprave za avstrijsko državno pogodbo kot pripravo nove mirovne pogodbe z Avstrijo. Rad bi samo ugotovil, da takšno stališče nikakor ni bilo ponavljanje sovjetskih mnenj, temveč da je zraslo iz lastnih bridkih izkušenj. V bistvu pa Avstriji ni bilo sovražno. Politika slovenskega in jugoslovanskega osvobodilnega boja je zelo zgodaj ugotovila, da je obnova Avstrije njen bistveni interes in jo je podpirala, čeprav je bilo vodstvu jasno, da bo s tem zahteva po novi razmejitvi z nemškim severom v mednarodnih odnosih skoraj gotovo izgubila stvarne možnosti. Spomin na nacistično okupacijo in germanizacijo, ki jima je sledila temeljita slovenizacija delov Slovenije ob meji z Avstrijo, predstavljata žal še danes na obeh straneh mentalno obremenitev odnosov med narodoma.

Že omenjeni Edvard Kardelj, vodilna politična osebnost slovenskega in tudi jugoslovanskega revolucionarnega odporiškega gibanja, je 27. februarja 1944 for-

muliral naslednje stališče: Neodvisna Avstrija, vseeno, kako bo usmerjena, je za nas Slovence plus, tudi če bo kapitalistična. S to Avstrijo moramo doseči take odnose da je ne bo mogoče zlorabljati kot platformo zoper nas.

Malo znano je, da je Bruno Kreisky, bivajoč na Švedskem, hotel tisti čas s pomočjo Angležev navezati stike s Franzom Honnerjem, ki je v teh okoliščinah prišel k vodstvu slovenskega osvobodilnega gibanja. Domnevno je Kreisky iskal ta stik z namenom, da bi na slovenskih tleh vzpostavil provizorično avstrijsko upravo v eksilu.

Ko je Jugoslavija proti koncu vojne najavila ozemeljske zahteve proti obnovljeni Avstriji, tega ni storila s protiavstrijskega stališča. Iz celotne problematike pogajanj o avstrijski državni pogodbi bi rad poudaril le dve točki. V nasprotju z danes v Avstriji prevladujočim mnenjem, je dejstvo, da vprašanje avstrijskih mej ni bilo odprto samo mednarodno (tako sta maja 1945 izrecno zagotavljale jugoslovanski vladi Velika Britanija in ZDA), državnopravno ga je smatrala za odprto tudi Avstrija sama. Avstrija je hotela revizijo meje z Italijo na Brennerju, pa tudi popravke meje z Nemčijo. Neuradno je sporočila britanski diplomaciji tudi željo, premakniti mejo z Jugoslavijo v korist Avstrije, vključno z Mariborom. Avstrijska državna tiskarna je leta 1945 neuradno natisnila spomenico, sestavljeno v zveznem uradu za tisk (Bundespresseamt) z naslovom *Popravki meje z Jugoslavijo*. Kot minimalno zahtevo zagovarjajo v spisu "vitanjsko črto" (Weitensteiner Linie) in ponavljajo znane predvojne zahteve in argumente, posebno tiste o pomanjkljivi narodni zavesti s to črto zajetega slovenskega prebivalstva. Nov je bil poskus, pojasniti te okoliščine Angležem s primerjavo: "Tudi Valižani govorijo doma še zmeraj svoj dialekt, pa jih kljub temu imajo po narodnosti za Angleže ..." In druga točka. Celo avstrijska zunanja politika je paradoksalno smatrala, da jugoslovanske zahteve ne škodujejo avstrijskim interesom, saj zahodne sile teh zahtev zagotovo ne bi mogle podpreti. In spričo tega so bile lahko celo v korist vitalnemu interesu Avstrije: zahodnim silam so namreč ponujale prikladno pretvezo za blokado pogajanj o Avstriji, in to v času, ko je bila nagla osamosvojitev Avstrije povezana z resno nevarnostjo, da bi Avstrija kot celota prišla pod vpliv Sovjetske zveze. Enako so mislili tudi na avstrijski strani. Zunanji minister Karl Gruber je 8. junija 1949 to tudi sporočil britanskemu veleposlaniku na Dunaju P. A. Wilkinsonu.

Avstrija je enako kot Jugoslavija iskala rešitev iz hladne vojne. Prva jo je našla v nevtralnosti, druga v neuvrščenosti. Obe pa tudi v medsebojnem podpiranju takšnih prizadevanj sosednje države. V tem času se je avstrijsko-jugoslovanska meja odprla za osebne, gospodarske, kulturne in politične stike, kljub različnim sistemoma. To dejstvo je v minulih desetletjih omogočilo, da so dozoreli za današnje dobre odnose odločilni sadovi.

Danes znova nastajajoča kompatibilnost gospodarskega in političnega sistema v Sloveniji, na Hrvaškem in brez dvoma kmalu tudi v vsej Jugoslaviji, z avstrijskim si-

stremom, očitno ponuja še boljše možnosti za bilateralne in multilateralne odnose vseh vrst. Brez dvoma je to za vse udeležence razveseljiva priložnost, ki bo za življenje in počutje in za dobro razpoloženje ljudi na tej in na oni strani, posebno pa še ob meji, zagotovo odločujoča. Vendar pri tem le ne smemo pozabiti, da se utesnjenost v teh procesih odpreti tudi stari, že preseženi problemi. Danes je to najbrž manj verjetno na kulturnem področju, zato pa verjetno bolj na področju gospodarske prednosti.

Vprašanje, kakšno bo mesto Slovenije v morebitnem bodočem "commonwealthu" narodov in držav Jugoslavije, je še odprto. Negotova je celo prihodnost te skupnosti same. Ta je nastajala v imenu svobode in bila je življenja sposobna vselej, kadar je šlo za skupno svobodo njenih osebkov. Pojmovanje te svobode pa ni bilo zmeraj in pri vseh enako. Kakšne spremembe je doživelo in kako in s kakšnimi silami se je uveljavljalo, je posebno problemsko področje zgodovinskih raziskav. V sedanjih okoliščinah je to "ontološko" vprašanje Jugoslavije brez dvoma spet odločilno. Za vse sosedne Jugoslavije je vsaka rešitev očitno bistveno pomembna. Podobno kot je za vse sosedne države Avstrije važno, kako se bo razvijal odnos med Avstrijo in Evropo, vključno z avstrijsko - nemškim. Pred očmi imamo tudi regionalne povezave kot so alpsko-jadranske in mogoče medevropske skupine držav, kot je "pentagonala". Toda sosedstvo Avstrije in Slovenije je še naprej trdna stvarnost, ki bo tu v vsakem primeru. In vselej bo aktualna potreba pospeševati zveze. Mi pa imamo privlačno priložnost ob državnih stikih gojiti tudi komuniciranje na ravni prebivalstva, državljanov. In z vidika zgodovine je takšno zbliževanje posameznih civilnih družb najvažnejše.

(Nastop na tribuni "Avstrija in Slovenija", URANIA v Gradcu, 9. novembra 1990. Naši razgledi - Razgledi po svetu, 21. junija 1991, št. 12, str. 374)

SPISI O KOROŠKI IN SLOVENCIH V STAREJŠI DOBI

Poleg spisov v tej knjigi, ki se nanašajo predvsem na ravnanje Avstrije s slovensko manjšino na Koroškem po drugi svetovni vojni, je avtor pisal o Slovencih in njihovem vprašanju na Koroškem tudi v starejši dobi, od srede 19. stoletja pa do nemškega napada na Jugoslavijo 1941. Tukaj so navedena najpomembnejša takšna njegova dela.

- Politični profil koroškega časopisa 'Mir' (1882-1920), Zgodovinski časopis [ZČ] 1956/1957, 183-216.

- Koroška socialna demokracija in slovensko nacionalno vprašanje na Koroškem do leta 1914, ZČ 1963, 212-218.

- Progresivne težnje med Slovenci na Koroškem [1920-1941]. V: Ivan Regent, Jan-ko Pleterski, Ivan Kreft, Progresivna Slovenija, Trst in Koroška, Murska Sobota 1964, 81-134.

- Knjiga: Narodna in politična zavest na Koroškem. Narodna zavest in politična orientacija prebivalstva Slovenske Koroške 1848-1914, Ljubljana 1965, 478 strani. (Nemška izdaja: Slowenisch oder Deutsch? Nationale Differenzierungsprozesse in Kärnten 1848-1914, Klagenfurt/Celovec 1996.)

- Knjiga: J. Pleterski, L. Ude, T. Zorn, ur., Koroški plebiscit, Zbornik razprav, Ljubljana 1970. Tri razprave prvoimenovanega: Slovenska Koroška pred prvo svetovno vojno, 37-72; Koroški Slovenci med prvo svetovno vojno, 73-130; O prvinah in o značaju plebiscitne odločitve, 215-217. (Tretja razprava izšla v nemškem prevodu v samostojni knjigi: Elemente und Charakter der plebisitären Entscheidung 1920 in Kärnten, Klagenfurt/Celovec 1980, 87 strani.)

- Koroški Slovenci in leto 1848., Koroški Slovenci in plebiscit. V: Koroška in koroški Slovenci, Maribor 1971, 153-158, 168-181.

- Knjiga: Dr. Franc Petek, Iz mojih spominov [zapisal po pripovedovanju, uredil in v sodelovanju s Tonetom Zornom opremil z opombami; napisal spremno besedo], Ljubljana, 1979.

- Die Slowenen und die Bewegung für eine jugoslawische staatliche Vereinigung vor und während des Ersten Weltkrieges. V: Helmut Rumpler, ur., Kärntens Volksabstimmung 1920. Wissenschaftliche Kontroversen und historisch-politische Diskussionen anlässlich des internationalen Symposions Klagenfurt 1980, Klagenfurt 1981, 44-62.

- Geschichtliche Vorbedingungen der Kärntner Volksabstimmung aus der Sicht der slowenischen Geschichtswissenschaft. V: Österreichische Osthefte 1982, 418-431.

- Knjiga: Der ungleiche Grenzstreit: 1918-1920. [Dva eseja, napisana prvotno kot spremni besedi k nemški izdaji Požganice Prežihovega Voranca, "Die Brandalm", Klagenfurt/Celovec 1983; avtor drugega eseja - Drago Druškovič.] Klagenfurt - Trieste 1983, 5-61.

- Pomen koroške preteklosti od srednjega veka do prve svetovne vojne. - In: Koroški Slovenci in plebiscit. V: Franček Brglez in dr., ur., Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes, Celovec - Ljubljana 1984, 1985², 22 33 in 34-39.

- K zgodovinskim okoliščinam bojev in plebiscita na Koroškem v letih 1918-1920. V: Sodobnost 1990, 825-848.

- Koroški Slovenci pred prvo svetovno vojno. V: Zgodovina v šoli, 1998, 3-8.

- "Spomenica duhovnikov Slovenske Koroške konferenci zunanjih ministrov v Moskvi" [7. marec 1947]. V: Znamenje, 2000, št.1-2, str 12-19.

AKTUALNA RAZMIŠLJANJA ZA DANAŠNJI ČAS IN ZA BODOČNOST

Zgodovinar Janko Pleterški je veliko pozornosti posvetil novejši in sodobni zgodovini koroških Slovencev. Izbor njegovih študij o Avstriji in njenih Slovencih je zaokrožen in tematsko še danes nadvse aktualen. Dejstvo namreč je, da znaten del avstrijskih politikov javno razpravlja med drugim o tem, da je Pogodba o Avstriji odnosno Avstrijska državna pogodba obsoletna in s tem njen sedmi člen, ki govori tudi o pravicah slovenske manjšine na Koroškem in Štajerskem. Nekateri raziskovalci, pravniki in zgodovinarji, so se že pridružili temu mnenju in začeli s praktično revizijo povojnega avstrijskega zgodovinopisja, ki je Avstrijo desetletja onačevalo kot prvo žrtev nacističnega nasilja in oborožen boj slovenskih partizanov označevalo v smislu moskovske deklaracije kot doprinos Avstrije k osvoboditvi izpod nacističnega nasilja. Prva povojna generacija avstrijskih politikov, ki je delno preživela čas po "anšlusu" do osvoboditve v raznih koncentracijskih taboriščih Tretjega rajha, je skrbno pazila, da Druge republike v nobeni obliki ne bi spravila v povezavo s poraženim Tretjim rajhom. Avstrija je kazala pripravljenost, da vrne žrtvam nacističnega nasilja njihovo imetje, pri čemer se je vedla zelo restriktivno, dolgo pa se je branila, da bi tem priznala kako odškodnino. Ta odnos so občutile tudi žrtve nacističnega nasilja med koroškimi Slovenci. Posvetovalni koroški deželni odbor, ki ga je v tej obliki umestila angleška vojaška oblast, je junija 1945 sprejel sklep, da se slovenskim pregnancem vrne lastnina, med prvimi svojimi izjavami je preklical vse pregone in celo govoril o poravnavi škode. Ta se je potem dejansko omejevala na vrnitev posestev, kar pa je zadevalo popravo škode, pa sta dežela in dunajska vlada našli nov pojem in govorili o "pomoči južni Koroški". Iz te postavke, ki sta jo dali s pristankom vojaške vlade na voljo ministrstvo za finance in ministrstvo za kmetijstvo in gospodarstvo, je manjšinski oddelek Urada koroške deželne vlade pričel s plačili slovenskim pregnancem. Šele v teku pogajanj za pogodbo o Avstriji je avstrijska stran "prekrstila" to postavko proračuna in pričela govoriti o "poravnavi škode", ki jo je nazivem prizadejal slovenskim pregnancem. V diskusijah med predstavniki dežele in predstavniki zveznih uradov na Dunaju, zlasti Zveznega ministrstva za zaščito premoženja in gospodarsko načrtovanje pa se pojavlja tudi mnenje, da Avstrija glede poravnave škode tudi v primeru slovenskih pregnancev ni pravi naslovnik in da bi se le-ti morali tozadevno obrniti na Nemčijo. To je bila ekstenzivna razlaga teze, da je bila Avstrija prva žrtev Tretjega rajha. Glede na poznana dejstva pa se na primeru koroških Slovencev ni dala zagovarjati. Vse diskusije o poravnavi škode in obnovi slovenskih struktur na Koroškem so potekale pod aspektom pogajanj za pogodbo o Avstriji. Avstrijski zunanji minister dr. Karl Gruber je bil v prvi polovici leta 1948 n. pr. za to, da se naj obnova slovenskega združništva

odloži odnosno "porine na dolgo klop" in je to tudi osebno zapisal. Postopki, ki jih je ugotovil na primeru Judov angleški zgodovinar Robert Knight, so primerljivi s postopki v razmerju do koroških Slovencev. Avstrijske oblasti so bile pripravljene na koncesije le, če jim je grozila nevarnost, da se jim zaradi realnega stanja na Koroškem sesuje argumentacijska linija. To so razgaljale razne vloge in spomenice Osobodilne fronte za Slovensko Koroško in drugih organizacij in društev. V mednarodno javnost pa so ti protesti, ki so prikazovali stališče manjšine, prihajali najpogostejše po jugoslovanskih predstavnikih, ki so imeli v okviru pogajanj za pogodbo o Avstriji to možnost in jo tudi izkoristili.

Janko Pleterski je nekaj časa sodoživiljal pogajanja za pogodbo o Avstriji in so njegovi pogledi na nastajanje ADP in izvajanje njenih določil še posebej zanimivi. Ta mednarodna pogodba je edina pravna norma, ki štiti v posameznih določilih sedmega člena slovensko manjšino kot celoto, kar prihaja do izraza v domala vseh študijah Janka Pleterskega. S svojo interpretacijo mednarodno pravne pogodbe avtor nasprotuje avstrijskim gledanjem na ta določila, ki merijo v bistvu na to, da odmerjajo pripadnikom slovenske manjšine različne stopnje zaščite, pri čemer se avstrijska administracija in pravo sklicujeta na pojem "sorazmernega števila".

V delih avstrijske družbe je prisotna tudi misel na novelizacijo izvedbene zakonodaje k sedmemu členu ADP, vendar ne v smeri izboljšanja njenega pravnega položaja in s tem možnosti uveljavljanja narodnostnih pravic, temveč v smeri oženja le-teh. Na drugi strani pa je avstrijski zunanji minister Alois Mock kmalu po osamosvojitvi Slovenije odprl vprašanje "Nemcev" odnosno "staroavstrijcev" v Sloveniji. Ti naj bi dobili enake pravice kot obe drugi ustavno priznani narodni skupnosti. V avstrijsko-jugoslovanskih odnosih je bilo po 8. maju 1945 to vprašanje prisotno zlasti v obliki reševanja zasebne imovine avstrijskih državljanov v Jugoslaviji. V poteku pogajanj za pogodbo o Avstriji so pogajalci obravnavali vprašanje kot 45. člen (prepustitev zasebnega avstrijskega imetja Jugoslaviji), v pogodbo pa je prešlo potem kot 27. člen na osnovi soglasja, doseženega junija 1949 v Parizu. Za premoženje se je v Avstriji brigalo predvsem Društvo za zaščito avstrijskega premoženja v Jugoslaviji s sedežem v Gradcu. To je sprejelo 1. februarja 1949 resolucijo, v kateri je ugotovilo, da Jugoslavija nima pravice zaseči tega premoženja in konstatiralo: "Avstrija ni pravni naslednik Nemškega rajha, tudi ni bila nikoli država, ki jo je vodila vojno, temveč - kot je ugotovljeno - sama prva država, ki je kot žrtev zapadla, ob dopustitvi evropskih in izvenevropskih držav, nacionalnosocialistični agresiji. Niti avstrijska država niti njeni državljani torej niso odgovorni za risto škodo, ki je jugoslovanska država utrpela v vojni z Nemškim rajhom. Jugoslavija nima pravice do reparacij s strani Avstrije. Tozadevni jugoslovanski zahtevi manjka na osnovi zgoraj omenjenega vsaka pravna in realna podlaga in predstavlja le pretvezo za rop našega premoženja. (...) Zahtevamo vrnitev nam protipravno odzete premoženja v polnem obsegu in kjer to ne bi bilo možno popolno nado-

mestilo škode." Resolucijo je društvo naslovilo na zunanjega ministra Karla Gruberja. Podporo je dobilo s strani Zveze inozemskih Avstrijcev, ki je naslovila 17. februarja 1949 pismo podobne vsebine prav tako na Gruberja. Zveza je seveda govorila o premoženju avstrijskih državljanov v Jugoslaviji, na Češkem, Madžarskem, Poljskem in v Romuniji. Trdila je, da govori v imenu 80.000 prizadetih avstrijskih državljanov in zahtevala: "Zahtevamo vrnitev nam protipravno odvzetega premoženja v polnem obsegu. V primerih, v katerih je zvezna vlada prisiljena, da žrtvuje avstrijsko premoženje v inozemstvu višjemu državnemu interesu, hočemo nadomestilo škode. Ni dopustno, da se 'Pogodba o obnovitvi svobodne in neodvisne Avstrije' kupi z materialno žrtvijo posameznih državljanov." Tako društvo kot Zveza sta zahtevali in pričakovali, da se bo zunanji minister Gruber odločno in dosledno zavzel za pravice državljanov. Po londonskih pogajanjih je graško društvo 8.3.1949 naslovilo pismo na Gruberja in zahtevalo, da se sam in avstrijska vlada izrecno zavzameta za rešitev premoženja, ki ga je ocenilo s 100-120 milijoni dolarjev. Društvo je bilo silno razočarano, da minister v Londonu ni našel besedice za zaščito in rešitev tega premoženja v Jugoslaviji in pristavilo: "Pogajanja o avstrijski državni pogodbi so Vam, gospod minister, nudila gotovo dosti priložnosti in Vam jih bodo še nadalje, da se pri zastopnikih zahodnih sil zavzamete za rešitev našega imetja in jim obrazložite, da prepustitev naše lastnine ni le moralno in pravno popolnoma neutemeljena, temveč da tak ukrep pomeni tudi težko kršitev proti demokratičnemu pojmovanju o priznanju zasebne lastnine. Ali pa se zastopa stališče, da to gledanje v primeru avstrijskih državljanov ne velja? Rešitev, ki jo predvidevajo zahodne sile v 45. členu državne pogodbe (prepustitev avstrijske zasebne lastnine jugoslovanski državi, ki ste ji, gospod minister, proti našemu pričakovanju pritrdili, tako domnevo domala dopušča." Paralelno k zasebnim, društvenim poizvedovanjem je tudi uradna avstrijska stran za potrebe pogajanj o pogodbi z Avstrijo zbirala material o premoženju avstrijskih državljanov v Jugoslaviji. Referent Zveznega ministrstva za zaščito premoženja in gospodarsko planiranje, dr. Hintze, je 18. februarja 1949 poročal Uradu zveznega kanclerja - Zunanje zadeve o sledečem številu prijav:

- 1.) 31 veleposesti v obsegu 22.562 hektarjev.
- 2.) 881 kmetijskih in gozdarskih obratov v celotnem obsegu 7.559 hektarjev, od tega 2.286 hektarjev obmejnih posestev.
- 3.) 51 avstrijskih deležev na kmetijah.
- 4.) 338 hiš.
- 5.) 140 deležev na hišah.
- 6.) 30 gradbenih parcel.
- 7.) 36 zemljiškoknjižno vnešenih zahtev.
- 8.) 63 industrij odnosno solastništev.

- 9.) 88 obrtnih podjetij odnosno solastništvo na le-teh.
- 10.) 1148 prijav glede premoženja.
- 11.) 36 prijav glede strojev, ki so bili premeščeni.
- 12.) 164 prijav posestva vrednostnih papirjev.
- 13.) 376 prijav hranilnih vlog.
- 14.) 340 prijav zahtevkov do privatnikov, podjetij in jugoslovanske države.
- 15.) 11 prijav zahtevkov do zavarovalnic.
- 16.) 61 prijav dediščin premoženja po avstrijskih državljanih.
- 17.) 26 prijav dediščin nepremičnin po avstrijskih državljanih.
- 18.) 17 prijav o gotovini, ki je bila puščena (v deželi)."

Referent je seštel vse zahteve in ugotovil, da znašajo na osnovi prijav prizadetih približno 73,100.000,- dolarjev.

V vlogah graškega društva najdemo drugo navedbo. Razliko lahko razlagamo tako, kot je to glede ocenjevanja storil Hintze, ki je menil: "Možnost, da so nekateri prijavitelji navedli previsoko ocenitev, lahko kompeziramo z izkušnjo, da je vrsta prijaviteljev navedla iz strahu pred obdavčenjem nižjo cenitev." Izrecno je opozoril na relevantnost podatkov za pogodbo o Avstriji: "V tej zvezi smemo opozoriti, da osnutek državne pogodbe predvideva obveznost odškodovanja svojim državljanom glede na prepustitev tega premoženja Jugoslaviji." Minister Gruber je zelo natančno vedel, na kaj je potem junija 1949 Avstrija dokončno pristala.

V odnosih med Republiko Slovenijo in Avstrijo bo vprašanje koroških Slovencev tudi v bodoče imelo pomembno vlogo. Prav zato je pomembno, da je prišlo do ponatisa in deloma celo do prve objave tematskih študij akademika Janka Pleterskega, tokrat v eni publikaciji. Izbor študij kaže, da je že v preteklosti bilo odločilno vprašanje, v kakem obsegu pripadnik slovenske manjšine na Koroškem lahko uveljavlja na svojem avtohtonem naseljenem prostoru v razmerah avstrijske družbe svoje nacionalne pravice, ki najbolj prihajajo do izraza kot jezikovne v šolstvu, upravi in pred sodišči.

Skrb za jezik je pred nedavnim označila Slovenska prosvetna zveza kot svojo prvenstveno. Brez trdnih pravnih norm pa utegne le-ta zvođeneti odnosno utegne postati ves trud v to smer zaman. Prav slovenskemu jeziku in možnostim njegovega uveljavljanja je Janko Pleterski posvetil posebno skrb in s tem ostajajo njegova razmišljanja aktualna tudi za današnji čas in za bodočnost.

Ravnatelj Slovenskega znanstvenega inštituta v Celovcu
Avguštin Malle

AUSTRIA AND HER SLOVENES BETWEEN 1945 AND 1976

Author's note

All the papers in this volume (except three) were written between the years 1956 and 1976. All of them deal with the unusual treatment of Carinthian Slovenes from the part of the Austrian state, which, during those years, was becoming ever more obviously directed towards the solution of the Slovene minority problem in the country; above all and urgently towards the denial of its status as a historic, constitutive element, due to which amongst the Habsburg provinces, Carinthia once carried the recognizable label "Slavonic (Windisch) Herzogtum". For over a millennium this was the country of two languages, today bearing the names Slovene and German, whereby, according to the historian Bogo Grafenauer, the Alpine Slavs were "the first people whose language was preserved in this territory from the period of their settlement in the 6th century to the present day". Heirs of this people and its language, Slovenes, are therefore significant for the past and the present of Carinthia, as well as for its identity. For this reason and especially according to the principles of the postmodern and unifying Europe, which also aims to be the homeland of nations and not merely a community of states, it would seem appropriate for the Slovenes to have a decent, equal and guaranteed status in this land.

After the WWII, Austria, exempted at the last moment from the frame of Hitler's Germany and its responsibilities, and restored as a state under the conditions, directed by the four great and victorious allied states, succeeded to impose, in the European peace regulation, its standpoint that ethnic diversities in Carinthia cannot be a cause for the new determination of state boundaries. This success was also due to the Austrian promises that the consequences of the denationalizing activities would be eliminated, and the further existence of the Slovene population guaranteed. The legal regulation of ethnic relations in the province of Carinthia made loud appeals to the general principles of state and international law, saved from Hitler by the war of the United Nations. However, it so happened that Austria took advantage of the very obligations, stipulated in 1955 for the protection of the Slovene minority in Carinthia and Styria by the state treaty, to cancel - under the pretence of implementing those same obligations - the benefits which had already been granted unconditionally to the minority as to the second element of its identity. The Slovene population in Carinthia (the one in Styria never being mentioned at all) was again pushed by Austria into the situation of a minority which may either exist or not. This was done in 1958 by having openly violated

Austria's own law, enforced in 1945.

Basically, this is the contents of the texts 2 to 11. I have been writing them in anxious expectations as to when and how the benefits, assured or promised after the war by Austria to the Slovene population, would be annulled. The newly independent Austria indeed soon allowed this annihilation. The new subordination of the Slovene population (or of what was still left of it in the province) could now freely take place. According to the "Slovene doctor" Franc Petek, everything was done to stamp them as "fallen angels", i.e. carrying the stamp of irrevocable outcasts, cast away by their homeland. Only those who publicly renounce the right to their own language and culture might be saved.

I myself had the opportunity to hear, in the middle of October 1956 at his home, the Slovene doyen Joško Tischler, the then president of the National Council of Carinthian Slovenes, say, in the atmosphere of unbearable uncertainty, the following words before the departure of the Slovene delegation to the decisive negotiations with the Chancellor Leopold Figl and the School Minister Heinrich Drimmel: "The night before must be spent trying to get some rest, as surely no one will be able to sleep."

In the autumn of 1958, Austria's actions justified his worst fears: they destroyed, in a non-constitutional and illegal, even disgustingly uncivilized manner, that which was dearest to him, the bilingual school, which had been unconditionally guaranteed to all pupils in Southern Carinthia, and had after the war been established by himself with the support of the provincial government and with great hopes for the salvation of Slovenes (and the province). At that time another dark thought was pronounced by the doyen of the Carinthian Slovene teachers Franc Aichholzer, who said to his compatriot in Ljubljana, Julij Felaher: "This is the end!" - But the real end was yet to come. The school law, passed the following year, did not simply legalize the breaking of the word, given by the responsible representatives of Carinthia in 1945. With its stipulation that Slovene classes cannot be obligatory, the new law at the same time unexpectedly broke the ancient rule which had persisted through hundreds of school tempests in Carinthia; however meagerly Slovene and emphatically German school classes had been in the numerous past regimes, religious education as a rule and unquestionably remained in the pupils' mother tongue. This element of Carinthian local culture was only attacked by nazism in 1941. Without any law, of course. Now, however, Austria resumed this state by even adopting a law which - incredible auditu - was willingly supported by church authorities as well. The catholically oriented Association of Slovene Intellectuals at that moment felt compelled to publicly speak about the "stab into the heart of the Slovene minority".

These papers are but a small part of everything that was at the time expressed and published in the professional and cultural public in Slovenia. At this point at

least the "Koroški zbornik" (the Carinthia miscellany) from 1946 should be mentioned, along with the papers, written over the next three decades by its contributors and other authors, who were dealing with the events in Austria. Aside from Lojze Ude (particularly with his book *Koroško vprašanje /Carinthian Question*, Ljubljana, 1976), Julij Felaher, Tone Zorn, Drago Druškovič, who were at that time members of the Institute for Ethnic Studies and my constant consultants, the current events were professionally covered also by other experts, such as Bogo Grafenauer, Fran Zwitter, Vladimir Klemenčič. I must say that while writing the study on minority legislation (paper 7) I was given special professional assistance and advice by experts outside the Institute (Ivan Tomšič, Stanko Peterin, Ivo Murko, Jože Goričar), apart from those at the Institute and others mentioned above. The paper on the territorial concept of minority protection according to the Austrian State Treaty (paper 9) is merely one of the studies prepared for a special topical issue of *Razprave in gradivo* (Treatises and Documents), 1976, no. 7-8; other contributors to this issue were Borut Bohte, Vladimir Benko, Drago Druškovič, Vladimir Klemenčič, Tone Zorn, Dušan Nečak, Janez Stergar plus two Croatian authors, Budislav Vukas and Mirjana Domini. The last of these articles (paper 11) was my text, prepared for the conference on current issues regarding the Slovene and Croatian minorities in Austria, which was organized in Ljubljana on May 28, 1976 by the Institute for Ethnic Studies and *Zavod za migracije i narodnosti* (Institute for Migration and Ethnic Studies from Zagreb). A number of authors participated at the Conference (the above mentioned Borut Bohte, Tone Zorn, Vladimir Klemenčič, Mirjana Domini, Budislav Vukas, and a new name in their midst, Mirko Valentič).

In the introductory speech on behalf of the Slovene Academy of Sciences and Arts, its president Josip Vidmar exposed two points which should be included into the present introduction. He first mentioned the need (the fulfillment of which was expected by the public) to prepare the juridically and scientifically acquired ascertainments about the unfavourable status of the Slovene minority in Carinthia in such a manner that, if there were no other way, "they could be presented to the world public". This was brought up in the context of the question whether Yugoslav foreign policy should transfer this contestable treatment of the minority from the sphere of bilateral relations with Austria to the sphere of international forums and bodies - particularly the UNO - thereby formally and legally internationalizing it. The second point was Josip Vidmar's mentioning of two new scientific works by Austrian authors, the historian Karl Stuhlpfarrer and linguist Otto Kronsteiner. He stated that in Austria there was "a strong group of men of high integrity, broadmindedness and, it may be said, natural humaneness, men who resist the violence over the Slovene minority, as well as the manipulations which Austrian parties are trying to impose by way of new laws and interpretations of the

Peace Treaty". And also: "I believe we should be aware that in Austria there exists such a group or even a very numerous group of people of integrity, to whom we should constantly appeal; at the same time we should be aware that we are not fighting only for our minority and its individual destiny, but also for all the democratic elements in Austria, for the democratic idea in the world and for humane relations amongst nations, which should prevail in order to enable human society to exist at all within such a diverse environment as Europe."

As for the first point, the expected internationalization, it should be mentioned in connection with the here published papers (and other similar papers by other authors) that these papers have been given no opportunity for their arguments to be tested in the process of internationalization. The main warrants for a loyal exercising of the State Treaty, the four superpowers, paid no attention to the Article 7; especially Great Britain as the most directly involved and informed of the four could have been expected to react.

The English historian Robert Knight ascertained, after the expiry of the fifty-year ban on the British archives, that bilingual schooling had not been imposed on Austria by the British occupation authorities, and that the idea of such a type of school system for Carinthia originated from the province itself, having been legalized altogether autonomously. For the British, however, Carinthia was merely important as a structurally and economically stable province, and they only viewed the minority problems from the safety point of view; they therefore regarded Slovenes essentially as the fifth column of Yugoslav interests, as Robert Knight ascertained further. Later on Britain took the Austrian line regarding the issue of bilingual schooling, having remained passive even after the State Treaty regulations concerning the Slovene minority had been implemented or violated (*Slovenski vestnik/ Slovene Gazette*, April 12, 1996).

The diplomatic activities of Yugoslavia, which had developed with great intensity during the diplomatic dispute with Austria, got stuck after a longer period of hesitation, before having been internationalized in the UNO. The explication of this resignation can be found in the judgment, adopted at the joint meeting of the Presidency of the Central Committee of the Yugoslav Communist Party and the Presidency of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia from September 19, 1979. At that meeting it was ascertained that aggravation of the minority issues was the least successful element of the Yugoslav foreign policy, which should develop a more "flexible" standpoint with regard to the Carinthian dispute with Austria. Consequently, even the mere mentioning of the Slovene minority to Italian visitors had to be avoided. "We cannot start a war on the account of the minority," was the concluding statement of Edvard Kardelj in this matter (cited from the Archives of the Central Committee of the Slovene Communist Party by Janez Stergar in

Koroški vestnik/Carinthian Gazette, Lj 1998, p. 48).

Since no international arbitration concerning those arguments took place, the significance of these papers is today merely historical. But as such they remained - since there was no arbitration - an irrefuted proof. They deal with a certain fact, which is of lasting significance, yet practically forgotten in today's discussions. They testify to the fact that in the relation towards the Slovene minority, the entire Austrian policy was originally based upon the breaking of the word, given at the time when the border question was still open. The entire legislation, passed by the Austrian legislator throughout all these years up to the present under the pretence of implementing the obligations arising from the State Treaty, actually represented a severe and permanent diminishing of the priorly, before 1995, acquired and legally, even constitutionally recognized rights and benefits of the Slovene population in Carinthia. It means an infringement of the principle, nowadays imminently present in the foundations of the legal attitude of the European Union towards the protection of ethnic minorities, i.e. the principle that new solutions cannot result in the diminishing of benefits and rights already enjoyed by a minority. Even the recent and the most recent Austrian legal regulations referring to these rights cannot avoid this general reproach. Although it is true that in the last few years the surrounding atmosphere has been slightly different, more favourable to the minority and more in the European spirit.

By mentioning this, more favourable attitude, I would like to resume the second point, mentioned by Vidmar. It should explicitly be pointed out that in the Austrian public conscience, particularly in culture and social studies, for decades now a new spirit of critical attitude towards the traditional Germanizing policy in Carinthia has been emerging. This policy, however, in view of the different spirit of contemporary times, is hiding behind the seemingly liberal slogan on the priority of the right of an individual to a free choice of his national adherence. In this context there is even talk about fundamental human rights. A Slovene has a right to become a German, and this right cannot be restricted by any other, regardless of the protection of a national minority, even if it were the question of fulfilling the internationally adopted obligations. Here the Carinthian advocates of Germanization found a new argument even in Austria itself. They are pointing out the fact that during the recent decades, a vast number of Austrian citizens have given up the German ethnonational identity, having replaced it by the Austrian ethnonational identity. How could it then be disputable that a number of Carinthian Slovenes are giving up their national adherence? This means mixing up pears and apples!

The above mentioned new spirit, prevailing in the relations towards national minorities in Austria, is manifested in the decisions concerning another issue within the framework of man's liberties. It is an old issue whether the protection of a

national minority is limited only to equality before law of minority members with majority members, i.e. whether this is merely the protection of an individual from discrimination on the grounds of his/her nationality. The latter was the prevailing legal starting point of minority protection during the period of the League of Nations after World War I. According to this concept, minority protection should be only a transitory institution, based upon humanitarian spirit, in order to make the expected assimilation of minorities with the majority nation easier and less painful. And apparently in Carinthia, even after World War II, this same notion was perpetuated. The improvement, in comparison to the previous attitudes, typical for the province, is above all reflected in the now lesser direct violence of assimilation pressures upon the minority. But assimilation as such is still the ultimate aim of all these activities, whereby the advocates of this aim do not care whether Slovenes become Germans or Austrians by nationality; they have to lose their language, and along with it their own culture and national identity.

Already in the period between the two wars, within the framework of the idea of the protection of national minorities, a different understanding was gaining ground. The protection should be meant for a minority as such and its preservation, which should include the support of cultural and general prosperity of a minority in its domestic surroundings. The experience with fascism consolidated this notion, while the experience with the vulnerability of democracy, acquired during the cold war, additionally strengthened this orientation since it is now based on the need of the new democratic unification of nation states in the European Union, which would not be realizable without active consideration of ethnic diversity, even regardless of state borders. These trends go hand in hand with the progress of scientific findings on human values, and - in Vidmar's words - the emergence of "humane human beings". In the meanwhile, in Austria there also appeared and became publicly acclaimed a number of important social science and culture experts, as well as intellectuals in general, whose public activity is based upon such an attitude towards people of other nationalities, and especially towards national minorities in their own state. Their voice and influence are what today creates, despite the restrictive understanding of legislation concerning minority protection, a new quality in the life of Austria. The very fact that the text on Slovenes in Austrian Styria (paper 12), written as part of cooperation of Austrian and Slovene social science, could be included in this book, is an illustrative example of the effect such a voice of "humane people" can have.

We have now reached the papers which do not originate from the years 1956 to 1976. The introductory paper is a lecture from 1985, now published for the first time, which attempts to clarify the general attitude of Slovenia towards the problem of Austria during wartime, and towards the delineation after the war, as well as towards minority protection. It is no more than an attempt, since the history of

the Austrian State Treaty is, from the viewpoint of Slovenia, even nowadays an unsolved task of historiography.

The lecture lacks an important information, namely, that just before the beginning of the negotiations concerning the Austrian State Treaty, the Soviet Union notified Yugoslavia "not to pose the demand for the revision of the Yugoslav-Austrian state border, since the Western superpowers are strongly opposed; moreover, in Carinthia itself, the movement striving for the unification with Yugoslavia is not strong (enough)." According to the report dating from February 4, 1947, from Moscow, the Soviet foreign minister Molotov was of the opinion that self-government could be obtained for the Slovene minority in Austria, therefore there was no need to link the Carinthian issues to the non-signing of the peace treaty with Italy (Branko Petranovič, *Politička i ekonomska osnova narodne vlasti Jugoslavije/ Political and Economic Basis of the National Authorities of Yugoslavia*, Beograd, 1969, p. 210). It is a fact that Yugoslavia did not act in accordance with this advice. Perhaps the estimation prevailed that another attempt should be made in order to implement the basic point of the programme of the Slovene anti-occupational resistance from the year 1941, the programme of the Liberation Front, that in the struggle against the states of the Axis the unification of all Slovenes in a liberated state should be achieved. Was there, in the background of this decision, still some of the competitiveness in the radicality of the posing of national demands, which, during the war, had been taking place between the Liberation Front and its domestic opponents when after 1942 an alternative organization – the Slovene Alliance – was established, which in turn never decided for the resistance against occupators? The latter namely planned the future state border of Slovenia (Yugoslavia) even farther northwards than the Liberation Front, and even connected this idea with the intention of "ethnic cleansing" of the newly acquired state territory.

The history of the Austrian State Treaty, which has so far not yet been written from the viewpoint of Slovenia, will have to clarify this issue as well, thereby estimating to what degree the reproach of the writer Marjan Rožanc is true, namely, that "Slovenes (within the frames of metaphysical premisses, which mostly mean that there is no reality, particularly unpleasant reality) in the Liberation Struggle during the World War II behaved as though the Carinthian Plebiscite from 1920 hadn't occurred at all and the Carinthian territorial question had not yet been solved, having sacrificed hundreds of human lives in order to solve the already solved issue". (*Nova revija*, no. 57, 1987, p. 210) It will also be necessary to evaluate the character and validity of the ever-present advocacy of the Germanizing processes in Carinthia, which the historian Wilhelm Neumann derives from the fact that the presence of Slovenes in this country has in the 20th century twice been a trigger for the demands for the state's division, and that those Slovenes who

did not want it and are still afraid of it, reacted and are still reacting by renouncing their ethnic adherence. "Without those destructive interventions in Southern Carinthia, the number of Slovenes here would have been quite different," claims Neumann, justifying the Germanization (*Das Nationaleproblem aus deutschkärntner Sicht*. In: H. Rumpler, ed., *Kärnten, Wien - Köln - Weimar*, 1998, p. 485). He does not say, though, whether he himself would be pleased with such a numerous Slovene population in the province. He knows, of course, why his accusing justification of Germanization does not reach a bit further back, into the constitutional period of the Habsburg Austria, when the possibility of democratic coexistence with Slovenes was already wasted in this province. I merely draw the reader's attention to my papers on this earlier period in the concluding part of this book (14).

Perhaps the scientific research of these and similar issues will be easier from now on, when, together with Europe (which has not been an unknown ideal previously, but preferred to remain a silent sphinx concerning our problems) we may be approaching more humane, and not just statal and political, authoritarian criteria in the relations between nation-state majorities and coexisting ethnic minorities. Perhaps, however, the awareness of the past experiences with Austria, regarding the attitude towards the Slovene minority, will help the responsible politicians in the Republic of Slovenia to define eventually our state's legal status regarding the State Treaty with Austria from 1955, as well as our status in international relations. Is the question of succession really superfluous for the status of the signatory state, as some are of the opinion that by entering the European Union, this Treaty has become outdated and legally obsolete? Is it unimportant for the future of Slovenia that, practically from the first day of its independence, Austria has been treating it as a principally new international legal subject, to which Austria itself has no obligations arising from the Treaty? Because it is only from such a standpoint that Austria could advocate its demand for Slovenia to agree to a revision of the extant peace regulation in property matters, as well as minority issues. By opening new questions which are not included in the peace regulation according to the State Treaty, but are now even connected with the demand for reciprocity, Austria is posing to Slovenia new conditions as well as new criteria for the implementation of its long existing Treaty obligations, including those concerning the Slovene minority in Austria. Did it not agree to them after the war in exchange for the recognition of the state border? Slovenia must be sure that the Austrian recognition of its inter-state subjectivity is completely uncontestable, which also means that Austria excludes every unilateral changing of the peace regulation after World War II from its part, undoubtedly also because it wishes to guarantee equal certainty from the Slovene side.

The last paper (paper 13) is merely a concluding thought. Its words on the importance of the contact between the two neighbouring states at the level of civil

societies are in accordance - unintentionally and unexpectedly, but not incidentally - with the current emphasis of the significance of civil and social raising of awareness for democratic Europe, which was expressed by the President of the European Parliament in Strasbourg, Nicole Fontaine, after the big protest manifestation in Vienna on February 19, 2000 - attended also by representatives of Carinthian Slovenes - against the entry of the extreme Right into a government which happens to be a government of one of the states of the European Union.

In the very year 1976, up to which reaches the series of here collected papers, the intervention of the civil society in Austria was once again awakened at the issue of the attitude towards the Slovene minority in Carinthia. Against the formally and parliamentarily legalized treatment of this minority, which (on the condition of ascertaining the numerousness of the minority) was based on - and directed to - the contempt of the value of its existence as a component of the consensually recognized minimum common values of the democratic Austrian society, the voice of protestants throughout the state was raised: "The minority rights arising from Article 7 are our rights as well!". The population census of a special kind, based upon language, which served the government to soften the too obvious anti-minority image of the law, and to which it also drew the two opposition parties, gave a certain support to the minority's self-confidence. Many people across the country demonstratively stated the Slovene language as their mother tongue, while in Carinthia the Slovenes boycotted the counting.

However, the more far-fetched good intentions of this manoeuvre of the Chancellor Bruno Kreisky were doomed to failure; he himself writes about this in a document, first published in this book (as an addition to a note in paper 11). Even more: the reached consensus of all the three main political parties for uniform state policy towards the Slovene minority was not beneficial to the minority, because it forced even those social democrats, who were of milder disposition, to subordination and adapting to nationalist majorities in the other two parties - and to nationalists in their own. This is reflected in the continuation of the officially ordered procedures regarding the ascertaining of the language of communication in Carinthia in general population censuses. Till the very last one (1991), the authorities insisted upon naming the language "windisch". The difference only showed in the result, namely in the fact that the number of speakers of "Windisch" swiftly diminished. However, the decrease was not to the advantage of the Slovene language, which would have been a sign of a democratic, scientifically more adequate criterion, but served to a direct multiplication of the German language, i.e. even greater aggravation of the status of the Slovene. The 1991 population census showed the following numbers regarding the language of communication in the territory of the former bilingual schools: 13.962 Slovene speakers and 888 "Windisch". The share of German as the language of communication increased

somewhat in the absolute sense, while in the relative sense it practically increased by 90%.

By all this the Austrian state most distinctly answered our question, posed in 1966 (paper 8) as to what the future population censuses would bring. We are now getting close to the 2001 population census! Will its character in the relation towards the minority already be that of a normal statistical operation? Or will the operation rather remain of a clinical character?

February 21, 2000

Janko Pleterški

Prevedli: Jana Kranjec Menašc
Marjeta Gostinčar Cerar

IMENSKO KAZALO

Acheson Dean	36
Adamowich Ludwig	91
Aichholzer Franc	8, 250
Alexander Harold	18, 230
Ammoun D. Charles	60, 63, 131
Barker Elisabeth	20
Bauer Otto	71
Bebler Aleš	33, 34, 35
Benko Vladimir	8, 251
Berthelot Marcel	114
Biber Dušan	17, 18, 230
Bock Fritz	163
Böhm Hildebert Max	237
Brodt Willi	224
Bohte Borut	8, 9, 251
Brglez Franček	244
Brix Emil	227, 228
Broz Josip Tito	18, 230, 231
Churchill Spencer Winston	31
Campos-Ortiz	83
Deakin William	17, 18, 20, 230, 233
Domini Mirjana	8, 9, 251
Dorfmeister Anton	229
Drimmel Heinrich	163, 250
Drušković Drago	8, 244, 251
Ermacora Felix	75, 81, 86, 99, 100, 113, 126, 129, 130, 131, 132, 136, 137
Felaher Julij	8, 250, 251
Ferenc Tone	183, 229
Ferlitsch Hans	55, 79, 95, 191
Figl Leopold	8, 23, 31, 163, 250
Fischer Ernst	234

Goričar Jože	8, 251
Görlich Josef	16
Gozzer Giovanni	79
Graf Ferdinand	163
Grafenauer Bogo	7, 8, 41, 86, 109, 180, 249, 251
Gregorić Većeslav	133
Gruber Karl	21, 23, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 103, 104, 115, 223, 235, 240, 245, 247, 248
Gschnitzer Franz	110
Helmer Oskar	163
Himmler Heinrich	196
Hintze	247, 248
Hitler Adolf	7, 15, 16, 17, 18, 20, 29, 86, 87, 88, 184, 207, 210, 230, 231, 239, 249
Hohenloh Konrad	238
Honner Franz	20, 240
Hugelmann Gottfried Karl	111, 132, 237
Hurdes Felix	102, 104, 105
Inis L. Claude	54
Isop Mirko	215
Kamitz Reinhard	163, 170
Kardelj Edvard	10, 17, 22, 23, 239, 252
Klemenčič Vladimir	8, 9, 68, 109, 117, 120, 180, 187, 190, 215,
Knight Robert	9, 246, 252
Kohn Hans	69, 83, 182, 189
Koktomov Nikolaj	34
Koptelov	34
Körner Erich	54, 60, 184
Kranjc Jožef	238
Kreft Ivan	243
Kreisky Bruno	14, 20, 224, 240, 257
Kronsteiner Otto	9, 251
Lauterpacht Hans	58, 108
Machné Erich	71
Maier - Kaibitsch Alois	181, 183

Maier Viktor	56, 75, 94
Malle Avguštin	248
Mallet Ivo	114
Marija Terezija	60
Meninger-Lerchenthal Erich	120
Messner Johannes	76
Metzner Alfred	136
Miltschinski Viktor	41
Mironovici	172
Mock Alois	246
Molotov Vjatjeslav	12, 33, 103, 255
Moro Oswin	54, 55
Murko Ivo	8, 251
Natmessnig Meinrad	88
Nećak Dušan	8, 251
Neugebauer Max	94, 126
Newole Karl	95, 100, 101
Petek Franc	7, 243, 250
Petranović Branko	12, 231, 255
Peterin Stanko	8, 251
Pfeifer Helfried	102, 132, 133, 228
Piesch Hans	37, 41, 141
Pittermann Brunno	163
Prešeren France	238
Prežihov Voranc	244
Procksch Anton	163
Raab Julius	31, 163, 170
Rainer Friedrich	37, 41, 88, 181, 210
Randall Richard R.	39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 49, 50, 51, 52
Reber Samuel	36, 114, 115, 118
Regent Ivan	243
Renner Karl	5, 27, 28, 29, 30, 87, 88
Rizzi Vinzenz	238
Rožanc Marjan	12, 255
Rumpler Helmut	12, 228, 243, 256
Sargent Orme	18

Schärf Adolf	23
Schausberger Norbert	16
Schneefuss Walter	121, 122, 124
Schwelb Egon	136
Sharp Gerald	55
Sima Hans	164
Stalin Josip Visarjonovič D.	27, 87, 88
Stergar Janez	8, 10, 14, 251, 252
Stourzh Gerald	16, 17, 21, 22, 23, 230, 235, 236
Stuhlpfarrer Karl	9, 251
Taylor A. J .P.	41
Thoma Franz	163
Tischler Joško (Josef, Joško)	8, 89, 92, 94, 100, 101, 104, 250
Tolbuhin Fjodor I.	27
Tomšić Ivan	8, 251
Tschadek Otto	163,170
Überreither Siegfried	229
Ude Lojze	8, 19, 20, 119, 136, 180, 190, 243, 251
Valentić Mirko	9, 251
Vaubel Siegfried	71
Veiter Theodor	86, 111, 179, 181, 182, 183, 184, 190, 193, 215, 218, 227, 228
Višinski Andrej J.	34
Vidmar Josip	9, 10, 11, 251, 253, 254
Vukas Budislav	8, 9, 251
Wahle Karl	95, 135, 167
Waldbrunner Karl	163
Wasilkovska	83
Wedenig Ferdinand	37, 94, 101, 126, 128, 164
Weiss Ludwig	58, 98
Weissmann Walther	99
Wilkinson Peter A.	240
Winkler Walter	118
Würzburger Eugen	118, 119
Wutte Martin	41

Zarubin Georgin N.	114
Zorn Tone	8, 9, 227, 229, 243, 251
Zwitter Fran	41, 88, 231, 233

ISBN 961-6159-20-8

9 789616 159203

Dokument objavljen na zadnji strani naslovnice je iz National Archives, Washington, T-81

AVSTRIJA IN N

1. Stellvertreter-H
Reichskommissar für die Festigung
deutschen Volkstums

Feldkommandostelle, den 6. II. 1943

G-5/10 Wkr./Sa.

ALLGEMEINE ANORDNUNG

Nr. 21/43/3

Über

die Bestimmung eines Siedlungsgebietes im Reichsgau
Kärnten

Nachdem das Erlassens des Führers und Reichesanknüpfung vom
10. 1939 über die Festigung deutschen Volkstums ordnungsgemäß
ist.

1) Ich bestimme das gemischtsprachige Gebiet im Reichsgau
Kärnten als Siedlungsgebiet. Dieser Siedlungsgebiet
umfasst folgende Gemeinden:

a) im Landkreis Wolfsberg:

Lavamünd

Lagerbach

Leifling bei Lavamünd

Schnabegg bei Bleiburg

b) im Landk:

Bleiburg

Diex

Eberndorf

Eisenkapf

Feldritze

Gallizien

Glabbsch

Grafen

Hainburg

Wolfsberg

Wolfsberg

obliegenden Aufgaben übertrage ich für diesen Siedlungs-
bereich dem Reichsstatthalter im Reichsgau Kärnten.

4.) Etwa erforderliche allgemeine Durchführungsmassnahmen
erlässt mein Stabschef.

Die Durchführung der nötigen Massnahmen in einzelnen Über-
trage ich dem Gauleiter und Reichsstatthalter in Kärnten
in seiner Eigenschaft als mein Beauftragter.

Er bedient sich hierbei aller zur Ertüchtigung geeigneten
Dienststellen und Einrichtungen.

gez. H. H. H. H.

avstrija in njeni slovinci
1945 - 1976